

14

STUDIA TRANSLATORICA

14

STUDIA TRANSLATORICA

WIELOWYMIAROWOŚĆ TRANSLACJI

MEHRDIMENSIONALITÄT DER TRANSLATION

MULTIDIMENSIONALITY OF TRANSLATION

Pod redakcją
Anny Małgorzewicz i Michała Gąski

Neisse
Verlag

Wrocław – Dresden 2023

Rada redakcyjna *Studia Translatorica*

Redaktor Naczelny: dr hab. prof. UW r Anna Małgorzewicz (Uniwersytet Wrocławski)

dr Michał Gąska (Uniwersytet Wrocławski)

dr Patricia Hartwich (Uniwersytet Wrocławski)

Vol. 14: *Wielowymiarowość translacji – Mehrdimensionalität der Translation - Multidimensionality of translation*

Redakcja: Anna Małgorzewicz (Uniwersytet Wrocławski), Michał Gąska (Uniwersytet Wrocławski)

RADA NAUKOWA

prof. dr hab. Sambor Gruzca (Uniwersytet Warszawski)

prof. Pius ten Hacken (Universität Innsbruck)

prof. Gyde Hansen (Copenhagen Business School)

prof. Heike Jüngst (Hochschule für Angewandte Wissenschaften Würzburg-Schweinfurt)

dr hab. prof. UW Monika Płużyczka (Uniwersytet Warszawski)

prof. Alessandra Riccardi (Università degli Studi di Trieste)

prof. Annelly Rothkegel (Universität Hildesheim)

prof. Michael Schreiber (Johannes-Gutenberg-Universität Mainz)

prof. Lew N. Zybatow (Universität Innsbruck)

prof. dr hab. Jerzy Żmudzki (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin)

RECENZENCI

dr hab. Agnieszka Andrychowicz-Trojanowska, prof. dr Marián Andričík, prof. dr Reiner Arntz, dr Monika Bałaga-Rubaj, prof. dr Paul F. Bandia, prof. dr hab. Iwona Bartoszewicz, dr hab. prof. UR Paweł Bąk, prof. dr hab. Martina Behr, prof. dr hab. Edward Bialek, dr hab. Łucja Biel, prof. dr hab. Zofia Bilut-Homplewicz, dr hab. prof. UW Silvia Bonacchi, dr hab. Anna Borowska, prof. dr Lothar Černý, dr hab. prof. UAM Andrzej Denka, dr Małgorzata Drwal, prof. dr hab. Marek Dziekan, prof. dr Maya El Hajj, prof. dr Lobna Fouad, prof. dr Johan Franzon, prof. dr Alexandru Gafton, dr hab. prof. UW r Michał Garcarz, dr hab. prof. PŚ Przemysław Gębał, dr Mariusz Górnicz, dr hab. Ewa Gruszczyńska, dr hab. prof. UŁ Beata Grzeszczakowska-Pawlikowskaprof. dr Pius ten Hacken, dr hab. prof. UR Lucyna Harmon, dr hab. prof. UW Krzysztof Hejwowski, dr Jolanta Hinc, prof. dr Francis R. Jones, prof. dr hab. Heike Jüngst, prof. dr hab. Andrzej Kałny, dr hab. prof. UP Artur Kubacki, prof. dr hab. Gabriela Lehmann-Carli, dr hab. prof. UZ Cezary Lipiński, dr hab. Magdalena Lisiecka-Czop, prof. dr Aihua Liu, dr hab. prof. UŚ Jolanta Lubocha-Kruglik, prof. dr Małgorzata Maćkowiak, dr hab. prof. UW Krystyna Mihułka, prof. dr José Tomás Monterrey Rodríguez, prof. dr Daniela Müglóvá, prof. dr Fatima M.S. Muhaidat, dr hab. prof. AJP Igor Panasiuk, prof. dr Shahrzad Parvaresh, prof. dr Alla Pasławska, dr hab. prof. UW Grzegorz Pawłowski, dr hab. prof. UO Daniela Pelka, prof. dr Alena Petrova, prof. dr Karin Pittner, dr hab. Małgorzata Plomińska, dr hab. prof. UW Monika Płużyczka, prof. dr Wolfgang Pöckl, prof. dr Loredana Pungă, dr hab. Anna Rędzioch-Korkuz, prof. dr Annelly Rothkegel, prof. dr Peter Sandrini, prof. dr hab. Klaus Schubert, prof. dr Fred Schulz, dr Małgorzata Sieradzka, prof. dr hab. Barbara Skowronek, dr hab. prof. US Piotr Sulikowski, dr hab. prof. UW Paweł Szerszeń, dr hab. prof. UW Piotr Twardysz, dr hab. Michael Ustaszewski, prof. dr Andrejs Veisbergs, dr hab. Marcin Walczyński, prof. dr Richard Kelly Washbourne, prof. dr hab. Zenon Weigt, prof. dr hab. Mariola Wierzbicka, dr hab. prof. UMK Lech Zieliński, prof. dr hab. Ewa Żebrowska

REDAKCJA JĘZYKOWA

Agnes Dyrła

Kerstin Roth

PROJEKT OKŁADKI

Paulina Zielona

DTP I LAYOUT

Aleksandra Snitsaruk

Pierwotną formą publikacji jest wersja drukowana

© Copyright by Anna Małgorzewicz

ISSN 2084–3321; e-ISSN: 2657-4802

Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe
50-439 Wrocław, ul. Kościuszki 142, tel. +48 71 342 20 56 do 58
www.atutoficyna.pl; e-mail: wydawnictwo@atutoficyna.pl

Neisse
Verlag

Neisse Verlag
Detlef Krell, Strehleener Str. 14, 01069 Dresden
tel. 0351 8 10 70 90, e-mail: mail@neisseverlag.de

Spis treści · Inhalt · Contents

ARTYKUŁY · ARTIKEL · ARTICLES

Jan Iluk

Juristische Polylexeme in der Phraseologie, der Wortbildung und der Übersetzung 9

Grzegorz Pawłowski

Aporie naturalizmu w lingwistyce 25

Marcin Walczyński

COVID-19-forced online interpreting teaching: The perspective of Polish interpreting teachers 45

Anna Rędzioch-Korkuz

Translation and music: a new subfield of translation studies. Challenges and opportunities 65

Said Faiq

Self-translate to manipulate 81

Magdalena Filar

Kształcenie kreatywności u początkujących tłumaczy – propozycje zadań translacyjnych 93

Ewa Kapela

Zmodyfikowane frazeologizmy somatyczne w tłumaczeniu „Myśli nieuczesanych” Leca na język rosyjski 111

Michał Organ

Exploring audiovisual translation practices in Poland: official vs unofficial translators 125

.....	
Adam Palka	
Challenges of translating C. S. Lewis's <i>The Problem of Pain</i> into Polish and Spanish by professional translators – comparative and evaluative perspectives.	147
Teresa Maria Włosowicz	
The translation of metaphors in a linguistics publication, as exemplified by the Polish, German and French translations of <i>Metaphors We Live By</i> . . .	179
Tara-Semira Schinske	
Die Arbeitsgedächtniskapazität in der Dolmetschausbildung: Implikationen für die Didaktik	197
Małgorzata Zarzycka	
Reakcja polskich czytelników na holenderskie elementy kulturowe w polskim przekładzie thrillera <i>De reünie</i> [Zjazd szkolny] autorstwa Simone van der Vlugt.	211
Hagar Soliman	
Overcoming the non-performability/non-acceptability of some absurd elements: The feasibility of committing ST shifts in a French-Arabic and an English-Arabic translation of Samuel Barclay Beckett's self-translated play <i>Waiting for Godot</i> (1952) / <i>En Attendant Godot</i> (1948)	231
Jixin Qiu	
Approaches to translating tea terms: a case study of <i>Chinese Paintings on Tea</i>	263

RECENZJE · REZENSIONEN · REVIEWS

Michał Gąska	
Literarisches Übersetzen im Lichte der Translationsprozessforschung. . .	275
Karolina Kazik	
Das Paratext-Konzept vor dem Hintergrund der nordischen Translationswissenschaft	282
Magdalena Maziarz	
Wszystko o mediacji językowej.	287

ARTYKUŁY • ARTIKEL • ARTICLES

Jan Iluk
Żywiec/Polen

Juristische Polylexeme in der Phraseologie, der Wortbildung und der Übersetzung

ABSTRACT

Legal polylexemes in phraseology, word formation and translation

In the so-called analytical languages, polylexemes function as the most dominant form of naming. In German, they occur less often, because it prefers compound words in the same role. These interlingual differences raise different problems in their translation. In research literature, polylexemes are studied with different focuses and consequently treated differently. This article will first discuss the status of legal polylexemes in phraseology. Subsequently, the similarities between polylexemes and German composites will be shown. Finally, they will be looked at from an interlingual perspective, also by addressing translation aspects of their use.

Keywords: language of law, translation, phraseology, word formation, polylexemes

1. Einleitung

Polylexeme (Mehrwortbenennungen) kommen in deutschen Fachsprachen relativ selten vor. In sog. analytischen Sprachen fungieren sie dagegen als die dominanteste Benennungsform. Dieser interlinguale Unterschied wirft unterschiedliche Übersetzungsprobleme auf. In der Fachliteratur werden Polylexeme aus unterschiedlicher Perspektive untersucht und demzufolge unterschiedlich behandelt. Im vorliegenden Beitrag wird zunächst ihr Status in der Phraseologie diskutiert. Anschließend werden die Gemeinsamkeiten von Polylexemen mit deutschen Komposita aufgezeigt. Zum Schluss wird ein Blick auf Polylexeme aus interlingualer Perspektive geworfen und vor diesem Hintergrund übersetzerische Aspekte thematisiert.

2. Zum Untersuchungsgegenstand und dessen Terminologie

Den Untersuchungsgegenstand bilden nominale, rekurrente Wortgruppen, für die in der germanistischen Fachliteratur uneinheitliche Bezeichnungen verwendet werden: *rekurrente Wortfügung*, *feste / übliche / usuelle Wortverbindung*, *Wortgruppenlexem*, *Polylexem*, *Phraseolexem*, *Mehrwortname*, *mehrwortige / komplexe Benennung*, *Mehrwortbenennung*, *Phrasem*, *nominatives Phrasem*, *terminologische Wortgruppe*, *phraseologischer Terminus*, *terminologischer Phraseologismus*, *onymische Phrase*, *Phraseonym* (Elsen 2017: 148–149). Auf den ersten Blick scheint hier ein terminologisches Chaos zu herrschen, was die Handhabung der Bezeichnungen erschweren kann. Donalies (1994: 338) kommentiert diesen Umstand bereits 1994 folgendermaßen: „Jeder Wissenschaftler, der sich mit dieser Erscheinung auseinandersetzen will, muß sich zunächst durch eine inzwischen fast unüberschaubare Vielfalt solcher Bezeichnungen wie durch den sprichwörtlichen Reisberg fressen“. Wenn man jedoch genauer hinschaut, fungieren die genannten Bezeichnungen entweder als Hyperonyme für formal unterschiedliche sprachliche Phänomene, wie etwa *rekurrente Wortfügung*, *Phrasem*, oder sie bezeichnen eine bestimmte Kategorie (*Polylexem*, *nominatives Phrasem*, *terminologischer Phraseologismus*, *onymische Phrase*) bzw. verraten das Aussonderungskriterium (*feste / übliche / usuelle / phraseologische Wortverbindung*) bzw. den angewandten Ansatz, nach dem die sprachlichen Phänomene (*Mehrwortbenennung*, *phraseologischer Terminus*, *Kollokation*) untersucht und beschrieben werden.

Im Folgenden werden wir die Bezeichnung *Polylexem* und seine Synonyme (*Mehrwortname*, *Mehrwortbenennung*, *Wortgruppenlexem*) in Bezug auf Verbindungen von mindestens zwei auseinander geschriebenen Wörtern verwenden, die einen nominalen Kern haben und in der Sprachgemeinschaft ähnlich wie ein Lexem gebräuchlich sind (Burger et al. 1982: 1).

3. Polylexeme in der Phraseologieforschung

Die Phraseologie untersucht Wortverbindungen, die sich grundsätzlich durch die Merkmale Idiomatizität, formale Stabilität und Rekurrenz auszeichnen, auch wenn sie in gegebenen Wortverbindungen in unterschiedlichem Grade ausgeprägt sein können. Der Forschungsbereich der Phraseologie erfasst unterschiedliche Typen von Wortverbindungen:¹

- idiomatische Wendungen (*jmdm. einen Floh ins Ohr setzen*)
- satzgliedwertige Ausdrücke wie Wortpaare und Zwillingformeln (*klipp und klar*)

1| Die hier angegebenen Gruppen von Phraseologismen sowie deren Beispiele wurden Lüger (2019: 51–52) entnommen. Eingehendere Informationen über unterschiedliche Klassifikationsversuche sind in der entsprechenden Fachliteratur zu finden.

- zweigliedrige Phraseologismen (*faule Ausrede*)
- Funktionsverbgefüge (*etwas in Erfahrung bringen*)
- prädikative Konstruktionen (*jmdn. laust der Affe*)
- phraseologische Teilsätze (*sagen, was Sache ist*)
- Sätze (*da liegt der Hund begraben*)
- Routineformeln (*Bis bald*)
- Gemeinplätze (*Man lernt nie aus*)
- Maximen (*Man sollte seiner Linie treu bleiben*)
- Sprichwörter (*Neue Besen kehren gut*)
- Geflügelte Worte (*Wer zu spät kommt, den bestraft das Leben*)
- Slogans (*Nie wieder Krieg*).

Es gibt auch Versuche, Einwortphraseme, wie etwa *Schwarzmarkt*, *Freibrief*, *Strohmann* in die phraseologischen Untersuchungen einzubeziehen mit der Begründung, dass zumindest eine Konstituente eine erkennbare idiomatische Bedeutung aktualisiert und eine denotativ übertragene Bedeutung hervorruft (Duhme 1991: 87 nach Szczek 2007: 60). Diese Auffassung ergibt sich einerseits aus der berechtigten Konsequenz in der Anwendung der Selektionskriterien und andererseits aus der Überschreitung der arbiträr gezogenen Grenze von mindestens zwei Wörtern, die zwar getrennt, aber miteinander in fixierter Form vorkommen. Der Versuch, den Forschungsgegenstand auf metaphorische Zusammensetzungen zu erweitern, wird von den führenden Phraseologieforschern generell abgelehnt (Burger 2015: 36). Bei dieser prinzipiellen Ablehnung wird jedoch übersehen, dass viele Routineformeln, die den Gegenstand der Phraseologieforschung bilden, Einwortausdrücke sind, wie *Hallo*, *Tschüss*, *Entschuldigung*. Deren Ausschluss würde zweifellos der Kommunikationsrealität widersprechen (Lüger 2019: 53). Außerdem wenden Kritiker des phraseologischen Forschungsansatzes ein, dass die in der Fachliteratur ausgesonderten Phrasemgruppen nicht disjunktiv sind, so dass ein großer Teil der geführten Diskussion immer wieder fragwürdige oder wenigstens hinterfragbare Abgrenzungskriterien thematisiert. Die definitorischen und methodologischen Bedenken versucht man zu lösen, indem man Phraseologismen im weiteren und engeren Sinne ausdifferenziert.

3.1. Status der Polylexeme in der phraseologischen Fachliteratur

Die hier behandelten sprachlichen Strukturen werden zwar wegen ihrer formalen Struktur und anderer Merkmale im Rahmen der Phraseologieforschung berücksichtigt, aber ihr Status ist sehr umstritten. Manche Forscher schließen Polylexeme aus ihrem Forschungsbereich aus, sofern sie nicht der Allgemeinsprache angehören (Munske 1993: 492; Fleischer 1997; Burger 2015: 45–52). Wieder andere betrachten feste Wortverbindungen, die nicht oder nur schwach idiomatisch sind, als Kollokationen und als solche werden sie in die Phraseologie miteingezogen, wo sie aber als Sonderfall der festen Kollokationen oder

nur als eine Randerscheinung behandelt werden (Busse 2002: 5; Gläser 2007: 490–491; Burger 2010: 52).² Der Grund dafür ist wohl die niedrige Frequenz der Mehrwortbenennungen in der Allgemeinsprache. Eine breite Anwendung finden sie dagegen in Fachsprachen. Folglich werden sie aus der Perspektive der Fachkommunikation mit spezifischen Zielsetzungen eingehender erforscht (Möhn 1986). In terminologischen Arbeiten wird auf phraseologische Aspekte terminologischer Wortverbindungen jedoch kein Fokus gerichtet. Im Weiteren wollen wir die Differenzen zwischen Polylexemen und Phraseologismen eingehender behandeln.

3.2. Unterschiede zwischen Polylexemen und Phraseologismen

Im Satz fungieren referentielle Polylexeme als eine syntaktische und semantische Einheit. Ihre Hauptfunktion ist die Benennung von Denotaten, während andere Typen von Phraseologismen beschreiben, propositional, d.h. prädikativ, verwendet werden und sich auf die Versprachlichung von Konnotationen spezialisieren (Elsen 2022: 51). Diese funktionale Spezialisierung ist ein wichtiges Unterscheidungsmerkmal zwischen Polylexemen und Phraseologismen.

Bei der vergleichenden Analyse fällt zunächst auf, dass das einzige gemeinsame Merkmal, das Mehrwortlexeme mit Phraseologismen teilen, deren Polylexikalität ist. Das andere konstitutive Merkmal „Idiomatizität“ gilt nur beschränkt, da Mehrwortnamen weitgehend motiviert sind, d.h. das Bezeichnete ist aus den Benennungen heraus erkennbar.

eheliches Kind, Erwiderung einer Klage, notwendige Verteidigung

Die semantische Transparenz ist vor allem in solchen Fällen nicht gegeben, wenn die Bedeutung einer lexikalischen Konstituente im Terminologisierungsprozess per Definition festgesetzt oder sie umgedeutet wird, wodurch eine Teilidiomatisierung des Polylexems vollzogen wird, wie etwa in:

*ewige Anleihe = Anleihe ohne feste Laufzeit;
 erste Kammer = Oberhaus (manchmal Unterhaus) eines Parlaments;
 natürliche Person = Mensch in seiner Rolle als Rechtssubjekt;
 wilder Streik = ordnungswidriger Streik,
 passives Wahlrecht = das Recht eines Menschen, sich bei einer Wahl als Kandidat aufstellen zu lassen und gewählt zu werden.*

Das dritte Merkmal „formale Stabilität“ gilt beschränkt, da polylexikalische Strukturen begrenzt expandierbar sind (Szubert 2010: 241).

2| Aus Platzgründen wird auf einen detaillierten Überblick über die Forschungsrichtungen und bestehenden Klassifikationsversuche verzichtet. Dieser findet sich z.B. in Płomińska 2019.

begebbarer Wechsel – begebbarer eigener Wechsel
bewegliche Sache – eine bewegliche körperliche Sache

Die formal betrachtet einfachsten Polylexeme bestehen aus einem adjektivischen, Genitiv- oder Präpositionalattribut und einem Nomen als Kern und somit ähneln sie den Kollokationen. Möglich sind auch komplexere Strukturen, deren Konstituenten sinngemäß erweitert werden können, wie etwa in:

Zustand der Zurechnungsfähigkeit
Handlung im Zustand der Zurechnungsunfähigkeit
eine mit Strafe bedrohte Handlung im Zustand der Zurechnungsunfähigkeit

Gravierende Unterschiede bestehen in der Phrasenbildung. Im Gegensatz zu Polylexemen sind neue Phraseologismen selten und wenig produktiv. Sie werden nicht absichtlich geschaffen und weisen keine klaren Bildungsmodelle im Sinne von Fleischer und Barz (2012: 67–74) auf. Polylexeme werden dagegen gezielt und oft gebildet, um sofort und exakt Nominationslücken bei der Benennung neuer Begriffe bzw. Produkte zu schließen (Elsen 2022: 50–51). Dies geschieht durch den Austausch der untergeordneten Konstituente, was in keinem Widerspruch zu der zugrunde gelegten Definition steht. Dazu macht Elsen (2007: 46) folgende Bemerkung:

In einem Wortgruppenlexem darf ein Lexem, in erster Linie das modifizierende, durch ein kontrastives ausgetauscht werden, und zwar nur dann, wenn sich durch die Substitution ein neuer Terminus in Wortgruppengestalt ergibt.

Vgl. *spitzer Winkel* (kleiner als 90°), *rechter Winkel* (Winkel von 90°), *stumpfer Winkel* (Winkel größer als 90°, aber kleiner als 180°).³

Die genannten Polylexeme gelten als geometrische Termini, während die Mehrwortgruppe *scharfer Winkel* den Status einer freien Wortfügung hat, auch wenn *scharf* ein Synonym von *spitz* ist.⁴ Darüber entscheidet der stabile Bezug der vorgenannten Benennungen zu einem terminologischen Begriffssystem.

3.3. Stilistische Unterschiede

Der Phrasengebrauch aktualisiert in einer Kommunikationssituation in der Regel einen gewissen semantischen bzw. pragmatischen Mehrwert (Lüger 2019: 61). Umgangssprachliche Polylexeme haben in der Regel eine metaphorische Bedeutung und sind stilistisch stark markiert, wie etwa *alter Schwede*, *alte Schachtel*, *dicker Fisch*. Deswegen fungieren sie als expressive Zweitbenennungen (*ältere Frau – alte Schachtel*; *zweifelhafte Sache – faule Sache*; *kriminelle*

3| Vgl. auch die Bezeichnung *toter Winkel*, mit der jene Bereiche außerhalb des Fahrzeugs genannt werden, die der Fahrer eines Fahrzeugs trotz Spiegel nicht einsehen kann.

4| In der Bedeutung *in einen spitzen Winkel zulaufend*, vgl. Duden, Zugriff am 26.02.2023.

Person – dicker Fisch) (Barz 1988: 347). Fachsprachliche Mehrwortbenennungen sind dagegen in der Fachkommunikation stilistisch neutral und konnotationsfrei. Es kann jedoch passieren, dass bestimmte Polylexeme, mit denen Personen bezeichnet werden, wegen der Bedeutung einer Konstituente als diskriminierend empfunden werden. Um dem entgegen zu wirken, hat z.B. der polnische Gesetzgeber in der Novelle des Familienrechts direkt nach dem Zweiten Weltkrieg die sozial und rechtlich stigmatisierende Bezeichnung *dziecko nieślubne* (*uneheliches Kind*) durch die neutrale Bezeichnung *dziecko pozamałżeńskie* (*außereheliches Kind*) ersetzt (Fiodorzuk 2014: 124).

4. Funktionale Phrasemklassen

Die sich am Grad der Idiomatizität orientierende Einteilung von Phrasemen ergibt eine Dreiteilung, in der metaphorische, teilmetaphorische Wortverbindungen und Kollokationen als nicht- oder schwachidiomatische Phraseme unterschieden werden. In Untersuchungen, in denen die Idiomatizität zurückgestellt wird, werden drei Klassen von Wortverbindungen differenziert: kommunikative, strukturelle und referentielle Wortverbindungen. Zu der ersten Gruppe werden sog. Routineformeln (*Hallo! Wie geht's? Bis bald!*) und zu der zweiten syntaktische-grammatische Strukturen (*in Bezug auf, als ob, im Hinblick auf*) gezählt. Mit der dritten Phrasemgruppe werden Objekte, Vorgänge oder Sachverhalte (*unerlaubte Handlung, mündliches Testament*) benannt oder einzelne Objekte identifiziert, wie etwa *das Schwarze Meer, das Rote Kreuz, die Europäische Union*. Diese Mehrwortbenennungen bezeichnet man in der Fachliteratur als onymische Phraseme (Eigennamen), die in der Regel aus dem phraseologischen Forschungsfeld ausgeschlossen und folglich als eine eigene semiotische Klasse behandelt werden.⁵ Andere Forscher unterscheiden referentielle, metatextuelle und modale Wortfügungen, wobei die zwei letzteren je nach Funktion weiter unterteilt werden können (Biel/ Koźbial/ Wasilewska 2018: 282). Die funktionale Spezialisierung der Phraseme determiniert also die Art ihrer Verwendung und die Verwendungsbereiche, darunter die Opposition von Allgemeinsprache und Fachsprachen.

5. Polylexeme in der deutschen und polnischen Wortbildung

Trotz der benennenden Funktion bleiben Polylexeme in der deutschen Wortbildung unberücksichtigt, denn ihr Untersuchungsgegenstand beschränkt sich auf die Bildung von orthographischen Einzelwörtern. Da Polylexeme diese Bedingung nicht erfüllen, bleiben sie in der Wortbildungsforschung ausgeschlossen. Ein anderer Standpunkt wird in der polnischen Wortbildungslehre vertreten. Hier wird einhellig

5| Mehr dazu in Windberger Heidenkummer 2017.

angenommen, dass Polylexeme einen separaten Wortbildungstyp, genannt *zestawienie* (Wortzusammenstellung), bilden, wovon weiter unten die Rede sein wird.

5.1. Konvergenzen der Polylexeme mit Komposita

Elsens (2022: 54–58) vergleichende Analysen bestätigen, dass Polylexeme eine größere Ähnlichkeit mit deutschen Komposita als mit den Phraseologismen aufweisen. Die Konvergenzen bestehen auf mehreren Ebenen.

1. Als Nominationseinheit sind Polylexeme in der deutschen Fachsprache keine Randerscheinung. Sie sind sowohl produktiv als auch hochfrequent. Nach Möhn (1986: 132) liegt der Anteil der Polylexeme als Termini in fachsprachlichen Korpora bei 33,3 bis 37,3%.
2. Bei der Benennung von Denotaten übernehmen sie die gleichen Aufgaben wie Komposita, unabhängig davon ob sie als Phraseonyme oder Appellativa fungieren. Am deutlichsten sieht man diese Funktionsgleichheit aus interlingualer Perspektive. Es gibt nämlich Sprachen, in denen Komposita entweder gar nicht oder wesentlich weniger häufig vorkommen. Deshalb entsprechen deutschen Komposita z.B. im Polnischen, Englischen oder Französischen häufig begrifflich äquivalente Mehrwortbenennungen mit unterschiedlicher Struktur:

Kindergeld – zasilek na dzieci (N+PP) – *child benefit (allowance)* (N+N) – *allocations familiales* (N+A).

3. Gelegentlich begegnen uns im deutschen Lexikon Benennungsdubletten, die aus denselben Konstituenten bestehen. Der formale Unterschied besteht in der Art der Zusammenfügung ihrer Bestandteile: syntagmatisch vs. kompositionell:

betriebliche Rente – Betriebsrente
rentenberechtigte Person – Rentenberechtigter
Erwiderung der Klage – Klageerwiderung.

Dazu macht Fleischer (1982: 59) allerdings folgende Bemerkung: „Mit dem Kompositum wird die dem Gegenstand als dauerndes begriffliches Merkmal anhaftende Qualität, mit der Wortgruppe die augenblickliche – unter Umständen vorübergehende – Verwendung angegeben“. Das ist wohl auch der Grund dafür, dass Komposita in erster Linie terminologisiert werden.

4. Polylexeme sind wie Komposita in dem Sinne produktiv, dass ein syntaktisches Schema regelmäßig phrasenhaft reproduziert werden kann:

Bezieher einer Altersrente – Bezieher einer Invalidenrente – Bezieher einer Mindestrente.

Mehrwortkonstruktionen mit einem Adjektiv werden oft zur Bildung von terminologischen Antonymen:

eheliches Kind – uneheliches Kind
lebend geborenes Kind – tot geborenes Kind.

oder zur deutlicheren Begriffsdifferenzierung verwendet, besonders dann, wenn ein erheblicher Benennungsbedarf entsteht (Möhn 1986: 121):

unterhaltsberechtigtes Kind – kinderzuschlagsberechtigendes Kind

5. Komposita und Polylexeme stehen in einer Benennungsreihe:

kirchliche Trauung – standesamtliche Trauung – Ziviltrauung – Zivilehe.

6. Polylexeme mit Terminus- oder Namensstatus können wie Komposita zu einem Kurzwort verkürzt werden. So werden z.B. in der Rechtssprache wegen Ausdrucksökonomie Kurzwörter für Gerichtsorgane, Gesetze, Gesetzbücher, Verordnungen u.a. breit verwendet wie etwa *Bürgerliches Gesetzbuch – BGB, Strafprozessordnung – StPO, Deutsches Richtergesetz – DriG, Europäische Menschenrechtskonvention – EMRK*.⁶

7. Generell ist die Struktur der Komposita und Wortgruppenlexeme fixiert, dennoch sind sie in bestimmten Grenzen expandierbar, um semantisch verwandte Bezeichnungen zu bilden:

Rentenzahlung – Rentenzahlungsrückstand
Rentenversicherung – Rentenversicherungsbeitrag
begünstigte Person – begünstigter Personenkreis
erwerbsfähige Person – beschränkt erwerbsfähige Person
anspruchsberechtigte Personen – rentenanspruchsberechtigte Person.

Die gleichen Funktionen und die gleichen Eigenschaften legen die Schlussfolgerung nahe, dass Wortgruppenlexeme zur Wortbildung und nicht zur Phrasologie gehören (Elsen 2022: 61).

Ähnlich wie Elsen argumentiert Nagórko (2018: 212). Laut ihr sprechen die Merkmale der polnischen Polylexeme: die hohe Vorkommenshäufigkeit, die Produktivität der Bildungsmuster sowie die Rekurrenz ihrer Konstituenten in Bildungsreihen, eindeutig für deren Wortbildungsstatus. Nach der Auffassung polnischer Wortbildungsforscher werden Polylexeme syntagmatisch (syntaktisch) motiviert. Dadurch entstehen Konstruktionen, die den grundlegenden Wortstatuskriterien genügen:

6| Eine Liste gebräuchlicher offizieller und inoffizieller Abkürzungen aus dem juristischen Bereich findet man unter www.legalcareers.de/static_pages/JuristischeAbkuerzungen. Zugriff am 25.02.2023.

- a) semantische Ganzheit, d.h. die Konstituenten eines Polylexems bilden eine Sinneinheit: *oskarżyciel posiłkowy* (Nebenkläger) = der Betroffene bzw. das Opfer, das sich im Strafverfahren der durch den Staatsanwalt erhobenen Klage anschließt;
- b) Nichtkommutierbarkeit der Bestandteile:

koło historii ≠ *historia koła* (Rad der Geschichte ≠ Geschichte des Rades).

In polnischen fachsprachlichen Mehrwortbenennungen gilt die Nachstellung der charakterisierenden / kategorisierenden Konstituente. Die umgekehrte Reihenfolge der Bezeichnungskonstituenten ist zwar möglich, aber dann ist sie stilistisch markiert (Nagórko 2018: 212):

postępowanie dowodowe – *dowodowe postępowanie* (Beweisverfahren)
obrót bezgotówkowy – *bezugotówkowy obrót* (bargeldloser Zahlungsverkehr).

- c) keine oder stark beschränkte Expandierbarkeit der Binnenstruktur.

Betrachtet man Mehrwortlexeme als Wortbildungskonstruktionen, so ist bei deren Analysen ihre Motivation ein wichtiger Aspekt, dem insbesondere in interlingualen Untersuchungen eine besondere Bedeutung zukommt. Die Sindekodierung eines komplexen Lexems beginnt in der Regel mit der Erschließung der Ausdrucksmotivation. Unter Motivation versteht man in der Wortbildung die Relation zwischen der Ausgangseinheit und dem abgeleiteten Wort. Im Falle eines Polylexems handelt es sich um eine Wortgruppe, auf deren Basis auf dem Wege der Terminologisierung, Onymisierung oder Umdeutung einer Konstituente ein semantisch komplexeres Wortgruppenlexem (motivier- te Phrase) entsteht, das jedoch weiterhin mit der motivierenden Basis formal identisch bleibt. Wie bei Komposita und anderen Wortbildungskonstruktionen lassen sich bei Polylexemen ebenfalls unterschiedliche Grade der Motiviertheit erkennen: von voller Transparenz der Bedeutung über Teilidiomatisierung bis zu Vollidiomatisierung.

Die spezifische Motivationsart der Polylexeme hat wichtige Konsequenzen in dreierlei Hinsicht. Die formale Identität zwischen einem Polylexem und einer freien Wortverbindung erschwert die Identifikation einer terminologisierten Phrase auf Grund ihrer formalen Merkmale. Zu deren eindeutigen Identifikation ist fachmännisches Hintergrundwissen unbedingt erforderlich. Die Terminologisierung eines Polylexems unterliegt keinen Regularitäten, so dass man trotz der strukturellen Durchsichtigkeit die gesamte Bedeutung einer Mehrwortgruppenbenennung nicht ausschließlich aufgrund der Semantik ihrer Konstituenten erschließen kann. Das Maß an Informationen, das die Struktur der Polylexeme über die bezeichneten Denotate gibt, ist folglich nicht deckungsgleich mit der gesamten Bedeutung. Deshalb stellen Polylexeme bei ihrer semantischen

Erschließung unterschiedliche Anforderungen an das fachliche Hintergrundwissen des Sprachbenutzers und insbesondere des Übersetzers (Reinart 1993: 37). Das dritte Problem ergibt sich aus der mehr oder weniger willkürlichen Wahl einer lexikalischen Konstituente eines Polylexems, wenn zum Benennen eines Objekts oder Begriffs in einer Sprache mehrere synonyme Ausdrücke zur Verfügung stehen. So sind z.B. die drei deutschen Substantive *Antwort*, *Beantwortung* und *Erwiderung* synonym. Der deutsche Gesetzgeber wählte für die Bezeichnung des Schriftsatzes, mit dem der Beklagte zu einer Klage Stellung nimmt, das Lexem *Erwiderung* und bildete das Polylexem *Erwiderung auf die Klage* oder das Kompositum *Klageerwiderung*. Der österreichische Gesetzgeber wählte dagegen das Lexem *Beantwortung*, das als Konstituente in der semantisch äquivalenten Mehrwortbenennung *Beantwortung der Klage* fungiert. In außerjuristischen Texten begegnet uns auch die dritte Wortkombination *Antwort auf die Klage*. Da ihre Form terminologisch nicht normiert ist, ist sie als eine freie Wortkombination zu betrachten, obwohl sie dieselbe referentielle Bedeutung hat. Die Verwendung einer freien Wortfügung in der Übersetzung eines Rechtstextes anstatt einer normierten Bezeichnung verletzt die Grundsätze der textnormativen Äquivalenz.

6. Besonderheiten in der Schreibung der Polylexeme

Das Amtliche Regelwerk des Rates für deutsche Rechtschreibung regelt im § 63 die Schreibung von festen Verbindungen aus Adjektiv und Substantiv folgendermaßen:⁷

1. Kleinschreibung des adjektivischen Bestandteils gilt bei dessen wörtlichem, metaphorischem oder metonymischem Gebrauch, wie etwa:

die absolute Mehrheit, der freie Mitarbeiter, das geistige Eigentum, der blinde Passagier.

2. Der adjektivische Bestandteil **kann** aber in Verbindungen mit einer idiomatisierten Gesamtbedeutung großgeschrieben werden, das heißt, wenn die Verbindung als Ganzes eine neue lexikalische Bedeutung annimmt. In solchen Fällen wird durch Großschreibung der besondere Gebrauch der Verbindung zum Ausdruck gebracht, zum Beispiel: der blaue/Blaue Brief (= Verwarnungs- oder Kündigungsschreiben).
3. In fachsprachlich oder terminologisch gebrauchten Verbindungen kann die adjektivische Konstituente großgeschrieben werden.

Vgl. die dringliche/Dringliche Anfrage (Politik), der letzte/Letzte Wille (Recht), die multiple/Multiple Sklerose (Medizin), der neue/Neue Markt

⁷ Siehe: <https://grammis.ids-mannheim.de/rechtschreibung/6196#>, Zugriff am 26.02.2023.

(Wirtschaft), *das neue/Neue Steuerungsmodell* (Verwaltung), *die rote/Rote Karte* (Sport), *das schwarze/Schwarze Loch* (Astronomie); *die erste/Erste Hilfe*, *die mittlere/Mittlere Reife*.

Der Rat macht jedoch darauf aufmerksam, dass von der Möglichkeit, die adjektivische Konstituente großzuschreiben, nicht in allen Fachsprachen ein ähnlicher Gebrauch gemacht wird. Konsequenterweise wird diese Schreibregel in fachsprachlichen Bezeichnungen von Klassifizierungseinheiten in der Botanik und Zoologie angewandt, zum Beispiel: das Fleißige Lieschen, der Grüne Veltliner, die Schwarze Witwe. In diesem Zusammenhang stellt Elsen (2007: 50) fest, dass sogar im Rahmen eines Rechtszweigs die Großschreibung von terminologischen Polylexemen nicht konsequent eingehalten wird. So werden z.B. im Baurecht vor allem die neu etablierten, formal komplexen Termini durch Großschreibung markiert (Elsen 2007: 52). Aus den genannten Regeln folgt, dass die Großschreibung der adjektivischen Konstituente als fakultatives Mittel zur Markierung einer terminologischen Mehrwortbenennung benutzt wird. Allerdings besteht hier ein weiterer subjektiver Entscheidungsspielraum, der bei Übersetzungen zur Verunsicherung bei der Schreibung der fraglichen Termini führen kann.

7. Fachsprachliche Polylexeme aus interlingualer Sicht

Jede Sprache verfügt über eine Menge von Mitteln, mit denen Denotatsbenennungen vollzogen werden. Die bestehenden interlingualen Unterschiede gehen auf die in der jeweiligen Sprache geltenden, oft divergierenden Benennungsmuster, -konventionen und -präferenzen zurück. Demzufolge ist mit einer relativ großen Vielfalt interlingualer Zuordnungen der Benennungsformen zu rechnen. Daher unterscheiden sich äquivalente Bezeichnungen sehr oft in ihrer Bildungsform und folglich in ihrer begrifflichen Struktur. Das Polnische, Französische und Englische präferieren in Fachsprachen Mehrwortbenennungen, in denen eine Sinninheit auf mehrere Wörter aufgespalten wird. Im Deutschen begegnen uns in erster Linie Komposita, auch wenn Mehrwortbenennungen darüber hinaus keine Rarität sind. Im Falle von Mehrwortbenennungen wird die Relation zwischen den Konstituenten mehr oder weniger eindeutig angezeigt, während in äquivalenten deutschen Komposita das Determinationsschema weitgehend unbestimmt bleibt (Morciniec 1960; Möhn 1986: 117; Reinart 1993: 35). Daher stellen (Fach-)Termini unterschiedliche Anforderungen an das fachliche Hintergrundwissen des Sprachbenutzers. Bei unbekanntem Mehrwortbenennungen ist es nach Möhn (1986: 117) unerlässlich, „den Geschehenzusammenhang zu kennen, um eine Zusammensetzung richtig zu verstehen“. An einer anderen Stelle macht er folgende Bemerkung dazu: „Der Hinweis, dass

neben den Gliedbegriffen und der Elementarbeziehung auch die Spezialisierung bei der Bedeutungsermittlung zu berücksichtigen sei, verweist ein weiteres Mal auf die Voraussetzung des Expertenwissens“ (Möhn 1986: 119). In einer Sprache kann also die Bedeutung einer Bezeichnung auf Grund ihrer Selbstdeutigkeit unmittelbar aus der Relation ihrer Konstituenten erschlossen werden, wie etwa in der polnischen Mehrwortbenennung *stwierdzenie nabycia praw do spadku*, während ihr deutsches Äquivalent *Erbschein* aufgrund seiner Bildungsweise (binäres Kompositum) einen geringeren Informationswert zum Ausdruck bringt.⁸ Dieses Beispiel belegt, dass sich Polylexeme und ihre deutschen äquivalenten Komposita stark in ihrem Explizitätsgrad unterscheiden können. Diese Divergenz wird gelegentlich im Translat durch entsprechende Explizitationen oder Implizitationen ausgeglichen (Iluk 2022).

Ein wichtiges Problem stellt die Identifizierung eines Wortgruppenlexems (Terminus) im Ausgangstext dar. Die Nichtaustauschbarkeit der Konstituenten, die Phraseologismen charakterisiert, ist kein zuverlässiges Unterscheidungskriterium, da im Falle sich gegenseitig abgrenzender Kontrastbegriffe ein solcher Austausch durchaus möglich ist (Elsen 2007: 46).

Vgl. *gerichtliches Verfahren – außergerichtliches Verfahren – nichtstreitiges Verfahren – mündliches Verfahren – schriftliches Verfahren.*

Entscheidend ist in solchen Fällen die spezifische fachsprachliche Bedeutung. Um eine Mehrwortgruppe als einen etablierten Terminus mit einer festgesetzten Bedeutung von einer freien Wortzusammenfügung zu unterscheiden, bedarf man ebenfalls fachlichen Hintergrundwissens. Wie Iluk (2015: 638) zeigen konnte, haben sogar Autoren juristischer Übersetzungswörterbücher damit ernsthafte Probleme. Zahlreiche Mehrwortgruppenlexeme, die in der Rechtsprache als etablierte Termini fungieren, werden darin nicht lemmatisiert, weil sie wohl nicht als terminologisierte Sinneinheiten identifiziert wurden. Eine wichtige Identifikationsmöglichkeit bietet der Abgleich mit einem terminologischen Thesaurus. Gelegentlich erweisen sich dabei folgende Aspekte als hilfreich: die Großschreibung der Konstituenten, die onymische Funktion einer Mehrwortgruppe mit einer eindeutigen Referenz, die hohe Frequenz in einem Text, die explizite Bestimmung des Begriffs, metatextuelle Hinweise zur Einführung oder Bestimmung eines Begriffs, wie etwa *weiter x genannt, unter y wird z bezeichnet*, Kompositum als Dublette und Vorkommen in einer Reihe mit Komposita (Elsen 2007: 51).

8| Erbschein ist ein vom Gericht ausgestellter Ausweis darüber, wer Erbe ist und wie groß der Erbteil ist (§ 2353 BGB). Vgl. auch die äquivalenten Bezeichnungen des Schriftsatzes *wniosek o stwierdzenie nabycia praw do spadku – Erbscheinsantrag.*

In vergleichenden Wortbildungsanalysen von Polylexemen ist deren Kollokationsstatus irrelevant. Ausschlaggebend sind die Fixiertheit der sprachlichen Form und deren fachsprachliche Bedeutung. Der Vorteil von Wortbildungsanalysen gegenüber Kollokationsuntersuchungen besteht m.E. darin, dass sich mit den ersteren die interlingualen Divergenzen genauer bestimmen lassen. In eigenen Analysen konnte ich nachweisen, dass die Unterschiede zwischen polnischen Polylexemen und ihren deutschen Entsprechungen nicht nur in der Form der Zusammenfügung der Konstituenten (Mehrwortbenennung – Kompositum) bestehen, sondern in erster Linie auf ihre divergente wortbildungsmäßige Motivation zurückzuführen sind. Die Unterschiede betreffen die Wortarten und die Anzahl der Konstituenten in korrespondierenden Entsprechungen sowie ihre semantische Kongruenz, Benennungsmotive und die damit verbundene Bildlichkeit sowie die grammatische Kategorie der Konstituenten. Die vorhandenen Unterschiede haben oft idiosynkratischen Charakter und kommen nicht isoliert, sondern eher in unterschiedlichen Kombinationen vor. Auf deren Grundlage kann man genauere interlinguale Entsprechungsrelationen ermitteln (Iluk 2014: 121–123). Erkenntnisse in diesem Bereich liefern einen präziseren und fundierten Einblick in interlinguale Divergenzen, sie helfen unvorhersehbare Unterschiede aufzudecken und können so zu einer adäquateren und korrekten Übersetzung beitragen. Die Sensibilisierung hierfür ist ein wichtiger Aspekt in der Übersetzerausbildung.

8. Fachsprachliche Polylexeme in der Übersetzung

Im Falle der Rechtssprache gilt es besonders dem Umstand Rechnung zu tragen, dass die Auswahl der Konstituenten sowie die syntaktische Form der Benennung eines juristischen Begriffs vom jeweiligen Gesetzgeber normativ festgelegt werden, so dass sie bei deren Übersetzung stets zu beachten sind. Anderenfalls kann die wörtliche Leseart und wörtliche Übersetzung der Konstituenten und ihrer grammatischen Formen zu offensichtlichen Fehlübersetzungen führen, wodurch deren Verstehen erschwert und die Regeln der textnormativen Äquivalenz verletzt werden.

Interlinguale Unterschiede stellen bekanntlich eine besondere Quelle für Interferenzfehler dar bzw. sind sie die Ursache für unzureichende oder sogar irreführende Lemmatisierungen in Übersetzungswörterbüchern. Diese Feststellung ist bereits eine Binsenweisheit, aber neuere Forschungen zur Frequenz rekurrenter Wortfügungen in juristischen Texten und ihren Übersetzungen haben gravierende Unterschiede offengelegt. Untersuchungen belegen, dass z.B. polnische Übersetzungen von Rechtstexten der Europäischen Union eine auffallend hohe Anzahl von rekurrenten Wortfügungen enthalten. Der Vergleich mit dem Referenzkorpus polnischer Gesetzestexte bestätigte jedoch, dass die

Übersetzungen ganz wenige korrespondierende usuelle Wortfügungen enthalten. Die ermittelte Divergenz wird damit erklärt, dass Übersetzer rekurrente Wortfügungen unter Einfluss des fremdsprachigen Ausgangstextes bilden und gebrauchen, was auf Auswirkungen der Interferenz seitens der Ausgangssprache zurückzuführen ist (Biel/ Koźbiał/ Wasilewska 2018: 269). Der Einfluss scheint so stark zu sein, dass ihm sogar höchstqualifizierte Fachübersetzer zum Opfer fallen. Dieser Befund bestätigt, dass dieser Bereich noch weiterer Forschungen und einer sorgfältigen Implementation der Ergebnisse in die fachsprachliche Lexikographie und Übersetzerausbildung bedarf.

Im vorangehenden Kapitel wurde ausdrücklich auf die Relevanz des Fachwissens bei der Identifikation und dem adäquaten Dekodieren einer fachsprachlichen Mehrwortbenennung hingewiesen. Entsprechendes Wissen wird besonders dann benötigt, wenn zu übersetzende Polylexeme in Übersetzungswörterbüchern nicht lemmatisiert werden oder die Lemmatisierung nicht genug begriffs- oder verwendungsadäquat ist.⁹ Mangelhaft durchgeführte bzw. ausgebliebene Äquivalenzrecherchen haben zur Folge, dass eine Phrase nicht als Übersetzungseinheit erschlossen und folglich syntagmatisch übersetzt wird (Iluk 2015). Im Falle struktureller Unterschiede, von denen weiter oben die Rede war, und der Anwendung einer inadäquaten Übersetzungsmethode wird eine begriffliche Nulläquivalenz suggeriert und/oder funktionales Übersetzen ausgeschlossen. Je nach Grad formaler und semantischer Divergenzen variiert der kognitive Übersetzungsaufwand (Iluk 2014: 123–124). Bei kognitiver Überforderung wird die Kontrolle über lexikalische Assoziationen schneller verloren und der unerwünschte Interferenzeinfluss der Ausgangssprache wirksamer.

Literaturverzeichnis

- Biel, Łucja/ Koźbiał, Dariusz/ Wasilewska, Katarzyna (2018). „Zbitki wielowyrzowe w polskim eurolekcie – analiza gatunkowa formuliczności dyskursu administracyjnego. Badanie pilotażowe”. In: Okulska-Łukawska, U./ Topczewska, U./ Jopek-Bosiacka, A.M. (Hrsg.) *Wybrane zagadnienia lingwistyki tekstu, analizy dyskursu i komunikacji międzykulturowej. – In memoriam Profesor Anny Duszak (1950–1915)*. Warszawa.
- Burger, Harald (2015). *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. 5. Aufl. Berlin.
- Burger, Harald/ Buhofer, Annelies/ Sialm, Ambros (1982). *Handbuch der Phraseologie*. Berlin.

9| Unzulänglichkeiten in der Lemmatisierung von Kollokationen in juristischen Übersetzungswörterbüchern werden in Płomińskas Publikationen immer wieder aufgedeckt. Exemplarisch sei auf ihre Publikation von 2015 hingewiesen.

- Busse, Dietrich (2002). „Wortkombinationen“. In: Cruse, D.A./ Hundsnißscher, F./ Job, M./ Lutzeier, P.R. (Hrsg.) *Lexikologie. Ein internationales Handbuch zur Natur und Struktur von Wörtern und Wortschätzen*. Berlin – New York. S. 408–415.
- Duhme, Michael (1981). *Phraseologie der deutschen Wirtschaftssprache. Eine empirische Untersuchung zur Verwendung von Phraseologismen in journalistischen Texten*. Essen.
- Elsen, Hilke (2007). „Wortgruppenlexeme – Beispiele aus Enzyklopädie, Baurecht und Wasserbau“. In: *Fachsprache: International Journal of LSP*. Vol. 29, No. 1–2. S. 44–55.
- Elsen, Hilke (2017). „Wortgruppenlexeme zwischen Wortbildung und Phraseologie“. In: *Yearbook of Phraseology*. Vol. 8. No. 1. S. 145–160.
- Elsen, Hilke (2022). „Ausgangssperre light und digitales Semester – Wortgruppenlexeme zwischen Lexikon und Syntax“. In: *Zeitschrift für Wortbildung / Journal of Word Formation*. Vol. 6. No. 2. S. 47–70.
- Donalies, Elke (1994). „Idiom, Phraseologismus oder Phrasem? Zum Oberbegriff eines Bereichs der Linguistik“. In: *ZGL* 22. S. 334–349.
- Fiodorczuk, Piotr (2014). „Status prawny dzieci pozamałżeńskich w prawie rodzinnym pierwszych lat Polski Ludowej“. In: *Miscellanea Historico-Iuridica*. Bd. XIII, z. 2. S. 123–138.
- Fleischer, Wolfgang (1997). *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. 2. Aufl. Tübingen.
- Gläser, Rosemarie (2007). „Fachphraseologie“. In: Burger, H./ Dobrovolskij, D./ Kühn, P./ Norrick, N. (Hrsg.) *Phraseologie. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*. Bd. 1. Berlin – New York. S. 482–505.
- Iluk, Jan (2014). „Aspekte interlingualer Analysen der Rechtsterminologie für translatorische Zwecke“. In: Iluk, J. (Hrsg.) *Beiträge zur Linguistik. Grammatik, Pragmatik, Lexikologie Rechtssprache*. Katowice. S. 111–127.
- Iluk, Jan (2016) Semantyczna przejrzystość nazw i jej wpływ na procesy translacyjne. In: *Studia Niemcoznawcze*. Bd. LVIII. S. 409–424.
- Iluk, Jan (2022). „Granice eksplicytacji i implicytacji w przekładzie tekstów prawa“. In: *Wortfolge. Szyk Wyrazów*. Nr. 6. S. 1–16. (<https://opus.us.edu.pl/info/article/USL0a8f7a08bd7944e8af83ab32784790dc/> Zugriff am 14.03.2023).
- Iluk, Łukasz (2015). „Metoda poszukiwania i ustalania terminów w różnych systemach prawnych w oparciu o akty normatywne“. In: *Studia Niemcoznawcze*. Bd. LV. S. 631–644.
- Lüger, Heinz-Helmut (2019). „Phraseologische Forschungsfelder. Impulse, Entwicklungen und Probleme aus germanistischer Sicht“. In: *Beiträge zur Fremdsprachenvermittlung*. Bd. 69. S. 51–82.
- Księżyk, Felicja (2014). „Zur Prüfung des Kollokationsstatus bei juristischen Wortkombinationen“. In: *Lebende Sprachen*. Nr. 59. S. 331–342.

- Möhn, Dieter (1986). „Determinativkomposita und Mehrwortbenennungen im deutschen Fachwortschatz“. In: *Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache*. Nr. 12. S. 111–133.
- Morcinić, Norbert (1960). „Wort, Wortzusammensetzungen, Wortgruppe“. In: *Germanica Wratislaviensia* 4. S. 115–145.
- Munske, Horst, Haider (1993). „Wie entstehen Phraseologismen?“ In: Mettheier, K.J./ Wegera, K.P./ Hoffmann, W./ Macha J. (Hrsg.) *Vielfalt des Deutschen. Festschrift für Werner Besch*. Frankfurt am Main. S. 481–516.
- Nagórko, Alicja (2007). *Zarys gramatyki polskiej*. Warszawa.
- Płomińska, Małgorzata (2015). „Juristische Fachlexikographie am Beispiel zweisprachiger Rechtswörterbücher des Sprachenpaares Deutsch-Polnisch“. In: *Germanica Wratislaviensia* 140. S. 211–233.
- Płomińska Małgorzata (2019). *Juristische Fachphraseologie. Konvention und Routine*. Berlin.
- Reinart, Sylwia (1993). *Terminologie und Einzelsprache. Vergleichende Untersuchung zu einzelsprachlichen Besonderheiten der fachsprachlichen Lexik mit Schwerpunkt auf dem Sprachenpaar Deutsch-Französisch*. Frankfurt am Main.
- Szczęk, Joanna (2007). „Einwortphraseologismen – Ein Stiefkind der Phraseologie. Zu den Übersetzungsstrategien im deutsch-polnischen Vergleich (am lexikographischen Material)“. In: Dolnik, J./ Bohušová, Z./ Hufková, A. (Hrsg.) *Translationswissenschaft und ihre Zusammenhänge*. Banská Bistrica. S. 58–72.
- Szubert, Rafał (2010). „Juristische Phraseologie. Lexikalisierte Benennungseinheiten der Rechtssprache“. In: Korhonen, J./ Mieder, W./ Piirainen, E./ Piñel, R. (Hrsg.) *Beiträge zur internationalen Phraseologie. Phraseologiekonferenz vom 13.-16.08.2008 Helsinki*. Helsinki. S. 237–247.
- Windberger Heidenkummer, Erika (2017). „Zwischen linguistischen Welten: Onymische Phraseme als Phraseologismen und Eigennamen“. In: *Namenkundliche Informationen* 109/110. S. 639–688.
- Woźniak, Joanna (2016). *Fachphraseologismen am Beispiel der deutschen und der polnischen Fassung des Vertrags von Lissabon*. Frankfurt am Main.

Jan Iluk

jan.iluk@us.edu.pl

ORCID: 0000-0003-2539-1936

Grzegorz Pawłowski
Uniwersytet Warszawski/Polska

Aporie naturalizmu w lingwistyce

ABSTRACT

The aporias of naturalism in linguistics

The subject of the lecture are the aporias resulting from naturalistic paradigms in linguistics. The fact that in linguistic research scholars rely exclusively on empirical evidence is nothing reprehensible – it is worth mentioning the recently fashionable oculographic research. However, this research, and in connection with it, the applied methods have their drawbacks. These include the lack of a real basis for diagnosing the correspondence between sequences of words, sentences and/or sequences of neuronal flashes and the content associated with them. The main disadvantage of naturalistically profiled methods is the lack of a real and absolute basis for diagnosing the communication of individuals participating in some communicative system. Such a basis is not provided by linguistic dictionaries or texts in general; nor is such a basis provided by the epistemic experience of the individual constructed on the basis of some texts or other objects and processes occurring in the real world. This defect comes to the fore especially when abstract concepts are the object of communication. For in a naturalistically defined communication system there is no real basis for the diagnosis of what the interlocutors mean when they say, for example: *Do you love me? – Of course I love you!* Can the naturalist provide a basis for comparing the meaning functions of these sentences? Can he point to some real Tertium Comparationis for the relation apparently implied by their authors?

Keywords: communication, solipsism, naturalism, real basis of communication

1. Słowo wstępu

Aporii w lingwistyce jest wiele, a ich skutki odciskają się na lingwistycznym wnioskowaniu, które prowadzi do niepełnej, a nawet błędnej diagnozy przedmiotu. W niniejszym artykule omówię aporie stanowiące w mojej opinii klucz do zrozumienia kwestii spornych dotyczących przeszłych i współczesnych

modeli i koncepcji lingwistycznych. Zanim jednak to uczynię, przedstawię w koniecznym skrócie źródła i rozumienie pojęć ujętych w temacie tego artykułu. Artykuł zakończę refleksją nad alternatywnym rozwiązaniem tych aporii – rozwiązaniem, które wykracza poza zakres przedmiotowy i metodykę lingwistyki.

2. Źródła i rozumienie pojęć

2.1. Aporia

Wyraz *aporia* pochodzi z języka greckiego i został przyswojony do kultury i języka polskiego najprawdopodobniej za sprawą tekstów łacińskich – być może już w XV wieku, przede wszystkim zaś za sprawą tekstu Wulgaty (Vulg. Eccli. 27,5), ale także listów do mieszkańców Attyki (Cic. Att. 7, 21, 3; 15, 4; 16, 8), czy też listów Seneki (Ep. 87). Warto przytoczyć choćby tylko tekst wyjściowy Wulgaty i jego translaty, z których już tylko w planie językowym mogą wynikać nieporozumienia:

(1–1) si in pertusura cribri remanebit stercus sic **aporia** hominis in cogitatu illius (Syr 27,5)

(1–2) Jak w otworach sita gnój pozostaje, tak **trudność** człowieka w myśleniu jego [dosł. tłum. G.P.].

(1–3) Naczynie garncarza poddaje się próbie [rozzarzonego] pieca, podobnie [próbą] człowieka jest **zastanawianie się** nad sobą (Biblia Poznańska 1973–75).

Źródła greckich wyrazu *aporia* jest bardzo wiele; grecki wyraz *ἀπορία* notowany jest między innymi w tekstach Eurypidesa (*Orestes* 315), Ksenofonta (*Anabasis* 5.6.10) czy też Platona (*Protagoras* 321c). Przytoczmy słowa Elektry do Orestesa:

(2–1) κἄν μὴ νοσῆς γάρ, ἀλλὰ δοξάζης νοσεῖν, κάματος βροτοῖσιν **ἀπορία** τε γίγνεται.

(2–2) Skoroś zaś nie chory, lecz sądzisz, żeś chory! Troska śmiertelnikom i **trud** przecie przypada w udziale. [dosł. tłum. G.P.]

(2–3) Lecz wytrwaj! Człek nie chory często z urojenia jest chory! Tak się troska i **trud** nasz rozplenia. [tłum. Kasprowicz, 1918]

Wypada także sięgnąć do źródeł leksykograficznych. Opiniotwórczy słownik pod redakcją Zofii Abramowiczówny pod hasłem *ἀπορία* podaje wiele wariantów opisu jego znaczenia: 1. ‘trudność przejścia’, 2. ‘biedy, trudności, kłopoty’, 3. ‘trudność w obcowaniu’, 4. (*w dialogach*) ‘kwestia sporna, trudność’. Słowo *ἀπορία* pochodzi od czasownika *πείρω*: 1. przebić, przedziurawić, nadziać,

przeszyć, 2. *met.* przebijać, stąd torować drogę; rzeczownik *πόρος* – 1. przejście przez rzekę, 2. przesmyk, cieśnina, 6. podróż, wyprawa, droga, 7. przejście przez coś; stąd *ἄπορος*: 1. 'bez przejścia', 2. 'trudny w obcowaniu, krnąbrny, niesforny', 3. 'nastęrczający kłopotów' (SGPA 1963, t. 3, 463, 603; 1958, t. 1, 290).

Inne obcojęzyczne słowniki dają pełen obraz odnośnie do funkcji znaczeniowych i źródeł słowa *aporia*. Latin Dictionary notuje następujące funkcje tego słowa: 'doubt, perplexity, embarrassment, with the idea of confusion, disorder' (LD). Nieco inaczej akcentują te funkcje autorzy definicji w A Compendious Dictionary of the Latin Tongue: 'doubt or difficulty a nonplus' (CDLT, 101). Z kolei etymologiczny słownik Kluge pod hasłem *Aporie* podaje: 'Ausweglosigkeit' – słowo zapożyczone do języka niemieckiego w XIX wieku jako wyraz specjalistyczny (termin) z późnołacińskiego *āpōria*, który jest tożsamy z greckim *aporía* – 'Ratlosigkeit, Verlegenheit', wywodzącego się z greckiego *áporos* – 'hilflos, ratlos, unmöglich, unwegsam', ten zaś z greckiego *póros* – 'Durchgang, Pfad' do wspomnianej wyżej negacji *a-(poros)*, oba zaś wywodzą się z czasownika *peírein* – 'durchdringen, durchbohren, durchstoßen' (KEWS: 54; por. także *πέiρω* w Frisk 2006, t. 2, 491–492).

Aktualne funkcje znaczeniowe polskiego odpowiednika łacińskich i greckich słów wyjściowych podaje Słownik języka polskiego. Autorzy tego słownika wyróżniają następujące warianty opisu funkcji znaczeniowych wyrazu *aporia*: 1. «ciągle aktualne zagadnienie filozoficzne, domagające się nieustannego przemyślenia od nowa przez kolejne pokolenia filozofów» 2. «trudność w rozumowaniu, pozornie niedająca się przezwyciężyć» (SJP PWN).

2.2. Naturalizm

Z wyrazem *naturalizm* utożsamiane były i są nie tylko funkcje dotyczące własności przyrodzonych, lecz także takie funkcje, które można by uznać za specjalistyczne. I tak Encyklopedia PWN definiuje *naturalizm* [fr. *naturalisme* < łac. *nātūrālis* – 'przyrodniczy', 'naturalny', 'wrodzony'] jako wyraz używany w dyskursach filozoficznym, literackim, socjologicznym, pedagogicznym oraz w dyskursie sztuk plastycznych. Funkcje filozoficzne to:

[...] w szerszym znaczeniu – stanowisko dążące do wyjaśnienia rzeczywistości przyczynami naturalnymi (immanentnymi naturze, a nie transcendentnymi), a zwłaszcza tłumaczące całość zjawisk i zdarzeń, które zachodzą w świecie, działaniem praw przyrody." Naturalizm w literaturze i sztukach plastycznych dotyczy tendencji i prądów różnych epok, zmierzających do „[...] maksymalnie wiernego odzwierciedlenia natury." W socjologii *naturalizm* to „[...] ogólna nazwa obejmująca kierunki socjol. rozwijające się w 2. poł. XIX w. na podłożu ewolucjonizmu, opierające się na założeniu, że społeczeństwo jest częścią przyrody i jej prawa decydują o przebiegu procesów społ., oraz dążące do wyjaśniania rozwoju społ. za pomocą jednego lub zespołu pokrewnych czynników przyrodniczych”.

Natomiast w pedagogice z pojęciem *naturalizm* utożsamia się „[...] jeden z nurtów myśli pedagog., obejmujący koncepcje upatrujące fundamentów wychowania w swoiście rozumianej „naturze” (EPWN).

Encyklopedia *Britannica* notuje funkcje znaczeniowe wyrazu *naturalizm*, odnosząc je w pierwszej kolejności i jednoznacznie do nauk biologicznych proweniencji darwinowskiej, tzn. do teorii ewolucji gatunków. Wynikające stąd inklinacje dla nauk humanistycznych, w tym dla lingwistyki, to między innymi (naukowy) determinizm, psychologia mechanistyczna, relatywizm etyczny i oczywiście skrajny materializm (por. *Britannica* 2002, t. 28, 262–263; PEF 2006, t. 7, 530–532).

Specjalistyczne rozumienia wyrazu i pojęcia *naturalizm* mają swoje źródła w „warstwie” formalnej i znaczeniowej źródłosłowu. Łacińskie *nātūrālis* to przymiotnik od żeńskiego rzeczownika *nātūra*, ten zaś od czasownika *nāscor* – verbum deponens od *gnāscor*, *gnātus*; rdzeń zaś tych wyrazów to *gignō* tożsamy z greckim *γεννάω* – ‘urodzić się’ – najbardziej prawdopodobny źródłosłów dla rzeczownika *γέννᾶ* – ‘narodziny, pochodzenie, ród’ (LD; Walde 2007, t. 2, 144, 2008, t. 1, 598; także Frisk 2017, t. 1, 296–297). Słownik łaciński *A Latin Dictionary* notuje przy *nātūrālis* cztery funkcje znaczeniowe, z pośród których trzy dotyczą bezpośrednio natury: 1. By birth, one’s own; 2. Of or belonging to the nature of things, produced by or agreeable to nature, natural; 3. Of or concerning nature, natural; 4. Opposition to fictitious, *natural*, *real*. Warto dodać, że łacińskie *nātūra* to odpowiednik greckiego *φύσις*, stąd *μεταφυσική* – ‘metafizyka’, czyli dosłownie ‘po naturze’ (por. LD).

Przejdę teraz właśnie do wątków metafizycznych, odwołując się do tradycji filozoficznej określanej jako egzystencjalizm tomistyczny lub metafizyka realistyczna. Naturalizm jest w tej tradycji tożsamy z materializmem naturalistycznym. Stanowi on bowiem jedną z odmian materializmu, między innymi materializmu dialektycznego, naiwnego czy też mechanistycznego. Przedstawiciele materializmu naturalistycznego twierdzą, że natura jest samowystarczalna, a jej diagnoza i istnienie – istnienie świata realnego, musi opierać się wyłącznie na przesłankach i dowodach materialistycznych. W związku z tym naturaliści odrzucają jakiegokolwiek istnienie bytów niematerialnych – substancjalnych [*οὐσίᾱ*], zwłaszcza bytów transcendentnych, to znaczy takich, które mają istnienie poza/ponad światem materialnym. Idzie tutaj przede wszystkim o istnienie niematerialnej duszy [*λογικῆ ψυχή*], a zwłaszcza Boga, o którym Tomasz z Akwinu mówi, że jest Samym Istnieniem [*Ipsum Esse*]. Nie można pominąć w niniejszym wywodzie wspomnianego wyżej materializmu dialektycznego. Jest on dla wielu uczonych wciąż atrakcyjny, a jego atrakcyjność wynika najprawdopodobniej z faktu ukonstytuowania ludzkiego umysłu [*res cogitas*] jako jedyne i być może ostatecznego przedmiotu wnioskowania o świecie

realnym. Mamy tutaj do czynienia z bardzo osobliwym połączeniem koncepcji idealistycznej w wydaniu Kanta i Hegla – koncepcji w całości odbiegającej od idealizmu metafizyki klasycznej Platona (i Arystotelesa), z materializmem Marksa i Engelsa oraz ich wschodnich spadkobierców Lenina i Stalina. Wypada podkreślić, że bardzo wiele elementów materializmu dialektycznego w odświeżonej wschodniej dostrzec można, choć w zmutowanej postaci, także na tak zwanym współczesnym zachodzie. „Powrót” tych elementów do źródeł dał się odczuć wraz z wyłączeniem z repertuaru metodologicznego współczesnej nauki o transcendencji i przyłgnięciem do wnioskania wyłącznie na podstawie dowodów empirycznych (PEF 2005, t. 6, 913).

Nie sposób pominąć milczeniem wspomnianych wyżej elementów stanowiących podstawę współczesnych paradygmatów naukowych. Wyrażają się one w dwóch porządkach metafizycznym/ontologicznym¹ i epistemologicznym:

- 1) w teorii bytu (ontologii): a) wszystko jest materią bądź jest pochodne i zależne od materii; b) świadomość jest najwyższą formą materii; sposobem lub zdolnością odzwierciedlenia rzeczywistości; c) materia ma naturę atrybutywną; d) rzeczywistość zarówno przyrodnicza, jak i społeczna rozwija się na sposób dialektyczny. Rządzą tym rozwojem 3 prawa dialektyki – jedności i walki przeciwieństw, przechodzenia zmian ilościowych w jakościowe i podwójnego zaprzeczenia; e) wolność to uświadomiona konieczność; f) człowieka i jego działalność konstytuują nie myślenie, teoretyczna wiedza, lecz życiowe i społeczne potrzeby;
- 2) w teorii poznania: a) prawda jest zgodnością sądów z opisywaną przez nie rzeczywistością; b) prawdziwe poznanie daje adekwatne odbicie rzeczywistości pozapodmiotowej; c) kryterium tej adekwatności jest społeczna praktyka; d) proces poznania polega na gromadzeniu prawd, których większość ulega dalszemu wzbogaceniu. (PEF 2005, t. 6, 915).

W punkcie pierwszym na uwagę zasługuje podstawa dialektyki wyrażona w prawie (do) jedności i (do) walki przeciwieństw. Na pierwszy plan wysuwają się dawne i współczesne ideologie takie, jak walka biednych z bogatymi czy też walka płci. Nie mniej kontrowersyjne wydaje się być prawo dotyczące

1] Krótkiego wyjaśnienia wymaga alternatywne użycie wyrazów *metafizyczny* lub *ontologiczny*. Nazwa *metafizyka* pojawia się w I wieku przed Chr. za sprawą Andronikosa z Rodos, natomiast nazwa *ontologia* dopiero w wieku XVII po Chr. Oba wyrazy, a zarazem związane z nimi dyscypliny nauki odwołują czytającego do dwóch różnych tradycji uprawiania filozofii, a co za tym idzie dwóch różnych przedmiotów i metod. Przedmiotowe różnice wynikające z tych tradycji można przedstawić w największym skrócie następująco: przedmiotem metafizyki jest rzeczywisty byt, natomiast przedmiot ontologii stanowi pojęcie *bytu*, byt możliwy oraz sam przedmiot (por. Jaroszyński 2011: 12). W niniejszym artykule używam wyrazu *metafizyczny* w znaczeniu klasycznym: ‘dotyczący bytu jako bytu’.

przechodzenia zmian ilościowych w jakościowe. Najbardziej jaskrawym przykładem tego prawa są systemy liberalne i demokratyczne, szczególnie zaś demokracji liberalnej, ludowej, socjalistycznej czy też demokracji totalitarnej (por. Bartyzel 2002: 69–87; Jaroszyński 2020: 206–210). Problematyczne w tych systemach jest to, iż prawo większości konstytuuje prawo naturalne, zmieniając je. Spośród wzmiankowanych praw szczególnie prawo (do) podwójnego zaprzeczenia stanowi w mojej opinii najsilniejszy filar metodologiczny dialektyki materialistycznej; podwójna negacja to w ramach tej dialektyki ‘prawda’. Nie tylko kontrowersyjne, lecz przede wszystkim nienaukowe jest w niej pomijanie tego, co istotne. Przykładowo zdanie *To nieprawda, że Kowalski nie jest poetą* jest prawdziwe, o ile jest zgodne ze stanem faktycznym, lecz nie wyraża [innego] istotnego faktu, że Kowalski jest także malarzem. Krótkiego komentarza wymagają ponadto punkty dotyczące wolności i tego, kim jest człowiek ze swej natury. Jeżeli uznamy, że wolność to uświadomiona konieczność, wówczas wolność jawi się deterministycznie w dwóch odstonach: pierwszej, wolność nie jest ukonstytuowana metafizycznie lecz epistemologicznie, oraz drugiej, wolność nie jest własnością indywiduum lecz czegoś/kogoś bliżej nieokreślonego – w tym przypadku wolność transferuje do bliżej nieokreślonego wymiaru. Z podobnym transferem – w tym wypadku z transferem natury, mamy do czynienia wówczas, gdy to, co stanowi w człowieku jego naturę, przenoszone jest na zewnątrz. „Człowiek zewnętrzny” to człowiek, którego konstytuuje to, co zewnętrzne, co utylitarne.

W punkcie drugim dotyczącym porządku epistemologicznego wątpliwości wzbudza stwierdzenie, z którego wynika, że prawda *to* opis. Jeżeli bowiem prawdą *jest* dosłownie sąd, na przykład egzystencjalny lub predykatywny, to prawda traci ukonstytuowanie metafizyczne na rzecz fenomenu [*φαινόμενον* > *φαίνω*] – „bytu” zdarzeniowego, jakim *jest* zdanie – tekst. Kolejne punkty tego akapitu korespondują ze wspomnianymi wyżej systemami liberalnymi i demokratycznymi. Kwalifikowanie bowiem wiedzy teoretycznej [*θεωρία*] – Arystoteles powie: wiedzy ogólnej [*ἐπιστήμη καθόλου*], to znaczy powszechnej i uniwersalnej, za pomocą instrumentu jakim jest uzus [*ἔθος* – ‘zwyczaj’] oraz za pomocą kryteriów: relatywistycznego i większości, wydaje się z perspektywy metafizyki klasycznej dalece niezasadne.

Wypada pochylić się teraz nad skutkami naturalizmu w lingwistyce. Lingwistyczny naturalizm jest powszechny, a przejawia się on (skrajnym) empiryzmem, aposterioryzmem – naukowym stanowiskiem

[...] według którego prawdziwe poznanie zawsze opiera się na doświadczeniu [na zmysłach – G.P.] lub dochodzi do skutku po doświadczeniu (a posteriori), a dla swego uzasadnienia wymaga bezpośredniego lub pośredniego odwołania się do doświadczenia, które przesądza o prawdziwości wiedzy (zwłaszcza wiedzy naukowej) (EPWN).

O ile takie stanowisko jest uzasadnione odnośnie do diagnozy procesów i faktów fizycznych czy biologicznych, o tyle paradoksalne wydaje się, że dla uzasadnienia istotnych faktów, na przykład (językowego) skomunikowania wobec pojęć abstrakcyjnych, naturaliści zmuszeni są opierać swoją argumentację na przesłankach apriorycznych – niedowodliwych. Ten stan rzeczy przejawia się w różnych lingwistycznych nurtach, między innymi w strukturalizmie i behawioryzmie – mechanistycznej/systemowej koncepcji Leonarda Bloomfielda materii i formy czy też bodźca i reakcji, wykluczającej sferę mentalną, jej własności i uwarunkowania. Naturalizm jest ponadto konstytutywną cechą determinizmu; mam tu na myśli relację „myślenie a język”, gdzie język to forma (materialna), która determinuje myślenie. Ten nurt wiązany jest przede wszystkim ze strukturalizmem amerykańskim, w szczególności zaś z koncepcjami Sapire’a i Whorfa. O naturalizmie można mówić także w odniesieniu do kognitywizmu, lecz nie bezpośrednio do Chomsky’ego. Chomsky powątpiewa mianowicie w to, że własność językowa jest efektem ewolucji (por. Chomsky 2016, m.in. 6, 25, 39, 125)². Koncepcje relatywistyczne, takie jak krytyczna analiza dyskursu, gdzie wiedza podlega negocjowaniu, na przykład negocjowaniu znaczeń, oraz antropocentryczna koncepcja języka – tutaj język, a więc pewien rodzaj (językowej) wiedzy, jest udziałem (tylko) indywiduum, nie są z pewnością wolne od wpływów naturalizmu filozoficznego; relatywizm lingwistyczny wciąż pozostaje pod wpływem filozofii nowożytnej, przede wszystkim Kanta i Hegla oraz filozofii współczesnej reprezentowanej przez Grice’a czy Wittgensteina. Wyjątek w tym względzie stanowią niektóre poglądy Wilhelma von Humboldta. Jego antropologia (lingwistyczna), a przede wszystkim podkreślana przez niego świadomość relacji podmiotu poznającego do świata – była możliwa właśnie dzięki refleksji nad relacją (zachodzącą) pomiędzy językiem, myśleniem a poznaniem, przy czym język to według Humboldta organizm ducha i działanie ducha (*energeia*).

2| Pomijając bardziej dosadne stwierdzenia Chomsky’ego na ten temat, przytoczę cytat, który wydaje się dalece bardziej niż tylko korespondować z tym, co określam jako *powątpiewa*: „The quest for better explanations may well indeed be infinite, but infinite is of course not the same as limitless. English is infinite but doesn’t include Greek. The integers are an infinite set but do not include the reals. I cannot discern an argument that addresses the range of mysterian concerns and conclusions. The basic assumptions trace back at least to Peirce, who did however offer an argument, one related to Albert’s observation about mastering the method to survive. Peirce proposed that the abductive instinct that establishes admissible hypotheses and allows us to choose among them developed through natural selection: variants that yielded truths about the world provided a selectional advantage and were retained during descent with modification, while others fell away. That belief, however, is completely unsustainable. On the contrary, the theory of evolution places humans firmly within the natural world, taking humans to be biological organisms, much like others, hence with capacities that have scope and limits, including the cognitive domain. Those who accept modern biology should therefore be mysterians” (Chomsky 2016: 55–56).

2.3. Lingwistyka

Tego wyrazu nie ma potrzeby wyjaśniać, wypada jednak przypomnieć, co stanowi przedmiot dyscypliny, jaką za jego pomocą wyróżniamy. Otóż przedmiot lingwistyki to człowiek ze względu na jego własności językowe, komunikacyjne, dyskursywne, lecz także ze względu na własności językotwórcze, komunikotwórcze i dyskursotwórcze. W zakres przedmiotu lingwistyki należy włączać także własności poznawcze; to dzięki tym własnościom możliwe jest konstruowanie nowych form i pojęć oraz związanych z nimi komunikacyjnych i dyskursywnych funkcji. Zdolność konstrukcyjna realizuje się dzięki własności poznawczej, ta zaś nie mogłaby zaistnieć bez pojęcia, które jest „instrumentem” myślenia (abstrakcyjnego), warunkującego poznanie naukowe. Co więcej, lingwistyka winna skupiać w swoim przedmiocie różne rodzaje poznania i komunikowania: naiwnego, naukowego, artystycznego i mistycznego oraz wynikające z niego teksty – teksty będące efektem ludzkiego poznania, – teksty, które ze swej natury są obiektem materialnym, podpadającym pod zmysły. Z uwagi na to, iż ani własność językowa, ani tym bardziej własność poznawcza nie mogą obejść się bez własności metapoznawczej, wypadałoby się zastanowić, czy nie należałoby włączyć jej w zakres przedmiotu lingwistyki i sprawdzić, w jakim stopniu przyczynia się ona do akwizycji wiedzy / kompetencji językowej. W aspekcie przedmiotowym własność metapoznawcza to w mojej opinii warunek konieczny poznania lingwistycznego, natomiast w aspekcie metodologicznym przejawia się ona w sposobie poznania (w ogóle), który stanowi współczynnik jakości poznania naukowego (zob. Pawłowski 2021: 23–24).

3. Aporie lingwistyczne

Aporii lingwistycznych jest wiele. W tym rozdziale omówię te, których podstawę stanowią naturalistyczne paradygmaty poznawcze stosowane w lingwistyce. Aporie te odciskają się negatywnie na definicji przedmiotu lingwistyki – człowieka, i definicji jego istotowych własności.

1. Aporia realnej podstawy tego, co nazywamy *skomunikowaniem*. Wynika ona z solipsyzmu i założeń apriorycznych odnoszących się do tej podstawy; założeń koniecznych dla uzasadnienia faktu, iż podmioty się skomunikowały.
2. Aporia istoty relacji *myśl-język*. Natura tej relacji nie jest realna, lecz myślna, konceptualna, abstrakcyjna; mówiąc *abstrakcyjny*, wracamy do aporii pierwszej: skomunikowanie odnośnie do pojęć abstrakcyjnych.
3. Aporia istoty relacji *metajęzyk-język*. Natura tej relacji nie jest realna, lecz myślna, konceptualna, abstrakcyjna. Aporia tej relacji dotyczy własności poznawczej i metapoznawczej podmiotu, który nie posiada „instrumentu” innego niż forma (językowa) dla diagnozy przedmiotu, jaki stanowi język.

4. Aporia naturalnych właściwości „instrumentu” poznania lingwistycznego, jakim jest leksem – mentalny i dynamiczny wzorzec poznawczy wiążący przedmiot w pojęcie. Aporia właściwości leksemu dotyczy (jego) funkcji poznawczych, lecz przede wszystkim funkcji limitatywnych.

3.1. Aporia realnej podstawy skomunikowania

Aporia realnej podstawy skomunikowania dotyczy przede wszystkim relatywistycznych i naturalistycznych koncepcji komunikacji. Układ komunikacyjny takich koncepcji oparty jest na wiedzy indywidualnej (solipsyzmie) oraz na przesłankach apriorycznych, pełniących funkcję tej podstawy. W jakimś sensie zaskakujące jest, iż pomimo „dogmatu” wiedzy indywidualnej – solipsyzmu, dla wielu przedstawicieli koncepcji relatywistycznych konieczne staje się założenie aprioryczne o wspólnej wiedzy, pamięci zbiorowej, wspólnego zakresu zbiorów itp. Wyrazu *solipsyzm* używam w znaczeniu filozoficznym, jednak jego implikacje dla lingwistyki są kluczowe, o czym poniżej. Solipsyzm to teza filozoficzna [*reductio ad absurdum*], według której rzeczywiste istnienie utożsamia się tylko z podmiotem poznającym – z jego umysłem / z jego wewnętrznym ja. Co się zaś tyczy rzeczywistości zewnętrznej, stanowi ona zespół wytworów tegoż ja: emocji, wrażeń, artefaktów itp. (por. EPWN). Tezę solipsyzmu głosił Francis H. Bradley. Twierdził on, że doświadczenia osobistego nie można transcendentować, gdyż jest ono doświadczeniem wyłącznie indywidualnym; twierdził tak, gdyż utrzymywał, iż nie ma świata poza indywiduum, a jego doświadczenie „[...] jest tym, co stwierdza (siebie)” (por. Britannica 2004, t. 40, 89). Tezę solipsyzmu reprezentował także Ludwig Wittgenstein, którego prace są do dziś żywo cytowane przez lingwistów. Lingwistyczny wariant solipsyzmu wyraża się w relatywistycznie zdefiniowanym układzie komunikacyjnym, gdzie każdy z jego partycypantów to odrębny indywidualny byt: konkretny podmiot – jego indywidualna wiedza, jego indywidualna kultura, jego indywidualny język, jego indywidualna aksjologia. Solipsyzm relatywistycznego układu komunikacyjnego nie może być przewyższony, jeśli pozostajemy na stanowisku, że wiedza jest tylko indywidualna. Jeżeli pod pewnymi warunkami można by ten solipsyzm uznać za złagodzony z uwagi na fakt, iż skuteczność skomunikowania się podmiotów w relatywistycznym układzie komunikacyjnym wynika z ich analogicznych doświadczeń z realnym światem – z materialnymi obiektami, na przykład krzesło: $K_1 \dots K_n \rightarrow \text{prototyp krzesła} / \text{krzesłowatość: } K_p$, o tyle solipsyzm nie broni się odnośnie do skuteczności skomunikowania w takim właśnie układzie wobec pojęć abstrakcyjnych, takich jak *sprawiedliwość* czy *mądrość*, tym bardziej wobec pojęć ściśle metafizycznych, tak zwanych transcendentaliów: *res* (być rzeczą), *unum* (jednym), *aliquid* (odrębnym), *verum* (nośnikiem prawdy), *bonum* (dobra), *pulchrum* (piękna) oraz naczelnym i podstawowym transcendentale *ens* (BYT). Jeśli bowiem te pojęcia miałyby być materialne – jak

twierdzą naturaliści, a więc będące dosłownie częścią materialnego mózgu jakiegoś podmiotu, to jak miałyby się te podmioty ze sobą skomunikować? Jeśli jakimś cudem – jak twierdzi Etienne Gilson, miałyby się to stać, to jak mielibyśmy (jako lingwiści) diagnozować takie skomunikowanie? Jaka miałaby być realna podstawa diagnozy takiego skomunikowania?

To, co powszechne, to, czego naturę usiłujemy zrozumieć, jest *ex definitione* niematerialne; to, co wytwarza powszechniki [transcendentalia – G.P.], musi więc być także niematerialne – inaczej musielibyśmy założyć, że ich wytwarzanie dokonuje się na zasadzie cudów. Ale porządek tego, co niematerialne, нефизyczne, jest właśnie porządkiem tego, co metafizyczne. Język implikuje tę rzeczywistość metafizyczną przez sam fakt, że implikuje element powszechności (Gilson 1975: 119–120).

Co więcej, jakie miałyby być w naturalistycznie zdefiniowanym paradygmacie lingwistycznym realne *Tertium Comparationis* odnośnie do tego, co nazywam *skutecznym skomunikowaniem*, to jest względnym skorelowaniem stanów mentalnych podmiotów partycypujących w układzie komunikacyjnym wskutek inwokowanych i ewokowanych funkcji znakowych wiązanych obu- lub wielostronnie z sekwencjami sygnałów (lokucyjnych) (por. Pawłowski 2021: 112). Naturalizm takiego paradygmatu wyraża się między innymi w *eliminowaniu* z procesu wnioskowania przesłanek metafizycznych – w uproszczeniu: substancjalnych [*οὐσία*], a skupianiu się tylko i wyłącznie na przesłankach materialistycznych [*ὑλη*] implementowanych do (procesu) wnioskowania z doświadczenia (epistemicznego). Tymczasem wiedzy przyswojonej doświadczalnie będącej składnikiem materialnego mózgu, nie podobna utożsamiać z pojęciami abstrakcyjnymi i transcendentaliami, które są własnością niematerialnego intelektu [*νοῦς*]. Wiedza przyswojona doświadczalnie to wiedza indywidualna, a więc ani nie jest realną podstawą skomunikowania, ani takiej podstawy nie stanowi. Wprost przeciwnie, relatywizm wiedzy indywidualnej wymusza relatywizm układów komunikacyjnych i (samych) procesów komunikacji. Prócz pytania o realną podstawę skomunikowania, rodzi się kolejne dotyczące podstawy samej diagnozy, mianowicie w odniesieniu do jakiej realnej podstawy należałoby w związku z tym diagnozować skomunikowanie w relatywistycznie zdefiniowanym układzie komunikacyjnym?

Pytania o skuteczne skomunikowanie, jego diagnozę i *Tertium Comparationis* to niewątpliwie dla naturalistów duży problem. Oprócz doświadczenia epistemicznego, to własność generatywna podmiotu wysuwana jest na plan pierwszy – własność lokowana przez naturalistów w materialnym mózgu i mająca warunkować tworzenie (nowych) pojęć na podstawie tekstowych wzorców. O ile można przyjąć, że własność generatywna warunkuje tworzenie (nowych) pojęć, o tyle wątpliwe jest twierdzenie, że jej źródłem jest materialny mózg

(por. Krąpiec 1993: 15, 24, 85, 121; Gabriel 2020: 40, 158; Schmitt 2020: 25, 30; Roth 2021: 18, 23, 265, 274). Gdyby tak rzeczywiście było, wówczas pojęcia abstrakcyjne i transcendentalia musiałby być (uznane) za materialne, a realna podstawa treści poniższych zdań za oczywistą.

(3–1) Kochasz mnie?

(3–2) Oczywiście, że cię Kocham!

Tymczasem lingwista osadzony w paradygmacie naturalistycznym najczęściej nie tylko nie odnosi się do realnej podstawy skomunikowania treści takich i tego typu zdań, lecz przede wszystkim nie podejmuje nad nią systematycznej refleksji. Rozpatrując „treść” tego typu zdań w aspekcie lokucji, illokucji czy też perlokucji lingwista nie próbuje zasadniczo definiować takiej podstawy; ani nie próbuje osadzić tej podstawy ontologicznie – całkowicie pomijając podstawę metafizyczną, ani nie prowadzi systematycznego namysłu nad realną podstawą metawiedzy, wiedzy apriorycznej oraz wiedzy antepredykatywnej. Namysł nad tymi zagadnieniami wykracza wprawdzie poza klasyczny przedmiot lingwistyki, jednak aporie, jakie wiążą się z brakiem diagnozy na tym polu, uniemożliwiają wyjaśnienie wielu problemów lingwistycznych, w tym przede wszystkim problemów włączanych w przedmiotowy zakres tak zwanej *lingwistyki czystej*. (por. Gucza 2017, t. 2.: 171–174, 316–317; Łukasik 2017: 284). Do tych problemów zaliczyć można właśnie źródło i naturę własności generatywnej. Ważnym argumentem na rzecz osobliwej, czytaj: substancjalnej natury tej własności jest fakt, iż własności, w tym także własności tworzenia pojęć (sic!) *jako takiej* nie przyswajamy na drodze doświadczenia.

Wracając do problemu solipsyzmu i prób jego przewyciężenia, należy podkreślić, że dotyczy on w całej rozciągłości cytowanych wyżej zdań (3–1/2). Pozostając wszakże na gruncie solipsyzmu, którego konsekwencję stanowią relatywistycznie zdefiniowane układy komunikacyjne, przedstawiciele lingwistycznego naturalizmu zmuszeni są do tworzenia wzmiankowanych wyżej założeń apriorycznych, takich jak wspólna wiedza, pamięć zbiorowa, wspólny zakres zbiorów, zbiory rzeczywiste i inne. Źródłem tych i podobnych założeń jest brak realnej metafizycznej podstawy komunikacji – ich treść jest bowiem abstrakcyjna. Co się zaś tyczy statusu ontycznego tej treści, to jest to, zgodnie z naturalistycznym, a zarazem relatywistycznym paradygmatem poznawczym, po prostu ‘niebyt’. Jakże więc niebyt może stanowić jakąkolwiek realną podstawę skomunikowania? Wygląda na to, że Wittgenstein był świadomy tego problemu, stąd jego absolutyzacja wymiaru społecznego i *de facto* konstrukcja nowego solipsyzmu – *my*-solipsyzmu [*Solipsismus des Wir*], solipsyzmu umysłu społecznego. Jest to jednak rozwiązanie indolentne, obnażające koncepcję liberalnego naturalizmu w samym jej rdzeniu.

Wittgenstein ist sich der Gefahr des Solipsismus wohl bewußt, die er allerdings dadurch abzuwehren sucht, daß der Diskurs sozial verankert wird. Alle Diskurse setzen gemeinschaftliches Handeln voraus, das es nicht gäbe, wenn es keine Personen (d. h. mindestens: handelnde Subjekte in Raum und Zeit) außerhalb des vermeintlichen solipsistischen Ichs gäbe. Zwar wehrt er auf diese Weise den Solipsismus ab, läuft aber Gefahr, eine Art *Solipsismus des Wir* zu konstruieren, indem er die *sozialsemantische Dimension verabsolutiert* [wyróżnienia – G.P.], so daß Wahrheit letztlich doch auf gemeinschaftliches Fürwahrhalten reduziert würde. Wittgenstein »löst« dieses Problem ebenso wie Sextus durch seinen Rekurs auf eine »menschliche Natur«. Diese zeigt sich darin, daß Menschen sich selbst unter den Bedingungen radikaler Übersetzung verständigen können, da es »sehr allgemeine Naturgegenstände« gibt, die eine Vermittlung möglich machen (Gabriel 2008: 374–375).

3.2. Aporia istoty relacji myśl-język

Relacja *myśl-język* była podejmowana w nurcie lingwistycznym zwanym *determinizmem*. Poglądy głównych przedstawicieli tego nurtu – Ludwiga Wittgensteina wyrażone w *Traktacie logiczno-filozoficznym* czy też Edwarda Sapira i Benjamina Whorfa wyrażone między innymi w monografii *Język, myśl i rzeczywistość* – są w środowisku lingwistycznym znane (por. Gipper 1971, 1972; Panfilov 1974; Henle 1975; Seebaß 1981). Warto jakkolwiek przypomnieć, że dyskusja dotycząca natury tej relacji nie została na polu lingwistycznym jednoznacznie rozstrzygnięta. Nic dziwnego, gdyż problem generalny, tj. relacja *umysł-mózg*, nie został rozstrzygnięty (nawet) na gruncie nauk neurobiologicznych (por. Roth 2021: 291). Przytoczę wobec powyższego kilka stanowisk, które są w tym względzie przekonujące. Odniosę się do źródeł metafizyki klasycznej/realistycznej reprezentowanej przez takich uczonych jak Platon, Arystoteles, Plotyn, Orygenes, Aleksandr z Afrodyzji, Temistiusz, Augustyn z Hippony, (Pseudo-)Symplicjusz, Jan Filoponos, Boecjusz, Roger Bacon czy też Tomasz z Akwinu, którego dzieło stanowi szczyt tej metafizyki. W ramach metafizyki klasycznej myślenie nie jest tożsame z myśleniem językowym. U Platona dusza myśląca [*λογική ψυχή*] rozdziela myśli [*διανοουμένη*]

Λόγον, ὃν αὐτὴ πρὸς αὐτὴν ἢ ψυχὴ διεξέρχεται περὶ ὧν ἂν σκοπῆ. ὥς γε μὴν εἰδῶς σοι ἀποφαίνομαι. τοῦτο γάρ μοι ἰνδάλλεται διανοουμένη, οὐκ ἄλλο τι ἢ διαλέγεσθαι, αὐτὴ ἑαυτὴν ἐρωτῶσα καὶ ἀποκρινομένη, καὶ φάσκουσα καὶ οὐ φάσκουσα. (Platon, *Teajtet* 189e–190a).

W *Metafizyce* Arystotelesa (1072a 34–38) myśl jest zasadą i początkiem [*ἀρχὴ γὰρ ἢ νόησις*], natomiast w monografii pt. *Lingwistyka a filozofia. Rozważania o stałych filozoficznych języka* autorstwa Étienne Gilsona – jednego z najwybitniejszych przedstawicieli metafizyki klasycznej ubiegłego wieku, myśl to funkcja duszy rozumowej/dyskursywnej, będącej istotowo czymś innym niż język. Myśl

jest wcześniejsza czasowo i przyczynowo (por. Gilson 1975: 37–38). „[...] co to takiego te idee wcześniejsze od słów i czym mogą być one dla myśli, która nie ma jeszcze słów, żeby idee nazywać?” (Gilson 1975: 27). To, co wewnątrznie jeszcze nie sformalizowane (lektalnie) – jakaś niewiadoma x „[...] musi być już w jakiś sposób obecne w myśli, bo inaczej nie mógłbym w ogóle próbować go [tę niewiadomą] wypowiedzieć” (Gilson 1975: 112), bo nie ma języka formalnego, który umożliwiłby wyrażenie tej niewiadomej w aspekcie lokucji, illokucji i perlokucji, lecz przede wszystkim takiego języka, który umożliwiłby poznanie naukowe. Aporia w tym względzie polega na tym, że nie da się diagnozować myśli inaczej, jak przez język formalny. Jakkolwiek myśli jako takiej niepodobna rozłożyć formalnie, ponieważ nie stanowi ona sumy składowych elementów tak, jak to ma miejsce w przypadku elementów zbioru. W podobnym tonie wypowiada się Stanisław Szober – jeden z pionierów polskiej lingwistyki antropocentrycznej. Co więcej, Szober nadaje myśli status formalny, odróżniając formy myślenia: językowego i pozajęzykowego.

Myślenie językowe jest wynikiem współdziałania dwojakiego szeregu czynników – form myślenia pozajęzykowego i narzuconych przez tradycję historyczno-językową, takich a nie innych sposobów ujmowania treści umysłowej w kształty językowe. [...] myślenie pozajęzykowe, jeśli jest jasne, urzeczywistnia się zawsze tylko za pośrednictwem form myślenia językowego (Szober 1919: 321).

3.3. Aporia istoty relacji metajęzyk-język

Aporia tej relacji jest dla lingwistów zasadniczo oczywista i nie wymaga w związku z tym szerszego omawiania. Próby podejmowane przez lingwistów, językoznawców czy też przez niektórych filozofów języka, a implementujące takie metodyki, jak logika formalna, logika matematyczna, teoria mnogości i inne, wydają się nie dość skuteczne, aby diagnoza językowych funkcji, na przykład funkcji modalnych, była pełna. W tej sytuacji nie pozostaje nam nic innego, jak diagnozowanie języka językiem (naturalnym). Aporia tej relacji jest wprawdzie oczywista, wciąż jednak nie jest jasne, do jakiej realnej podstawy wnioskowania o abstrakcyjności, o transcendentaliach odwołują się lingwiści osadzeni w nurcie naturalistycznym, którzy podejmują próby uzasadnienia tejsze abstrakcyjności i transcendentaliów na podstawie badań empirycznych, takich jak badania korpusowe, okulograficzne lub neuroobrazowanie. Niejasne jest w każdym razie to, jak podstawa, na której opierają oni swoje wnioskowanie, jest ukonstytuowana metafizycznie lub ontologicznie; czy jest to suma wszystkich branych pod uwagę bodźców, reakcji, tekstów, artefaktów; czy jest to po prostu aprioryczna aproksymacja własności aksjologicznych podmiotu; czy jest to w końcu presupozycja konstruowana na podstawie doświadczeń własnych – introspekcji. Wobec tych niejasności warto powrócić do przytoczonych wyżej zagadnień i zadać następujące pytania:

- jaka jest realna podstawa metawiedzy?
- jaka jest realna podstawa wiedzy apriorycznej?
- jakie jest źródło realnej wiedzy antepredykatywnej?

Mając na uwadze powyższe pytania, wypada bardziej krytycznie spojrzeć na instrumenty poznania lingwistycznego.

3.4. Aporia naturalnych właściwości leksemu

Leksem, dzięki któremu podmiot wiąże treść w pojęcie *jest* „instrumentem” myślenia wynikowego. Podmiot może myśleć o tym, że i jak myśli. Funkcje leksemu są różne. Prócz takich funkcji jak kognitywna czy też komunikacyjna lub dyskursywna – tę ostatnią intelekt zawdzięcza wspomnianej wyżej duszy dyskursywnej [*λογική ψυχή*] – na uwagę zasługują funkcje, które nazywam *naturalnymi*, to znaczy takie, które „mówią nam coś” o naturalnych właściwościach leksemu; mowa jest tutaj o funkcjach epistemicznej i limitatywnej.

Funkcję epistemiczną leksemu należy rozumieć jako funkcję poznawczą w ścisłym tego słowa znaczeniu. Funkcja ta wpisana jest w generalne własności poznawcze podmiotu, gdy ten w akcie poznawczym wyróżnia brane przez siebie pod uwagę elementy jakiegoś przedmiotu. Funkcja epistemiczna leksemu umożliwia mu celowe wyodrębnianie węższego zakresu przedmiotu, to znaczy pojęcia. Jeżeli podmiot poznaje, wówczas wyróżnia za pomocą tej funkcji (zupełnie) nowy zakres elementów, właściwości i/lub relacji – zakres, którego do czasu finalnej konceptualizacji tych elementów w jego intelekcie nie było. Oznacza to, że *nowy* to przede wszystkim nowy *dla* jakiegoś konkretnego podmiotu – dla indywiduum, a nie nowy dla jakiejś zbiorowości. Jak wspomniałem wyżej, myśl jest wcześniejsza niż leksem i stanowi punkt wyjścia procesu poznania. Myśl ujęta w formę, jaką jest leksem, to akt duszy rozumowej. Myśl, będąc inicjalnie niekształtną substancją, staje się kształtem dosłownie sformalizowanym – niezbędnym, jeśli podmiot poznaje w ciągu wynikowym, zwanym *rozmowaniem*. Akt poznawczy w takim ciągu wynikowym to w szerszym znaczeniu dyskursywny akt duszy rozumowej oparty na intelekcie i zmysłach. W znaczeniu węższym akt poznawczy to akt intelektu, który identyfikuje i/lub tworzy nową relację pomiędzy zakresami zinternalizowanej wiedzy – *akt poznawczy* to dosłownie ‘nowa relacja’ (mieszcząca się) z zakresie tej wiedzy.

(Ubočnym) skutkiem wyróżnienia nowej relacji jest wyłączenie z zakresu leksemu innych relacji, elementów i ich właściwości, niekonstituujących tego pojęcia – właściwości, które podmiot za pomocą danego leksemu wyróżnia. Jest to inna naturalna właściwość leksemu, konstituująca jego funkcję limitatywną. O istocie tej funkcji stanowi intencjonalny akt poznawczy podmiotu. Ten wyłącza z zakresu znaczeniowego danego leksemu te elementy wiedzy, jej właściwości lub funkcje, które nie spełniają (ściśle poznawczych) funkcji tego aktu. W paradygmacie naturalistycznym jest ona niezbywalna – nie da się jej po prostu

uniknąć. Dotyczy to przede wszystkim leksemów (aktywowanych do pamięci operacyjnej) w funkcji specjalistycznej oraz terminów. Aporia w tym względzie polega na tym, że nawet najbardziej kompleksowy system terminów, na przykład system terminów lingwistycznych, nie „obsłuży” w sposób doskonały kontinuum, które stanowi przedmiot danej dziedziny. Próba naturalistycznego rozwiązania tej aporii byłaby diagnoza tegoż kontinuum (przedmiotu) przy pomocy takich instrumentów, które funkcji limitatywnej nie posiadają. Takich i podobnych instrumentów paradygmat naturalistyczny jednak nie oferuje. W tym paradygmacie możliwa jest wszakże pełna lub częściowa rewizja kontinuum (przedmiotu) za pomocą tych samych lub nowych leksemów. Jakkolwiek skuteczność takiej rewizji zależna jest od tego, w jakim zakresie oraz na ile etapów miałyby być ona rozpisana. Jeśli miałyby się ona odbywać „na całości” i przebiegać wieloetapowo, wówczas jej skuteczność winna zasadniczo wzrastać. Wieloetapowość takiej rewizji jest tutaj kluczowa, ponieważ jej kolejne etapy mogą się okazać niewystarczające. Historia myśli lingwistycznej stanowi w tym względzie dostateczny dowód: tak strukturalistyczna, jak i kognitywna czy też dyskursywna rewizja przedmiotu lingwistyki okazały się niedoskonałe.

4. Alternatywa

Alternatywę w kwestii skutecznego rozwiązania omawianych wyżej aporii, stanowi moim zdaniem paradygmat poznawczy metafizyki klasycznej kształtowanej przez wspomnianych wyżej uczonych. Przedstawiciele tej metafizyki wykształcili paradygmat poznawczy, którego podstawę stanowią metoda separacji, teoria analogii i metafizyka partycypacji. Mówiąc w największym skrócie, teorię analogii konstytuuje (sama) struktura bytu, natomiast metafizykę partycypacji relacje: *skutkowo-przyczynowa*, *skutkowo-wzorcza* i *skutkowo-celowa*, stanowiące o naturze i istocie tegoż bytu (por. Gilson 1935, 1948, 1969; Krąpiec 1978; 1993; 2005; 2007; Maryniarczyk 2005; Duma 2017). Skuteczność tego paradygmatu objawia się na polu kluczowej dla „naszych” aporii diagnozy natury pojęć abstrakcyjnych, na przykład *sprawiedliwości*, w tym przede wszystkim cytowanych wyżej pojęć ściśle metafizycznych. Jak twierdzi Etienne Gilson pojęcia te są niematerialne. Niematerialne jest tak źródło ich powstawania – nie można bowiem uznać za źródło sprawiedliwości czy piękna tego, co jest indywidualne – jak i sama ich natura. Gilson traktuje je jako byty-idee, stanowiące realną lecz niematerialną [*οὐσία*] podstawę pojęć abstrakcyjnych i metafizycznych – podstawę, umożliwiającą wyrażanie tych pojęć za pomocą materialnych leksemów i słów. Warto w tym miejscu powtórzyć cytowane wyżej pytanie retoryczne, odzwierciedlające intencje Gilsona w kwestii niematerialności pojęć: „[...] co to takiego te idee wcześniejsze od słów i czym mogą być one dla myśli, która nie ma jeszcze słów, żeby idee nazywać?” (Gilson 1975: 27).

O niematerialności pojęć abstrakcyjnych i metafizycznych świadczy – zdaniem Gilsona – fakt, iż są one ujmowanie (i wyrażane) językowo, przy czym ani leksem rozumiany jako mentalny stan materialnego mózgu, ani wyraz rozumiany jako tekstowy eksponent tego leksemu nie spełniają warunków podstawy, aby mogła ona być podstawą obiektywną (por. Gilson 1975: 37–38; także Künne 2007: 96–109; Gabriel 2008: 374–387; 2021: 141).

Niematerialność bytów-idei [*ιδέα* – ‘idea’, *εἶδος* – ‘forma’ > *ιδεῖν* – ‘widzieć, poznać’] oraz ich status transcendentálny wyklucza ewidencję empiryczną. Nie jest ona jednak konieczna (por. Schmitt 2019: 50). Poznanie bytów-idei to zadanie intelektu – według Arystotelesa pojęcia ogólne: abstrakcyjne i metafizyczne albo poznajemy intelektualnie [*νοητικῆ*], albo nie poznajemy ich wcale: „[...] denn entweder erkenne man etwas auf ‚noetische‘ Weise oder nicht” (Schmitt 2016: 300). Poznanie intelektualne odbywa się jakkolwiek proporcjonalnie do poznania zmysłowego, a władza intelektu i władzy zmysłów „obsługują” z natury rzeczy inny sposób bytowania obiektów, który stanowią przedmiot poznania. Mówiąc *proporcjonalnie* mam na myśli aksjomat epistemologiczny dotyczący zachowania proporcji: zmysłów do poznania zmysłowego a intelektu do poznania intelektualnego (por. Majmonides ed. 2008: 75; Gilson 1968: 143; Krąpiec 1993: 35, 81–85). Poznanie intelektualne to poznanie najmocniejsze [*κράτιστος*], a władza intelektu, która je warunkuje i konstytuuje, jest wyjątkowa, ponieważ niezbywalna i wieczna (boska) (por. Platon, *Państwo* 518b 12–18, 518d 9–12). Z tego względu poznanie bytów-idei może odbywać się tylko za sprawę tej władzy, a poznanie ich znaczenia [*du sens*] opierać się musi na argumentacji metafizycznej, ponieważ znaczenie jako takie i znaczenie idei nie jest tożsame z rzeczą / z obiektem, lecz jest współlistotne z intelektem [*il est donné comme coessentiel à l’intellect*] (por. Gilson 1969: 61–62; także Voegelin 2011: 73).

Sedno sprawy jest natury metafizycznej, albowiem rozważania dotyczą transcendentaliów. Chodzi o to, żeby wykryć czy sens mowy, należący do porządku tego, co pojmowalne umysłem i tylko umysłem, oraz stanowiący przedmiot intelektu, może być ujmowany tak, jakby był jakimś dobrem i przedmiotem woli. W ścisłym znaczeniu tego słowa, „wartość” przedmiotu jest jego cechą mierzalną, o ile jest to przedmiot wymienny; nic zaś mierzalnego nie mają w sobie ani *significans*, ani *significandum*, ani zachodzący między nimi stosunek. Sens nie należy do dóbr, których można pożądać i które można posiadać; sens jest dany jako współlistotowy z intelektem (Gilson 1975: 57).

5. Wnioski

Ze względu na przedstawione aporie oraz brak naturalistycznych instrumentów i metod ich przezwyciężenia wypada wysnuć następujące wnioski: (1) status

realnej podstawy komunikacji jest metafizyczny; dotyczy to w całej rozciągłości realnej podstawy odnośnie do (powszechnego rozumienia) pojęć abstrakcyjnych i metafizycznych. (2) Myśl i język są nietożsame pod względem istoty. (3) Naturalistyczne uzasadnianie relacji *metajęzyk-język* jest niewystarczające. (4) Naturalne funkcje leksemu, tj. funkcja poznawcza i limitatywna, stanowią dowód na to, że pojęcie to część kontinuum – że pojęcie rozumiane jako własność intelektu może partycypować w Idei. Jeśli tak rzeczywiście jest, to należałoby zrewidować przedmiot lingwistyki i włączyć w jego zakres te obiekty – ich naturę (właściwości), istotę i wynikające z nich relacje –, które w filozofii utożsamia się Formą [ΕΙΔΟΣ], a w teologii z Logosem [ΛΟΓΟΣ].

Bibliografia

- Bartyzel, Jacek (2002). *Demokracja*. Radom.
- Britannica. *Edycja polska* (1997–2005). T. 1–49. Wolarski, Wojciech (red.). Poznań.
- Chomsky, Noam (2016). *What Kind of Creations Are We?* (Columbia Themes in Philosophy). New York.
- CDLT = *A Compendious Dictionary of the Latin Tongue: for the use of schools*. Adam, Alexander (red.) (1814). Edinburgh.
- Duma, Tomasz (2017). *Metafizyka relacji. U podstaw rozumienia relacji bytowych*. Lublin.
- EPWN = *Encyklopedia PWN* (<https://encyklopedia.pwn.pl/>, dostęp: 27.04.2022).
- Frisk, Hjalmar (1960–1972, ed. 2006–2017). *Griechisches Etymologisches Wörterbuch*. Bd. 1., I–XXX, 1–938 [α–κο] 2017, 3; Bd. 2., 1–1154 [κρ–ω] 2006.; Bd. 3., 1–312, 2008 [Nachträge, Wortregister, Corrigenda, Nachwort]. Heidelberg.
- Gabriel, Markus (2008). *An den Grenzen der Erkenntnistheorie. Die notwendige Endlichkeit des objektiven Wissens als Lektion des Skeptizismus*. München.
- Gabriel, Markus (2017/2020). *Ich ist nicht Gehirn. Philosophie des Geistes für das 21. Jahrhundert*. Berlin.
- Gabriel, Markus (2016/2021), *Sinn und Existenz. Eine realistische Ontologie*. Berlin.
- Gilson, Étienne (1935/1951). *Le réalisme méthodique*. Paris.
- Gilson, Étienne (1948/2006), *Byt i istota*. Warszawa.
- Gilson, Étienne (1975). *Lingwistyka a filozofia. Rozważania o statych filozoficznych języka*. Warszawa.
- Gilson, Étienne (1969). *Linguistique et philosophie: essai sur les constantes philosophiques du langage*. Paris.
- Gilson, Étienne (1968). *Realizm tomistyczny*. Warszawa.
- Gipper, Helmut (1971). *Denken ohne Sprache?* Düsseldorf.
- Gipper, Helmut (1972). *Gibt es ein sprachliches Relativitätsprinzip? Untersuchungen zur Sapir-Whorf-Hypothese*. Frankfurt am Main.

- Grucza, Franciszek (2017). *Dzieła zebrane 1–11*. Wydanie jubileuszowe z okazji 80. rocznicy urodzin pod redakcją naukową Sambora Gruczy, Justyny Alnajjar, Ilony Bansiak, Marcina Łączka Moniki Płużyczki, Magdaleny Olpińskiej-Szkiełko. Warszawa: Wydawnictwa Naukowe Instytutu Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej. (<http://iksi.uw.edu.pl/institut/wydawnictwa/franciszek-grucza-dzieła-zebrane/>, dostęp: 26.05.2022).
- Grzybowski, Jacek (2016). Czy relacja – najsłabszy rodzaj bytowości w metafizyce św. Tomasza – może stanowić fundament realnego bytu narodu? *Rocznik tomistyczny* 5., S. 247–262.
- Henle, Paul (1975) (red.). *Sprache, Denken, Kultur*. Frankfurt am Main.
- Jaroszyński, Piotr (2011). *Metafizyka czy ontologia?* Lublin.
- Jaroszyński, Piotr (2020). *Kultura. Dramat natury i osoby*. Lublin.
- KEWS – Kluge. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache* bearbeitet von Elmar Seebold. 25., durchges. u. erw. Aufl. Berlin/ Boston 2011.
- Krąpiec, Mieczysław A. (1993), *Teoria analogii bytu*. Lublin.
- Künne, Wolfgang (2007). *Abstrakte Gegenstände. Semantik und Ontologie*. 2., erw. Aufl. Frankfurt am Main.
- LD = *A Latin Dictionary*. Lewis, Charlton T./ Short, Charles (red.) (www.perseus.tufts.edu/, dostęp: 15.01.2022).
- Łukasik, Marek (2017). „Słownik wyrażen metanaukowych, metalingwistycznych i metakulturolologicznych Profesora Franciszka Gruczy”. W: *Dzieła zebrane 1–11*. Wydanie jubileuszowe z okazji 80. rocznicy urodzin pod redakcją naukową Sambora Gruczy, Justyny Alnajjar, Ilony Bansiak, Marcina Łączka Moniki Płużyczki, Magdaleny Olpińskiej-Szkiełko. Warszawa.
- Majmonides (ed. 2008). *Przewodnik błędzących*. cz. 1., Kraków.
- Maryniarczyk, Andrzej (2005), *Metoda metafizyki realistycznej; wraz z tekstem komentarza św. Tomasza z Akwinu do 5. i 6. kwestii Boecjusza „De Trinitate” w przykładzie Aleksandra Białka*. Lublin.
- PEF = *Powszechna encyklopedia filozofii*. Maryniarczyk, Andrzej i in. (red.) (2000–2009). T. 1–10. Lublin.
- Panfilov, V. Z. (1974). *Wechselbeziehungen zwischen Sprache und Denken*. Berlin.
- Pawłowski, Grzegorz (2021). *Metafizyka poznania lingwistycznego*. Warszawa.
- Platon (ed. 1997). *Państwo. Kęty*. (tłum. Władysław Witwicki).
- Roth, Gerhard (2021). *Über den Menschen*. Berlin.
- Schmitt, Arbogast (2016). *Wie aufgeklärt ist die Vernunft der Aufklärung? Eine Kritik aus aristotelischer Sicht* (=Studien zu Literatur und Erkenntnis 7). Heidelberg.
- Schmitt, Arbogast (2019). *Gibt es ein Wissen von Gott? Plädoyer für einen rationalen Gottesbegriff*. (=Studien zu Literatur und Erkenntnis 17). Heidelberg.
- Schmitt, Arbogast (2020). *Denken ist Unterscheiden. Eine Kritik an der Gleichsetzung von Denken und Bewusstsein*. Heidelberg.

Seebaß, Gottfried (1981). *Das Problem von Sprache und Denken*. Frankfurt am Main.

SJP PWN = *Słownik języka polskiego PWN* (<https://sjp.pwn.pl>, dostęp: 27.04.2022).

SGPA = *Słownik Grecko-Polski*. Abramowiczówna, Zofia (red.) (1958–1965). T. 1–4. Warszawa.

Szober, Stanisław (1919). *O potrzebach naukowych językoznawstwa w Polsce*. Warszawa. (www.polona.pl, dostęp: 14.05.2022).

Voegelin, Eric (2009). *Platon*. Warszawa. (tłum. Alicja Legutko-Dybowska).

Walde, Alois/ Hofmann, Johann Baptist (ed. 1965–2008). *Lateinisches Etymologisches Wörterbuch*. Bd. 1. XXXIV, 1–872 [A–L] 2008; Bd. 2. 1–851 [M–Z] 2007.; Bd. 3. VIII, 287 [Registerband zusammeng. v. Elsbeth Berger] 1965. Heidelberg.

Grzegorz Pawłowski

Uniwersytet Warszawski

Instytut Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej

ul. Dobra 55

00–312 Warszawa

g.pawlowski@uw.edu.pl

ORCID: 0000-0002-2465-2906

Marcin Walczyński
University of Wrocław/Poland

COVID-19-forced online interpreting teaching: The perspective of Polish interpreting teachers

ABSTRACT

COVID-19-forced online interpreting teaching: The perspective of Polish interpreting teachers

The purpose of this article is to present a fraction of the results of the study carried out among Polish academic teachers of interpreting who – because of the outbreak of the COVID-19 pandemic – had to adapt to teaching interpreting skills online. The first part of the paper addresses the issue of how the pandemic generated new themes of interpreting research, which may be roughly subsumed into two strands of interpreting studies – the research into the professional interpreting market and the changes imposed by the pandemic restrictions, and the research into interpreter training which had to respond to the restrictions on physical face-to-face education by getting online. Then, attention is focused on the use of computer-assisted interpreting teaching, which – already for some time – has been incorporating modern technological solutions for the benefit of interpreting students. Finally, the last part of this paper offers insight into a study dedicated to the views of Polish interpreting teachers on the usefulness of modern technology and Internet-based solutions they had to use when teaching interpreting skills in the new reality of COVID-19-forced education. All in all, the paper shows that interpreting teachers appreciate technological innovations in interpreting teaching and, as might be envisaged, some of them will become an everyday part of modern interpreting training.

Keywords: interpreting teaching, COVID-19 interpreting teaching, online/remote interpreting teaching, computer-assisted interpreting tools

1. Introduction

The outbreak of the COVID-19 pandemic revolutionised many spheres of human activity. What was deemed impossible or unfeasible before COVID-19 was

now forced to be doable and viable. Such is the case of remote interpreting teaching, which – before 2019 – was primarily offered as practical training taking place face-to-face on the premises of tertiary education institutions. However, due to various restrictions imposed on people worldwide, universities had to adapt to the new reality, which – in the case of interpreting teaching – became the virtual reality since most educational activities were transferred online.

This article discusses a small fraction of qualitative data obtained during a questionnaire-based study that aimed to investigate the situation that Polish academic teachers of interpreting had to face for the first time on such a large scale, switching from the traditional form of contact classes at the university to a remote form, during which all teaching was performed through distance learning software.

The first part of this paper addresses the issue of how interpreting research has incorporated the themes of new interpreting practices, and new interpreter education solutions brought about by the pandemic restrictions and the consequent absence of physical face-to-face contact, and the need to teach interpreting online. Then, the discussion centres on the selected resources and solutions that modern technology offers for interpreting teachers, and the practices they have adopted in their teaching.

The second part of this contribution is devoted to presenting and discussing the qualitative data provided by Polish university teachers of interpreting on how they perceived distance interpreting teaching before and after they were forced to implement it in the new conditions under which they had to work as a result of COVID-19 restrictions. Thus, what is discussed is the changing perspective of interpreting teachers concerning online interpreting classes.

The overarching goal of this paper is to shed light on how Poland-based interpreting teachers accommodated their methods of teaching interpreting to the new COVID-19-conditioned reality, how they changed their attitudes, and how these new circumstances can be used in the future for the benefit of both interpreting students and interpreting teachers.

2. COVID-19 and interpreting research

The COVID-19 pandemic stirred the interest of scholars affiliated with various scientific disciplines since the epidemic had an impact on almost all spheres of human life. Therefore, as rightly observed by Cifuentes-Faura (2022: e71), “[...] COVID-19 has caused a health crisis and affected the health of citizens, and has produced economic, psychological, educational and legal consequences”, which means that the effects of the pandemic have been studied not only by researchers working in medicine, biology, public health and epidemiology, pharmaceuticals or psychology; representatives of other fields like, for example, pedagogy, economics, sociology or technology, have also been tackling the issues related to

the coronavirus and its impact on humanity. No different in this respect are such seemingly COVID-19-distant branches of scholarship as communication sciences or interpreting studies. They have also offered methodological frameworks within which COVID-19-related phenomena have been investigated.

In their research endeavours related to the COVID-19 pandemic, interpreting scholars focus primarily on two broad areas: (1) remote interpreting services induced by the need for social distancing, isolation, and avoidance of face-to-face communication; (2) new reality in online interpreting teaching.

As regards the first strand – the introduction of remote interpreting services, scholars discuss a variety of issues that came to the fore when interpreters, previously working predominantly in the places where they were needed, had to adopt new technology-supported means of providing their services (i.e. CAI tools – computer-assisted interpreting tools) (e.g. Zhao 2022), being often far away from the interpreter-mediated communication participants. For instance, Lázaro Gutiérrez and Nevado Llopis (2022), based on structured interviews with Spanish interpreting industry representatives, analyse remote interpreting services in Spain (i.e. telephone interpreting and video-link interpreting), and present a map of the remote interpreting industry in Spain.

In another study, Buján and Collard (2022) report on how conference interpreters managed to go online in their profession, what challenges they had to respond to and what prospects they saw for this new form of interpreting. Similarly, Saeki et al. (2022) discuss the role, challenges, and opportunities of remote interpreting in medical contexts. The authors observe that remote interpretation becomes more widespread since, in fact, in such interpreter-mediated communication, there is no need for physical contact among the interpreter, physician and patient, thereby reducing the risk of infection.

One more interesting study concerns the cooperation of conference interpreters in a virtual booth. Seresi and Láncoš (2022) discuss the results of their project, whose principal objective was to examine how working in a virtual booth located on a remote simultaneous interpreting platform affects interpreter booth partners who cannot count so readily on each other's help in the event of some difficulties (such as, for instance, the presence of the so-called problem triggers – high input data saturation, fast input delivery pace, use of dates, numbers or names (cf. Gile 1995, Gumul 2019, Korpál/Stachowiak-Szymczak 2020). What arises from the study is that virtual booth interpreters who have undergone proper training and are experienced enough can mitigate the effect of the difficulties they encounter. On the other hand, however, they feel less secure regarding the emotional dimension of having a partner in the booth.

This brief overview of some of the recent studies suffices to state that, in the near future, interpreting studies will be further enriched by new research examining the impact of the coronavirus pandemic on the interpreting industry,

describing technology-supported interpreting practices, and offering new perspectives on the use of remote interpreting in the post-COVID-19 times. However, one thing can be taken for granted: although traditional (i.e. non-remote) interpreting will not disappear as people will always seek face-to-face encounters, remote interpreting and CAI services will continue to rise since they have proved to be both time- and cost-effective.

The second salient strand of interpreting research pursued in relation to the COVID-19 pandemic revolves around interpreting teaching and interpreter education in the new reality. Transferring all teaching and learning activities to Internet-based platforms was a challenge for both trainers and trainee interpreters. The former had to redesign course syllabi and curricula, construct new teaching materials or adapt the existing ones to new circumstances, devise new ways of developing trainee interpreters' skills, competences and knowledge, work out new manners of providing feedback and assessing interpreting performance, or adjust teaching methods when they could not always have eye contact with course participants (as a result of trainee interpreters' reluctance to turn on their cameras, poor Internet connection, poor hardware, making it difficult to participate actively in online interpreting classes).

Interestingly enough, trainee interpreters also, at times, found it problematic to benefit from interpreter education in the online form. Many of them were not accustomed to "talking to a computer screen"; some had trouble operating the computer and software; others shied away from showing their faces and performing interpreting through a computer. A variety of online interpreter education issues were raised by interpreting scholars. For instance, the difficulties and challenges of the transition from brick-and-mortar interpreter education to online mode, as a result of the outbreak of the pandemic, are reported by Ghanim and Mustafa Mohammed (2023). Based on their research carried out among 137 Iraq-based consecutive and simultaneous interpreting students, the scholars conclude that synchronous online training in interpreting has its benefits and can help trainee interpreters develop their skills. However, it should be blended with the traditional teaching set in a university interpreting classroom.

The COVID-19-forced virtual environment interpreting training is also discussed by Ho and Zou (2022). In their study, they justly observe that traditional in-class interpreting training is unlikely to be wholly reproduced in the online setting. This calls for new pedagogies that encompass, for example, specifically adopted training tasks or feedback forms. Exploiting the Gather platform – a tool for bringing virtual interactants closer, they tentatively conclude that trainee interpreters expressed positive opinions on working on this platform, as they felt greater proximity.

Equally valuable observations are offered by Mirek (2022). In her study carried out among thirty students, she reports on how interpreting course

participants perceived simultaneous interpretation classes taking place in the virtual environment (i.e. on MS Teams and Zoom). Although trainee interpreters appreciate quite a few aspects of such online classes, as they can provide them with suitable preparation for remote interpreting tasks, they do not think such a form of interpreter education can make them well-trained for traditional interpreting. What is also worth noting is that the trainer’s perspective is discussed. As regards the trainer’s view, attention is paid to the need to adapt the training to virtual reality conditions, and to overcome certain technical difficulties. However, some benefits are also highlighted, among which there is the use of breakout rooms, which serve as interpreter booths. Interestingly, the scholar claims that such rooms “[...] fostered peer collaboration and social interactions, and played a key role in the collaborative construction of knowledge, as students could freely exchange their ideas, problems, and solutions with each other and the trainer” (Mirek 2022: 74). Thus, it may be inferred that the software used was beneficial in quite a few ways. However, the general conclusion that may be drawn is that blended learning, combining online and offline training, would be perhaps the optimal solution.

A thought-provoking aspect of testing interpreters’ skills during the pandemic was raised by Diur and Ruiz Rosendo (2022), who have a look at the ways of examining future conference interpreters at the United Nations. Apart from offering an insight into the formats, conditions and procedure of testing, they also discuss the influence of the new pandemic-forced reality on administering exams for interpreters. They advocate implementing modern technology-supported solutions to verify interpreters’ skills required from those interpreters who want to work for international organisations.

The above overview points to the fact that the transition from on-site university-based interpreting teaching to online interpreting training, forced by the imposition of pandemic restrictions, was – in numerous instances – successful. The initial problems that both trainers and trainee interpreters experienced were at least partially solved. This may imply that the COVID-19 pandemic helped interpreter trainers discover new ways of teaching interpreting, which may be further exploited in the future, either as a self-contained and only approach to interpreter education or as a complement to regular, offline teaching.

3. Technologically-aided education of interpreters: interpreting teaching within/with a virtual environment

While it is true, as confirmed by the above overview of the recent research trends in interpreting studies, that present-day interpreter education has started to rely extensively on modern technological solutions, it needs to be acknowledged that

before the outbreak of the COVID-19 pandemic, there were several attempts at incorporating computer software and Internet-based solutions into interpreting training. This can be attested by studies examining the use of CAI tools in various training settings and constellations. Some of those research projects are discussed below.

Computer-assisted interpreting tools are related to CAIT – computer-assisted interpreter training. This technology-enhanced education of interpreters grew out of the idea of computer-assisted language learning (CALL) (Sandrelli 2015) that pertained to the new possibilities of using technology and computers created in language learning and teaching. Sandrelli observes that the beginning of thinking about the exploitation of technology for interpreter training can be found in the 1990s. She states that “[...] in the mid-1990s a few interpreter trainers in various countries began to think that dedicated computer-based materials could be used to support students’ autonomous learning and provide the necessary individual focus” (2015: 75). However, since then, training, in which, next to traditional in-class teaching means and methods, computer-assisted tools are used, has significantly expanded. Two reasons for that come to the fore. First, there has been a dramatic increase in the professional practice of remote interpreting. Second, the development and greater refinement of technological resources have contributed to the greater availability of distance interpreter training courses. Thus, computer-assisted interpreter training is no longer a thing of the future but a palpable reality happening here and now.

In its earliest days, the use of technology was limited to developing course materials, usually in the form of collections of resources available online (e.g. speech banks or repositories, an example of which is the Speech Repository offered by the European Commission¹). However, some course developers also prepared packages with diverse interpreting tasks (or their templates to be filled in with the content by the trainers themselves), which trainee interpreters could perform while working on a computer (cf. Sandrelli 2015). Nowadays, such materials are also available on the Internet (e.g. ORCIT²).

What was a genuine novelty as regards computer-assisted interpreter training was the development of virtual learning environments. Not only have they now been used to train trainee interpreters and interpreter trainers (during various workshops dedicated to them) on a larger scale but they themselves have also become the object of interpreting research (cf. e.g. Braun/Slater 2014; Braun/Davitti/Slater 2020). Such virtual environments, in which both trainee interpreters and trainers can function as avatars interacting with one another in simulated settings that correspond to the professional ones (with, for instance,

1| <https://webgate.ec.europa.eu/sr/> (accessed: 27.03.2023).

2| <https://orcit.eu/> (accessed: 27.03.2023).

virtual interpreter booths, virtual conference rooms, virtual courtrooms etc.), with the exception that the physical distance is no longer an issue, are unquestionably novelties likely to engage trainee interpreters even more in their interpreting learning process.

Before the pandemic, distance interpreter education witnessed rapid development with the combination of in-class and technology-enhanced methods. In this respect, Sandrelli (2015: 76) makes an interesting comment stating that

[d]istance learning and blended learning experiences have also been taking place in various countries outside the EU, including Australia, Canada, Norway, South Africa and the US. These solutions seem especially suitable when the required language combinations or geographical distance make traditional face-to-face courses unviable, as may be the case with training for community interpreting [...], business interpreting [...] and also signed language interpreting.

Interestingly enough, Kalina and Ziegler (2015) point out that interpreting training has undergone a revolution because of the availability of audio-video materials, including recordings of original talks delivered at the meetings of international organisations. The YouTube platform is a good case in point, offering a wealth of authentic and semi-authentic materials that can be easily adapted for training purposes.

Numerous interpreting schools have adopted the blended approach, using technology-enhanced solutions to supplement traditional in-class education. For instance, Kajzer-Wietrzny and Tymczynska (2014) discuss a variety of computer-assisted interpreting tools, specifying both the skills that can be trained by means of them, as well as the interpreting task stages at which they can be used. What is worth stressing is that in their study, authored nearly a decade ago, they managed to forecast with great precision the present-day state of interpreting training. In other words, they observe that “CAIT tools will soon become a necessity in interpreter education [...]” (ibid.). Indeed, it might be argued that nowadays, in the post-pandemic times, few interpreter trainers would envisage organising interpreter training without any technological or Internet-based resources and tools. Thus, they conclude that the research on the use of computer-assisted training tools may bring some evidence to support the arguments in favour of teaching interpreting entirely remotely. Moreover, the COVID-19 pandemic has shown that it is not only technically viable but also beneficial and useful for many reasons.

In another work, Sikora and Walczyński (2015) discuss the advantages of using technological and Internet-based solutions in a translation and interpreting university classroom. Their contribution, however, shows a clear link between the industry (i.e. the market of translation and interpreting services) and academia since, as they argue, the primary concern of translator and interpreter

education should be to familiarise trainees with the reality of the industry, and the translator/interpreter profession for this is deemed as one of their possible career choices. Furthermore, as regards interpreter training, they believe that computer-assisted interpreting training can foster trainee interpreters' development of psychological skills (i.e. cognitive and affective abilities), which are part of what they call "the multi-componential competence" of the interpreter (Sikora/Walczyński 2015: 121). Among the aspects of the cognitive and affective subcompetence, they mention "[...] memory, logical reasoning, attention span, comprehension gap bridging skills, anxiety and stress management, skills of working under pressure [...]" (Sikora/Walczyński 2015: 123), which can be developed, refined, and furthered by such technological resources as a specially designed interpreting lab computer system that allows the trainer, among others, to monitor the trainee interpreters' delivery of outputs, intervene when necessary or provide instantaneous feedback. They also speak about a variety of online resources (i.e. authentic speeches and other didactic materials) available on popular platforms such as Speechpool, YouTube, TED or BBC and CNN websites. However, what is perhaps most interesting is that they also comment on Internet-based solutions used for expanding attention span, practising memory or logical reasoning. On the whole, the above-mentioned scholars are right in stating that the modern era is the age of technology. Therefore, the technologically oriented approach to interpreter education seems to be desired, for it can contribute to a multifaced development of interpreter competence. Hence, such training should also rely on selected computer-assisted interpreting tools, which may help trainee interpreters develop as future professional interpreters.

One more study worth referring to is the work by Prandi (2020), who – based on several university curricula – discusses implementing computer-assisted interpreting tools in interpreter education. What emerges from her survey carried out in twenty-five interpreting schools located mainly in Europe is that all surveyed institutions included – to a smaller or greater extent – technological tools in interpreting training. Among them were computer- and Internet-based solutions for interpreter trainers, and computer solutions for trainee interpreters (e.g. speech bank websites, remote interpreting tools, Internet-based search engines, terminology banks etc.). Generally speaking, Prandi observes (*ibid.*) that "[t]he number of responses received and the fact that half of the responding institutions already include CAI in interpreter training is certainly a sign that training is starting to take account of this technology". However, what should be taken into account is that the study was carried out in 2017 and perhaps no one at that time could expect that, in a few years, computer-assisted interpreter training tools would become an everyday reality in interpreting schools, and not an addendum whose aim was to make interpreting classes more interesting and engaging.

To sum up, it is beyond any doubt that modern technology can be a significant qualitative improvement in interpreter training. The abundance of Internet-based materials which can be used for various purposes (e.g. preparation resources for an interpreting assignment, input recordings or reference points for output quality assessment, to name but a few) makes interpreter education more real-life-like and authentic. Additionally, the exploitation of different software allowing creating virtual settings for trainee interpreters, in which they can practise not only interpreting *per se* but also booth cooperation or courtroom interactions, may yield even more engaging contexts for educating future interpreters. However, what should be accentuated here is that, in most cases discussed above, this was implemented within the blended learning approach. The abrupt COVID-19-forced need to move all teaching online fostered many (if not all) trainers' awareness that interpreter education in a completely remote manner was not only necessary but also beneficial, as will be illustrated in the next section of this paper.

4. COVID-19-forced online interpreter education – study data analysis of the interpreting teachers' perspective

It might be argued that, at the outset of the COVID-19 pandemic, not many interpreter trainers knew how to instantly switch from brick-and-mortar education to one in a virtual environment. Moreover, few of them had any experience in teaching interpreting solely in the online format, so it comes as no surprise that many of them felt apprehensive about the new forced teaching format. In the following section, attention is directed towards the rationale for the project of which this study is a part, and the research method used. Secondly, the data obtained as responses to selected questions (i.e. not all) are presented and discussed. However, what needs to be mentioned here is that the report on the entire project and its outcomes is planned to be published elsewhere.

4.1 Rationale for the study

As mentioned above, quite a few interpreter trainers, perhaps like all other teachers, instructors and lecturers, were somewhat uneasy and anxious about the COVID-19-related restrictions and the resultant necessity to move all teaching activities onto the Internet-based platforms. This apprehension could have stemmed from the fact that computer-assisted interpreting teaching was not standard practice before the pandemic, so interpreting teachers did not know precisely how to teach interpreting courses online, how to redesign course syllabi to meet the newly arising needs, how to distribute tasks to students, how to provide constructive feedback, or how to deal with technical issues. This was an

unprecedented situation to which all teachers had to get used almost in no time. Hence, the rationale for this study was to examine how Polish academic teachers of interpreting responded to the challenge of organising interpreting teaching in the remote form, so far not pursued at any significant scale, how they approached the new Internet-based interpreting class settings, and how they are going to make use of this experience in their future educational endeavours.

4.2. Study methods

The method used in the study was surveying. It seems to be a legitimate data collection method in this particular case as it allowed reaching interpreting teachers working in different higher education institutions scattered across Poland. The survey contained twenty-two questions (eight multiple-choice questions, twelve open-ended questions and two Likert-scale questions). However, as mentioned above, in the present paper only the data provided as responses to selected questions are discussed.

The survey was distributed as a link to the MS Form questionnaire via e-mail to a network of interpreting teachers working in various Polish tertiary education institutions as well as directly to the secretariats of institutes, chairs and departments of foreign languages at Polish universities that offer interpreting courses within different study programmes (i.e. language studies, translation and interpreting studies, applied linguistics etc.). The questionnaire was available online from September to November 2021; this was the time when the pandemic was in full swing. However, the response rate was not spectacularly high as only forty-one fully completed surveys were returned. Nevertheless, overall it seems that surveying proved effective, for it allowed collecting factual, attitudinal, and behavioural data related to online interpreting training during the COVID-19 pandemic time.

4.3. Results and discussion

As has already been stated, the survey was completed by forty-one trainers (of whom twenty-nine (71%) are professional interpreters themselves) working primarily at Polish universities (thirty-five respondents). Five respondents teach interpreting at universities of applied sciences and one at a technical university. This set of data proves that it is at classic universities that most interpreting training takes place. In the Polish tertiary education landscape, this is an important distinction especially for course and syllabi designers, because studies run by universities of applied sciences must obligatorily differ in the so-called “profile”. It means that such studies have to be more practical (i.e. they have to offer more practical classes and more vocational practice in the professional market) than academic and theoretical, and thus students are expected to be provided with more practice than theory.

As many as twenty-eight (60%) teachers teach interpreting as part of language studies, nine (19%) teach interpreting to students of applied linguistics, two (4%) to students enrolled in the studies of business language/linguistics for business, and seven (15%) train trainee interpreters within postgraduate studies in translation and interpreting. One (2%) person did not specify the field of study.

When asked about the types of interpreting taught, the respondents provided the following answers: consecutive interpreting (twenty-two trainers; 34%), simultaneous interpreting (eleven; 17%), sight translation/interpreting (eight; 12%), a variety of types (twenty-three; 35%), others (one; 2%). Such a distribution of interpreting types taught by the respondents may suggest that all major types of interpreting provided as services in the interpreting market are taught. What is also interesting is that as many as 35% (twenty-three) of the trainers declare that during their courses, they teach students a variety of types of interpreting. Given the circumstances of the Polish translation and interpreting service provision industry, it comes as no surprise since, depending on the client's needs, Polish interpreters must be quite versatile as they are often commissioned to perform consecutive interpreting, whispering, sight translation or even simultaneous interpretation. This view can be additionally corroborated by the profession of Polish sworn interpreters who – in the lengthy and onerous testing procedure – have to successfully take the tests in both sight translation/interpreting and consecutive interpreting. Thus, at the certification stage, sworn interpreter candidates must demonstrate a broad range of interpreting skills. The graphic representation of the distribution of the interpreting types taught by the respondents is presented in Chart 1.

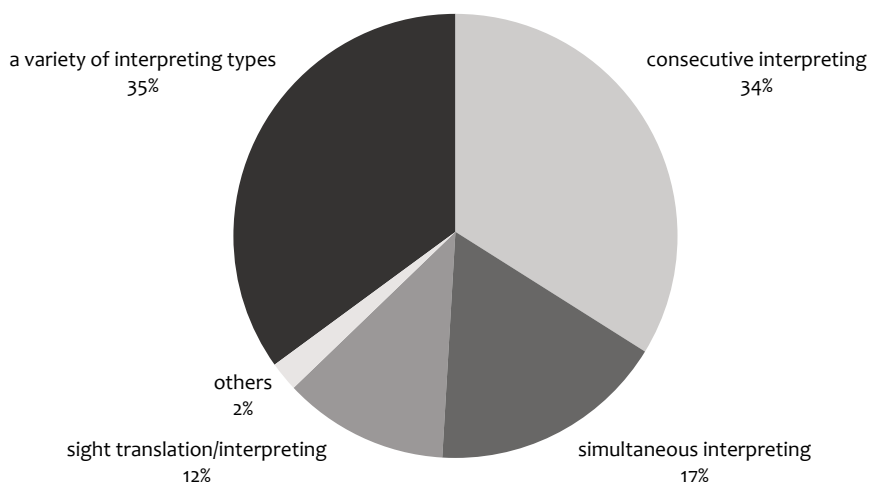

Chart 1: Distribution of the interpreting types taught by the respondents

Let us now focus on the data provided to the questions related to the exploitation of computer-assisted interpreting tools and computer-assisted interpreting training. When asked about the adoption of computer-assisted interpreting training prior to the outbreak of the COVID-19 pandemic, only four respondents (10%) stated that they had used computer tools in their teaching endeavours. This seems to be in line with the initial reactions of the interpreting teachers, who were somewhat apprehensive of the obligation to transfer all teaching activities to virtual environments due to the pandemic restrictions. For this purpose, those four respondents used, among others, conference room software, local infrastructure allowing Internet access, and Skype. They do not mention other solutions classified as computer-assisted interpreting (training) tools. This may point to the fact that few Polish academic teachers of interpreting included modern technological solutions in their interpreting courses before the pandemic. Given the fact that before the studied period, various computer-assisted interpreting training tools were already available (as discussed earlier), it indicates that pre-COVID-19 interpreting teachers did not necessarily follow the technological innovations in the interpreting industry and interpreter education.

As regards the question concerning the use of Internet-based and computer tools during the COVID-19 pandemic, the most commonly used platform (thirty mentions) was Microsoft Teams, which – thanks to its functions – offers some practical solutions which can be easily adapted to interpreter education (e.g. breakout rooms or channels). Less popular was Zoom (eleven mentions) and then others (eight mentions), Google Meet (four mentions), Skype/Skype for business (four mentions), Google Classroom (two mentions) and Discord (one mention). Since the number of mentions exceeds the number of the respondents, it points to the use of several platforms within one course. Interestingly, the great majority of the respondents (thirty-five; 85%) were satisfied with the solutions mentioned above. Among the reasons for such a high percentage of satisfaction expressed by the teachers were the functions of such distance learning software (e.g. the already mentioned breakout rooms and channels in MS Teams, which were used as virtual booths and the ease of monitoring trainee interpreters' performance; the possibility of using on a broader scale authentic audio and video materials, easy sharing options, the easy organisation of home/additional assignments with deadlines, the clear visibility of those wanting to take the virtual floor by employing the function of raising a hand, the possibility to maintain eye contact through cameras etc.). What emerges from the respondents' responses is that they appreciated a variety of functions that facilitated teaching interpreting courses online. This, however, does not mean that the teachers did not notice any problems, deficiencies or inadequacies in the software used. Such issues can be grouped into three categories.

The first category relates to technical problems (e.g. problems with playing input materials, problems with ejecting trainee interpreters from the meetings, poor sound quality, poor Internet connection quality, poor quality of trainee interpreters' headphones which do not meet the requirements of headsets used in real-life simultaneous interpreting).

The second category would include interpreting proper difficulties (e.g. no/limited possibility of practising interpreting in a standing position, which sometimes has to be taken by the interpreter during, for example, court interpreting, no/limited possibility of listening to the input and producing the output simultaneously – no/limited possibility of recreating simultaneous interpreter booths, no/limited eye contact in booth teamwork, no options for relay simultaneous interpreting). However, what needs to be highlighted is that the respondents used their creativity and ingenuity to overcome the above-mentioned problems by, for instance, making use of two platforms at the same time (one for input comprehension, another one for output production) or recording students' performances on external devices (e.g. mobile phone recording device) and only then making them available in the software used for online classes.

The third category of problems includes the “human factor” difficulties. Being highly conscious of real-life interpreting challenges, the teachers wrote about no/limited (eye) contact with some students resulting from no top-down obligation to switch on cameras, no possibility to observe and monitor students at work, and the related inaccessibility to their emotional reactions to tasks and task content and to the ways of dealing with them, uncertainty about interpreting course participants' independent work while performing, for instance, sight translation/interpreting, no possibility of putting trainee interpreters in situations with emotional pressure so often encountered in real-life interpreting practice, difficulties in evaluating students' body language and posture, observations of trainee interpreters' greater focus on searching activities on the Internet rather than on performing high quality interpreting in terms of both semantic accuracy and language correctness. What was highly conspicuous in the respondents' answers was the great stress they placed on the frequent impossibility of maintaining direct contact both with the trainers as well as with other group members. Several teachers explicitly stated that direct contact is simply indispensable in such training and, although Internet-based platforms and technological devices can significantly enhance interpreting teaching, nothing can replace genuine, direct contact. It clearly shows that the trainers are well aware that, in interpreting at large, not only linguistic means but also other paralinguistic and extralinguistic ways may convey meaning. On the whole, it transpires that the respondents were very well cognizant of both the strengths and weaknesses of online interpreter education. This was even more perceptible

among the trainers who are themselves practising interpreters and who can relate their teaching activities to real-life interpreting practice³.

The final theme discussed here is post-COVID-19 pandemic interpreter education. The respondents were asked to state what type of education they would be willing to be engaged in as trainers in the future. As many as twenty-eight (68%) opted for the blended approach. In other words, they would be interested in teaching interpreting in a hybrid form, combining traditional in-class training with the online one. Among the most common reasons are the more extensive use of remote interpreting services and the need to familiarise trainee interpreters with these new forms of interpreting. In addition, many respondents believe that ours is the age of technology, and remote interpreting will unquestionably be on the rise as the form that is cost- and time-effective for both interpreting service users and providers. On the other hand, they also highlight that traditional university-based classes can help trainee interpreters get accustomed to the public and overcome the stress and anxiety that accompany public speaking, of which interpreting is a prime example.

Another argument justifying the need for the blended form, for instance, in the ratio of 80% (traditional) to 20% (remote), is the possibilities that modern technology offers. Students' oral productions can be recorded, analysed and evaluated using the software. It is easy to stop the recording at some point to accentuate a given aspect of the recorded performance whereas the unrecorded output fades away the moment it is uttered. Students can additionally record the same interpretation several times, paying attention to different details of their delivery, thus observing the increase in its quality. The abundance of teaching materials (i.e. audio-video recordings of authentic conferences) available online is another asset that can be used for both forms of interpreting teaching.

Interestingly, one person who was also in favour of the blended learning approach explained his/her stance by the fact that, at that time, the old-fashioned interpreter booths located at that person's institution were being replaced with new systems and online education allowed offering trainee interpreters opportunities for practising interpreting despite the non-functional interpreting lab.

Another cause for implementing the hybrid form was that, although some Polish institutions have started to use online interpreting services, there are still many contexts in which interpreting takes place in person. Examples of such settings can be found in widely understood community interpreting, in which the interpreter rarely provides online services while interpreting, for instance, patient-doctor exchanges or police officer-the accused encounters. Thus, combining the two forms seems justified.

3| Due to the space limitation of this paper, this issue, although addressed in the survey, is left uncommented here.

Furthermore, there is one issue unaddressed so far – administering interpreting tests, which is easier and faster thanks to modern technology. All trainee interpreters can take the test simultaneously by recording their performances and uploading them for the trainer’s review on the platform used (e.g. into MS Teams). This significantly saves the time devoted to the organisation of the testing procedure.

As can be seen, there are many well-justified arguments for implementing the hybrid form of interpreting classes, which could foster a more comprehensive development of trainee interpreters’ skills.

Let us now direct our attention to the second group of ten respondents (25%), who selected the “traditional classes only” option. Some of them think that, in a big group of students, dividing them into pairs and assigning them to breakout rooms may take more time and thus limit the interpreting practice time. Some respondents also wrote about the poor Internet access available on the university premises so a traditional learning environment seems to be a justified option.

One teacher argued his/her choice by referring to online simultaneous interpretation training as highly ineffective, with no possibility of recreating the booth environment. However, this argument can be easily invalidated by using the virtual environments mentioned in the previous parts of this paper. Among other arguments for this form of interpreter education, raised mainly by those teachers who combine their academic work with professional interpreting, were, for instance, the need to put trainee interpreters in a real-life interpreter booth to learn how to interact and cooperate with booth mates and co-solve ongoing problems; this would hardly be viable in online settings. Furthermore, another argument for brick-and-mortar education of interpreters, also mentioned mostly by academic teachers with professional interpreting experience, is that in the post-pandemic times, many interpreters will return to their booths in international organisations and, therefore, training for them should take place in an authentic booth, not a virtual one.

A thought-provoking and well-justified argument concerns the teaching of note-taking. During online classes, teachers usually do not have direct access to students’ notes. For this reason, they cannot glance at the notes taken, comment on the note-taking style nor provide advice on how to do it more effectively. Thus, this aspect of interpreter education is perhaps better practised through face-to-face classes in a university classroom.

Quite a few respondents also referred to better contact and interaction with interpreting students in a traditional interpreting lab since they have nothing to hide behind (i.e. the computer) and no excuse for not working (i.e. malfunctioning equipment). Indeed, these arguments may be justified, considering that the teacher is sometimes unable to control students’ activities in a virtual

environment. Moreover, in traditional settings, interpreting students' bodily reactions and body language can be observed and commented on, especially given that people under various stressful conditions, of which interpreting is an example, tend to exhibit specific uncontrolled body movements or use gestures. This way, they can be made aware of what they must work on if they plan their career as professional interpreters.

Only three interpreting teachers (7%) were in favour of online training only. To support their selection, they state that they anticipate that interpreting services will be increasingly rendered in the online-only form, which reduces the costs and time for the client and the interpreter, respectively. One respondent observed that trainee interpreters are not interested in participating in traditional classes for pragmatic reasons. However, this answer was not further developed, so it might only be hypothesised that the trainer meant trainee interpreters' pure convenience of not having to commute to the university. One more argument mentioned by those trainers was that organising distance classes is much easier as there are no problems with booth-equipped interpreting labs, which are usually few and thus often occupied by other trainee interpreter groups/trainers.

The percentage distribution of the respondents' preferences concerning post-COVID-19 interpreter training forms is presented in Chart 2.

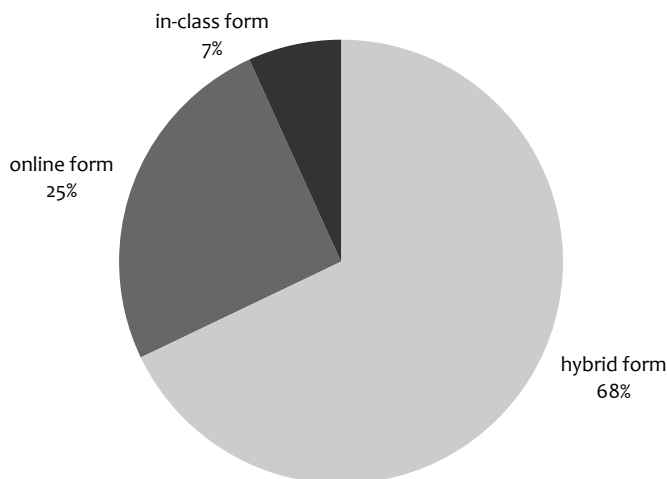

Chart 2: Distribution of the respondents' preferences concerning post-COVID-19 interpreter training form

To sum up, from the above discussion emerges that there are many arguments in favour of the combination of distance and traditional forms of interpreter education. Nonetheless, some opinions pinpointing the reasons for

traditional classes are equally valid and well-grounded. Considering all the data discussed above, it may be suggested that what seems to be an optimal solution is the hybrid form, which would use the potential of technology in interpreting, not disregarding the fact that much interpreting still takes place in real life. Therefore, it might be anticipated that computer-assisted interpreting training and tools will stay with interpreting teachers. Hence, there are grounds to believe that in the years to come, i.e. in the post-COVID-19 pandemic era, hybrid interpreting teaching will be more widespread as it has proved beneficial in at least several ways.

5. Concluding remarks

This paper aimed to show how Polish teachers of interpreting perceived the strengths and weaknesses of remote interpreting classes, which they had to adapt to due to the COVID-19 pandemic-forced changes.

In the first part of this paper, attention was paid to COVID-19-influenced interpreting studies. Interpreting scholars have observed that the interpreting market and interpreter education have undergone significant changes resulting from the pandemic. Therefore, in their research activities, they have been trying to capture the essence of those modifications, thereby contributing to expanding the research themes taken up in interpreting studies.

The second part addressed the Internet- and technology-based innovations implemented in interpreter training. It transpires that computer-assisted interpreting training tools can facilitate the development of a variety of skills that are part of the generally understood interpreter competence.

The final section of this study focused on discussing a fraction of the data obtained from forty-one Polish interpreter trainers who participated in the survey on COVID-19-forced online interpreter education. All respondents, perhaps like the entire higher education system employees, had to respond to the challenge of moving interpreting teaching online by reorganising their teaching formats, redesigning the course syllabi and curricula, or modifying assessment forms and feedback provision channels. In other words, many of those teaching interpreting had to re-formulate their thinking about distance education. In fact, what emerges from the analysis of just a handful of the data obtained is that, although some of the teachers see drawbacks and deficiencies in this form of providing interpreting teaching, quite many appreciate newly used technological innovations and Internet-based solutions to such an extent that they would be willing to use them in their future teaching endeavours. Such conclusions may be drawn from the study since most respondents opted for either hybrid interpreter training, combining traditional, university-based classes with online forms, or online-only interpreter courses. There were relatively few

Polish teachers of interpreting who were unsatisfied with the obligatory online teaching and would, therefore, still insist on the traditional manner of educating future interpreters.

On the whole, there is no doubt that the COVID-19 pandemic accelerated the inclusion of modern technological and Internet-based solutions into interpreting training curricula and made them more prevalent. Before that time, there were some attention-grabbing initiatives of training interpreters in virtual environments but, as odd as it sounds, it is thanks to the pandemic that a heavier reliance on distance education tools in interpreter education can be observed. Hence, it may be hoped that these solutions will aid interpreting students in developing their skills more comprehensively to make them better prepared to meet real-life market needs, which often involve remote interpreting in various settings.

References

- Braun, Sabine/ Davitti, Elena/ Slater, Catherine (2020). "It's like being in bubbles': affordances and challenges of virtual learning environments for collaborative learning in interpreter education". In: *The Interpreter and Translator Trainer*. 14(3). Pp. 259–278. <https://doi.org/10.1080/1750399X.2020.1800362>.
- Braun, Sabine/ Slater, Catherine (2014). "Populating a 3D virtual learning environment for interpreting students with bilingual dialogues to support situated learning in an institutional context". In: *The Interpreter and Translator Trainer*. 8(3). Pp. 469–485, <https://doi.org/10.1080/1750399X.2014.971484>.
- Buján, Marta/ Collard, Camille (2022). "Remote Simultaneous Interpreting and COVID-19: Conference Interpreters' Perspective". In: Liu, K./Cheung, A.K.F. (eds.) *Translation and Interpreting in the Age of COVID-19*. Singapore. Pp. 133–150. https://doi.org/10.1007/978-981-19-6680-4_7.
- Cifuentes-Faura, Javier (2022). "What are the main areas of research on COVID-19?" In: *Postgraduate Medical Journal*. 98. Pp. e71–e73. <https://doi.org/10.1136/postgradmedj-2021-140156>.
- Creswell, John, W. (2013). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing among Five Traditions*. Los Angeles/London/New Delhi/Singapore/Washington.
- Diur, Marie/ Ruiz Rosendo, Lucía (2022). "Reconceptualising Interpreting at the United Nations". In: Liu, K./Cheung, A.K.F. (eds.) *Translation and Interpreting in the Age of COVID-19*. Singapore. Pp. 151–163. https://doi.org/10.1007/978-981-19-6680-4_8.
- Ghanim Mohammed, Hala/ Mustafa, Balsam (2023). "Forced to go online: A case study of learning consecutive and simultaneous interpreting under Covid-19 in Iraq". In: *Translation & Interpreting. The International Journal*

- of *Translation and Interpreting Research*. 15(1). Pp. 176–199. <https://doi.org/10.12807/ti.115201.2023.a09>.
- Gile, Daniel (1995). *Basic concepts and models for interpreter and translator training*. Amsterdam.
- Gumul, Ewa (2019). “Evidence of cognitive effort in simultaneous interpreting: Process versus product data”. In: *Beyond Philology An International Journal of Linguistics, Literary Studies and English Language Teaching*. 16(4). Pp. 11–45. <https://doi.org/10.26881/bp.2019.4.01>.
- Ho, Chen-En/ Zou, Yuan (2022). “Teaching Interpreting in the Time of COVID: Exploring the Feasibility of Using GATHER”. In: Liu, K./Cheung, A.K.F. (eds.) *Translation and Interpreting in the Age of COVID-19*. Singapore. Pp. 311–330. https://doi.org/10.1007/978-981-19-6680-4_16.
- Kajzer-Wietrzny, Marta/ Tymczynska, Maria (2014). “Integrating Technology into Interpreter Training Courses: A Blended Learning Approach”. In: Piotrowska, M./ Tyupa, S. (eds.) *inTRAlinea Special Issue: Challenges in Translation Pedagogy*. (<https://www.intralinea.org/specials/article/2101>, accessed: 27.03.2023).
- Kalina, Sylvia/ Ziegler, Klaus (2015). “Technology”. In: Pöchhacker, F. (ed.) *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London/New York. Pp. 410–412.
- Korpál, Paweł/ Stachowiak-Szymczak, Katarzyna (2020). “Combined problem triggers in simultaneous interpreting: exploring the effect of delivery rate on processing and rendering numbers”. In: *Perspectives*. 28(1). Pp. 126–143. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2019.1628285>.
- Lázaro Gutiérrez, Raquel/ Nevado Llopis, Almudena (2022). “Remote Interpreting in Spain after the Irruption of COVID-19: A Mapping Exercise”. In: *Hikma: Translation Studies Journal*. 21(2). Pp. 211–230. <https://doi.org/10.21071/hikma.v21i2.14275>.
- Mirek Joanna (2022). “Meeting the New Normal: A Case Study of An Online Simultaneous Interpreting Course”. In: *New Voices in Translation Studies*. 26. Pp. 55–80. (https://www.iatis.org/images/stories/publications/new-voices/Issue_26-2022/3._Joanna_Mirek_FINAL_Revised.pdf, accessed: 27.03.2023).
- ORCIT (Online Resources for Conference Interpreter Training) <https://orcit.eu/> (accessed: 27.03.2023).
- Prandi, Bianca (2020). “The use of CAI tools in interpreter training: where are we now and where do we go from here?”. In: Spinolo N./ Amato, A. (eds.) *inTRAlinea Special Issue: Technology in Interpreter education and Practice*. (<https://www.intralinea.org/specials/article/2512>, accessed: 27.03.2023).
- Saeki, Soichiro/ Iwata, Mizuki/ Tomizawa, Rie/ Minamitani, Kaori (2022) “Challenges and the potential of promoting remote medical interpreting during COVID-19”. In: *Global Health & Medicine* 4(6). Pp. 341–346. <https://doi.org/10.35772/ghm.2022.01056>.

- Sandrelli, Annalisa (2015). “Computer assisted interpreter training“. In: Pöchhacker, F. (ed.) *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. London/New York. Pp. 75–77.
- Seresi, Márta/ Láncoş, Petra Lea (2022). “Teamwork in the Virtual Booth—Conference Interpreters’ Experiences with RSI Platforms. In: Liu, K./ Cheung, A.K.F. (eds.) *Translation and Interpreting in the Age of COVID-19*. Singapore. Pp. 181–196. https://doi.org/10.1007/978-981-19-6680-4_10.
- Sikora, Iwona/ Walczyński, Marcin (2015). “Educating translators for the European transfer of culture, knowledge and technology in the Polish context“. In: Kamiński, M./ Walczyński, M./ Kurpiel, M./ Bilinsky, M./ Paslavská, A. (eds.) *European Transfer of Culture in Literature, Language and Foreign Language Teaching: A Monograph Celebrating Academic Cooperation between Nysa and Lviv*. Nysa. Pp. 91–108.
- Speech Repository of the European Commission <https://webgate.ec.europa.eu/sr/> (accessed: 27.03.2023).
- Zhao, Nan (2022). “Use of Computer-Assisted Interpreting Tools in Conference Interpreting Training and Practice During COVID-19” In: Liu, K./ Cheung, A.K.F. (eds.) *Translation and Interpreting in the Age of COVID-19*. Singapore. Pp. 331–347. https://doi.org/10.1007/978-981-19-6680-4_17.

Marcin Walczyński

Uniwersytet Wrocławski
 Instytut Filologii Angielskiej
 ul. Kuźnicza 22
 50–138 Wrocław
 marcin.walczynski@uwr.edu.pl
 ORCID: 0000-0001-8666-3603

Anna Rędzioch-Korkuz
University of Warsaw/Poland

Translation and music: a new subfield of translation studies. Challenges and opportunities

ABSTRACT

Translation and music: a new subfield of translation studies.
Challenges and opportunities

The subfield of translation and music has been considered a new area of interest of translation studies, falling under the umbrella term of audiovisual translation. Indeed, it shares similarities with the former, as it is also driven by the need to consider non-linguistic elements of translation. It exemplifies the turn towards multimodality, which has the potential to broaden the scope of research and to highlight the necessity to move beyond textual analyses. However, it seems that this potential leads to some pertinent questions that can challenge the status of fundamental principles of translation studies. This metatheoretical article attempts to demonstrate both challenges and opportunities created by this relatively new subfield and map it onto the current developments of translation studies.

Keywords: translation and music, song text, adaptation, singability, concepts, multimodal analysis

1. Translation and music

Music and translation have been mutually intertwined for a long time: it seems that as soon as the vocal element started to be considered meaningful and significant, there arose the need for translation. This may be exemplified with, e.g. holy psalms that were translated along with the first translations of the Bible or the first singable opera translations that appeared as early as opera itself.

Songs have been translated on a number of occasions and in a variety of contexts, depending on genres, aims or needs of performers. They have crossed language and cultural barriers, carrying meaning into a new context of the target audience. What is more, texts set to music have been translated in various ways, ranging from interlinear renderings done, e.g. for the sake of singers or choir directors (helping to reveal the structure and word-music highlights), through prose translation written in a coherent manner and published in opera programmes, fan translations done with a high degree of semantic fidelity, to singable translations which are beset with multiple constraints.

Despite these undeniable facts, translated songs, or vocal texts in general, have been rarely made into an object of research of translation scholars (Apter/Herman 2016: 3–4). Susam-Sarajeva (2008: 189–190) explains this by referring to the challenging relationship between translation and music: she points out that most translation scholars are “more comfortable dealing with written texts,” and hence their analyses are limited to the *how* question aimed at explaining what has happened to the original (mainly in terms of translation loss and/or departures from the source text). Along the same lines, Desblache (2019: 58) claims that translation studies and musicology are still apart, since both disciplines are relatively young and both are practice-oriented, placing the main focus on specific aspects of their objects of research. According to her, the discipline of translation studies, despite its recent move towards the multimodal dimension, is still interested mainly in the problem of semantic fidelity and strategies aimed at attaining it. Greenall et al. (2021: 14) summarise the problem when they indicate that, whenever discussed, translations of texts set to music are examined either from the point of view of a lyrics-based analysis or from the perspective of isolated case studies presented in a specific context.

It follows that there is a promising area of research that seems to have been neglected for quite a long time, and at the same time, there is an urgent need to make this area more systemised and to offer adequate tools of analysis or conceptual guidelines. It should be of no wonder then that recently translation scholars interested in the area have proclaimed the establishment of a new subfield within translation studies, i.e. the subfield of “translation and music” (Desblache 2019: 68; Greenall et al. 2021: 21–22).

The aim of this paper is to present a metatheoretical overview of the status of this subfield. To this end, the paper highlights the importance of the non-linguistic element and addresses theoretical and terminological challenges that the subfield faces, including the question concerning the object of research, basic concepts and appropriate research methodologies. It then moves on to discuss the potential of the subfield for general translation studies by indicating how the move to a less linguistics-oriented perspective may help to remedy some of the current issues of the discipline. It is argued that acknowledging

the significance of the non-linguistic dimension may help revisiting “older” concepts or theories of translation and make them meaningful and valid again.

2. General features of the new subfield

According to some translation scholars, including Desbalche (2019) or Greenall et al. (2021), the subfield of translation and music may be located under the label of audiovisual translation, which is justified mainly because of its interdisciplinary and multimodal nature. In fact, Greenall et al. (2021: 20) also indicate other adjectives that are typical of AVT and, as such, may be equally applied to translating texts set to music. These include the following: constrained, multisemiotic and multimedial. The feature of being constrained results from the intervention and significance of non-linguistic elements: the need for singability imposes specific constraints on the translator, who should mind the physical and phonetic aptness of words as well as their dependence on music. The fact that these texts are usually multisemiotic and multimodal/multimedial is again the consequence of non-linguistic elements, but also of the mode of delivery, which includes the auditory and sometimes visual media. It all highlights the fact that these features are the defining characteristics of texts set to music. Similarly, Desblache (2019: 219–220) argues that in the case of translation and music, it is important to consider both verbal and nonverbal elements, along with the audio and visual dimension. This leads the scholars to the expected conclusion that the subfield of translation and music belongs to audiovisual translation.

The subfield is consequently defined as a relatively broad area of interest that encompasses both vocal and non-vocal translation (Desblache 2019: 220; Greenall et al. 2021: 20). It means that the scope of translation studies should reach far beyond interlinguistic transfer. In fact, Desblache (2019) follows the postulate suggested by Gentzler (2017), who calls for the establishment of post-translation studies, where translation is seen as transdisciplinary and open-ended. In other words, translation should mean not only translating between natural languages, but generally between “entities and content that have commonalities” (Desblache 2019: 60). The concept of translation proper becomes insufficient or inadequate, since apart from interlingual transfer, the new subfield should include examinations of sensorial, modal, medial or generic transfer (cf. Kaindl/Desblache 2013; Desblache 2019; Kaindl 2020).

This move towards a broader scope is also visible in the postulated name: the conjunction “and” is indicative of the recent tendency observed within translation studies. It seems that scholars are inclined to underline the interdisciplinary character of TS by “combining” it with other disciplines, as indicated in titles of some of the latest publications in the field. For instance, translation has been coupled with migration, memory, emotion or contemporary art. On

the one hand, this tendency helps to demonstrate the fact that research on translation necessitates drawing from other disciplines and is rarely limited to linguistic analyses if an encompassing view is to be provided. On the other hand, though, this tendency seems to be relegating translation, and more specifically translation proper, to examples of purely linguistic transfer with little or no consideration of other (non-linguistic) factors: unless we combine translation with anything else, then we are limited by our own linguistics-based methodology and present observations that are most likely interpreted outside the relevant context of the non-linguistic reality. Another problem pertains to the question whether moving into the direction of non-linguistic transfer, i.e. cases where natural languages are not involved (e.g. translating a piano concerto into ballet), lies within the scope of translation studies and whether the discipline offers adequate tools for analysis along with proper and precise terminology.

These questions illustrate the conceptual problems of translation studies, which has been recently flooded with new terms that would frequently undervalue the concept “translation” as conditional upon linguistic equivalence (Gambier 2016: 888; see also Gambier/Kasperę 2021). Though the general problem of conceptual borders of translation studies (and their shifting) is beyond the aims of this article, it serves as a good point of departure, opening up the discussion on challenges and opportunities of the subfield of translation and music. The following remarks, however, are limited mainly to vocal translation rather than to cases of transfer between non-vocal compositions, as the presence of a natural language(s) is considered here fundamental to translation studies (as opposed to translation semiotics).

3. Translation and music: challenges and unanswered questions

The list of challenges that should be considered may be classified into three groups, starting from questions that address the nature of the object of research and its ontic features, moving on through terminology and concepts, and finishing with appropriate methodologies.

3.1. The object of research

Obvious as it may be, the first step is defining the object of research. As indicated in the previous sections, translation and music includes vocal translation, i.e. translating texts set to music, which logically should be the object of research. The first problem that is to be addressed then pertains to the interrelationship between the word and music and the following question: which one is more important from the point of view of comprehension and subsequently

translation? On the one hand, it is possible to enjoy sung texts without understanding the lyrics, which is a fact underlined by some scholars (Bristiger 1986: 13; Davies/Bentahila 2008: 250; Low 2017: 6–7; Desblache 2019: 85–86) and also a fairly common experience of listening to songs in foreign languages. On the other hand, there are specific genres of songs, where the meaning of the lyrics is of major importance: a good example may be protest songs, which often touch on social matters, or narrative songs, aimed at telling a story that unfolds along with music, in which case knowing the sense behind the lines would be required by definition. Additionally, there is also the original intention of the songwriter, composer or lyricist, all of whom have intended to use both semiotic resources and create *a text set to music*, probably without indicating any hierarchies of importance. It follows, then, that dividing texts set to music into logo- and/or musico-centric as suggested by Low (2017: 10) may be considered a simple attempt made to systematise the corpus of potential texts and to underline the importance of different genres rather than a definite answer to the question. It seems that a full understanding of vocal music requires recognising both the word and music, as intended by the author(s) and hence the question posed at the beginning may prove unnecessary or even wrong.

Then, there is the question concerning music and its meaning. It is true that music signifies, as it is possible to describe, e.g. particular keys by using some general descriptors (for instance, the key of C major would be identified as pure, basic or innocent, whereas that of C minor would be associated with sadness and longing for something that may have been lost). But the question is whether these features are universal and still valid or rather based on arbitrary culture-related associations established in the past. While it would be probably too risky a statement to say that there is a “dictionary” of music, it may be claimed that there are cross-cultural features, which result from, e.g. specific conventions of composing music (Desblache 2019: 63), and which allow music to travel across cultural or social borders. Still, there is the question of how detailed such analyses should be from the point of view of translation and which research methods would be appropriate.

Considering the above, it is necessary to address the problem of the overall meaning and how it is created in the case of a text set to music. A similar question was asked in the context of AVT several years ago, with Gambier (2008: 22–23) arguing that in the case of an audiovisual production sense is “produced neither in a linear sequence nor with a single system of signs,” but results from the interaction of multiple sign systems. Similarly, even though a vocal composition is organised linearly (e.g. the musical notation is written as a sequence, it unfolds in time), the overall meaning is created in a more space-oriented manner, especially if we consider the relations between the word, music and performance, often accompanied by the spectacle. In this regard it is necessary to recognise

the interplay between these dimensions, which are founded on the “internal nexus between sound and meaning” (Jakobson 1960: 373). It means that in the case of vocal translation the overall sense is a result of a multidimensional meaning-construction, where both the content and the form of delivery count as significant (see also Bristiger 1986: 30).

Finally, still in the context of the nature of the object of research, there is the problem of authorship and originality, which according to Greenall et al. (2021: 19) is a “relative concept,” since translating texts set to music may involve writing completely new lyrics (cf. Franzon 2008 and 2021; though it may be questioned whether it is actually an example of translation). In addition, translating such texts may require collaborative work, as professional translators are not normally trained in music, and changes may come from other agents as well (e.g. musicians or performers), which may contribute to questioning the single authorship or translation status of this activity. It means that texts set to music are complex compositions, exemplifying not only the interplay between semi-otic systems, but also the interplay between actors involved in creating the product. Along with relevant contexts, these aspects determine the translation of texts set to music and constitute the object of research.

3.2. Terminology and concepts

Another group of challenges is directly related to translation studies and its concepts, which should be general enough to have a desired level of representational capacity. The first dilemma concerns the (source) text itself: what is it in particular? What does it mean that we translate texts set to music? Do we mean a three-minute song, song lyrics or maybe a whole operatic performance understood as a polysemiotic text? Are these literary, musico-verbal or musico-literary texts, all of which require different strategies (Bednarczyk 1993: 136–137), or are these “great musical texts” consisting of several subtexts (Bristiger 1986: 23)? The concept of a text is probably one of the most challenging ones (not only) within translation studies, which may be illustrated with the initial debate on AVT or various approaches represented by scholars researching vocal translation. For instance, Low (2017) uses several terms interchangeably, writing about lyrics, songs or song-texts, concentrating mainly on the linguistic dimension; by contrast, Mateo (2008) and Desblache (2019) use the term “musical text,” and underline the semiotic complexity of the composition; Franzon (2008) suggests a definition of a song, in which he draws attention to three elements, i.e. lyrics, music and performance, arguing that the first two are usually adapted to each other. This definition is echoed by Greenall et al. (2021: 16), who, subsequently, concentrate mainly on lyrics, indicating that they are an example of Reiss’s audiomedial text. These discrepancies prove that the concept has been problematic and there is actually no “official” definition that may be found in the literature on the subject.

However, amid all this terminological randomness surrounding the concept of text, scholars writing on translation and music have agreed on one point: namely, they have been underlining the role of the non-linguistic dimension. This may partially explain the unease with which they approach the term “text.”

Non-linguistic elements, especially the musical ones, account for multiple constraints, which determine the process of translating vocal texts to a great extent (see e.g. Apter/Herman 2016: 14–25 or Low 2017: 63–70). Singability appears to be the key feature, which should be attained at the cost of, e.g. semantic fidelity. As a result, the concept of equivalence also becomes problematic: if we agree that translation, as argued by Greenall et al. (2021: 17), is most frequently understood as a process “geared towards maximum semantic closeness to a given source text,” then we need to accept the fact that in the case of vocal translation aimed at providing singable renderings this maximum level of equivalence is at best limited. Instead of aiming at semantic closeness, translators concentrate on providing easily performable strings of words that would bear at least some resemblance to the original. Therefore, in this case equivalence does not necessarily stand for a quality close to some kind of semantic faithfulness, which casts doubts on the usefulness of this concept for the subfield and on the status of the target text.

The derivative character of target lyrics is hence another challenge of the new subfield. The target text status is genuinely guaranteed by a desired level of equivalence resulting from the rule of fidelity. As indicated in the previous paragraph, equivalence is particularly “negotiable” in vocal translation. Consequently, the subfield of translation and music has highlighted the problem that AVT was confronted with a few years ago: the translation/adaptation dichotomy is another terminological issue. Even though some scholars see little point in trying to differentiate between both, claiming that this is simply unnecessary or even undesirable in certain contexts (Susam-Sarajeva 2008: 189) or it means attempting at the impossible (Greenall et al. 2021: 17), others have established artificial borders and rather ambiguous criteria. This may be exemplified by the latest introduction of the all-encompassing term of “interlingual cover versions” by a scholar who would advocate avoiding the question whatsoever (Susam-Saraeva 2018) or the threefold distinction between replacement texts, translations and adaptations (Low 2017), standing for non-derivative new lyrics, transfer of the most significant elements, and absence of the most significant elements, respectively. There is doubt whether such classifications push the debate any further, especially that scholars researching vocal translation seem to agree that translating in this case goes “much beyond a search for lexical and other equivalences” (Desblache 2019: 7).

The tendency of coining new terms that would help to remedy the questionable status of some renderings fidelity-wise is also visible in how scholars have been trying to measure or classify degrees of equivalence (as in the times of,

e.g. the Leipzig school of the roundly criticised linguistic turn, see e.g. Kade 1968). A case in point may be the recent typology of strategies introduced by Franzon (2021: 91–116), who starts at the level of maximum closeness in the case of near-enough translations and finishes at the level of all-new target lyrics. In between, the scholar lists perspective shift, lyric hook transposition, single-phrase spinoff and phonetic calque. The actual ease of applying the typology in practice may be again challenging, as there are no clear lines between the strategies, with the criteria lacking objective measures. What is more, the question whether another classification of translation strategies (even if intended as exclusive to vocal translation) is really needed remains open.

3.3. Research methodologies

The final group of challenges pertains to researching the translation of texts set to music. First of all, in order to indicate appropriate methods we need to define the object of research. Though it seems fairly clear (as we all seem to have common, more or less accurate definitions of songs), again if there is no consensus on the concept of a text, there is also no consensus on translation units: is it a particular verse that should be analysed, a verse along with its corresponding bars or maybe the whole song text? This, in turn, has a bearing on the adequate method of analysis. Purely textual analyses, though prevailing and limited to case studies, have been criticised by some scholars representing the subfield, who have been calling for a more descriptive, systematic and explanatory approach. In other words, instead of concentrating on the linguistic dimension and dissecting it out of the relevant context, it is necessary to consider the integrity of a text set to music. Accordingly, the appropriate method of analysis would be founded on a multimodal approach that allows the inclusion of the non-linguistic dimension as “an integrative component of a functional text” (Kaindl 2020: 55). Such an approach involves the analysis of, e.g. the already mentioned aspects of genre-related changes, instrumentation, voice qualities and performance or changes made to melodies. In brief, the multimodal approach embraces a text set to music in its entirety and, as such, helps to see the translation of this text in a wider context of all relevant aspects.

Apart from the multimodal approach, scholars investigating translation and music have advocated functionalist and descriptive approaches. The former helps to underline the pragmatic aspect of vocal translation and its *skopos*, which in turn may serve a good purpose of explaining potential manipulation or translation loss. The latter, theoretically, helps to move beyond single case studies, since it is aimed at establishing common norms. However, in both cases, there is the risk of keeping research at the level of lyrics, addressing only the *how* question and moving towards prescriptivism. Combining these approaches with the multimodal one seems therefore desired.

What it means in practice is that the appropriate translation unit is a text set to music, i.e. a text understood from the perspective of semiotics. Rather than a sum of its elements, including acoustic signs, words or paralinguistic elements, each text is an organic whole or a system, as once argued by Klemensiewicz (1955: 93). He underlines that each element exists within and against the background of the textual system and in this way serves both communicative and stylistic functions intended by the author. A similar claim is made by Bristiger (1986: 85), who refers to texts set to music, or “verbo-musical texts.” He argues that the meaning of the lexical dimension is complemented, intensified, modified or blurred by the musical dimension, i.e. lyrics are to be interpreted against the musical background, which co-produces the intended semantic effect.

Hence, analysing only some elements of texts set to music does not provide a full picture, since they are rendered by means of several modes and/or media in order to convey intended meanings. Looking beyond natural languages may be especially difficult if we follow the absolute understanding of intra- or interlingual translation, but on the other hand, if we ignore other sign systems and codes, the interaction and integration inherent in a text set to music becomes lost and so does its meaning. For these reasons, a multimodal approach along with a comprehensive descriptive-explanatory approach that is aimed at analysing lyrics in multiple contexts, including the musical and socio-cultural contexts, as advocated by Greenall et al. (2021: 31–32), both seem the right framework of analysis. Apart from the actual usability of these methodologies, there is also another merit: it is not necessary to abandon concepts introduced within translation studies throughout the years. It appears that the only problem is the question whether the adjectives “multimodal” and “explanatory” really mean what they are supposed to mean.

All of the challenges listed above lead to a tentative conclusion: it follows that it is vital to define the concept of a text, which will hopefully resolve potential dilemmas or doubts. Unless it is understood as an integrated composition that should be examined in all three dimensions, i.e. the linguistic dimension, music dimension and performance, the questions listed above will most likely remain unanswered or will be answered differently, depending on the adopted methodology. True, it is possible to concentrate on lyrics only and examine them separately, but the analysis would be then only partial, aimed at assessing choices made at the level of words or sentences. Rejecting the atomistic approach in favour of the multimodal one seems a logical solution, as it may address other issues by e.g. helping to redefine the concept of equivalence as a kind of “compromise between fidelity to the music, lyrics and performance” (Franzon 2008: 377), challenging the usefulness of lower-rank translation units or revisiting the translation/adaptation status of the target text.

4. A window of opportunities?

Clearly, the subfield of translation and music is then another chance to revisit the understanding of translation by emphasising the role of non-linguistic signs. This is nothing new, as this perspective shift has been visible in translation studies since interests in multimedia translation increased considerably in the 1990s. In fact, Bassnett questioned the status of a purely linguistic translation in her seminal monograph, writing that “although translation has a central core of linguistic activity, it belongs most properly to semiotics” (1980: 13). Subsequently, translation scholars would underline the importance of non-linguistic elements in translation not only in the context of multimedia translation, in which case excluding these elements was simply out of the question. Kaindl (1997) envisaged that translating texts of a hybrid nature, i.e. multimodal, polysemiotic, plurisemiotic or multimedial compositions, would contribute to the discipline moving beyond the level of linguistic translation, but at the same time, would introduce fuzzy concepts. Whereas he was certainly right about the latter claim, the prospective paradigm shift has apparently faced serious impediments. In one of his most recent publications, Kaindl (2020: 49) bitterly reflects on the move towards multimodal, which has become so predominant in the 21st century. He argues that it has its roots in applied semiotics of the 1970s and serves only as a “cosmetic means of concealing a continued focus on linguistic aspects in translation studies” (Kaindl 2020: 49). He finishes off with a similar observation, claiming that semiotics-oriented approaches to translation, though represented by prominent scholars, have not contributed to “a semiotic reorientation in mainstream translation studies,” and have not led to a genuine paradigm shift (Kaindl 2020: 65).

It seems that Kaindl is right, as vocal translation can boast a number of linguistics-oriented studies of lyrics or attempts at systemising research in the fashion of linguistic approaches, as indicated in Section 3. The buzzword “multimodality” may indeed serve as a cover put on the linguistic focus. However, it is also possible to observe the other end of the continuum, with scholars struggling to underline the different nature of their object of research by moving beyond the borders of translation studies. A case in point may be the monograph authored by Desblache (2019), who in chapter nine addresses “interspecies dialogue,” touching on biosemiotics, or an even more glaring example of new “post-positivist” analyses carried out by Vidal Claramonte. In one of her recent papers, she writes about post-translation (following the postulate of Gentzler 2017), i.e. “translation in constant movement” against traditional binaries, and exemplifies it with the analysis of a ballet founded on a creative subversion of genres and genders in the form of a “translation” of Bizet’s *Carmen* (Vidal Claramonte 2019: 106). She moves beyond the concept of interlingual translation and arrives at an inevitable conclusion: the discussed case is an example of translation that

does not intend to achieve equivalence as defined within the linguistic turn, but rather a *new* instance of translation that may open up fresh research avenues.

Whereas such research may indeed lead to broadening the scope of translation and making the non-linguistic more visible, it seems that applying the term “translation” to cases which other scholars may likely classify as a form of creative adaptation is unnecessary or even misleading, as it removes not only binaries but also conceptual borders. Instead, we could ask the following questions: is it really necessary to underline the uniqueness or novelty of translation whenever it involves non-linguistic sign systems? Is audiovisual translation or vocal translation really different from translating literary works or documents, since the former involve some intersemiotic transfer, whereas the latter does not? Is it not that intersemiotic transfer is part of every process of translation, because signs are meaningful only when translated into other signs, i.e. all types of signs? A simple act of translating does involve interlingual operations, since they are the core of the process, but also intersemiotic ones, as translators refer to the non-linguistic reality in order to understand linguistic signs, and intralingual ones, as they search for paraphrase or synonyms in the target language.

The subfield of translation and music makes this claim simply more palpable. That is why it may contribute to a paradigm shift of making the word “translation” meaningful again, as postulated by Gambier (2016: 902), by allowing us to step out of the linguistic equivalence paradigm, while staying within the conceptual borders of translation involving natural languages. It does not mean removing the linguistic element and concentrating on non-linguistic and purely semiotic translation (which most probably belongs to the object of research of translation semiotics). Rather, it means acknowledging the non-linguistic dimension and admitting that natural languages are sometimes only a form of supplement, a kind of addition, which is nonetheless an integral element, and should always be analysed against the background of other meaningful sign systems.

The challenges mentioned in the previous section may help to push this paradigm shift forward by acting as an incentive to revisit some burning questions of translation studies. A good illustration may be the concept of equivalence and the translation/adaptation dichotomy: if we agree that equivalence is a relative and mediated quality, then we need to admit that the actual level or degree of similarity results from numerous factors that make up the context of translation. Accordingly, translating texts set to music means striving for different levels of equivalence of music, lyrics and performance, with adaptation being one of potential strategies. What is more, if we agree that equivalence means a mediated similarity, then it has to mean mediated difference as well, and both of the qualities result from this contextualised mediation.

It seems then that attempts made at differentiating between translation and adaptation are generally doomed to failure, as it is extremely challenging to

.....

indicate the criterion that would help to draw the magical line separating both forms of creation. The criteria of significant elements or the level of resemblance to the source text are all not precise enough, which, according to Bastin (2009: 3) is a fact translation scholars seem to be aware of. What is more, the discipline of translation studies has already provided a number of viable typologies and classifications that include forms of adaptation as either strategies (e.g. Venuti's domestication, Nida's dynamic equivalence or Newmark's adaptation) or techniques (e.g. Vinay and Darbelnet's adaptation, Newmark's cultural equivalents or Chesterman's cultural filtering). Renewing the discussion concerning the status of the target text in cases where semantic fidelity is "threatened" or constrained seems not only fruitless but also inadequate from the point of view of the overly critical approach to the notion of equivalence. On the one hand, contemporary scholars have followed the paradigm of the cultural turn, allowing for a greater degree of departing from semantic fidelity. On the other hand, though, they have been struggling to defend the status of translation against cases of non-translation by coining new labels, such as, e.g. transcreation or localisation.

As the subfield of translation and music has been clearly experiencing problems common to other forms of multimedia translation, it may offer an opportunity to re-examine the terminology and methodology of the discipline. It may be that all of these new labels really lead to ambiguity and do not solve the problem, whereas traditional concepts may be redefined and gain currency anew. Similarly, methodologies that have been used in translation studies may contribute to broadening the body of knowledge: the *why* question can be relatively easily tackled with the help of a truly descriptive approach, aimed at explaining and identifying specific norms and the function-process-product interrelationship. Instead of coining new replacement terms, scholars may start looking for bridges (or mediation) between what we already know and what we are learning, trying to *translate* older approaches into the new reality. Maybe it is time translation studies stopped following absolute and limiting understandings of specific concepts and retained the term "translation" as a truly meaningful one, representing *the* object of research. Naturally, in order to do it, the discipline has to confront its conceptual and ontological dilemmas, including accepting the fact that translation is rarely (if not never) a purely linguistic operation.

5. Concluding remarks

The subfield of translation and music is certainly a fascinating area of research, as it highlights and necessitates an approach that reaches beyond the linguistic dimension of translation. As indicated in the previous sections, this has both

positive and negative sides. Adopting a broader perspective may not only cast new light on specific concepts, but also help to reread traditional texts on translation and, instead of rejecting them as representing a purely linguistic paradigm, to reinterpret them against the context of contemporary challenges of digital media and the omnipresent multimodality. Jakobson (1959: 233), for instance, wrote about “three ways of interpreting a verbal sign,” without placing sharp differences between three types of mutually exclusive translation types. As already mentioned, Klemensiewicz (1955: 93) argued that translation is an operation between sign-based compositions rather than between simple sums of linguistic signs. Though both claims were made almost seventy years ago and time-wise belong to the linguistic turn, they may serve as a framework for perceiving a text as a combination of several different sign systems, which may otherwise function on their own, but which are combined in a semiotically organic whole and should be translated as such.

The fairly comprehensive list of challenges and questions created by the new subfield may help to trigger refreshing changes within the discipline of translation studies, thanks to which the word “translation” will hopefully become broad enough to accommodate all types of translation that involve natural languages and the semiotic approach will be more than just a purely cosmetic touch added to long-standing interests revolving around semantic fidelity.

References

- Apter, Ronnie/ Herman, Mark (2016). *Translating for singing. The theory, art and craft of translating lyrics*. London/New York.
- Bassnett, Susan (1980). *Translation studies*. London/New York.
- Bastin, Georges L. (2009). “Adaptation.” In: Baker, M./ Saldanha, G. (eds.) *Routledge encyclopedia of translation studies*. 2nd Edition. London/New York. Pp. 3–6.
- Bednarczyk, Anna (1993). “Przekład poezji śpiewanej a odtworzenie w nim warstwy muzycznej oryginału.” In: Semczuk, A./ Zmarzer W. (eds.) *Literatura i słowo wczoraj i dziś. Piśmiennictwo rosyjskie a państwo totalitarne*. Warszawa. Pp. 135–141.
- Bristiger, Michał (1986). *Związki muzyki ze słowem. Z zagadnień analizy muzycznej*. Warszawa.
- Davies, Eirllys E./ Bentahila, Abdelâli (2008). “Translation and code switching in the lyrics of bilingual popular songs.” In: *The Translator* 14(2). Pp. 247–272.
- Desblache, Lucile (2019). *Music and translation. New mediation in the digital age*. London.
- Franzon, Johan (2008). “Choices in song translation. Singability in print, subtitles and sung performance.” In: *The Translator* 14(2). Pp. 373–399.

- Franzon, Johan (2021). "The liberal mores of pop song translation: slicing the source text relation six ways." In: Franzon, J./ Greenall, A.K./ Kvam, S./ Parianou, A. (eds.) *Song translation: lyrics in contexts*. Berlin. Pp. 83–121.
- Gambier, Yves (2003). "Recent developments and challenges in audiovisual translation research." In: Chiaro, D./ Heiss, C./ Bucaria, C. (eds.) *Between text and image: updating research in screen translation*. Amsterdam/Philadelphia. Pp. 171–189.
- Gambier, Yves (2016). "Rapid and radical changes in translation and translation studies." In: *International Journal of Communication* 10. Pp. 887–906.
- Gambier Yves/ Kaspere, Ramunè (2021). "Changing translation practices and moving boundaries in translation studies." In: *Babel* 67(1). Pp. 36–53.
- Gentzler, Edwin (2017). *Translation and rewriting in the age of post-translation studies*. London/New York.
- Greenall, Annjo K./ Franzon, Johan/ Kvam, Sigmund/ Parianou, Anastasia (2021). "Making a case for a descriptive-explanatory approach to song translation research." In: Franzon, J./ Greenall, A.K./ Kvam, S./ Parianou, A. (eds.) *Song translation: Lyrics in contexts*. Berlin. Pp. 13–48.
- Jakobson, Roman (1959). "On linguistic aspects of translation." In: Brower, R. A. (ed.) *On translation*. Cambridge Mass. Pp. 232–239.
- Jakobson, Roman (1960). "Closing statements: linguistics and poetics." In: Sebeok, T. A. (ed.) *Style in language*. Cambridge Mass. Pp. 350–377.
- Kade, Otto (1968). *Zufall und Gesetzmäßigkeit in der Übersetzung*. Leipzig.
- Kaindl, Klaus (1997). "Die Übersetzung als Inszenierung: Ein interdisziplinärer Rahmen zur Analyse von Opernübersetzung." In: *Target* 9(2). Pp. 271–287.
- Kaindl, Klaus (2020). "A theoretical framework for a multimodal conception of translation." In: Boria, M./ Carreres, Á./ Noriega-Sánchez, M./ Tomalin, M. (eds.) *Translation and multimodality. Beyond words*. London/New York. Pp. 49–70.
- Kaindl, Klaus/ Desblache, Lucile (2013). *Music translation map. Translating music*. (<http://www.translatingmusic.com/styled-6/index.html>, accessed on 23.03.2022).
- Klemensiewicz, Zenon (1955). "Przekład jako zagadnienie językoznawstwa." In: Rusinek, M. (ed.) *O sztuce tłumaczenia*. Wrocław. Pp. 85–98.
- Low, Peter (2017). *Translating song: lyrics and texts*. London/New York.
- Mateo, Marta (2008). "Anglo-American musicals in Spanish theatres." In: *The Translator* 14(2). Pp. 319–342.
- Susam-Saraeva, Şebnem (2018). "Interlingual cover versions: how popular songs travel round the world." In: *The Translator* 24(11). Pp. 42–59.
- Susam-Sarajeva, Şebnem (2008). "Translation and music. Changing perspectives, framework and significance." In: *The Translator* 14 (2). Pp. 187–200.
- Vidal Claramonte, Mª Carmen África (2019). "Fluid borders: from *Carmen* to *The Car Man*. Bourne's ballet in the light of post translation." In: Şerban, A./

Kar Yue Chan, K. (eds.) *Opera in translation. Unity and diversity*. Amsterdam/Philadelphia. Pp. 291–314.

Anna Rędzioch-Korkuz

Uniwersytet Warszawski

Wydział Neofilologii

Instytut Anglistyki

ul. Dobra 55

00-312 Warszawa

annaredzioch@uw.edu.pl

ORCID: 0000-0002-8345-2488

Said Faiq

American University of Sharjah/United Arab Emirates

Self-translate to manipulate

ABSTRACT

Self-translate to manipulate

Translation involves the carrying-over of texts to target audiences that have at their disposal an established system of representation with its own norms for the production and consumption of knowledge vis-à-vis self, others, objects, and events. Based on its own culture, this system animates and regulates issues of identity, similarity, and difference between sources and targets. Notwithstanding its generally noble mission, translation is not innocent. Translators manipulate information to achieve representations of sources acceptable to target audiences. Given this premise, the aim here is to examine instances from the self-translation by Heikal of *Autumn of Fury* from English (1983) into Arabic (1988). The discussion shows how through self-translation, the author-cum-translator manipulates the reading position of the target audience, shaping thus translation as process, product, and reception.

Keywords: manipulation, self-translation, representations, readers, culture.

1. Introduction

Particularly since the 1980s, the view of culture-modelling through translation has ushered in questions that cannot be adequately answered by the conventionalised notions of equivalence, accuracy, fidelity, or source-text-oriented vs. target-text-oriented approaches to translation and translating. The focus in translation studies has shifted from (un)translatability to the cultural, political, and economic ramifications of translation; away from concerns with translated texts (cohesion, etc), toward treating translation as social, cultural, and political acts taking place within and attached to global and local relations of power and dominance. It should be noted that this shift has, not surprisingly, been

precipitated by work on orientalism, post-colonial and cultural studies, and by the questioning of the transparent and fluent strategies and practices of translating (representing) others.

Summing up this shift in focus in translation studies, Hatim (2012: 83–84) writes:

Under what may be termed ‘the ideology of translation’, translation theorists [...] have become interested in such aspects of the process as:

- the choice of works to be translated (what is valued and what is excluded)
- the power structure which controls the production and consumptions of translations
- who has access to translation and who is denied access?
- what is omitted, added or altered in seeking to control the message?

Translating then involves the transporting (carrying-over) of languages and their associated cultures to specific target reading constituencies. These constituencies have at their disposal established systems of representation, with norms and conventions for the production and consumption of meanings vis-à-vis people, objects and events. These systems ultimately yield a master discourse of translation through which identity and difference are marked and within which translating is carried out (Faiq 2019).

As such the master discourse animates the examination and representation of cultural identity, similarity and difference as well as the dynamics of intercultural encounters through translation; leading often to the production of target texts that bear almost no resemblance to the realities of the sources, but rather satisfy particular agendas of the translating culture (cf. Carbonell 2004).

One can find reasons for such practices by Anglo-American translators for example rendering foreign works, such as Arabic ones into English, since these practices reflect the political and economic power of the English language; but one finds it intriguing when an Arab translating his own work, originally written in English, back into Arabic for his fellow Arabs adopts the same manipulative strategy. The reference here is to Heikal’s translation of his *Autumn of Fury* (1983) from English into Arabic (1988) and his insistence on carrying out the translation process into Arabic, his native language, himself. The discussion of how Heikal deliberately manipulates Arab readers is limited to the front and back covers, the introductions of both the English (ET) and Arabic (AT) texts, and the conclusion (this conclusion only appears in the AT).

2. Translation and manipulation

Over the last three decades or so many scholars have stressed that translation, by necessity, involves manipulation of linguistic and cultural traditions,

particularly those emanating from the so-called third world. Translation transcends the functional, dynamic, and other prescriptions for equivalence or cultural transpositions. Between extremes, translators find themselves doing the job and balancing all too often contradictory theories against the axiology (value, worth, ethics) of translation as a profession.

In general terms, the two fundamental components of translation are culture and language, and because it brings the two together, translation is by necessity a multi-faceted multi-problematic process with different manifestations and realizations. Culture is defined in different, often competing, ways. For our purposes here, culture is seen as being of two types, macro and micro. Macro culture (mental culture) includes the knowledge that people need to have to function effectively in their social context. Generally, the basic elements of macro culture include history, religion, values, social organization, and language as shown in figure 1.

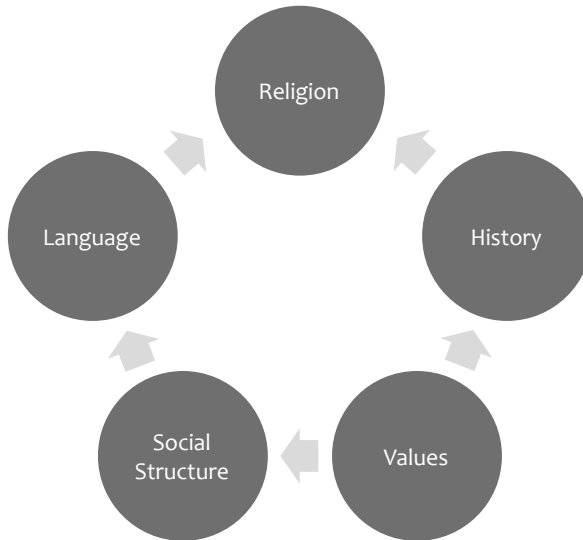

Figure 1: Elements of macro-culture

Religion, history, values, and social organization are interrelated (define each other together as one amalgam) and are all mediated via language. Through its language (or other systems of communication) a culture is a shared and learned behaviour that is transmitted across generations for the purposes of promoting group survival and growth as well as the demarcation of itself (as a group) vis-à-vis other cultures and their respective members (other groups). Macro culture is the prime motivator for representations and misrepresentations, including stereotypes, through translation.

Although language is considered an element of culture, it is rather one side of a coin whose other side is culture in its totality. They are both so intertwined that it is difficult to conceive of one without the other (Bassnett 1998). A very basic definition of language is that it is no more than the combination of a good grammar book and a good monolingual dictionary. However, these two do not capture what users actually do with the grammar rules and the words neatly listed in dictionaries. Instead use very much depends on users, and language assumes its importance as the mirror of the ways members of a macro- culture perceive reality, identity, self and other.

The second type of culture is micro (material culture), which generally refers to products and habits such as food, clothes, sleeping norms, marriage and divorce ceremonies, prayers, modes of transportation, habitat, flora and fauna, etc. The elements of micro-culture do not usually represent serious difficulties in translation (after all, fish is fish and the differences lie in how it is defined and prepared as food). Micro culture elements can be explained in footnotes, for example. When celebrating cultural differences, almost all media outlets and both governmental and non-governmental bodies unfortunately focus on aspects of micro culture (programs, shows, campaigns, festivals, etc, on different dance traditions, cuisines, and clothes) as instances of celebrating cultural otherness, ignoring along the way that macro culture is the central organ in intercultural encounters. Still, aspects of micro-culture may well become signatures (icons) reflecting macro-cultures and as such they trigger underlying perceptions derived from the system generated by a master discourse (turban, beard, veil, and camel are cases in point).

The representations of Arabs, for example, by and/or for the West are not just accounts of different places, cultures, and societies, but more importantly they are projections of certain Western fears and/or desires masqueraded as objective knowledge: consider the issue of the *Hijab* (head scarf) of Muslim school girls in France and the bearded Arab-looking man in the United States, for example. The Arab world is still translated/represented through monolingual eyes, whereby the same discursive strategies still prevail as Dallal (1998: 8) writes:

One of the ironies about multiculturalism is how parochial it is. Despite ever-increasing globalism, multiculturalism remains largely monolingual and limited to American culture: consider the absence of interest in Arabic literature and culture in Western Europe and the United States, despite the enormous and persistent attention paid to the Arab world and to Islam.

In such a context translation becomes “[...] a significant site for raising questions of representation, power, and historicity. The context is one of contested stories attempting to account for, to recount, the asymmetry and inequality of relations between peoples, races, languages” (Niranjana 1992:1). And since translations are generally representations of cultures as understood and

interpreted by translators, there is always an ideological dimension, albeit often camouflaged through source-attributions.

In the context of post-colonial Arab World, for example, and as Bassnett (1998) appropriately argues, translation projects favour the target readers so much so that source texts, their cultures and readers become insignificant. The target readers here are mainly Anglo-Americans, but also French and, to a lesser extent, Spanish (Carbonell 2004). Such a manipulation of knowledge, in the encounters between the Arab World and the West, for example, is not new, but it has become rather poignant and nasty. Today, the reporting by 24/7 news channels of the recent flood (tsunami for some) of refugees from Syria or Iraq reflects the headaches the Arabs cause the West. But the image of this headache-causing group emanates from an established system of representation (images), transmission (discursive strategies), and transculturation (circulation and consumption of images) (cf. Faiq 2005; Said 1995).

Translation is a challenging medium of intercultural encounters because it relates to how humans generate meanings, including misrepresentations of others. Gee (2004: xi) aptly posits: “In fact, we [humans] are so good at finding meaning that we very often run off too quickly with interpretations of what other people mean that are based on our own social and cultural worlds, not theirs. Too often we are wrong in ways that are hurtful”.

The treatment of translation from an ideological point of view in terms of power relationships, identity formation, self and other presupposes inherent manipulation. Referring to the Western European and American hegemonic considerations of all that is other, Venuti (1995) labels this manipulation through translation *invisibility* and *foreignization*, Kuhiwczak (1990) calls it *appropriation* and Carbonell (1996) labels it *subversion*. Kuhiwczak discusses the appropriated translation of central European literature into English, and Carbonell examines the ways mainstream European languages have subverted Arabic texts through translation.

In general terms, manipulation means playing with the truth conditions of information for particular purposes. Montgomery (2008, as cited in Sanatifar 2013: 98) demonstrates manipulation in a ‘nukespeak’ example:

Table 1: Examples of manipulated texts proposed by Montgomery (2008)

Original text	Manipulated text
Large nuclear bomb of immense destructive power	Strategic nuclear weapon
Small nuclear weapon of immense destructive power	Tactical nuclear weapon
Neutron bomb (destroys people not property)	Enhanced radiation weapon
Killing the civilian population	Demographic targeting

The example shows how the manipulated texts alter the knowledge generated by the original texts. The purpose is to likely pacify receivers by camouflaging the actual/real meanings of the original texts, namely that nuclear weapons are dangerous.

In translation, manipulation occurs mostly because the translator “striving to produce a text acceptable for the target community, has to manipulate between the various constraints under the influence of the political and literary power structures in a given society” (Kramina 2004: 37).

As with native texts, the reception process of translated ones is determined more by the shared knowledge of the translating community than by what the translated texts themselves contain. This is because translation “is not an innocent, transparent activity but is highly charged with signification at every stage; it rarely, if ever, involves a relationship of equality between texts, authors or systems” (Bassnett/Trivedi 1999: 2).

A valid general perception is that authors and translators complement each other. But translators are frequently criticised for betraying authors through inaccurate and inappropriate (=manipulated) translations. The grounds for such criticism vary from the purely linguistic to the more functional, cultural and beyond. Few translators have been great authors in their own right, although most, if not all, modern cultures offer examples of authors who are also translators. The contributions of these authors as translators are usually well received since, on the one hand, translating is not their main job, and on the other, they are authors and are thus assumed to show more sense of and sensibility for the foreign works they translate.

On the main difference between ordinary and self-translators, Jung (2002: 30) says it “is the fact that self-translators can access their original intention and the original cultural context or literary intertext of their original work better than ordinary translators.” But it is safe to say that by and large translators have not been authors themselves. Those authors who sometimes assume the role of translator do so as an incidental way of further developing their own talents or as a tribute to other authors they admire. Block (1981: 124–125), for example, discusses three French authors who turned translators: Nerval, Baudelaire, and Gide, and concludes by arguing that the case of these three French authors suggests that

[...] the translator has need of the same imaginative qualities as the novelist, playwright, or poet, and that great translations require the simultaneous presence of unusual linguistic and literary talents in a single person. Translation in the hands of gifted writers is not reproduction but creation, fully deserving of the same informed critical response as other modes of literary endeavor.

It is equally true that authors rarely translate their own works; the task of translation being left to translators. Whereas in the past translations of great

works often took lengthy periods of time, now, with the globalization of human culture and publishers' desire for quick returns, most bestsellers are often hastily translated. Many authors consequently find themselves filing legal cases to prevent further publication of thrown-together translations of their works. Kuhniewicz (1990) gives the example of Milan Kundera, the East European novelist who has spent more time fighting and correcting inappropriate and often misleading translations of his novels in the West than channelling his energy into creating more novels.

When an author is his or her own translator, he or she engenders a situation which in turn generates a number of valid questions: What leads someone to decide to translate their own work in the first place? How do authors-cum-translators approach the source text (their own) and the translation process? What happens to the issues of position, power, visibility, fidelity, etc. in translations produced by authors of the source text? How, more importantly, does the author-cum-translator perceive the target readership, particularly if the latter shares the same native language and culture as the author turned translator? It is questions such as these that I attempt to address in the present article. My discussion of the infrequent situation of author-cum-translator focuses on *Autumn of Fury* (1983) written in English by Heikal (an Arab writer and intellectual) and the Arabic translation (1988) produced by Heikal himself, after expressing his dissatisfaction with an earlier rendering into Arabic by another translator (back-translations from Arabic into English are mine).

3. *Autumn of Fury* and reader manipulation

Written in English, *Autumn of Fury* (1983) gives an exciting account of the life of the late Egyptian president Anwar Sadat who was assassinated in October 1981 by members of his own army. The focus of the book is on Sadat's policies which, according to the author, have had disastrous ramifications for Egypt and the rest of the Arab World. I should note here that Heikal was imprisoned, along with a large number of others, by Sadat and was released after the assassination.

The front cover of the ET shows the main title *Autumn of Fury* followed by the subtitle 'The Assassination of Sadat'. Though Heikal keeps the main title of his book intact on the front cover of the AT, the subtitle, however, changes into, 'The story of the beginning and end of Anwar Sadat's era'.

This subtitle on the front cover of the AT is the first indication of Heikal's intentions to manipulate and appropriate Arab readers' reactions and the ways he wants them to interpret and read his text. His manipulation of the subtitle is a case of the highest levels of invisibility or what one can call visible invisibility. On the one hand, the front cover of the AT does not mention at all that it is a translation, but gives the impression that it is originally written in Arabic. On

the other hand, Heikal's manipulation is reflected in his use of what is culturally familiar, thus unchallenging, to Arab readers. The words he uses 'story, beginning and end, and era' all form part of the way Arabs generally perceive history and progress and hit at the very heart of their religious belief system (macro culture) which, compared with European equivalents, has a strong influence. In other words, it is easy for an Arab reader to accept the ideas of beginning and end of an era as these things are part of the divine will. The word assassination would have not triggered the same reaction in the readers of the AT. But to an English language reader, assassination sums up that mysterious, violent, fundamentalist, autocratic, exotic Arab World. Here, and like those Western translators who Venuti, Carbonell and Kuhlaczak, respectively refer to as invisible, subverters, and appropriationists, Heikal gives Western readers what is familiar to them: an Arab World where peace makers are assassinated.

Onto the introduction. Like any, written within an English tradition, the introduction of the ET runs to five pages setting the scene for the book and ending by the author acknowledging his debt to all those who helped him in any way, and reiterating the familiar statement that he alone assumes responsibility for any errors of fact or judgement. The translation of this introduction in the AT, runs more or less in the same way, until the last paragraph. All the Arab academics mentioned in the ET appear in the AT but one sentence is omitted: "Finally, I would again wish to thank my friend and colleague, Edward Hodgkin, for all the assistance he has given me in writing this book" (p. 7). Here, aware of the sensitivity of the issue, Heikal eliminates any reference to a non-Arab who assisted him because otherwise Arab readers may interpret the writing of the ET in the first place as some kind of a conspiracy designed to vilify the Arab World. They may conclude that Heikal is nothing less than an agent for the external enemies of Egypt and the Arab World. Heikal adds to the introduction in the AT the following statement: "And, I have tried to be no more than a witness of an important and strange period in Egypt's history" (p. 22). This statement is intended to direct readers of the AT who culturally believe that messengers are not to be harmed in any way regardless of the news they bring. By defining himself as a witness Heikal deliberately distances himself from the judgements he makes about Sadat and his presidency, and tries to make Arab readers believe that he is a mere "objective" reporter of events.

The translation of the introduction in the AT is preceded by two introductions: one for Egyptian readers and one for the wider Arab constituency. The two introductions, not found in the ET, go into details about the number of reasons why the book should be read in a particular way, i.e., that it simply chronicles events that led to what happened on 6 October 1981 (the assassination of Sadat) and not as an account of Heikal's own assessment of Sadat's rule. But it is a truism to say that language is both itself and its circumstances, and

that any text is bound to represent in varying degrees its socio-cultural context and the position of its author.

The two introductions in the AT run to 10 pages of explanations and instructions on how to approach the text. One of the reasons given by Heikal for deciding to undertake the translation of something written in English about something Arab back into Arabic is that the level of debate the book generated has been such that he could not let other translators do the job for this highly sensitive book. But even here Heikal manipulates the Arab readership by indicating that the outcry the ET created may be due to the fact that a lot of people benefitted during Sadat's rule, and consequently do not wish to see his legacy tarnished because they will ultimately lose all that they had previously amassed (AT: 14). This camouflaged reference to political and ultimately financial, corruption in the Arab World is cleverly intended by Heikal to turn all potential enemies into allies. Appealing further to Arab readers and ultimately hoping to shape their reading of the AT, Heikal labels Sadat's reign in Egypt an historical mistake which he maintains is worse than any crime. This is seemingly intended to play on the feelings of most Arabs who viewed Sadat as someone who weakened the Arab nation by going it alone and signing the Camp David peace treaty with Israel in 1979.

At the end of the AT Heikal includes two letters which do not appear in the ET. The first letter, one page and a half long, was written by Al-Hakim, an Egyptian writer, comparing Heikal's *Autumn of Fury* with a book he wrote himself about Nasser's rule. Al-Hakim wrote his one in Arabic, however. In his lengthy response to this letter of over eight pages Heikal expresses his dismay at all those Arabs who did not read the book, yet passed judgements and conclusions. But what is extremely interesting in Heikal's letter is that he states that his book *Autumn of Fury* "was not meant for the Arab World, otherwise he would have written it in Arabic" (AT: 473). Accordingly, the book was aimed at the outside English language reading world, the other, and not the Arabic reading world, us. Heikal's reply letter discusses the differences between his book and Al-Hakim's, and stresses that he, Heikal, did not receive any financial remuneration for carrying out the translation of his book into Arabic, although he acknowledges accepting with thanks six boxes of cigars from the publisher.

The back cover of the ET lists excerpts from reviews: "Compulsively readable, a formidable indictment of the Sadat's years, a riveting account, a brilliant sense of history, devastating [...] eloquent power." Such excerpts clearly indicate that the book was generously and well received by the English language reading world, most likely because it stays within the familiar, and because Heikal manages to successfully manipulate the English language readers by telling them what they are used to being told about the mysterious, violent and president-assassinating Arab World. The back cover of the AT, however, carries a paragraph written by none other than Heikal himself. The paragraph further tells the Arab

readers that they should remember the text as a mere account of the reasons that led to the assassination of Sadat and as an attempt to explain why Sadat's end came the way it did.

Another of Heikal's manipulatory ploys involves his use of photographs. In the ET 16 different photographs of Sadat are stacked together in one file, so to speak, between pages 156 and 157. They are not numbered and can be taken out without affecting the overall flow of the text. In the AT however, 33 photographs of Sadat are strategically spread throughout the text in a way that makes them form a sub-text without which the text itself will lose its structural design and its information flow.

4. Conclusion

Within the semiotics of communication, the status of something being a text is conditioned by the shared and/or assumed knowledge that the author(s) and the reader(s) each positions himself/herself through a process of projecting onto the text their absent counterpart(s). Both author and reader can only occupy one position vis-à-vis a particular text. In the case of translation the same positions do not change dramatically. A translator assumes the role of a reader first, then endeavours to mirror the position of the author through translation.

In the case of *Autumn of Fury* however, the author finds himself in a complex position. He tries to manipulate the position which readers of the translation are assumed to occupy. He does so by blurring his reading position as a translator and his position as the author of the source, while all the time laying claim to objectivity in his translation. Heikal however, as our discussion of instances of his translation into Arabic of his English original text shows, subjectively manipulates Arab readers to position themselves where he wants them, not where their status as readers would normally allow them. He blurs the distances between author, reader, and translator, with the ultimate goal of steering Arab readers into a particular position and consequently a particular reading mode which makes their own interpretations of the text almost impossible.

The issue of manipulation stems from the fact that the ET itself represents an instance of translation, giving the English language readers what they are generally familiar with as represented and stereotyped through the politics and ideologies of the power dictated by the other: Anglo-American culture, Venuti's invisibility, Carbonell's subversion, or Kuhiwczak's appropriation. In this respect, the figure of the author and/or translator appears as authority to the unknown: Arab politics and culture; an exotic yet violent East (Carbonell 1996; 2004); the master discourse of Western translation from Arab culture.

The problem for Heikal is that what he made familiar and natural for the English language reading world and which, according to him, was not meant

for Arab readers, wants to be born again Arab. But this is not an easy task. How can one refamiliarize and renaturalize something Arab that was forcibly shaped for a particular non-Arab audience? Heikal's cunning strategy was to deploy a sustained and systematic manipulation of the reading position and ultimately Arab readers. He generally succeeds in renativizing what he denativized utilizing all powers available to him as the author (owner) of the English source text and as the translator/author (owner) of the Arabic target text. But in the process he made Arab readers look like deplorable small people, to use Kuhlman's (1990) words.

Heikal's Arabic translation of his own English book, belittlingly tells readers how to make meaning out of words. But, the question remains whether a self-translator can assume the right to be more manipulative, while we would cry foul were he or she an ordinary translator? The jury is out there, particularly that self-translation itself remains rather neglected in mainstream translation studies (Montini 2010) albeit it being the obvious site of translate to manipulate.

References

- Bassnett, Susan (1998). "Translating Across Cultures". In: Hunston, S. (ed.) *Language at Work*. Clevedon/Philadelphia. Pp. 72–85.
- Bassnett, Susan/ Trivedi, Harish (1999). "Introduction: of colonies, cannibals and vernaculars". In: Bassnett, B./Trivedi, H. (eds.) *Post-Colonial Translation*. London/New York. Pp. 1–18.
- Block, Haskel (1981). "The Writer as Translator: Nerval, Baudelaire, Gide". In: Rose, M. G. (ed.) *Translation Spectrum: Essays in Theory and Practice*. Albany. Pp. 116–127.
- Carbonell, Ovidi (2004). "Exoticism, Identity and Representation in Western Translation from Arabic". In: Faiq, S. (ed.) *Cultural Encounters in Translation from Arabic*. Clevedon/Philadelphia. Pp. 26–39.
- Carbonell, Ovidi (1996). "The Exotic Space of Cultural Translation". In: Alvarez, R./Africa Vidal, C. (eds.) *Translation, Power, Subversion*. Clevedon/Philadelphia. Pp. 79–98.
- Dallal, Jenine (1998, April, 24). "The perils of Occidentalism". In: *The Times Literary Supplement*. Pp. 8–9.
- Faiq, Said (2019). "Translation as D-discourse". In Faiq, S. (ed.) *Discourse in Translation*. London/New York Pp. 1–8.
- Faiq, Said (2005). "Cultural dislocation through translation". In: *Intercultural Communication Studies*, Vol. XIV (4). Pp. 57–76.
- Gee, James (2004). *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and method* (2nd edition). London/New York.
- Hatim, Basil (2012). *Teaching and Researching Translation*. London/New York.

- Heikal, Mohamed (1983). *Autumn of Fury*. London.
- Heikal, Mohamed (1988). *Khariif AlghaDab* [autumn of (the) Fury]. Cairo.
- Jung, Verena (2002). *English-German self-translation of academic texts and its relevance for translation theory and practice*. Frankfurt am Main.
- Kramima, Aiga (2004). "Translation as Manipulation: Causes and Consequences, Opinions and Attitudes". In: *Kalby Studijos (Studies about Languages)*, 6. Pp. 37–41.
- Kuhiwczak, Piotr (1990). "Translation as Appropriation: The Case of Milan Kundera's *The Joke*". In Bassnett, S/Lefevere, A. (eds.) *Translation, History & Culture*. London. Pp. 118–130.
- Montgomery, Martin (2008). *An Introduction to Language and Society*. London/New York.
- Montini, Chiara (2010). "Self-translation". In Gambier, Y/Van Doorslaer, L. (eds.) *Handbook of Translation Studies. Volume 1*. Amsterdam/Philadelphia. Pp. 306–308.
- Niranjana, Tejaswini (1992). *Siting Translation: History, poststructuralism and the colonial context*. Berkeley.
- Said, Edward (1995). "Embargoed Literature". In: Dingwaney, A/Maier, C. (eds.) *Between Languages and Cultures*. Pittsburgh. Pp. 97–102.
- Sanatifar, Mohammad, Saleh (2013). "Translation, Manipulation and Social Movement". In: *American Journal of Translation Studies* 2. Pp. 95–117.
- Venuti, Lawrence (1995). *The Translator's Invisibility*. London/New York.

Said Faiq

American University of Sharjah
 College of Arts & Sciences, NAB 120.
 P. O. Box: 26666
 Sharjah
 United Arab Emirates
 sfaiq@aus.edu
 ORCID: 0000-0003-3467-3791

Magdalena Filar
Uniwersytet Jagielloński/Polska

Kształcenie kreatywności u początkujących tłumaczy – propozycje zadań translacyjnych

ABSTRACT

Training creativity in the group of translators beginners – translation tasks

The article continues reflexions about the theory of creative translation by P. Kufšmaul (2007: 2015) based on cognitive theories of languages and psychological research on creativity, and discusses its usefulness not only for identifying of translations problems and analysing of proposed translation solutions, but also for designing of translation tasks and its evaluation.

The paper discusses in its main part translation tasks, which stimulate creativity and reflexivity both on the level of reception of the source text and on its production in a target language. The focus was paid especially to group tasks/ project tasks, which are addressed to more advanced students in translations studies who have already some practical experience in translation of written texts. The corpus consists of authentic tasks used in translation course with students.

Keywords: linguistic and non-linguistic competences of the translator, creativity, cognitive language theories, translation tasks

1. Wstęp

Prowadzone w ramach translatoryki i translodydaktyki antropocentrycznej badania wskazują, że kompetencja tłumaczeniowa jest zagadnieniem złożonym, a jej kształcenie w ramach studiów filologicznych procesem wieloetapowym i długofalowym, który wymaga równoległego kształcenia zarówno kompetencji translatorycznej (określanej także jako kognitywna kompetencja translatoryczna), jak i kompetencji translacyjnej (Grucza 2008: 39). W obliczu wielu deficytów w obrębie tych dwóch obszarów kompetencyjnych w grupie początkujących

tłumaczy, takich jak brak płynności asocjacyjnej, ograniczona wrażliwość poznawcza, językowa i interkulturowa, niewystarczająco rozwinięta kreatywność, brak strategicznego planu postępowania w tłumaczeniu czy trudności w identyfikowaniu problemów translacyjnych (Małgorzewicz 2012; 2014: 5 i nast.), kształcenie kreatywności, rozumianej jako umiejętność kreatywnego myślenia, rozumienia i działania językowego (Kuśmaul 2007; 2015), wymaga stałego stymulowania na różnych etapach budowania kompetencji tłumaczeniowej.

W tym artykule chciałabym pogłębić dotychczasowe rozważania na temat koncepcji kreatywnego tłumaczenia Kuśmaula (Filar 2018; Filar/Gaweł 2023) i wykazać jej przydatność nie tylko na etapie identyfikowania problemów tłumaczeniowych i analizy proponowanych rozwiązań translatorskich, ale także na etapie projektowania zadań translacyjnych i ich oceny. W tym celu chciałabym zaproponować zadania translacyjne wspierające rozwój kreatywności i refleksyjności w fazie receptywnej i produktywnej tłumaczenia o różnym stopniu trudności. Szczególny nacisk zostanie położony na omówienie, charakterystykę zadania translacyjnego o charakterze grupowym i projektowym, inspirowanego Analizą Sieci Wyborów (Campbell 2000), przeznaczonego dla zaawansowanych uczestników kursów tłumaczeniowych, posiadających podstawową wiedzę z zakresu translatoryki oraz pierwsze doświadczenia praktyczne w zakresie tłumaczenia pisemnego z języka niemieckiego na język polski. Na materiał badawczo-dydaktyczny składają się przykłady autentycznych zadań translacyjnych, wykorzystywanych w ramach zajęć z analizy tłumaczenia ze studentami filologii germańskiej na studiach II stopnia specjalizacji językoznawczej oraz translatorycznej.

2. Kreatywność i refleksyjność w tłumaczeniu z perspektywy kognitywnych teorii języka

Pojęcie kreatywności wpisuje się na stałe w kognitywne badania translatoryczne, zarówno w kognitywne koncepcje badawcze w szerszym sensie, takie jak translatoryka antropocentryczna (Grucza 1999; 2008; Żmudzki 2008; 2013) i podejście hermeneutyczne (Bukowski 2012; Stolze 2015), jak i w kognitywne badania translatoryczne sensu stricto bazujące na jednej wybranej teorii kognitywnej, jak np. gramatyka kognitywna Langackera (Tabakowska 2000; 2001) czy semantyka ram i scen (Vannerem/Snell-Hornby 1986; Vermeer/Witte 1990) lub odwołujące się do wielu teorii w celu opisu procesu tłumaczenia jak w przypadku podejścia funkcjonalno-kognitywnego Kuśmaula (Kuśmaul 1995; 2007; 2015; Filar/Gaweł 2023).¹

Na gruncie germanistycznym na ważną funkcję kreatywności w tłumaczeniu jako pierwsi wskazują Wills (Kreativität als mentales Superdatum, 1991)

1| Szerzej na temat genezy i rozumienia pojęcia kreatywności w tłumaczeniu także w pracach innych badaczy w artykule E. Daty-Bukowskiej (2011).

i F. Grucza (1999; 2008). Grucza (1999: 3) zalicza tłumaczenie do operacji mentalnych o charakterze twórczym i wskazuje, że praca tłumacza wymaga kreatywności zarówno na etapie rozumienia tekstu wyjściowego (rekonstrukcji sensu), jak i w fazie produktywnej, tj. w fazie formułowania tekstu docelowego. Rezultaty twórczej aktywności tłumacza powinny być rozpatrywane na dwóch poziomach, tj. na płaszczyźnie rozumienia myśli innej osoby i na płaszczyźnie wyrażania związanych z nimi treści. Tłumaczenie może być zdaniem autora rozpatrywane jako akt twórczy, jeśli jako rezultat tej pracy powstaje coś nowego, w tym także nowa wiedza i nowe sposoby jej wyrażania. Tłumaczenie danego rodzaju tekstu może ponadto wiązać się z koniecznością rozwiązywania wielu problemów tłumaczeniowych, jak w przypadku tłumaczenia tekstów specjalistycznych czy literackich, i wymagać od tłumacza większego wysiłku twórczego niż przy innych tekstach. Podobne stanowisko na temat kreatywności w tłumaczeniu prezentuje Kußmaul (2007: 31; 2015: 121–137), który podkreśla, że kreatywność powinna być rozumiana nie jako oryginalność tłumacza w doborze ekwiwalentów czy intuicyjne działanie, lecz raczej jako proces umysłowy, ukierunkowany na rozwiązywanie problemów w tłumaczeniu.

Jest on zależny od szeroko rozumianego kontekstu i wprowadza do translatu w mniejszym lub większym zakresie elementy innowacyjności w celu zachowania funkcji komunikacyjnej tekstu wyjściowego. Tak rozumiana kreatywność jest pojęciem stopniowalnym, nie stoi w sprzeczności z zasadą wierności i funkcjonalności w tłumaczeniu i jest podporządkowana kreatywności autorskiej. Kreatywność w takim rozumieniu, jakie proponuje Kußmaul, nie jest więc wyłącznie uzasadniona w przypadku tłumaczenia literackiego, ale jest także nieodzowną umiejętnością w tłumaczeniu tekstów informacyjnych i specjalistycznych (Filar 2018: 64–65).

W celu modelowania twórczego procesu myślowego zachodzącego w umyśle tłumacza, autor odwołuje się do czterech faz myślenia znanych z psychologii poznania, tj. przygotowania, inkubacji, iluminacji i ewaluacji/oceny, którym na etapie tłumaczenia odpowiadają kolejno: faza rozumienia tekstu wyjściowego, faza proponowania pierwszych rozwiązań translatorskich i uruchamiania skojarzeń, wybór wyrażenia, a następnie ewaluacja/ocena dokonanego wyboru. To, co wyróżnia model zaproponowany przez Kußmaula (2007; 2015) na tle pozostałych koncepcji kognitywnych, to połączenie modeli kreatywnego myślenia, wywodzących się z psychologii poznania, z wieloma teoriami wypracowanymi w ramach językoznawstwa kognitywnego, w tym z semantyką prototypu, semantyką ram i scen (Fillmore 1977), gramatyką kognitywną Langackera (2009) oraz z koncepcją łańcucha powiązań (Lakoff 1987). Podstawę teoretyczną opisu kreatywnego rozumienia i myślenia językowego tłumacza stanowi zwłaszcza semantyka ram i scen Fillmore'a (1977). „Termin *rama* oznacza swoiste dla danego języka

środki leksykalne i gramatyczne z przypisanymi im sensami, używane w odniesieniu do konkretnego zdarzenia, rzeczy czy jej właściwości („otoczenie dla treści konceptualnych”), natomiast *scena* oznacza pewien usystematyzowany wspólny, przynajmniej dla części użytkowników danego języka, obraz mentalny fragmentu otaczającego ich świata (Kuśmaul 2007: 55; Tokarski 2006: 39)” (Filar 2018: 66). Dla uzupełnienia opisu potencjału semantycznego tekstu i zmian semantycznych zachodzących pod wpływem tłumaczenia zostają wykorzystane elementy gramatyki kognitywnej Langackera (2009), w tym zagadnienie wyostrzenia obrazu (sposób, w jaki uwaga skupia się z różnym natężeniem na konkretnym aspekcie danej sceny), które łączy się bezpośrednio z perspektywą, rozumianą jako perspektywa oglądu, tj. określony układ oglądu sceny, i wyrazistość elementów w obrębie sceny (hierarchiczny układ figura-tło). Proces kreatywnego tłumaczenia wiąże się często ze zmianami w obrębie tych dwóch parametrów. Bazując na założeniach semantyki ram i scen Fillmore’a (1977), Kuśmaul (2007: 152–188) wyróżnia siedem następujących rodzajów i zarazem technik kreatywnego tłumaczenia:

- oddanie ramy tekstu wyjściowego przez analogiczną ramę w języku docelowym,
- zmiana ramy interpretacyjnej,
- nowa rama interpretacyjna,
- wybór określonych elementów sceny w obrębie tej samej ramy interpretacyjnej,
- wybór określonych elementów w obrębie tej samej sceny,
- zmiana sceny,
- rozszerzenie sceny, polegające na tym, że w tekście translatu zostaje zwerbalizowanych więcej elementów konceptualizowanej sceny niż w tekście wyjściowym lub na tym, że tekst translatu uaktywnia bardziej złożoną scenę niż tekst wyjściowy,
- włączenie elementu do ramy interpretacyjnej².

Punktem wyjścia i podstawą teoretyczną dla moich dalszych rozważań jest koncepcja kreatywnego tłumaczenia Kuśmaula i zastosowane do jego opisu instrumentarium badawcze.

2.1. Kategoria zadania translacyjnego i jej rodzaje

Śledząc dorobek naukowo-dydaktyczny Kuśmaula (1995; 2007: 56; 174–176; 189 i nast.; 2015) w zakresie tłumaczenia, a także refleksje i komentarze samego autora na ten temat można zauważyć, że w proponowanym podejściu funkcjonalno-kognitywnym nauczyciel translacji pełni z jednej strony funkcję mentora, a z drugiej także częściowo partnera/dyskutanta, którego zajęcia tłumaczeniowe przybierają formę nie tyle frontalną, co warsztatowo-dyskusyjną. Postulat zadaniowości jest od

2| Szerzej na temat rodzajów kreatywnego tłumaczenia także w: Filar (2018: 67–68).

początku obecny w pracach Kußmaula, zarówno w pracach należących do nurtu funkcjonalnego, jak i w tych odwołujących się do kognitywnych teorii języka.

Kluczowymi częściami składowymi zadania translacyjnego są zdaniem Kußmaula (2007: 18; 78) takie elementy, jak polecenie/zlecenie translacyjne (niem. *Übersetzungsauftrag*), które konkretyzuje i specyfikuje funkcję komunikacyjną przyszłego translatu oraz miejsce publikacji, problem tłumaczeniowy, którego rozwiązanie wymaga od uczących się wyjścia poza tłumaczenie dosłowne, aktywizację twórczego myślenia i zastosowania kreatywnych technik tłumaczeniowych oraz kontekstowe – pragmatyczno-kulturowe osadzenie tekstu wyjściowego, stanowiące istotny element jego potencjału semantycznego (niem. *kulturelle Einbettung*), i jako takie powinno także zostać uwzględnione przez początkujących tłumaczy w akcie tłumaczenia. Wśród proponowanych przez Kußmaula zadań translacyjnych można wyróżnić dwa rodzaje: 1) zadania związane z tłumaczeniem określonego tekstu, w tym: analiza tekstu pod kątem tłumaczenia (niem. *kreatives Verstehen*), tłumaczenie wybranego tekstu oraz translacyjne zadania wspierające, mające na celu nie tyle tłumaczenie całego tekstu, co trenowanie poszczególnych umiejętności, np. rozwiązywanie leksykalnych problemów tłumaczeniowych (wieloznaczność słów, kolokacje w języku niemieckim i ich odpowiedniki w języku docelowym) tłumaczenie terminów nacechowanych kulturowo i występujących tylko w kulturze wyjściowej, dokładność w tłumaczeniu (generalizacje i konkretyzacje) oraz 2) zadania posttranslacyjne, jak analiza protokołów głośnego myślenia profesjonalnych tłumaczy, komentarze na temat tłumaczenia, rozpoznanie błędu w translacji i jego korekta.

W tym miejscu chciałabym zwrócić uwagę na komentarz jako rodzaj zadania translacyjnego, który obok protokołów głośnego myślenia jest także bardzo przydatny w dydaktyce translacji. Także Małgorzewicz (2014: 7) w kontekście rozważań nad celami translodydaktyki akademickiej uważa, że „komentarze umożliwiają wgląd w poszczególne etapy procesu tłumaczenia, zidentyfikowane problemy tłumaczeniowe, użyte do ich rozwiązywania narzędzia i metody”. Dostarczają także informacji o motywacjach, oraz przekonaniach uczących się. Przedstawione za Kußmaulem rodzaje zadań translacyjnych można realizować wybiórczo w celu kształcenia określonej umiejętności lub w celu zniwelowania związanych z nią deficytów, można je także łączyć w zależności od profilu kursu tłumaczeniowego i potrzeb kursantów.

2.2. Zadanie grupowe – element interaktywności w dydaktyce translacji

Na zmianę roli nauczyciela z mentora na rolę doradcy wskazują także Campbell (2000: 32) w proponowanej przez siebie metodzie dydaktycznej Analitycznej Sieci Wyborów oraz Kiraly (2003: 12) w podejściu socjokonstruktywnym

w tłumaczeniu. Powyższa zmiana w relacji nauczyciel-uczeń (nauczyciel jako pomoc intelektualna), a także postulat dotyczący społecznego wymiaru tłumaczenia jako procesu komunikacji międzyjęzykowej i międzykulturowej, który można kształtować interaktywnie (Király 2000: 16), sprawiają, że do grupy ćwiczeń translacyjnych zostają włączone zadania o charakterze grupowym, w których kładzie się nacisk na współpracę między początkującymi tłumaczami, analizę różnych punktów widzenia zawartych w ich tłumaczeniach i na kształcenie decyzyjności w celu wyboru ostatecznego rozwiązania.

W ćwiczeniach grupowych, w których z powodzeniem stosowana jest metoda Analizy Sieci Wyborów, współpraca uczących się koncentruje się na tworzeniu sieci wyborów translatorskich oraz na porządkowaniu i porównywaniu wielu tłumaczeń tego samego tekstu (lista rozwiązań). Tak powstała sieć stanowi także zapis różnych strategii stosowanych przez uczestników zajęć w przypadku tłumaczenia określonej struktury tekstu wyjściowego. Jak podkreśla Data-Bukowska (2014: 6), jest to uniwersalna metoda badawcza, którą można łączyć z założeniami kognitywnych teorii języka oraz z badaniami nad kreatywnością w tłumaczeniu (szerzej na temat zasad tworzenia Analizy Sieci Wyborów – tzw. węzłów dostępu w artykule Dąty-Bukowskiej 2014).

W dalszej części artykułu chciałabym wykazać, że dobór odpowiednich ćwiczeń translacyjnych ze strony nauczyciela translacji, inspirowanych częściowo badaniami funkcjonalno-kognitywnymi Kuşmaula, częściowo także wskazanymi podejściami socjokonstruktywnymi Campbella (2000) i Király'ego (2003), może znacząco wpłynąć na efektywność kształcenia kreatywnego myślenia, rozumienia i działania językowego w grupie początkujących tłumaczy.

3. Propozycje zadań i narzędzi translacyjnych dla początkujących tłumaczy – rodzaj zadania, charakterystyka, stopień trudności

W tej części artykułu przedstawię propozycje zadań mających na celu kształcenie kreatywności i refleksyjności dla początkujących oraz zaawansowanych adeptów tłumaczenia. W omówieniu poszczególnych zadań biorę pod uwagę następujące czynniki: faza tłumaczenia, polecenie/zlecenie translacyjne, rola nauczyciela tłumaczenia, rola uczącego się, korzyści płynące z wykonania danego zadania, rodzaj i stopień trudności zadania, a także ewaluacja.

3.1. Analiza tekstu pod kątem tłumaczenia – faza receptywna, przygotowanie

Pierwsze zadanie translacyjne dotyczy fazy receptywnej tłumaczenia i jest związane z interpretacją tekstu wyjściowego, gromadzeniem informacji związanych

z tematem tekstu i stawianiem pierwszych hipotez dotyczących tłumaczenia. Celem tego zadania translacyjnego jest ustalenie potencjału semantycznego tekstu wyjściowego i funkcji translatu (skopos), która jest sygnalizowana w poleceniu translacyjnym.

Analiza tekstu wyjściowego na płaszczyźnie makrostruktury ma na celu ustalenie zasadniczych treści tekstu i przejawia się w ustaleniu makrostrategii dla całego tłumaczenia. Analiza tekstu wyjściowego na płaszczyźnie mikrostruktury służy trenowaniu umiejętności odczytywania znaczenia słów z kontekstu i identyfikowania problemów w tłumaczeniu, tj. tych miejsc w tekście wyjściowym, w których tłumaczenie dosłowne jest niemożliwe i wymaga wprowadzenia określonych zmian na płaszczyźnie syntaktycznej oraz semantycznej w celu oddania treści (etap refleksji – „vom Reflex auf Reflexion umschalten”, Hönic 1986: 230). Rola nauczyciela w takim zadaniu polega przede wszystkim na umiejętnym sterowaniu uwagą uczących się w taki sposób, by najpierw potrafili dokonać różniczenia między treściami zasadniczymi a informacjami szczegółowymi, a następnie na ich uwrażliwieniu na otaczający kontekst językowy, co jest pomocne przy odczytywaniu znaczenia słów tekstu wyjściowego. Ten rodzaj ćwiczenia translacyjnego przynosi uczącym się wiele korzyści, pozwala ocenić potencjał semantyczny i stopień trudności tekstu, ustalić strategię i priorytety w tłumaczeniu, a także poprzez werbalizację treści w tej fazie dostarczyć pierwszych rozwiązań translatorskich. Ten rodzaj zadania translacyjnego jest niezbędnym etapem przygotowania do tłumaczenia i jest pomocny zarówno w przypadku pracy z prostszymi tekstami, np. z tekstami prasowymi, jak i z innymi tekstami użytkowymi, które cechuje wyższy potencjał znaczeniowy i stopień trudności, takimi jak teksty techniczne, medyczne, prawnicze, turystyczne, które są nośnikiem specjalistycznych treści pojęciowych, metaforycznych, społeczno-kulturowych, i które cechuje określona, sformalizowana struktura i określony styl funkcjonalny (Stolze 2002: 649–654).

3.2. Analiza rozwiązań translatorskich – faza produktywna, refleksyjność

Drugi typ zadania translacyjnego jest związany z fazą produktywną tłumaczenia, a więc z samym aktem translacji, w modelu fazowym odpowiada mu etap inkubacji, iluminacji i oceny. Celem tego zadania translacyjnego jest nie tylko zaproponowanie tłumaczenia tekstu, ale także refleksja nad poprawnością, trafnością oraz funkcjonalnością przedstawionych ekwiwalentów.

Ten rodzaj ćwiczenia translacyjnego jest związany z uruchamianiem skojarzeń, krytycznym dyskutowaniem poglądów (metoda brainstorming), mentalnym wizualizowaniem scen aktywowanych w procesie recepcji tekstu wyjściowego, a także z rozwiązywaniem problemów translatorskich i formułowaniem pierwszych ekwiwalentów przez uczącego się. Nauczyciel translacji przyjmuje

w tym zadaniu przede wszystkim funkcję sterującą, tj. dokonuje wyboru tekstu będącego przedmiotem tłumaczenia, zwraca uwagę uczącego na problemy tłumaczeniowe, tj. te miejsca w tekście wyjściowym, które jego zdaniem nie powinny być tłumaczone dosłownie i wymagają kreatywnego działania ze strony adepta tłumaczenia, a także analizuje wspólnie z uczącymi się przedstawione ekwiwalenty i dokonuje ich oceny, zarówno tych dobrych, poprawnych, jak i błędnych (identyfikacja, wyjaśnienie błędów). Uczącemu się ten rodzaj ćwiczenia daje możliwość tworzenia sieci asocjacji tematycznych, pomaga rozwijać umiejętność kreatywnego rozumienia, myślenia i działania językowego i kładzie nacisk na samodzielność w rozwiązywaniu autentycznych problemów translacyjnych. Ten typ zadania translacyjnego jest także związany z refleksją nad tłumaczeniem i jego oceną. Dla nauczyciela translacji jest to okazja do śledzenia procesu decyzyjnego początkujących tłumaczy oraz refleksji nad sposobem oceny proponowanych rozwiązań translatorskich i uwzględnienia w niej także kreatywności językowej początkujących tłumaczy, tj. umiejętności dokonywania koniecznych transformacji językowych dla oddania sensu tekstu wyjściowego. Dla uczącego się refleksja nad tłumaczeniem powiązana z jego oceną przez nauczyciela pozwala zrozumieć, dlaczego dany ekwiwalent w tłumaczeniu jest uznawany za dobry, inny za poprawny, a jeszcze inny za błędny i na czym polega różnica między nimi. Przykłady pierwszych dwóch ćwiczeń translacyjnych omawiam w artykule pt. *Kognitywny model Paula Kußmaula w dydaktyce przekładu pisemnego – od kreatywnego rozumienia do kreatywnego tłumaczenia w tekstach prasowych i turystycznych* (Filar 2018).

3.3. Grupowe zadanie projektowe – faza produktywna, autorefleksja, interakcyjność

Celem trzeciego ćwiczenia jest aktywizowanie wszystkich trenowanych umiejętności w ramach jednego zadania (tj. rozumienia, proponowania rozwiązań translatorskich, ich analizy i oceny), poszerzanie wiedzy tłumaczeniowej poprzez współpracę w grupie i wymianę doświadczeń, a także rozwijanie umiejętności samodzielnego działania, decyzyjności oraz autorefleksji.

W porównaniu do poprzednich zadań translacyjnych rola nauczyciela translacji ogranicza się do kwestii organizacyjnych, takich jak sformułowanie zadania translacyjnego, ustalenie grup tłumaczeniowych (grupy tandemowe), przydzielenie fragmentu tekstu do tłumaczenia oraz ustalenia z kursantami makrostrategii i określenia specyfiki tłumaczonego tekstu, a także do końcowej ewaluacji wykonanego przez grupę projektu tłumaczeniowego oraz ostatecznej redakcji merytorycznej, językowo-stylistycznej i graficznej tekstu docelowego. Główny nacisk zostaje położony na samodzielne działania tłumaczeniowe uczącego się, w tym na jego umiejętność zidentyfikowania problemów tłumaczeniowych oraz ich rozwiązywania, a także na umiejętność zdobywania wiedzy potrzebnej

do tłumaczenia i współpracy w grupie. Na to złożone zadanie tłumaczeniowe składa się kilka zadań częściowych, które odpowiadają poszczególnym etapom procesu tłumaczenia w modelu fazowym Kußmaula (1995; 2007). Pierwszym z nich jest omawiana w punkcie 3.1 analiza tekstu pod kątem tłumaczenia (faza przygotowania), kolejnym tłumaczenie tekstu z języka niemieckiego na język polski, proponowanie i analiza rozwiązań translatorskich (por. punkt 3.2., faza inkubacji i iluminacji), trzecim samoocena przedstawionych ekwiwalentów translatorskich połączona z autorefleksją, która zostaje wyeksplikowana w postaci pisemnego komentarza danej grupy tłumaczeniowej. Ten etap ewaluacji zostaje jeszcze rozszerzony o końcową ocenę nauczyciela (faza oceny).

Przykładem takiego zadania jest przeprowadzone w ramach zajęć translacyjnych grupowe tłumaczenie projektowe drugiego rozdziału monografii Kußmaula *Kreatives Übersetzen* zatytułowanego *Übersetzen als kreative Leistung* na język polski (2007: 17–28). Sformułowane zgodnie z założeniami podejścia funkcjonalnego zadanie brzmiało następująco: 'Der folgende Text soll funktionskonstant übersetzt werden und in einer polnischen Anthologie von translatorischen Arbeiten publiziert werden.'

Głównym celem (makrostrategią) w tłumaczeniu jest z jednej strony oddanie w tekście docelowym stanowiska autora na temat tłumaczenia jako procesu i aktu twórczego, z drugiej uwzględnienie także naukowego charakteru tekstu wyjściowego w języku i kulturze docelowej. W swojej makrostrukturze tekst wyjściowy aktywuje dwie ramy konceptualno-językowe, tj. ramę odnoszącą się do sztuki oraz ramę dotyczącą tłumaczenia i szereg związanych z nimi scen. W swojej mikrostrukturze tekst przywołuje natomiast szereg bardziej szczegółowych, spójnych ze sobą scen oraz ich elementów, które na potrzeby niniejszej analizy określam następująco. Pierwszą z nich jest scena związana z malarstwem, przywołana w podtytule 2.1. *Ein Beispiel aus der Malerei*, oraz scena opisująca akt twórczy i jego determinanty – czas, miejsce, kulturę.

Kolejna scena, aktywowana już w podtytule tekstu 2.2 *Übersetzen als Verändern* i w samym tekście przedstawia tłumaczenie – przez analogię do malarstwa – jako akt twórczy, który wyróżniają trzy cechy o charakterze skalarnym: nowatorstwo, kreatywność oraz adekwatność, a także konieczność przeprowadzania obligatoryjnych bądź fakultatywnych zmian językowych. Ostatnia scena w tłumaczonym tekście zostaje aktywowana przez wyrażenia „Maßstäbe derer, die die Übersetzungen beurteilen” oraz frazę „Modelle zur Evaluation von Übersetzungen” i zawiera omówienie dwóch sposobów ewaluacji tłumaczeń w badaniach translatorycznych, tj.: tłumaczenia dosłownego, preferowanego przez zwolenników ekwiwalencji formalnej oraz tłumaczenia funkcjonalnego (skoposu), które realizuje zasadę ekwiwalencji dynamicznej. Ważnym elementem semantyki całego tekstu, na poziomie mikrostruktury, są także przywoływane lub proponowane przez autora terminy, definicje i ich treść pojęciowa

odzwierciedlające sposób kategoryzacji pojęć, a także określoną perspektywę badawczą autora. Szczególnym wyzwaniem dla początkujących tłumaczy są w tym kontekście nowe terminy, które wymagają stworzenia w tekście docelowym odpowiednika, cechującego się wystarczającym stopniem precyzji, by mógł on pełnić funkcję terminu, np. *ein gradueller Begriff, das Mehr oder Weniger-Prinzip, Sprung vom Partizip zum Substantiv*.

Drugi etap zadania projektowego – tłumaczenie tekstu na język polski, składał się z dwóch części: wspólnego tłumaczenia pierwszego fragmentu przez całą grupę kursantów 2.1. *Ein Beispiel aus der Malerei* oraz z tłumaczenia w parach drugiego fragmentu tekstu 2.2. *Übersetzen als Verändern*. W przypadku tej drugiej części ćwiczenia grupa kursantów miała za zadanie zaznaczenie miejsc trudnych do tłumaczenia w przekazanym fragmencie tekstu, zaproponowanie dla nich rozwiązań translatorskich, a także napisanie komentarza do wykonanego wspólnie tłumaczenia. Jako ilustrację tego etapu zadania przytaczam fragment tekstu dotyczący obligatoryjnych przekształceń językowych podejmowanych w celu rozwiązania problemu translacyjnego.

In der Kreativitätsforschung wird ein enger Zusammenhang zwischen Problemlösung und Kreativität gesehen. Wir sahen dies bereits bei Edouard Manet. Probleme entstehen beim Übersetzen vor allem dann, wenn wörtliche Übersetzungen, aus welchen Gründen auch immer, nicht möglich sind. Zunächst einmal können diese Gründe im Sprachsystem und in den Sprachnormen liegen (**s. das obige Syntaxbeispiel**). **Veränderungen** können aber auch aus semantischen und aus pragmatischen Gründen (z.B. Anpassung an die Zielsituation und Zielkultur s.u.) notwendig werden. Wir werden uns auf obligatorische Veränderungen konzentrieren. Das Übersetzen ist vielerlei Zwängen unterworfen, und bequeme formale Entsprechungen in der Zielsprache sind eher selten. Dadurch entsteht dann ein mehr oder weniger großes Übersetzungsproblem. Wir werden auf diese Zwänge immer wieder zu sprechen kommen. Im Übersetzungsauftrag können sie genannt sein. Auch wenn sie nicht genannt sind, sollte sich ein Übersetzer Klarheit über sie verschaffen.

Obligatorische Veränderungen scheinen bei der Übersetzung des Satzes *It will foster new products and processes*³ nötig zu sein. **Die erste nicht verändernde Übersetzung** (*sie wird neue Produkte und Prozesse anregen*) enthält einen Kollokationsverstoß (kann man Produkte anregen?) und ist damit nicht akzeptabel. Wie stünde es dann **mit einer nicht verändernden Übersetzung** wie: *Sie wird neue Produkte und Prozesse fördern*. Die Kollokation wäre in Ordnung, aber als Leser werden wir möglicherweise fragen, was eigentlich mit Prozessen gemeint

3] Cytowane przez autora przykłady pochodzą z przywołanego wcześniej tekstu o mikroelektronice w języku angielskim i z jego przekładów na język niemiecki (Wills 1988: 114 ff): *Microelectronics will affect us all. But it will affect us in different ways. It will expand the range and raise the quality of existing products. It will foster new products and processes. It will accelerate the communications revolution.*

ist. Unter Produkten können wir uns vermutlich etwas vorstellen, aber bei den Prozessen fällt uns dies schwer. Das Wort ist, freilich bereits im Ausgangstext, wenig spezifiziert. Die zweite Übersetzung (Neue Produkte werden auf den Markt kommen, und die Industrie wird neue *Produktionstechniken erproben*) **kollokiert** und benennt den Sachverhalt präziser und erleichtert damit dem Leser die Vorstellung vom Gemeinten. Um auf den Kreativitätsgrad zurückzukommen: Diese Übersetzung ist nicht wie im Falle der oben erwähnten syntaktischen Strukturen in hohem Maße determiniert und erwartbar. Es wären auch andere Veränderungen gegenüber dem Ausgangstext denkbar, z.B. *Die Mikroelektronik wird neue Produkte fördern und neue Produktionsprozesse begünstigen*. Man könnte nun im einzelnen abwägen, um wieviel neuer, d.h. veränderter, *auf den Markt kommen* gegenüber *fördern* und *Produktionstechniken erproben* gegenüber *neue Produktionsprozesse begünstigen* ist. Außerdem müssten wir dann auch noch die Angemessenheit der Übersetzungen beurteilen. Dies soll hier nicht geschehen; ich denke, es ist deutlich geworden, daß die Veränderungen in diesem Beispiel längst nicht so determiniert sind wie im ersten Syntaxbeispiel. Die Schwierigkeit, **die Neuigkeit** und Angemessenheit zu beurteilen, hat ihren Grund vermutlich auch darin, daß *processes* interpretationsbedürftig ist, d.h. es enthält implizierte Bedeutung, im Zieltext ist sie explizit gemacht (Kußmaul 2007: 24 i nast.).

Zidentyfikowane problematyczne fragmenty zostały oddane w języku polskim następująco:

- (1) Probleme entstehen beim Übersetzen vor allem dann, wenn wörtliche Übersetzungen, aus welchen Gründen auch immer, nicht möglich sind. Zunächst einmal können diese Gründe im Sprachsystem und in den Sprachnormen liegen (s. das obige Syntaxbeispiel). Veränderungen können aber auch aus semantischen und aus pragmatischen Gründen (z.B. Anpassung an die Zielsituation und Zielkultur s.u.) notwendig werden. Wir werden uns auf obligatorische Veränderungen konzentrieren. Das Übersetzen ist vielerlei Zwängen unterworfen, und bequeme formale Entsprechungen in der Zielsprache sind eher selten.
- (1a) Problemy przy tłumaczeniu pojawiają się zwłaszcza wtedy, gdy dosłowne tłumaczenie jest, z jakichkolwiek powodów, niemożliwe. Przyczyny te mogą przede wszystkim tkwić w systemie i normach językowych (przykład dotyczący składni – zob. powyżej). Zmiany mogą być jednak konieczne także ze względów semantycznych i pragmatycznych (np. dopasowanie do sytuacji i kultury docelowej – zob. poniżej). My skupimy się na zmianach o charakterze obligatoryjnym. Tłumaczenie podlega wielu ograniczeniom, a dogodne formalne odpowiedniki w języku docelowym należą raczej do rzadkości.
- (2) Obligatorische Veränderungen scheinen bei der Übersetzung des Satzes *It will foster new products and processes nötig zu sein*. Die erste nicht

verändernde Übersetzung (*sie wird neue Produkte und Prozesse anregen*) enthält einen Kollokationsverstoß (kann man Produkte anregen?) und ist damit nicht akzeptabel. Wie stünde es dann mit einer nicht verändernden Übersetzung wie: *Sie wird neue Produkte und Prozesse fördern*.

- (2a) Zmiany obligatoryjne zdają się być konieczne przy tłumaczeniu zdania *It will foster new products and processes*. Pierwsze tłumaczenie niemodyfikujące (*sie wird neue Produkte und Prozesse anregen*) zawiera naruszenie kolokacji (czy można produkty *pobudzać?*), a więc jest nieakceptowalne. Co w takim razie z takim tłumaczeniem niemodyfikującym jak: *Sie wird neue Produkte und Prozesse fördern* ('Będzie promować nowe produkty i procesy').
- (3) Die Schwierigkeit, die Neuigkeit und Angemessenheit zu beurteilen, hat ihren Grund vermutlich auch darin, daß *processes* interpretationsbedürftig ist, d.h. es enthält implizierte Bedeutung, im Zieldtext ist sie explizit gemacht.
- (3a) Trudność w ocenie nowości i adekwatności wynika prawdopodobnie również z faktu, że *processes* są otwarte na interpretację, tj. zawierają ukryte znaczenie, które w tekście wyjściowym jest wyraźnie uwydatnione.

W komentarzu do zadania początkujący tłumacze jako główne techniki tłumaczeniowe, wskazywali tłumaczenie dosłowne (oddanie ramy tekstu wyjściowego przez analogiczną ramę w języku docelowym) oraz opis znaczenia użytego w tekście wyjściowym wyrazu lub wyrażenia (wybór określonych elementów sceny w obrębie tej samej ramy interpretacyjnej/ wybór elementów w ramach tej samej sceny), jak np.:

- (1) W większości tłumaczyliśmy tekst dosłownie, gdy to nie było możliwe, to opisywaliśmy sens danego wyrazu. W niektórych przypadkach zamiast przełożyć fragment przy pomocy dosłownego odpowiednika (jeden do jednego) używaliśmy synonimów, aby uniknąć powtórzeń.
- (2) W języku polskim złożenia nie są tak częste, jak w przypadku języka niemieckiego. Z tego powodu niemożliwym było dosłowne tłumaczenie słowa *Syntaxbeispiel*. W zamian za to zastosowaną tutaj strategią tłumaczeniową był opis tego wyrazu, tak aby jego sens był zrozumiały dla docelowego odbiorcy. Inne pomysły na przetłumaczenie tego fragmentu: *przykład syntaktyczny, przykład składniowy, przykład ze składnią*.

W przypadku wyrażen *nicht verändernde Übersetzung* oraz *Neuigkeit* i *bequeme formale Entsprechungen* kursanci ponownie proponowali dosłowny ekwiwalent lub synonim *niemodyfikujący/niezmienający, nowość, dogodne formalne odpowiedniki*, uzasadniając je brakiem pomysłu na inny odpowiednik, oceniali jednak swój wybór jako „nieadekwatny w stosunku do kontekstu”.

Problematyczne okazało się także postępowanie kursantów w przypadku tłumaczenia angielskich przykładów, które w tekście wyjściowym były tłumaczone na język niemiecki. Obecność w tekście wyjściowym zdań w języku angielskim wymagała od początkujących tłumaczy dodatkowo zmierzenia się z realnie istniejącym problemem w wielu współczesnych tekstach (element wielojęzyczności w tłumaczeniu), ustalenia jednolitej strategii tłumaczenia takich wypowiedzi w obrębie całego tekstu i odzwierciedlenia specyfiki zagadnień translatorskich poruszanych przez Kußmaula.

W naszym fragmencie podjęliśmy decyzję, aby nie tłumaczyć cytatów zapisanych kursywą (za wyjątkiem jednego). Zostały one już wcześniej przełożone na język polski. Tekst, jaki mieliśmy przetłumaczyć, był częścią projektu tłumaczeniowego, dlatego też chcieliśmy się odwołać do pracy wykonanej już przez resztę grupy. Ponadto w naszym fragmencie chodziło głównie o problemy, występujące przy tłumaczeniu tekstu z języka angielskiego na język niemiecki, stąd stwierdziliśmy, że pozostawimy te zdania w oryginalnej pisowni. Zdanie *Sie wird neue Produkte und Prozesse fördern* nie pojawiło się nigdzie wcześniej, dlatego je przetłumaczyliśmy.

Początkujący tłumacze nie dokonywali w tym względzie konsekwentnego wyboru, pozostawiając część przykładów w języku niemieckim, część tłumacząc na język polski. Powyższy komentarz wskazuje na błędne decyzje dwóch zespołów odnośnie do wyboru strategii. Błąd poprzedniego zespołu wynika z niedostosowania się do polecenia translacyjnego i polegał na przetłumaczeniu angielskiego tekstu wyjściowego na język polski i równoczesnym pozostawieniu jego niemieckich translatów bez polskich odpowiedników. Drugi zespół założył z kolei, że niemieckie translaty zostały już przetłumaczone na język polski i także pozostawił niemieckie przykłady w swoim fragmencie bez tłumaczenia na język polski. W rezultacie polskie tłumaczenie stało się niespójne na płaszczyźnie semantycznej i językowej, a tym samym nie w pełni zrozumiałe dla odbiorców, nieznających języka niemieckiego.

Także na etapie recepcji tekstu i rozwiązań translatorskich można dostrzec błędy. Pobieżna interpretacja tekstu wyjściowego oraz zbyt duża dosłowność w doborze ekwiwalentów prowadzą do zniekształcenia znaczenia w pierwszym akapicie translatu. Dotyczy to rozumienia znaczenia wyrazów *Gründe*, *Zwänge* i tłumaczenia zdań *Das Übersetzen ist vielerlei Zwängen unterworfen, im Übersetzungsauftrag können sie (Zwänge) genannt sein*. Wyraz *Zwänge* został w nich błędnie przetłumaczony jako *ograniczenia w tłumaczeniu* (na ograniczenia wskazuje wyraz *Gründe*), by zachować sens oryginału powinien on zostać przetłumaczony raczej jako *wymogi w tłumaczeniu*.

Także w odniesieniu do terminologii translatorskiej stosowanej w książce Kußmaula można mówić o niej w pełni trafnych (często zbyt dosłownych)

odpowiednikach w języku polskim. Określenie *obligatorische Veränderungen*, biorąc pod uwagę kontekst, można przetłumaczyć nie tylko dosłownie jako *zmiany obligatoryjne*, ale także szerszej jako *przekształcenia*. Błędem dosłowności wynikającym z interferencji międzyjęzykowej jest także użycie w polskim tłumaczeniu czasownika *kolokować* jako odpowiednika niemieckiego *kollokieren*. Czasownik *kolokować* ma w języku polskim inne znaczenie i funkcjonuje jako dawny termin prawniczy (1. «według dawnego prawa: osadzać wierzyciela na części majątku dłużnika», 2. «w dawnym prawie: umieszczać kogoś w spisie wierzycieli»)⁴.

Również określenie *Neuheit* można przetłumaczyć nie jako *nowość*, lecz jako *nowatorstwo*, co podkreśla cechę aktu translacji, tj. jego twórczy charakter. Stosowanie jako techniki tłumaczeniowej opisu, synonimów, by uniknąć powtórzeń, może prowadzić z kolei do niepotrzebnego „zaciemniania” określeń w translacji, jak w przypadku wyrażenia *nicht verändernde Übersetzungen*, które zostało oddane jako *tłumaczenie niemodyfikujące* a nie eksplicytnie jako *tłumaczenie dosłowne*.

4. Wnioski – Czy można kształcić kreatywność u początkujących tłumaczy?

Dyskutowane w artykule podejście funkcjonalno-kognitywne do tłumaczenia reprezentowane przez Kußmaula stwarza w powiązaniu z innymi propozycjami dydaktycznymi, jak np. metoda Campbella czy podejście socjokonstruktywne Kiraly'ego, zarówno podstawy merytoryczne do naukowego opisu i analizy kreatywności w tłumaczeniu, jak i oferuje podejście zadaniowo-interakcyjne oraz szereg narzędzi, co czyni je szczególnie przydatnym w dydaktyce translacji.

Kreatywność i refleksyjność tłumaczeniową w rozumieniu Kußmaula można kształcić, zarówno selektywnie – przez wykonywanie jednego z proponowanych ćwiczeń, jak i kompleksowo – przez realizację zaprezentowanego miniprogramu zadań translacyjnych. Najbardziej efektywne i korzystne dla edukacji początkujących tłumaczy jest zrealizowanie wszystkich trzech ćwiczeń translacyjnych, tj. analizy tekstu pod kątem tłumaczenia, analizy rozwiązań translatorskich oraz wzięcie udziału w grupowym zadaniu translacyjnym. Szczególnie trzeci rodzaj zadania translacyjnego może stanowić ciekawą propozycję dydaktyczną dla bardziej zaawansowanych adeptów tłumaczenia. Zadanie to wymaga aktywizacji kreatywnego rozumienia, myślenia i działania językowego w ramach jednej formy ćwiczeniowej, a także stwarza przestrzeń do samodzielnego i kreatywnego działania pozatekstowego, polegającego na czerpaniu informacji z różnych źródeł, w tym także na pozyskiwaniu ich od członków grup tłumaczeniowych bądź

4| <https://sjp.pwn.pl/szukaj/kolokowac.html>, dostęp 28.03.2023.

innych specjalistów. Komentarz tłumaczeniowy, stanowiący integralną część zadania, pomaga uczącym się w autorefleksji i samoocenie, a nauczycielowi daje wgląd w tok myślenia, pozwala poznać motywację działań, argumentację zespołów translatorskich i ocenić ich poprawność. Ten rodzaj zadania umożliwia kształcenie kreatywności, refleksyjności i interakcji równocześnie i może w związku z tym stanowić dobre przygotowanie do pracy w profesjonalnych zespołach tłumaczeniowych.

Bibliografia

- Bukowski, Piotr (2012). „Hermeneutyczne kompetencje tłumacza”. W: Piotrowska, M./ Czesak, A. (i in.) (red.) *Kompetencje tłumacza. Tom dedykowany Profesor dr hab. Elżbiecie Tabakowskiej*. Kraków. S. 125–139.
- Campbell, Stewart (2000). „Choice Network Analysis in Translation Research”. W: Olohan, M. (red.) *Intercultural Faultlines Research Models in Translation Studies I: Textual and Cognitive Aspects*. Manchester. S. 29–42.
- Data-Bukowska, Ewa (2011). „O konceptualizacjach kreatywności w translologii”. W: Fast, P./ Car, A. (i in.) (red.) *Historyczne oblicza przekładu*. Katowice. S. 77–113.
- Data-Bukowska, Ewa (2014). „Analiza sieci wyborów, jako dydaktyczne narzędzie kształtowania kreatywności w przekładzie”. W: *inTRAlinea Special Issue: Challenges in Translation Pedagogy*. S. 1–7. (<https://www.intralinea.org/specials/article/2015>, dostęp: 28.02.2023 r.).
- Filar, Magdalena (2018). „Kognitywny model Paula Kußmaula w dydaktyce przekładu pisemnego – od kreatywnego rozumienia do kreatywnego tłumaczenia”. W: *Wybrane zagadnienia z glotto- i translodydaktyki 1*. Kraków. S. 61–77.
- Filar, Magdalena/ Gawęł, Agnieszka (2023). „Rozważania Paula Kußmaula na temat tłumaczenia jako aktu twórczego – od podejścia funkcjonalnego do kognitywizmu”. W: Banasiak, I./ Guławska (i in.) (red.) *Polskie Szkoły Lingwistyki Stosowanej. Monografia jubileuszowa z okazji 50-lecia utworzenia Instytutu Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego* (w recenzji).
- Fillmore, Charles J. (1977). „Scenes-and-frames semantics”. W: Zampolli, A. (red.) *Linguistic structures processing*. Amsterdam. S. 55–88.
- Grucza, Franciszek (1999). „Translacja a kreatywność”. W: *Lingua Legis* 7. S. 2–4.
- Grucza, Franciszek (2008). „Germanistische Translorik – ihr Gegenstand und ihre Aufgaben”. W: Grucza, Franciszek (red.) *Translorik in Forschung und Lehre der Germanistik*. Warszawa. S. 27–49.
- Hönig, Hans (1986). „Übersetzen zwischen Reflex und Reflexion – ein Modell der übersetzungsrelevanten Textanalyse”. W: Snell-Hornby, M. (red.) *Übersetzungswissenschaft – eine Neuorientierung*. Tübingen. S. 230–251.

- Kiraly, Donald C. (2000). *A Social Constructivist Approach to Translator Education: Empowerment from Theory to Practice*. Manchester/ Northampton.
- Kiraly, Donald C. (2003). „From instruction to collaborative construction. A passing fad or the promise of paradigm shift in translator education?“. W: Baer, B.J./ Koby, S. (red.) *Beyond the Ivory Tower. Rethinking translation pedagogy*. Amsterdam. S. 3–27.
- Kußmaul, Paul (1995). *Training the Translator*. Amsterdam.
- Kußmaul, Paul (2007). *Kreatives Übersetzen*. Tübingen.
- Kußmaul, Paul (2015). *Verstehen und Übersetzen. Ein Lehr- und Arbeitsbuch*. Tübingen.
- Lakoff, George (1987). *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago.
- Langacker, Ronald (2009). *Gramatyka kognitywna. Wprowadzenie*. Kraków. (tłum. zbior.).
- Małgorzewicz, Anna (2012). *Die Kompetenzen des Translators aus kognitiver und translationsdidaktischer Sicht*. Wrocław.
- Małgorzewicz, Anna (2014). „Językowe i niejęzykowe kompetencje tłumacza. Próba zdefiniowania celów translodydaktyki akademickiej“. W: *Lingwistyka Stosowana* 11. S. 1–10. (<https://portal.uw.edu.pl/documents/727-6721/12447778/Lingwistyka+Stosowana+11+Anna+Malgorzewicz.pdf>, dostęp: 28.02.2023 r.).
- Stolze, Radegundis (2002). „Die Übersetzung von Gebrauchstexten aus sprachwissenschaftlicher Perspektive“. W: Kittel, H./ Armin F. P. i in. (red.) *Übersetzung – Translation – Traduction. Ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung*, Tom 1. Berlin/ New York. S. 649–655.
- Stolze, Radegundis (2015). *Hermeneutische Übersetzungskompetenz. Grundlagen und Didaktik*. Berlin.
- Tabakowska, Elżbieta (2000). „Przekład a językoznawstwo kognitywne“. W: Dąbwska-Prokop, U. (red.): *Mała encyklopedia przekładoznawstwa*. Częstochowa. S. 171–176.
- Tabakowska, Elżbieta ([1993] 2001). *Językoznawstwo kognitywne a poeika przekładu [Cognitive Linguistics and Poetics of Translation]*. Kraków. (tłum. Agnieszka Pokojska).
- Tokarski, Ryszard (2006). „Pola znaczeniowe i ramy interpretacyjne – dwa spojrzenia na język“. W: *LingVaria* 1(1). S. 35–46. (<https://www.lingvaria.polonistyka.uj.edu.pl/documents/5768825/a58dba4d-11bb-4e4d-b4dd-9997228e-2ad8>, dostęp: 24.03.2023 r.).
- Vannerem, M./ Snell-Hornby, M. (1986). „Die Szene hinter dem Text: ‚scenes-and-frames-semantics‘ in der Übersetzung“. W: Schell-Hornby, M. (red.) *Übersetzungswissenschaft – Eine Neuorientierung zur Integrierung von Theorie und Praxis*. Tübingen. S. 194–205.

-
- Vermeer, H.J./ Witte, H. (1990). *Mögen Sie Zistrosen? Scenes & frames & channel im translatorischen Handeln*. Heidelberg.
- Wills, Wolfram (1988). *Kognition und Übersetzen. Zu Theorie und Praxis der menschlichen und maschinellen Übersetzung*. Tübingen.
- Wills, Wolfram (1991). „Kognitive Aspekte des Übersetzungsprozesses“. W: Schmitt, Ch. (red.) *Neue Methoden der Sprachmittlung*. Wilhelmsfeld. S. 121–148.
- Żmudzki, Jerzy. (2008). „Das Problem des Übersetzens im Deutschunterricht. Fortsetzung einer Diskussion“. W: Janoszczyk, J./Krzysiak, L. (i in.) (red.) *Deutsch lernen und Lehren mit Lehrwerken. Vergangenheit, Gegenwart, Zukunft*. Lublin. S. 99–115.
- Żmudzki, Jerzy (2013). „Holizm funkcjonalny w perspektywie translatoryki antropocentrycznej“. W: *Lingwistyka Stosowana/ Applied Linguistics/ Angewandte Linguistik* 8. S. 177–187. (https://portal.uw.edu.pl/documenten/7276721/11196137/LS8_2013_artZmudzki.pdf, dostęp: 28.03.2023 r.).

Magdalena Filar

Uniwersytet Jagielloński
Instytut Filologii Germańskiej
al. Mickiewicza 9a
31–120 Kraków
magdalena.filar@uj.edu.pl
ORCID: 0000-0002-6078-9758

Ewa Kapela
Uniwersytet Śląski w Katowicach/Polska

Zmodyfikowane frazeologizmy somatyczne w tłumaczeniu „Myśli nieuczesanych” Leca na język rosyjski

ABSTRACT

Modified somatic phraseological units in the translation of Lec’s
“Unkempt Thoughts” into Russian

Linguistic contrastive research on phraseological units and translation analysis allow for different classifications of interlinguistic phraseological equivalents. However, they are not a recipe for successful translation because system equivalence must be distinguished from translation equivalence. Phraseologisms are the main compositional element of many of Stanisław J. Lec’s aphorisms. The poet used them in a traditional or modified form, updating unexpected content. The article focuses on somatic phraseological units, which Lec used very often. Since the phraseological units with a somatic component are common in many languages, we assumed their translation would be easy. Scrutinizing the translation series of “Unkempt Thoughts” into Russian made it possible to show various ways of translating phraseological units that are part of the text. The analyses conducted confirmed that there are no universal translation solutions. In addition, it was indicated that the equivalent selection is largely influenced by contextual factors, as well as the translator’s subjective interpretation of the original text. Moreover, the translation dominant adopted by him is of great importance, e.g., preserving wordplay in the translation, the structure of the aphorism, the main lexical component of phraseological units, the transmission of hidden meanings, or one of the selected semantic aspects of the aphorism.

Keywords: phraseological units, translation, aphorism, wordplay, Stanisław J. Lec, Russian

1. Frazeologia somatyczna

Frazeologizmy somatyczne występują powszechnie w wielu językach i są przedmiotem opisu lingwistycznego zarówno w aspekcie intra-, jak

i interlingwalnym¹. Somatyzmy, stanowiące najstarszą i rodzimą pod względem pochodzenia warstwę leksykonu (Michow 2013: 30), są komponentami ogromnej liczby związków frazeologicznych, w których semantyce przejawia się antropocentryczny punkt widzenia (Lewicki/Pajdzińska 2001: 329). Ciało bowiem stanowi filtr „doświadczeń konceptualizowanych za pomocą domen uchwytnych zmysłowo” (Szpila 2017: 135).

Mirosława Hordy na podstawie analizy ponad trzech tysięcy frazeologizmów somatycznych w języku rosyjskim i polskim ustaliła częstotliwość i hierarchię występujących w nich nazw części ciała. Okazało się, że pierwsze pięć miejsc w obu językach zajmują takie same leksemy. Są to kolejno: ręka, głowa, oko, noga, serce (Gordy 2010: 248). Biorąc pod uwagę powyższe, można założyć, że odnalezienie ekwiwalentnych frazeologizmów somatycznych w językach pokrewnych, takich jak polski i rosyjski, oraz użycie ich w przekładzie nie powinno stwarzać problemów. Możliwość zweryfikowania tej hipotezy daje analiza serii tłumaczeń aforyzmów Stanisława Jerzego Leca na język rosyjski. W zbiorze „Myśli nieuczesanych” odnajdujemy około dwustu pięćdziesięciu aforyzmów zawierających jeden lub więcej frazeologizmów z komponentem somatycznym. Są wśród nich nazwy części ciała, organów oraz płynów ustrojowych, np.: *głowa, twarz, czoło, włosy, oczy, zęby, nos, usta, gęba, język, głos, gardło, kark, szyja, ręce, nogi, palec, tyłek, pierś, pięta, pępek, kręgosłup, kości, skóra, mózg, umysł, serce, krew*.

2. Tłumaczenie frazeologizmów

Wieloletnia tradycja kontrastywnego opisu związków frazeologicznych oraz analizy przekładoznawczej pozwoliły na wypracowanie różnorodnych klasyfikacji międzyjęzykowych ekwiwalentów frazeologicznych. W typologiach uwzględniano takie kryteria, jak skład leksykalny, strukturę syntaktyczną, obrazowość, nacechowanie stylistyczne czy funkcje stałych połączeń wyrazowych (por. Mokienko 2014: 16–18). Relacje między frazeologizmami w różnych językach można sprowadzić do trzech zasadniczych typów: ekwiwalenty absolutne, częściowe, zerowe (por. Mokienko 2014: 18–19; Szerszunowicz 2014: 109–111; Sułkowska 2021: 11–16). Za ekwiwalenty absolutne uznaje się frazeologizmy posiadające jednakową strukturę, motywację i znaczenie przenośne oraz takie same cechy funkcjonalno-stylistyczne (np. *zakasać rękawy / засучить рукава*). Wśród ekwiwalentów częściowych można wyróżnić jednostki o takim samym znaczeniu, ale różniące się formalnie oraz jednostki o niepełnej ekwiwalencji semantycznej przy całkowitej lub częściowej odpowiedniości formalnej (np. *z całego serca / от всей души; robić z igły widły / делать из мухи слона; wozić drzewo do lasu / ездить в Тулу со своим самоваром*). Frazeologizmy

1| Bogata bibliografia takich prac znajduje się w monografii Elżbiety Michow (2013).

bezekwiwalentowe, nieposiadające odpowiedników w języku przekładu, to idiomy ściśle powiązane z realiami konkretnego narodu, mające swoją niepowtarzalną historię i metaforę, co wpływa na zakres ich użycia oraz nacechowanie stylistyczne, np. *bajka o żelaznym wilku*, *отправитъ кого куда Макар телят не гонял* (Mokienko 2014: 18–19).

Powyższa typologia nie stanowi sprawdzonego sposobu na udane tłumaczenie, ponieważ należy odróżniać ekwiwalencję systemową od przekładowej. W kwestii tłumaczenia związków frazeologicznych w ogóle nie sposób wskazać uniwersalnych rozwiązań. Zdarza się przecież, że mimo istnienia pełnowartościowego odpowiednika frazeologicznego w języku przekładu jego użycie nie jest możliwe, ponieważ ekwiwalent ten nie pasuje do określonego kontekstu (Vlahov/Florin 1980: 181).

Sergej Vlahov i Sider Florin (1980: 183) twierdzą, że tłumacz powinien kierować się zasadą, zgodnie z którą frazeologizm tłumaczy się frazeologizmem. Dopiero, gdy jest to niemożliwe lub nieuzasadnione, należy szukać innych rozwiązań translatorskich. Wśród technik przekładu związków frazeologicznych wskazuje się użycie ekwiwalentów frazeologicznych: ustabilizowane jednostki językowe o różnym stopniu odpowiedniości, w tym ekwiwalenty „indywidualne”, tj. autorskie frazeologizmy tłumacza lub niefrazeologicznych: tłumaczenie środkami leksykalnymi jednowyrazowymi lub luźnymi połączeniami wyrazowymi, kalkowanie, parafrazowanie, które sprowadza się do wyjaśnienia znaczenia frazeologizmu wyjściowego (Vlahov/Florin 1980: 184–196; por. Rejakowa 1994; Mokienko 2014: 20–21; Hejwowski 2015: 251–253). Możliwe jest również opuszczenie frazeologizmu w tekście przekładu z równoczesną kompensacją tego braku w innym miejscu tekstu. Stosowanie takiej techniki podczas tłumaczenia aforyzmów jest utrudnione lub niemożliwe ze względu na lapidarność i autonomię tej formy literackiej.

3. Frazeologizmy w twórczości Leca

Andrzej Maria Lewicki i Anna Pajdzińska zauważają, że „frazeologizmy są pierwszą szkołą myślenia metaforycznego, sztuki aluzji i w ogóle operowania językiem nie wprost. [...] Frazeologizmy [...] prowokują [...] użytkowników do twórczej postawy wobec języka. [...] stają się punktem wyjścia zabawy językowej [...]” (Lewicki/Pajdzińska 2001: 328). Nie inaczej jest w przypadku aforyzmów Stanisława Jerzego Leca. Tłumacz twórczości Leca na język niemiecki Karl Dedecius odnotowuje:

W tych bynajmniej nie z łatwego, modnego pesymizmu zrodzonych myślach tkwi głęboko pouczająca gorzyc doświadczeń uniwersalnych, aktualnych tak samo w przeludnionych miastach środkowej Europy, jak i w pustynnych oazach Afryki czy Azji. Na tym właśnie polega genialność aforyzmów Leca, że zwracają się one

bezpośrednio do czytelnika, ujawniając jednocześnie ogólnoludzką prawdę i ogólnoludzką wagę tych skrótów, parabol i uogólnień (Dedecius 1973: 202).

Stanisław Jerzy Lec – nazwany przez Leszka Kołakowskiego filozofem – snując refleksje nad kondycją ludzkości, historią, rzeczywistością polityczną czy wartościami uniwersalnymi, często sięgał po utarte połączenia wyrazowe, dlatego że „wszelka uniwersalność posługuje się mową tradycji” (Kośka 2006: 717). Metaforyczność, dwuplanowość, ekspresywność, pojemność treściowa i potencjał aksjologiczny to właściwości frazeologizmów, dzięki którym są one wdzięcznym tworzywem aforyzmów. Lec wykorzystywał związki frazeologiczne w postaci kanonicznej lub zmodyfikowanej: skracał je, wymieniał lub dodawał komponenty, rozszerzał ich łączliwość, kontaminował, zestawiał, umieszczał w zaktualizowanym kontekście, powodując deautomatyzację tradycyjnego odczytania frazeologizmu, odkrywając na nowo zatartą motywację. W niektórych aforyzmach odnajdujemy jedynie ślady ustabilizowanych połączeń wyrazowych, jak np. aluzję do frazeologizmów *bić głowę w mur* i *głową muru nie przebijesz*: *Na murze, o który za młodu z rozpacz walitem łbem, napisała teraz jakaś dziecinna rączka kredą brzydkie słowo. Cóż za intuicja!*

W korpusie dwustu pięćdziesięciu Lecowskich aforyzmów zawierających frazeologizmy somatyczne aż pięćdziesiąt razy pojawiły się jednostki z komponentem *głowa*. Są wśród nich frazeologizmy, w których zostały utrwalone przekonania m.in. o poziomie intelektualnym (*siano w głowie, pusto w głowie*), dumie i odwadze (*chodź z podniesioną głową*), odwrotnym porządku rzeczy (*postawić na głowie*), bezradności (*bić głowę w mur, głową muru nie przebijesz*), rezygnacji i pokorze (*opuszczać głowę*) czy też pozbawieniu życia (*lecać głowy, skrócić o głowę, stracić głowę, płacić głową*). Biorąc pod uwagę fakt, że Lec – Żyd z pochodzenia – obciążony bagażem doświadczeń wojennych (uniknął rozstrzelania w obozie zagłady podczas II wojny światowej) tworzył swoje myśli w latach 50. XX wieku, w PRL-owskiej rzeczywistości, w „Epoce Wielkiego Retuszu” (określenie Leca), która nastąpiła po „epoce pieców” (określenie Adolfa Rudnickiego; Kośka 2006: 708), nie dziwi nasycenie jego aforyzmów takimi właśnie pesymistycznymi obrazami.

Większość Lecowskich aforyzmów z frazeologizmami somatycznymi posiada jeden lub kilka przykładów na język rosyjski. Bliskość języków sprawia, że wiele związków frazeologicznych ma identyczne lub zbieżne obrazowanie i strukturę, co z jednej strony ułatwia tłumaczenie, a z drugiej – bywa pułapką dla tłumacza. Valerij Mokienko (2014: 21) słusznie bowiem zauważa, że nawet doskonała znajomość języka oryginału i przekładu nie chroni tłumacza przed zasadniczymi trudnościami przekładu, wynikającymi z indywidualnego mistrzostwa pisarza, który nie używa frazeologizmów w „sterylnej” postaci słownikowej, ale oryginalnie je przekształca i umiejętnie wplata w kontekst.

Sprawdzimy zatem na kilku przykładach, w jaki sposób tłumaczono frazeologizmy somatyczne będące nie jednostkami słownikowymi, ale nieodłącznymi elementami aforyzmów, ich tworzywem konstrukcyjnym.

4. Przekłady aforyzmów zawierających frazeologizmy z komponentem ‘głowa’

W kilku „Myślach nieuczesanych” Lec wykorzystał metaforę spadającej głowy. Frazeologizm (*komuś, czyjaś*) *głowa spada (z karku)* oznacza, że ‘ktoś zostaje zabity, ścięty’². Systemowym ekwiwalentem w języku rosyjskim jest potoczny frazeologizm *головы летят*, zbudowany na tożsamym obrazie i posiadający podobne znaczenie (‘ukaranie poprzez karę śmierci’). Wskazany odpowiednik został użyty w przekładzie pierwszego z przytoczonych aforyzmów:

Tam, gdzie *spadają głowy*, półgłówki udają cudem ocalałych męczenników.

Там, где *летят головы*, полуголовые изображают чудом спасшихся мучеников. (ВР, ЕФ³)

W przykładach kolejnego aforyzmu z tym samym stałym połączeniem wyrazowym tylko raz wykorzystano jego ekwiwalent systemowy (p. 2.). W pozostałych przypadkach tłumacze zdecydowali się na tłumaczenie dosłowne, niefrazeologiczne:

Tam gdzie *spadają głowy*, kręcą się ci, co chcą sobie przynajmniej oblicza przywłaszczyć.

1. Там, где *падают головы*, шныряют желающие приобрести хотя бы лицо. (ВР)
2. Там, где *летят головы*, всегда вертятся желающие обзавестись лицом. (АП)
3. Там, где *падают головы*, крутятся желающие присвоить себе хотя бы чужое лицо. (ЛЦ)
4. Там, где *падают головы*, крутятся те, кто хочет присвоить себе хотя бы лица. (Х)
5. Там, где *падают головы*, всегда крутятся желающие присвоить хотя бы чужие лица. (ЕС)
6. Там, где *падают головы*, всегда вертятся желающие обзавестись хотя бы лицом. (ВШ)

2| Dane bibliograficzne słowników, z których pochodzą eksplikacje znaczeń, podano w Bibliografii.

3| W nawiasach umieszczono inicjały tłumaczy: ВР – В. Россельс, ЕФ – Е. Фридман, АП – А. Петрова, ЛЦ – Л. Цывьян, ММ – М. Мальков, ЕС – Е. Смирнова, ВШ – В. Шойхер, Х – autor przekładu nieznan; tłumaczenia z innych źródeł, np. gazet, czasopism. Szczegółowe dane bibliograficzne rosyjskich przekładów znajdują się w Bibliografii.

Ten sam polski związek frazeologiczny pojawia się w postaci zmodyfikowanej w jeszcze jednym aforyzmie:

Dwie gilotyny stały obok siebie. Kaci współzawodniczyli. Którego *głowa* własna *spadnie* później.

1. Поставили рядом две гильотины. Палачи соревновались. Кто дольше *удержит на плечах* собственную *голову*. (BP)
2. Палачи при двух соседних гильотинах соревновались: чья *голова* дольше *продержится на плечах*. (АП)
3. Две гильотины стояли рядышком. Палачи состязались: чья *голова упадёт* позже. (ЛЦ)
4. Две гильотины стояли рядом. А палачи соревновались – кому из них собственную *голову отрубят* позже. (ММ)
5. Две гильотины стояли рядом. Палачи соревновались – у кого дольше *продержится голова на плечах?* (ЕС)

Brak nawiązania w przekładach do słownikowego ekwiwalentu frazeologicznego *головы летят* można interpretować albo jako świadomą decyzję tłumaczy, albo jako wynik nierozpoznania jednostki frazeologicznej w oryginale, czego przykład stanowi dosłowne tłumaczenie z przykładu 3. Pozostali tłumacze sparafrazowali polski frazeologizm. Przekład 4. jasno eksplikuje znaczenie jednostki wyjściowej („komu odrąbią głowę”), natomiast 1., 2. i 5. przekazują jej sens w sposób antonimiczny („kto dłużej utrzyma/zachowa głowę”).

W następnym aforyzmie, obok omawianego wcześniej frazeologizmu, pojawia się kolejny z komponentem *голова – опусzczać голову*. Frazeologizmy nie zostały użyte w postaci tradycyjnej, natomiast odwołanie do nich jest czytelne:

Gdy padają głowy, *nie opuszczaj* swojej.

1. Когда падают головы, *не теряй* головы. (BP)
2. Когда летят головы, *не вешай* свою. (АП)
3. Когда падают головы, свою *не клони*. (ЛЦ)
4. Когда падают головы, *не опускай* собственную. (ММ)
5. Когда падают чужие головы, *не бросай* свою *на произвол судьбы*. (ЕС)

Jednostka frazeologiczna *ктоś опуска́ет (похыла, schyla, skłania, spuszcza) (przed kimś, czymś) голову* posiada kilka znaczeń: ‘wyrażać cześć’, ‘korzyć się’, ‘okazywać pokorę albo przykre uczucie’. Zestawienie jej ze zmodyfikowanym frazeologizmem *голова спада* powoduje jednoczesną aktualizację dosłownego znaczenia czasownika *опусzczać*, wywołując w wyobraźni czytelnika obraz człowieka przygotowującego się do ścięcia.

Odmiennej sposób interpretacji polskiego aforyzmu oraz przyjęte przez tłumaczy dominanty translatorskie (zachowanie gry słów, stałego połączenia wyrazowego z somatyzmem *голова*, znaczenia dosłownego lub przenośnego jednostki

wyjściowej) zaowocowały pięcioma wariantami przekładu, różniącymi się stopniem adekwatności. W przekładzie pierwszym tłumacz zmienia obrazowanie i znaczenie: *терять голову* – ‘nie wiedzieć, jak się zachować w kłopotliwej sytuacji’. Frazeologizm, do którego nawiązano w drugim przekładzie, mimo zbliżonego obrazowania, struktury i składu leksykalnego, posiada odmienne znaczenie: *вешать (повесить) голову* to ‘wpadać w rozpacz, być przygnębionym, smuć się, martwić się’. Przekład trzeci wydaje się zbliżony do oryginału, ponieważ odwołuje się do frazeologizmu *клонить голову перед кем-то*, który oznacza ‘służalczość, korzenie się przed kimś’. Ciekawą propozycją jest niefrazeologiczny przekład czwarty, kalkujący polski frazeologizm, ponieważ połączenie wyrazowe *опустить голову* ma także znaczenie przenośne: ‘stać się beczynnym, wpaść w apatię’. Trudno uzasadnić rozwiązanie translatorskie z ostatniego przykładu, gdyż użyty w nim frazeologizm nie jest ani formalnym, ani semantycznym odpowiednikiem jednostki wyjściowej: *на произвол судьбы* (оставлять, бросать, покидать) – ‘porzucić na pastwę losu’, przez co cały aforyzm stał się interpretacją daleką od oryginału.

Inny aforyzm, w którym Lec nawiązał do frazeologizmu *опусzczać głowę*, posiada tylko jeden przekład:

Prawdziwa mądrość *nie opuszcza głowy*.

Истинная мудрость *не опускает головы*. (BP, ЕФ)

Mimo występowania w aforyzmie tej samej jednostki wyjściowej, co poprzednio, tym razem tłumacze proponują inny odpowiednik (por. wyżej p. 1. – *терять голову*). Takie rozwiązanie stanowi dowód na to, że dobór ekwiwalentu jest uzależniony od dominanty translatorskiej, jaką tłumacz ustala dla konkretnego tekstu.

Frazeologizm *опусzczać głowę* z kolejnego aforyzmu został przetłumaczony w jeszcze inny sposób:

Nie wolno *опусzczać głowę* temu, co nosi koronę cierniową – spadnie mu.

1. Тому, кто носит терновый венец, нельзя *склонять голову* – венец спадёт. (BP)
2. В терновом венце нельзя *опускать голову* а то он свалится. (АП)
3. Нельзя *клонить голову* тому, кто носит терновый венец – он свалится. (ЛЦ)
4. Нельзя *опускать голову* тому, кто носит терновый венец, – спадёт. (ММ)
5. Тому, кто носит терновый венец, нельзя *опускать голову* – спадёт. (ЕС)

W przykładzie 1. występuje już trzeci wariant przekładu omawianego frazeologizmu somatycznego zastosowany przez tego samego tłumacza. Wydaje się on propozycją najbliższą oryginałowi ze względu na zbieżność zarówno obrazowania, jak i znaczenia, por.: *склонять голову перед кем* – ‘z szacunkiem odnosić się do przeciwnika, uznać się za pokonanego’, ‘odnosić się do kogoś z szacunkiem, czcić kogoś/coś’.

5. Przekłady aforyzmów zawierających frazeologizmy z komponentem ‘gardło’

Innym somatyzmem, stanowiącym komponent związków frazeologicznych wykorzystywanych przez Leca, jest gardło:

Mieć nóż na gardle przeciwnika – niebezpieczna chwila!

1. *Держать нож на горле* противника – опасная минута! (BP)
2. *Прижать нож к горлу* врага – опасная минута! (АП)
3. *Держать нож на горле* врага – опасный миг! (ЛЦ)
4. *Приставить нож к горлу* противника – опасное мгновение! (EC)
5. *Приставить нож к горлу* противника – тоже рискованный шаг. (BP, EФ)

Do frazeologizmu *ktoś ma nóż na gardle* (‘jest pod presją; ma jedyne wyjście z sytuacji; nie może postąpić inaczej’) Lec dodał komponent deautomatyzujący jego odczytanie (*na gardle przeciwnika*). Rozbudowany frazeologizm jest jednocześnie aluzją do ustabilizowanego połączenia wyrazowego *ktoś (przykłada, przystawia) komuś nóż do gardła* (pot. ‘wymusza coś na kimś, nie zostawia komuś wyboru’). Można zatem mówić o kontaminacji frazeologizmów somatycznych, z których tylko jeden został wyrażony eksplicitnie.

Zachowanie w przekładzie na język rosyjski mechanizmu powyższej gry językowej jest niemożliwe, ponieważ ekwiwalent posiada jedynie frazeologizm, który w oryginale nie został wyrażony wprost: pol. *ktoś (przykłada, przystawia) komuś nóż do gardła* – ros. *приставлять (приступать) с ножом к горлу* – ‘natarczywie, nieustępliwie, siłą żądać czegoś’. Konsekwencją jest zubożenie treściowe przekładu wynikające z braku możliwości oddania zawartego w oryginalnej myśli dysonansu: zmuszać kogoś do czegoś, samemu będąc pod presją. W 1. i 3. wariancie przekładu innowacja frazeologiczna została przetłumaczona syntagmatycznie. Z kolei struktura przekładu 2., 4. i 5. wyraźniej nawiązuje do rosyjskojęzycznego frazeologizmu, co może sprzyjać aktualizacji znaczenia przenośnego.

W kolejnym frazeologizmie z komponentem *gardło* pojawia się metafora agresji – *ktoś, coś skacze komuś do gardła*, tj. ‘atakuje kogoś, walczy z kimś zajądlę’, ‘awanturuje się z kimś’. W drugiej części aforyzmu znajduje się nawiązanie do związków frazeologicznych *oddychać głęboko, brać oddech*, wywołujące następujące skojarzenia: ‘odczuwać nagły przypływ albo nagłe ustąpienie emocji’, ‘zyskiwać swobodę’, ‘odprężyć się’ (*oddech* w znaczeniu ‘swoboda i wolność w działaniu’ oraz ‘rozmach i polot twórczy’):

Czy trzeba artyście *skoczyć do gardła*, by wziął głęboki oddech?

Стоит ли артисту *наступать на собственное горло*, чтобы достичь глубокого дыхания? (BP, EФ)

W przekładzie zastosowano frazeologizm z taką samą nazwą części ciała – *наступить на горло* – będący jednak zwodniczym ekwiwalentem, ponieważ posiada odmienną motywację i znaczenie: ‘siłą zmuszać do czegoś, stawiać w sytuacji bez wyjścia’. Odnosi się on do rytualnej czynności zwycięzcy, który na znak wygranej stawiał nogę na piersi lub gardle pokonanego i może być uznany za analog polskiego frazeologizmu *mieć nóż na gardle* (Teliâ 2006).

Jak objaśnia Veronika Nikolaevna Teliâ (2006) w kodzie kulturowym gardło oznacza życiowo ważny organ, a jego zagrożenie to metonimia zagrożenia życia. Analogicznie, ponieważ gardło jest metonimicznie związane z oddychaniem, swobodne oddychanie może stanowić metaforę wolności. Uwzględniając ten fakt, wymowę rosyjskiego przekładu można by uznać za zbliżoną do oryginału. Rzecz jednak w tym, że tłumacz postanowił dodać nieobecny w oryginale komponent *собственный* (własny), modyfikując tym samym przekaz – wykonawcą czynności staje się artysta, który sam ogranicza własną wolność i zmusza się do działania wbrew swojej woli. Wskazane „nadtłumaczenie” zmieniające obrazowanie tekstu wyjściowego sprawia, że zaproponowany przekład trudno uznać za adekwatny – wywoła on u odbiorców finalnych inne skojarzenia niż tekst oryginału u odbiorcy polskojęzycznego.

W tłumaczeniu następnych aforyzmów z tym samym frazeologizmem somatycznym *ktoś, coś skacze komuś do gardła* ci sami tłumacze (Rossel’s, Fridman) wykorzystują inne odpowiedniki:

1. „Odwagi! Odwagi!” – krzychałem do ludzi. Poskutkowało, a nawet zaczęli mi *skakać do gardła*.
«Смелее! Смелее!» – кричал я людям. Подействовало. Даже *вцепились мне в глотку*. (BP, EF)
2. *Skaczą sobie do gardła*, jak psy zazdrosne o rozmiar obroży.
Готовы *вцепиться друг другу в глотку*, как псы, завидующие размеру ошейника. (BP, EF)
3. Muza Satyry! *Skoczycy raz* podstępem stylistycznym *do gardła* zbrodni.
О Муза Сатиры! Хоть раз помоги стилистическим обманом *вгрызться в горло* преступлению! (BP, EF)

Użyty w 1. i 2. przekładzie kolokwialny, ekspresywny frazeologizm *вцепиться в глотку* ma znaczenie zbliżone do wykorzystywanej już przez tłumaczy jednostki *наступить на горло* – ‘zmuszać do czegoś’. Co ciekawe, słowniki objaśniające języka rosyjskiego odnotowują omawiane połączenie wyrazowe jedynie jako niesfrazologizowane i przypisują mu znaczenie ‘bójki na pięści’. W takim rozumieniu będzie ono zatem częściowym ekwiwalentem polskiego frazeologizmu.

Połączenie wyrazowe *вгрызться в горло* użyte w przekładzie 3. można potraktować jako neologizm autorski tłumacza – quasi-frazeologizm powstały

poprzez skopiowanie struktury istniejącego związku frazeologicznego i zmianę jego komponentów leksykalnych na bliskie znaczeniowo: *вцепиться – вгрызться, глотка – горло*.

Trudno wytłumaczyć rozwiązanie translatorskie polegające na tym, że rosyjski frazeologizm z komponentem *гортло* – *наступитъ на гортло* ('zmuszać do czegoś') został użyty jako analog polskiego *mieć kogoś powyżej uszu* ('ktoś ma kogoś, czegoś dość; nie chce mieć już z kimś, czymś do czynienia'):

Ale ta mała rośnie. Kiedyś sięgała mojego serca, dziś *tam jej powyżej uszu*.

Ну и растет же эта малышка! Когда-то доставала до моего сердца, а ныне – *наступает на горло*. (BP, ЕФ)

Właściwym odpowiednikiem semantycznym polskiej jednostki byłby inny związek wyrazowy z rzeczownikiem *гортло*: *стоять попереk гортла (у кого)* – 'naprzykrzać się, przeszkadzać komuś, irytować kogoś'.

Przekład kolejnego aforyzmu stanowi dowód na to, że nawet w sytuacji istnienia częściowego ekwiwalentu frazeologicznego w języku przekładu nie zawsze możliwe jest jego użycie, por.:

Przez „wąskie *гортло*” pokolenia przechodzi tylko wódka.

Через «узкое *гортло*» поколения* проходит только водка. (*Соответствует русской идиоме «узкое место».) (BP, ЕФ)

Kontekst, w którym Lec umieścił frazeologizm sprawia, że na plan pierwszy wysuwa się dosłowne znaczenie komponentu somatycznego. Rezygnacja z tej fizjologicznej przenośni w przekładzie spowodowałaby utratę sensu aforyzmu. Tłumacz zdecydował się więc na skalkowanie polskiego frazeologizmu i opatrzenie go komentarzem na temat odpowiednika w języku rosyjskim, por.: pol. *wąskie гортло* – 'naturalne zwężenie drogi lub sztuczne ograniczenie ruchu', 'coś, co jest mało wydajne albo hamuje działanie całego systemu, zazwyczaj produkcyjnego', 'coś, co opóźnia działanie'; 'etap pracy, na którym jest wiele trudności' (Bralczyk) i ros. *узкое место в чем* – 'najsłabsza strona czegoś powodująca trudności i komplikacje'.

6. Podsumowanie

Serie przekładów „Myśli nieuczestnych” S.J. Leca umożliwiają pokazanie bogatego wachlarza technik tłumaczenia związków frazeologicznych, potwierdzając jednocześnie ustalenia badaczy przekładu o nieistnieniu standardowego i uniwersalnego wykazu rozwiązań translatorskich oraz o znaczeniu uwarunkowań kontekstowych.

Warunkiem udanego tłumaczenia związku frazeologicznego jest po pierwsze zidentyfikowanie go w tekście oryginału (utrudnione, jeśli zawarty jest w nim implicytnie), następnie właściwa interpretacja jego znaczenia oraz odnalezienie adekwatnego odpowiednika w języku przekładu (Vlahov/Florin 1980: 180; Szerszunowicz 2014: 104). Sytuacja komplikuje się, jeśli frazeologizm jest immanentnym elementem konstrukcyjnym aforyzmu (przy czym równocześnie semantycznym i formalnym), na którym opiera się gra językowa. W jej wyniku następuje jednoczesna realizacja przenośnego i dosłownego znaczenia komponentów frazeologizmu, tj. dwuplanowość odczytania, będąca źródłem komizmu, związanego zwykle z efektem „zawiedzionego oczekiwania” oraz aktualizacją niespodziewanych treści i konotacji (Vlahov/Florin 1980: 308–312). W takiej sytuacji, jak pokazała analiza, nawet podczas tłumaczenia na język pokrewny dysponujący analogiczną jednostką frazeologiczną z komponentem somatycznym jej użycie nie zawsze gwarantuje adekwatność przekładu. Rozwiązaniem bywa w takich przypadkach tłumaczenie „źródłopodobne” – syntagmatyczne.

Jeżeli w języku docelowym nie istnieje absolutny ekwiwalent frazeologiczny, tłumacze wykorzystują odpowiedniki częściowe, co jednak wiąże się z przesunięciami semantycznymi i zmianą konotacji – ograniczeniem możliwości ich odczytania lub wprowadzeniem innych.

Osobną kwestią są błędy interpretacji i/lub realizacji wynikające z bliskości języka wyjściowego i docelowego. Zdarza się bowiem, że tłumacze, ulegając złudzeniu fałszywej ekwiwalencji, błędnie odczytują znaczenie polskiej jednostki frazeologicznej lub stosują translacje o podobnej strukturze i obrazowaniu, ale odmiennym znaczeniu.

Zaprezentowane serie przekładów wyraźnie pokazują, że na dobór ekwiwalentu – oprócz zrozumiałych ograniczeń formalnych oraz czynników kontekstowych – wpływa subiektywna interpretacja tekstu wyjściowego i przyjęta przez tłumacza dominanta translatorska, którą może być zachowanie mechanizmu gry słów, struktury aforyzmu, kluczowego komponentu leksykalnego frazeologizmu, przekazanie ukrytych sensów czy też jednego wybranego aspektu znaczeniowego aforyzmu. Przy czym, jak zaznacza Anna Bednarczyk, „dominanta wybrana przez tłumacza nie musi być tożsama z tą, która była wynikiem decyzji autora, a dominanta przyjęta przez krytyka może się od tych dwóch różnić” (Bednarczyk 2008: 13).

Bibliografia

- Bednarczyk, Anna (2008). *W poszukiwaniu dominanty translatorskiej*. Warszawa. Bralczyk, Jerzy. „Wąskie gardło”. W: *Słownik Języka Polskiego*. (<https://sjp.pwn.pl/ciekawostki/haslo/Waskie-gardlo;5391779.html>, dostęp 16.04.2022 r.).

- Dedecius, Karl (1973). „Lec: temat, forma, źródło. Z krótkim prologiem i epilogiem (pierwszego spotkania i ostatniego spaceru)”. W: *Pamiętnik Literacki* 64/2. S. 199–211.
- Fedorov, Aleksandr Il'ič (2008). *Frazeologičeskij slovar' russkogo literaturnogo Źyka*. Moskwa. (<https://phraseology.academic.ru/>, dostęp 20.12.2022 r.).
- Gordy, Mirosława (2010). *Somatičeskaâ frazeologią sovremennyh russkogo i poľskiego Źykov*. Śecin.
- Hejwowski, Krzysztof (2015). *Iluzja przekładu*. Katowice.
- Koška, Lidia (2006). „Posłowie”. W: Lec, Stanisław Jerzy (2006). *Myśli nieuczesane wszystkie*. Warszawa. S. 706–718.
- Kuznecov, Sergej Aleksandrovič (red.) (2014). *Bol'šoj tolkovyj slovar' russkogo Źyka*. (<http://gramota.ru/>, dostęp 22.01.2023 r.).
- Lec, Stanisław Jerzy (2006). *Myśli nieuczesane wszystkie*. Warszawa.
- Lec, Stanislav Eži (1991). *Nepričesannye mysli*. Moskwa. (Tłum. V.M. Rossel's – BP).
- Lec, Stanislav Eži (2009). *Nepričesannye mysli*. Ekaterinburg/Moskwa. (Tłum. V.M. Rossel's, E. Fridman – BP, EΦ).
- Lec, Stanislav Eži (2013). *Nepričesannye mysli*. Moskwa. (Tłum. E.V. Smirnova – EC).
- Lec, Stanislav Eži. (2014). *Nepričesannye mysli. Aforizmy Stanislava Eži Leca v neskol'kih perevodah. Sostavil Vladimir Šojher*. (http://shoyher.narod.ru/Letz/Letz_1.html, dostęp 20.03.2021 r. – AII, LIII, BIII, X).
- Lec, Stanislav Eži (2015). *Nepričesannye mysli. Fraški. Malen'kie mify*. Sankt-Peterburg. (Tłum. M.P. Maľ'kov – MM). (<http://maxima-library.org/knigi/genre/b/473761>, dostęp 20.03.2021 r.).
- Lewicki, Andrzej Maria, Pajdzińska Anna (2001). „Frazeologia”. W: Bartmiński, J. (red.). *Współczesny język polski*. Lublin. S. 315–333.
- Michow, Elżbieta (2013). *Studia nad frazeologią somatyczną języka polskiego i bułgarskiego*. Kielce.
- Mokienko, Valerij Mihajlovič (2014). „Perevodimoe i neperevodimoe vo frazeologii”. W: Chlebda, W. (red.). *Frazeologia a przekład*. Opole. S. 11–24.
- Molotkov, Aleksandr Ivanovič (1968). *Frazeologičeskij slovar' russkogo Źyka*. Moskwa.
- Müldner-Nieckowski, Piotr/ Müldner-Nieckowski, Łukasz (2004). *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*. Warszawa. (<https://frazeologia.pl/wielki-słownik>, dostęp 22.12.2022 r.).
- Rejakowa, Bożena (1994). *Mechanizmy językowe w przekładzie związków frazeologicznych (na materiale języka polskiego i słowackiego)*. Lublin.
- Sułkowska, Monika (2021). „O międzyjęzykowej ekwiwalencji w kontekście frazeologii kontrastywnej i frazeotranslacji”. W: *Prace Językoznawcze XXIII/4*. S. 5–21.
- Szerszunowicz, Joanna (2014). „Stylotwórcza funkcja związków frazeologicznych w twórczości księdza Jana Twardowskiego a ich przekład”. W: *Pamiętnik Literacki* 4. S. 101–121.

Szpila, Grzegorz (2017). „Dolnołużycka frazeologia somatyczna”. W: *Slavia Occidentalis* 74/1. S. 135–155.

Teliâ, Veronika Nikolaevna (2006). *Bolšoj frazeologičeskij slovar' russkogo âzyka*. Moskva. (<http://rus-yaz.niv.ru/doc/phraseological-dictionary/index.htm>, dostęp 22.06.2022 r.).

Vlahov, Sergej/ Florin, Sider (1980). *Neperevodimoe v perevode*. Moskva.

Żmigrodzki, Piotr (red.). *Wielki słownik języka polskiego*. (<https://wsjp.pl/>, dostęp 31.01.2023 r.).

Ewa Kapela

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Instytut Językoznawstwa

ul. Gen. S. Grota-Roweckiego 5

41–205 Sosnowiec

ewa.kapela@us.edu.pl

ORCID: 0000-0002-6215-9215

Michał Organ
University of Rzeszów/Poland

Exploring audiovisual translation practices in Poland: official vs unofficial translators

ABSTRACT

This study investigates the similarities and differences between official and unofficial audiovisual translators in Poland. The research examines seven main categories of interest, including basic information about the research group, education background, actual translation education, individual mastering of AVT skills through non-institutionalised self-education, translators' preferences for AVT, their workspace, and aspects of teamwork. The data collected from these categories were used to establish a multifaceted comparison of professionals working in the audiovisual translation field in Poland. The study is based on two online surveys examining almost 100 audiovisual translators in Poland. According to the acquired data, official translators are predominantly women, whereas unofficial translators are mainly men, and both groups are formed mostly by people below the age of forty. AVT is the most popular form of translation for both groups, with subtitling is the predominant AVT mode. The study highlights differences in the types of productions each group works on, the software they use in their work, and their collaboration with other specialists in the translation process.

Keywords: audiovisual translation, translation market, official translation, unofficial translation, audiovisual translator

1. Introduction

Since the turn of the 21st century, research in the field of audiovisual translation (AVT) has gained significant attention. In this study, AVT is understood as “the transfer of multimodal and multimedial content across languages and/or cultures” (Pérez-González 2020: 30). To highlight this concept of multimodality, the term has been steadily gaining prominence over alternative labels like

film or screen translation (Palumbo 2009: 12). Despite its popularity, there are still various aspects of this domain that need further investigation to provide a broader understanding, one of which is the key player in this field, namely the audiovisual translator (AT). Furthermore, any attempt to describe the AVT market will be incomplete if it does not take into account the work of both official and unofficial translators. This view is supported by numerous studies focused on describing the phenomenon of the so-called non-professional or amateur translations, as well as fansubbing (Díaz-Cintas/ Muñoz Sánchez 2006; Bogucki 2009; Čemerin/ Toth 2017; Massidda 2020).

Díaz-Cintas and Muñoz Sánchez (2006) as well as Pérez-González (2007, 2014) were among the first scholars to address the topic, particularly the phenomenon of “fansubbing”. This term has been replaced in the study with a slightly broader concept of unofficial translation in order to allow for the investigation of translators working on other modes of AVT. Therefore, an official AT refers here to a translator who provides authorised AVT services that are commissioned by a legal person or entity with the legal authority to assign such tasks and hold official permission from copyright owners. On the other hand, the term “unofficial” or “unauthorised” translation is used to refer to any non-officially released AVTs. Consequently, the term “unofficial” or “unauthorised” AT describes any translator who provides AVT services without an official assignment from an employer who has the legal authority to assign such tasks (Organ 2018: 203–206). The popularity of this phenomenon in Poland has led to the formation of specific groups that bring together enthusiasts of unofficial AVT (Mika 2015; Hoły-Łuczaj/ Łuczaj 2014). However, the increased popularity of unofficial translations has drawn the attention of the authorities and institutions responsible for enforcing copyright laws (Bogucki 2013: 65–66).

The studies mentioned contended that unofficial ATs have a significant impact on the translation and distribution of audiovisual material, and their work should be acknowledged in research and practical applications. This observation is particularly relevant in the context of the increasingly blurred boundaries between unofficial translations and mainstream practices, as various deficiencies observed in the early stages of unofficial AVTs are gradually disappearing (Leksawat 2022: 118). The shift towards inclusion of translators in the centre of interest, consequently both official and unofficial ATs, is in line with recent trends in translation studies expressed by Vorderobermeier (2014).

Research dedicated to ATs usually focuses on various aspects related to their professional activities, as well as factors influencing their work. Among the dominant tendencies, several fundamental streams can be distinguished. By undertaking an examination of translators, we can depict their current demographic profiles and provide comparisons within spatiotemporal contexts. Investigating the educational background may help ensure quality control in

the AVT market (Thelen 2019), inform aspiring ATs about career development strategies (Nikolic/ Bywood 2021), identify areas where additional training or education may be needed (Bolaños-García-Escribano et al. 2021), and help establish industry standards and best practices (Pendersen 2020). The analysis of translation education may provide valuable insights into the effectiveness of training programs and can help identify areas where improvements can be made (Díaz-Cintas 2008), whereas the examination of the ways in which ATs master their translation skills may deepen knowledge of the translation process and update translator training programmes (Cerezo Merchán 2019). Studying the preferences of ATs can offer useful perspectives on the translation process, the decisions made by translators, and their impact on the final product (Deckert 2000). Depiction of translation workspace, including the tools and software ATs apply to perform their task, may in turn offer valuable data for the developers of new translation technologies and tools (Baños 2019; Díaz-Cintas/ Massidda 2020). Finally, the evaluation of different aspects correlated with teamwork may provide new data for further research focusing on collaboration in AVT (Fan 2020), quality assurance and workflow optimisation (Šincek 2022).

Overall, a brief summary of possible research areas stresses the need to study both official and amateur or unofficial ATs in order to gain insights into the motivations, practices, and challenges of these different groups, as well as the social and cultural implications of their work. By comparing official and unofficial translations, researchers can acquire a better understanding of the differences in quality, and strategies employed by various types of translators. Such research can contribute to the improvement of AVT by informing about the development of best practices and advancing the professionalisation of the field. Therefore, the following study will focus on comparing Polish official audiovisual translators (POAVTs) and Polish unofficial audiovisual translators (PUAVTs) working in a specific audiovisual market, namely Poland, to demonstrate potential similarities and differences between translators actively working in the field.

2. Method

The main purpose of this study is to investigate Polish ATs based on the “voices” expressed by the translators themselves. It entails an examination of research groups falling under previously mentioned seven main categories of interest. These categories include demographic data, educational background (including where translators studied, their fields of study, and the types of institutions they attended), actual translation education (covering institutionalised forms of training and specialisations studied), individual mastery of AVT skills through non-institutionalised self-education, translators’ preferences for AVT (encompassing the types of productions they work on and their favourite modes of

AVT), their workspace (embracing the types of software they use), and aspects of teamwork (such as how audiovisual projects are handled and whether translators collaborate with others). The data collected in these categories were used to establish a multifaceted comparison of professionals working in the AVT field in Poland.

The investigation is established on two online surveys examining a total of nearly 100 official and unofficial ATs in Poland, as well as their profiles created by the author (Organ 2021; 2023). Due to the nature of the study, and particularly the predicted difficulties in reaching respondents, there were no rigid criteria for experience, time of work, or the frequency of delivered audiovisual renditions that would classify a survey participant as an AT. Therefore, a respondent was considered to be an AT if he or she had actually delivered this type of translation. This generalisation was particularly helpful in the case of unauthorised translators, as it was generally impossible to strictly validate and correlate translators with their renditions. For instance, many unauthorised subtitles are not signed, not even by nicknames, by their authors.

As part of the almost two-year study of Polish ATs, 46 unofficial translators and 47 official translators agreed to fill out one of the intended surveys, each containing 56 multiple choice questions. Each survey included 27 questions concerning the specific characteristics of a particular group of translators (e.g., questions regarding legal and ethical aspects in the case of unofficial translators), as well as 29 questions common to both groups. The responses to the common questions in both surveys form the basis of the analysis presented in the text. The online surveys were conducted between 2020 and the first half of 2021, and were shared on different discussion forums and popular social networking platforms to reach Polish ATs. In the case of unofficial translators, the survey was specifically distributed to members of various translation groups that bring together unofficial ATs, including Grupa Hatak, Project Haven, RebelSubTeam, Polish Team, and DarkProject. On the other hand, the study of official translators was facilitated by establishing contact with the Polish Association of Audiovisual Translators (STAW).

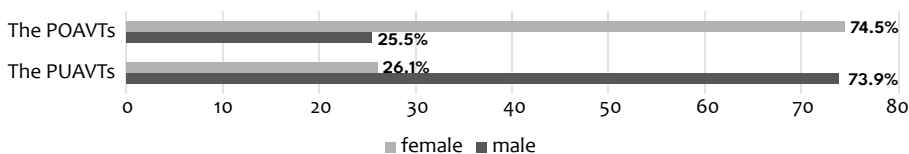
During the span of 18 months, a total of 46 unofficial translators successfully completed the questionnaire. Although this number may be considered low, it is important to take into account the sensitive nature of the subject matter being addressed. Translators involved in such translations cannot openly work or sign their translations with their real names. Instead, they rely on pseudonyms to protect their privacy, safety, and anonymity. Given the potential risks of exposing their true identities and the legal consequences they may face, unofficial translators are generally hesitant to engage and cooperate with individuals they do not know who may be seeking information about their translation and publishing activities.

Simultaneously, a total of 47 translators willingly participated in the study and completed the questionnaire. While the number of participants could have been higher, it can be attributed to the specific nature of the profession being investigated, which played a role in shaping the respondents' level of engagement. The profession of AT forms a distinct subgroup within the larger translation occupation. As their work relies heavily on computer technology, the internet, and specialised software, they may be hesitant to devote additional time to activities that involve the very tools they use to earn their livelihood.

The obtained survey data were presented using graphs and subsequently briefly described to highlight the most prominent differences and correlations observed within both investigated groups.

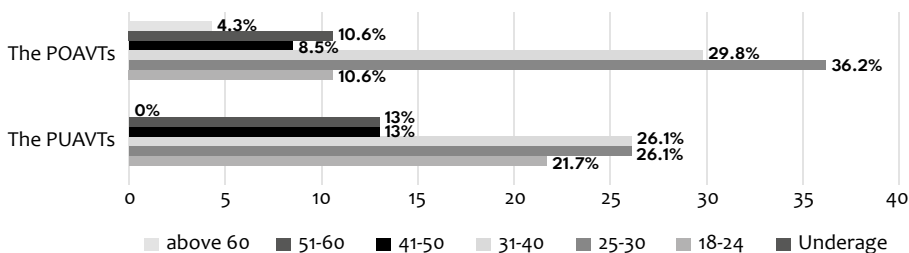
3. Findings

3.1. Demographic data

Graph 1: Gender distribution

Sex is one of the very basic determinants of the translators, and here, quite opposing declarations were submitted. The POAVTs reported that three-quarters (74.5%) are women, and one-quarter are men (25.5%), whereas the PUAVTs reported nearly the opposite, with three-quarters (73.9%) being men, and one-quarter (26.1%) being women.

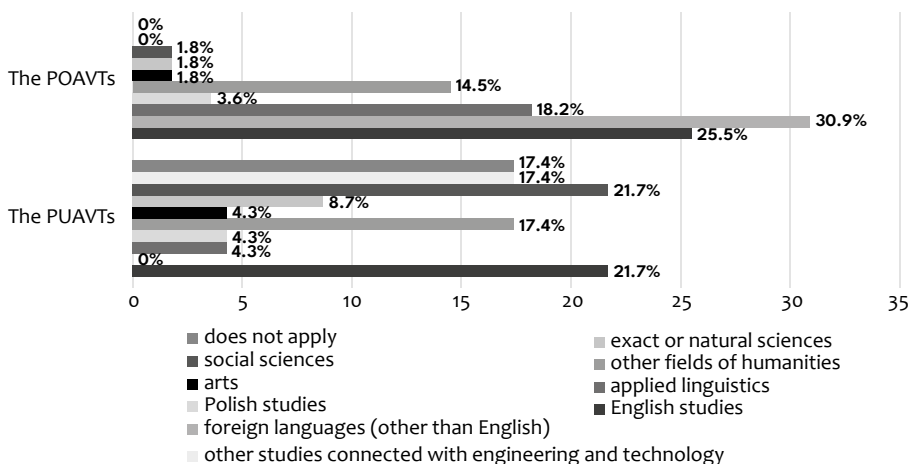

Graph 2: Age distribution

As regards the age range, a general tendency might be observed, which is common for both groups: the translators are relatively young people below

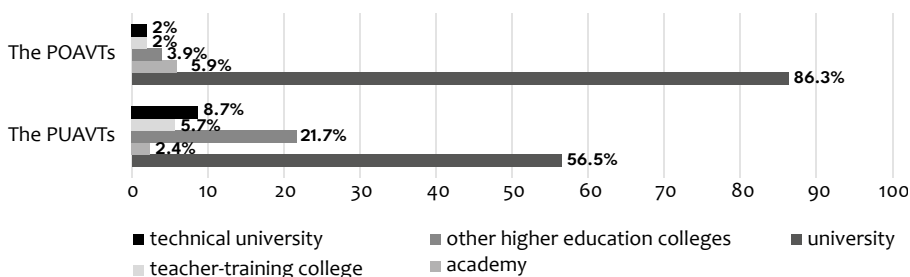
the age of forty. However, the PUAVTs are slightly more represented in the higher age categories.

3.2. Educational background

Graph 3: Completed and/or ongoing studies

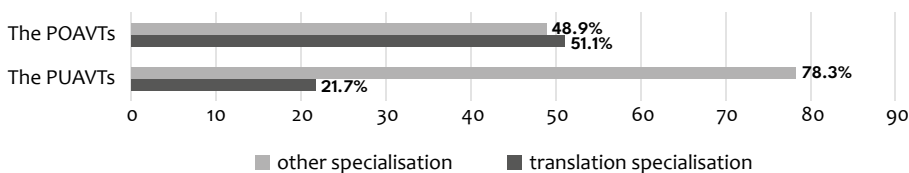
In terms of higher education, most of the POAVTs have either graduated or are continuing their studies in different fields of humanities, most commonly related to foreign languages. However, as the data reveal the situation is quite different among the unofficial translators. Even though the most popular educational path is correlated with mastering a foreign language, in this case English, the remaining groups of the PUAVTs have opted for other fields. In comparison to the official translators, one of the most striking differences is observable in the lack of the PUAVTs who studied other foreign languages than English. Similarly, the small share of those who had selected applied linguistics in their educational path is also noteworthy.

Graph 4: Type of higher-education institution

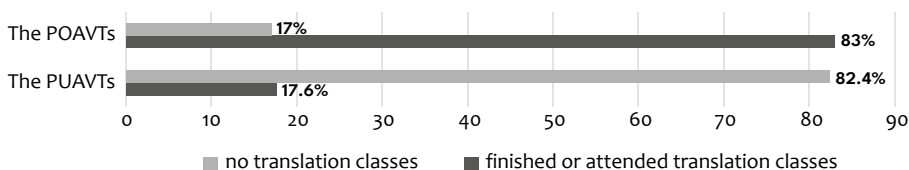
The POAVTs' inclination toward studying foreign languages is also reflected in the type of higher education that the translators have graduated from or are studying. Most commonly, the official translators correlated their professional careers with studying at universities. This issue is more diversified in the view of the PUAVTs, although universities are selected by more than half of them (56.5%), close to one-fifth (21.7%) selected colleges.

3.3. Translation education

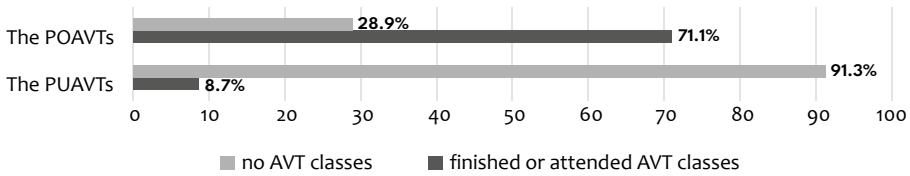
Graph 5: Specialisation

The characteristics of the educational paths outlined above allow us to focus more on actual translation education. Here, a clear difference may be noticed: nearly half (51.1%) of the POAVTs have graduated in or are still studying a translation specialisation, whereas such an educational path was declared by only one-fifth (21.7%) of the PUAVTs.

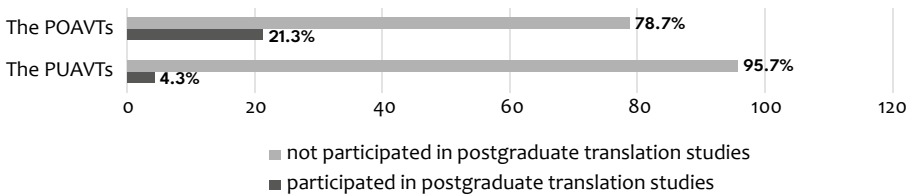
Graph 6: Translation classes

Nearly half of the POAVTs have completed or are continuing a translation specialisation, and it is not surprising that they have taken part in different translation courses. However, the answers indicate that translation courses are also organised within other specialisations, as more than four-fifths (83%) of all the official translators reported that they have completed or are currently attending them. In the case of the PUAVTs, the situation is quite different, as only less than one-fifth (17.6%) of them have covered or are attending translation classes within their studies.

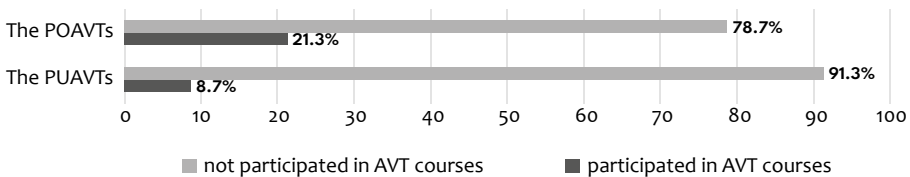
Graph 7: AVT classes

Translation education narrowed down to AVT reveals further serious discrepancies, as more than two-thirds (71.1%) of the POAVTs have covered university courses in this field, whereas in the case of the PUAVTs it is less than one out of ten (8.7%).

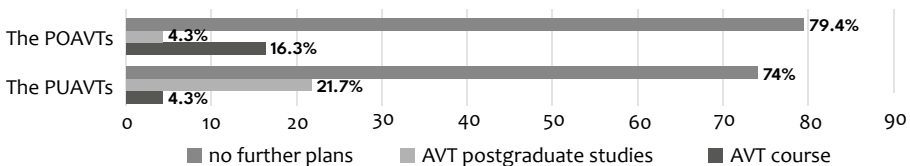
Graph 8: Postgraduate translation studies

Postgraduate studies are not very popular in either group, but the official translators are more likely (21.3%) to complete postgraduate studies in translation. Interestingly, all the POAVTs who decided to continue their education through postgraduate courses attended studies predominantly focused on AVT.

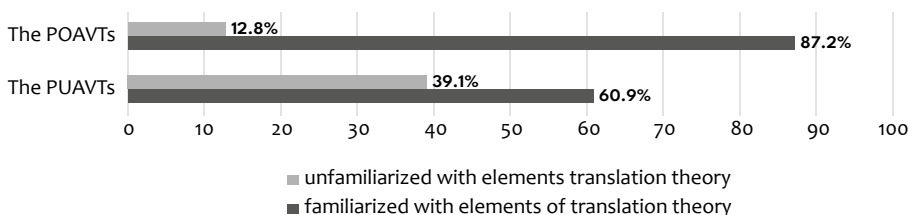
Graph 9: AVT courses

As is the case with postgraduate studies, only one-fifth (21.3%) of the POAVTs have participated in such training courses, whereas only 8.7% of the unofficial translators have completed an additional AVT course.

Graph 10: Plans for further education in AVT

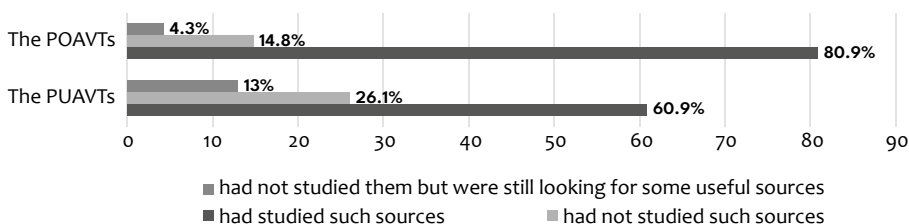
Plans for further educational development in terms of translation are rather limited. Only one-fifth of the official translators and one-fourth of the unofficial translators express a will to continue their institutional education in this field. However, the first group tend to prefer courses, while the second lean towards postgraduate studies.

Graph 11: Familiarity with elements of translation theory

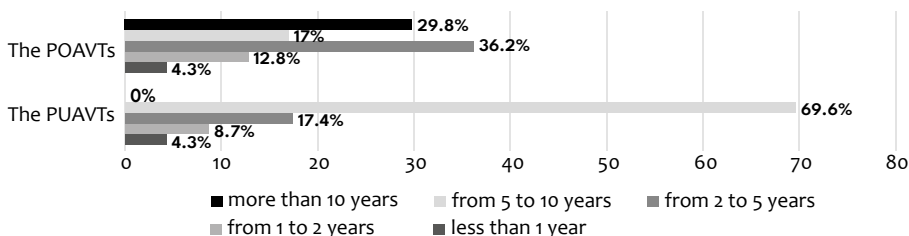
The knowledge of translation theory is common among the POAVTs, as 87.2% of them report being familiar with its elements, whereas such topics are known to fewer (60.9%) of the PUAVTs.

3.4. Mastering audiovisual translation skills

Graph 12: Individual use of different sources focusing on translation

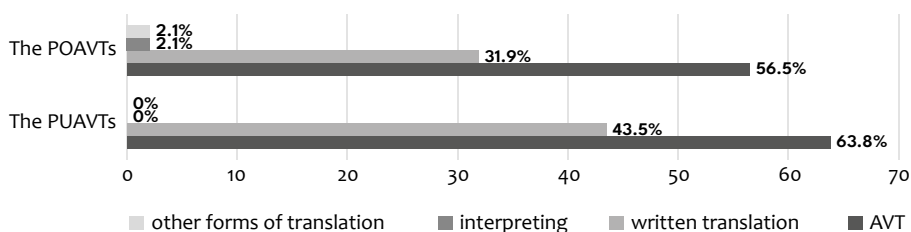
According to the data, the majority in both groups have used sources focused on translation, and four-fifths (80.9%) of the POAVTs declared that they make use of them, whereas the share of the PUAVTs in this matter is lower, but still exceeds half (60.9%) of them.

Graph 13: AVT practice

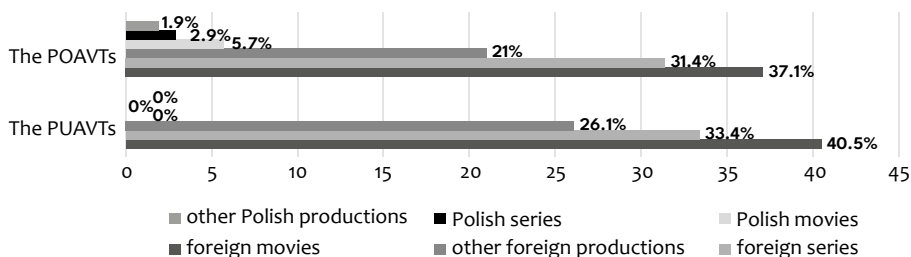
Both groups of translators represent a diversified landscape in terms of the average duration of professional practice within the scope of AVT. Nearly half (46.8%) of the POAVTs have more than five years of professional translation experience, and more than one-third (36.2%) of them have worked for two to five years. The PUAVTs are generally more experienced in terms of the duration of their AVT practice as 69.6% of them have been providing translations for more than five years, and less than one-fifth (17.4%) have been publishing their renditions from two to five years.

3.5. Translation preferences

Graph 14: Most popularly delivered forms of translation

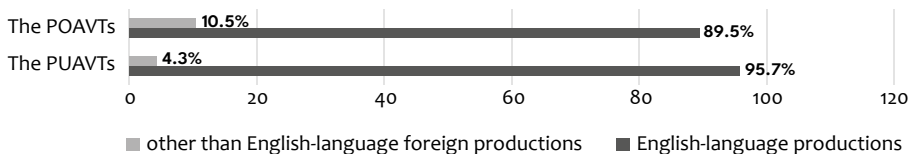
It is not surprising that both groups reported AVT as the most commonly delivered form of translation, with over half of the POAVTs (63.8%) and PUAVTs (56.5%) choosing this option. Written translation is the second most popular form, with nearly one-third (31.9%) of the official translators and well over one-third (43.5%) of the unofficial translators selecting it. Interpreting (2.1%) and other forms of translation (2.1%) are only marginally undertaken by the POAVTs, and are not represented at all among the PUAVTs.

Graph 15: Most commonly translated audiovisual productions

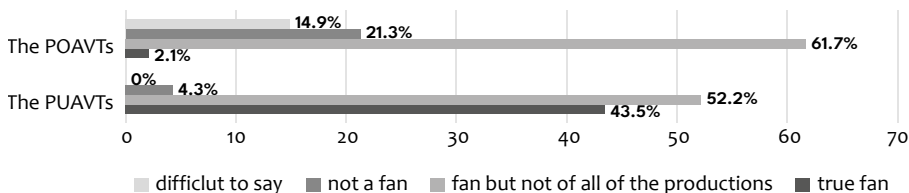
Taking into account the type of audiovisual materials, both groups predominantly translate the same categories. Here, both groups most commonly translate foreign movies, the second most popularly rendered type is series,

and the last are other foreign productions. Interestingly, none of the PUAVTs provided translations for Polish productions, and only a small minority of the POAVTs delivered such translations.

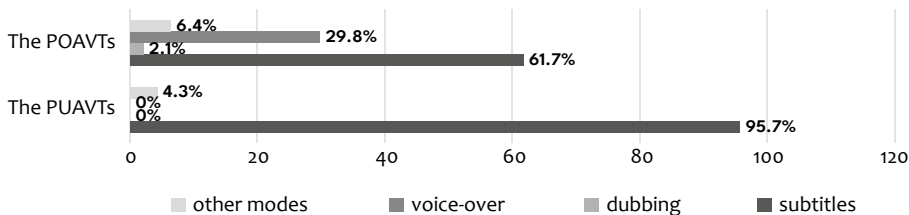
Graph 16: Translation of foreign productions into Polish

Both the POAVTs and PUAVTs specialise in translating English-language productions, with only a small minority of translators taking on the task of translating into Polish from languages other than English.

Graph 17: Attitude towards translated productions

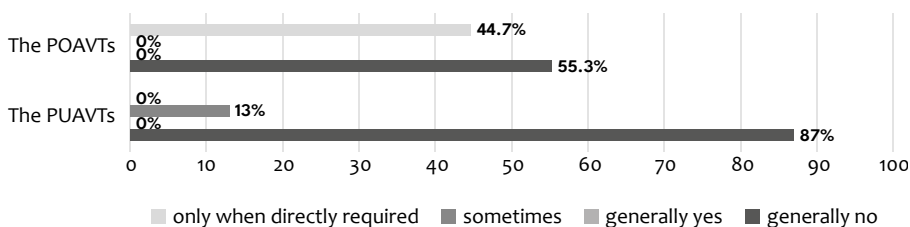
Not surprisingly, a large proportion (43.5%) of the unofficial translators declared themselves to be true fans of the productions they translate, whereas only a small fraction (2.1%) of the official translators provided a similar answer. However, a majority of both groups view themselves as fans but not necessarily of all the productions they work on.

Graph 18: Most commonly translated modes of AVT

Both groups most frequently render subtitles, with more than half (61.7%) of the official translators predominantly translating this mode of AVT. However, it truly reigned supreme among the unofficial translators as nearly all (95.7%) of them primarily focus their activity on this form of translation. Apart from

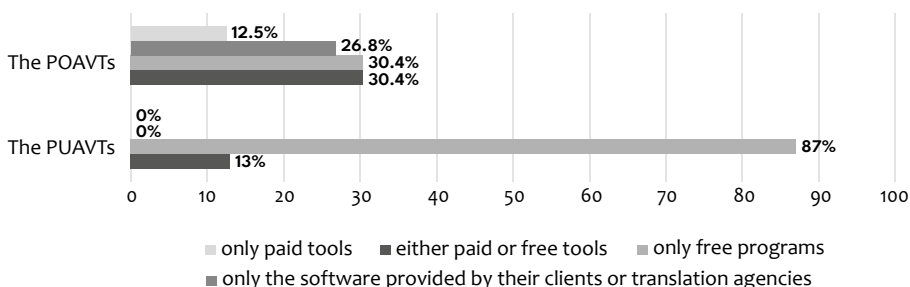
subtitles, nearly one-third (29.8%) of the POAVTs prepare target language texts for the needs of voice-overed versions of various productions, which may be explained by the relative popularity of this particular mode in Poland.

Graph 19: Adding supplementary information into the target text

The inclusion of supplementary aids is only present when directly stated by the commissioner of a given translation. The official translators admitted to incorporating such elements when required, but generally they do not add any extra beneficial aspects to the texts of their translations. Moreover, the majority (87%) of the PUAVTs do not introduce such elements even though they are the translators and commissioners of the translations, and they decide on the form, text, and other aspects of their work.

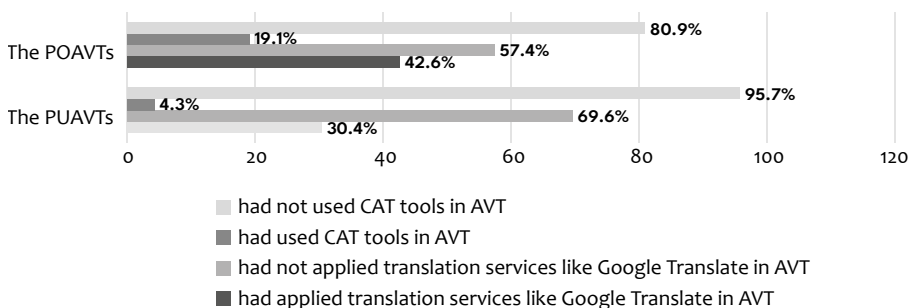
3.6. Translators' workspace

Graph 20: Types of software used in AVT

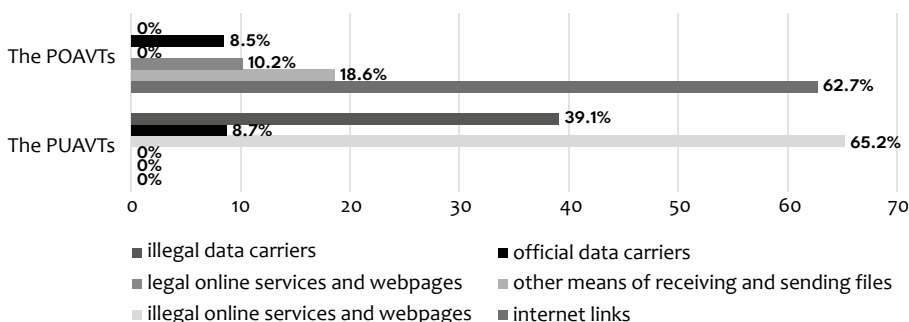
Among the POAVTs, the use of different software is more diversified than in the case of the PUAVTs. The official translators tend to adjust the software used for a given translation project, and therefore, one-third (30.4%) of them apply either paid or free tools, while exactly the same number of them (30.4%) predominantly translate using only free programs. Moreover, one-quarter (26.8%) admitted to using only the software provided by their clients or translation agencies they work for, and 12.5% solely work with paid AVT tools. On the other

hand, the great majority (87%) of the PUAVTs only apply free software in their work, whereas the remaining minority (13%) of the unofficial translators adhere to the needs of their projects and use both paid and free programs.

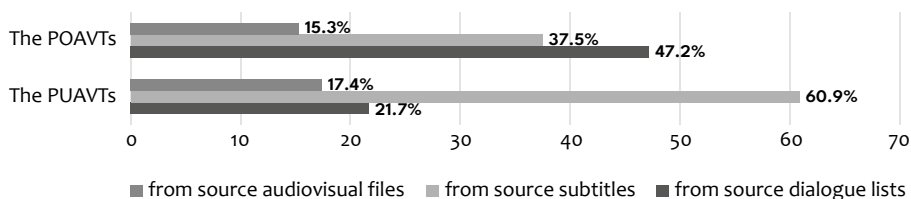
Graph 21: Machine translation and CAT tools in AVT

Services like Google Translate are largely unused by the POAVTs, with over half (57.4%) not employing them at all, and even more (69.6%) of the PUAVTs do not consider such services valuable for AVT. Similarly, advanced computer-assisted translation (CAT) tools, many of which are equipped with special plugins designed to meet the needs of ATs, are not frequently applied in AVT practice. Here, the majority of both groups do not use them in audiovisual projects, as such translation aids are not employed by four-fifths (80.9%) of the POAVTs and almost all (95.7%) of the PUAVTs.

Graph 22: Means of acquiring files

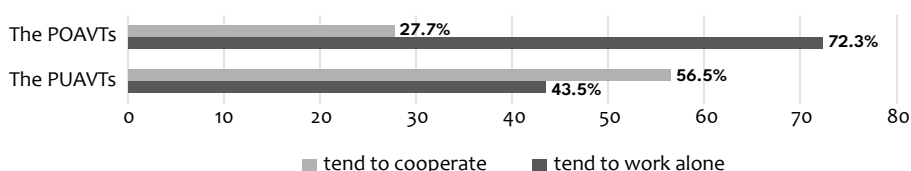
The way in which the files are generally obtained is different for both groups of translators. The POAVTs predominantly acquire and return them via internet links sent by the commissioners (62.7%), or use other means of receiving and sending files (18.6%). On the other hand, the PUAVTs most commonly download illegal files from various websites and online services (65.2%) or acquire unofficial versions of audiovisual productions on data carriers (39.1%).

Graph 23: The way translators usually acquire texts for audiovisual productions

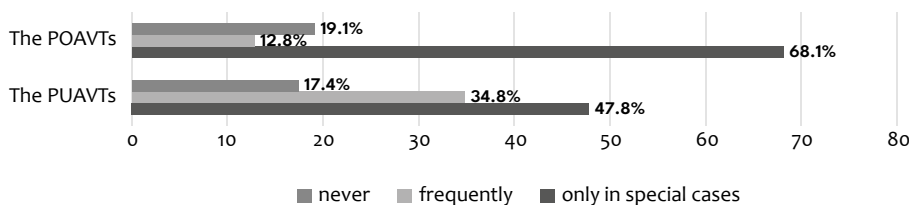
Almost half (47.2%) of the POAVTs base their translations on the source dialogue lists, and more than one-third (37.5%) of them rely on the source subtitles. On the other hand, the PUAVTs mostly (60.9%) make use of the source subtitles that already have time stamps, or deliver translations based on the source dialogue lists (21.7%). Nearly the same share of the official (15.3%) and unofficial (17.4%) translators sometimes have to rely on their listening skills because they have access solely to audiovisual material without any correlated files containing the written source text.

3.7. Team work

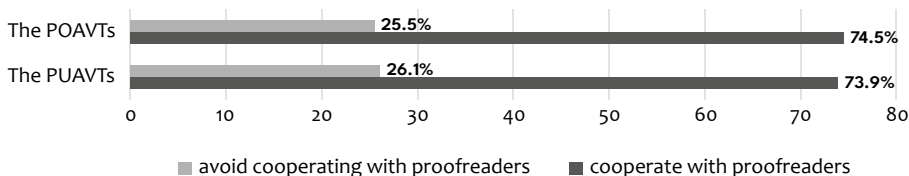
Graph 24: Cooperation in AVT projects

The POAVTs are more individualistic, as nearly three-fourths (72.3%) of them work alone on commissioned audiovisual projects. On the other hand, the unofficial translators are more divided in this matter as they are more inclined to work collaboratively. Slightly more than half (56.5%) of them actively cooperate with other specialists in their translation projects, while a sizable minority (43.5%) generally work alone and do not seek any assistance with different aspects of AVT.

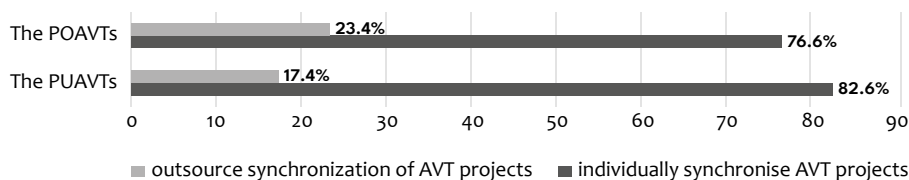
Graph 25: Asking other translators for advice

Most commonly, both groups of translators, with the vast majority (68.1%) of the POAVTs and almost half (47.8%) of the PUAVTs, consult other translators only in special cases when their own efforts have come to nothing. However, 12.8% of the official translators and as many as one-third (34.8%) of the unofficial translators frequently cooperate with other translators. On the other hand, a similar share of the translators, nearly one-fifth (19.1%) of the POAVTs and 17.4% of the PUAVTs, do not seek any aid from other translators and prefer to find an answer to the emerging complications by themselves.

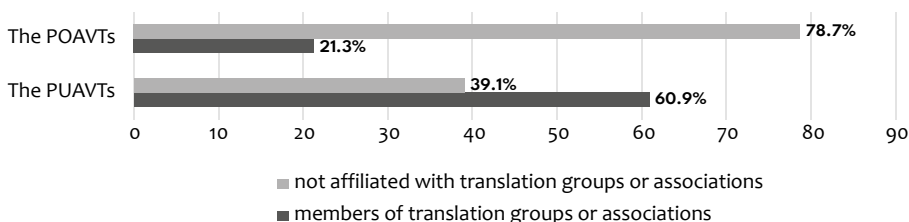
Graph 26: Collaboration with proofreaders

The importance of proofreading, whether done on a regular basis or only for selected projects, is equally vital for both the official and unofficial translators. In this regard, the majority of both the POAVTs (74.5%) and PUAVTs (73.9%) collaborate with specialists to improve the accuracy of their translations.

Graph 27: Synchronisation of AVT projects

As synchronisation requires technical expertise, this task may be delegated to specialists who can correlate and adjust the target text with appropriate shots and timing. However, some translators may not consider this task essential, may not be commissioned to complete it, or may prefer to synchronise translations

Graph 28: Membership in translation groups or associations

themselves. Both the POAVTs (76.6%) and PUAVTs (82.6%) typically do not collaborate with synchronisation professionals.

Only one-fifth (21.3%) of the official translators consider themselves members of specialist translation teams or associations, whereas more than half (60.9%) of the unofficial translators collaborate within such translation groups.

4. Discussion

In the context of demographic data, the main difference between the studied groups is based on the self-declared gender of the respondents. The results are directly opposite in the two studied groups. In the case of the official translators, the majority consists of women, whereas among the unofficial translators, men dominate. The obtained data seem to reflect the landscape of Polish humanities, where the majority of students in fields traditionally associated with translation are women. As graduates of such programmes tend to seek employment related, at least to some extent, to their specialisation, statistically, it is often women who strive for translator positions, including in the field of AVT. It is worth noting that the opposite gender distribution among the PUAVTs can be explained by the nature of unofficial translation itself. In general, they provide translations for reasons other than financial gain, suggesting that their studies and everyday work may not be directly linked to translation, and translation itself is more of a form of entertainment or hobby. Therefore, people engaged in unofficial translation do not necessarily have to pursue studies typically associated with a higher percentage of women enrolled in them.

In terms of education, the analysis demonstrates that compared to the PUAVTs more POAVTs have participated in translation and AVT classes, suggesting that specialised training is more common among the official translators. This rather evident observation aligns with the declared education of translators, where a fundamental difference can also be observed. The vast majority of POAVTs have received language-related education, increasing the probability of becoming familiar with the specifics of AVT during their studies. As only about a third of the PUAVTs pursued language studies, their participation in exercises related to AVT must be smaller. Classes addressing the field within Polish higher education institutions are still rare, even within language studies. Therefore, it is not surprising that the low participation of the unofficial translators in such activities is evident, as the presence of such classes within non-language-focused programs would be even rarer for obvious reasons. Interestingly, both groups show little interest in further institutionalised education in the field of AVT, with only a minority planning to pursue postgraduate studies or enrol in courses on this subject. Given the relatively low availability of such programs and training in Poland, as well as the high costs associated with participation, the desire to

enhance their skills may be significantly limited. More than half of both groups of translators claim to have knowledge of selected elements of translation theory. While this observation is not surprising for the official translators who may have become acquainted with theory during their language studies, the declared familiarity with theory among the unofficial translators may indicate their own pursuit of further understanding the essence of translation. A problematic aspect remains the extent of their knowledge and the sincerity of their responses, as translators in both groups may feel uncomfortable admitting to any gaps in their knowledge. Another issue is distinguishing between sources that discuss translation theory and practice, as for some respondents, this distinction may be blurred, and as such, it appears to be a valuable element for further analysis.

In both groups, experienced translators with more than five years of work stand out, with the PUAVTs taking the lead in this regard. Regarding the demographic data, it can be generalised that Polish ATs are relatively young individuals with substantial experience related to AVT practice. The observed dominance of the unofficial ATs can be reasoned by their early entry into the field, which is likely linked to market demands. Their work is not governed by market requirements, and if someone wishes to unofficially and anonymously share their translation, regardless of its quality, they can largely do so at any time without having to undergo numerous educational, training, recruitment, verification, and professional processes. In the case of the official ATs, the initial outcomes of their work, such as the dissemination of authorised translations, usually result from years spent in institutionalised language education, job search, client acquisition, professional development, etc.

Translations of foreign productions, primarily in English, dominate. Rendering Polish audiovisual productions is a rarity, and this task is solely undertaken by the POAVT. These data not only illustrate the prevailing trends in the Polish AVT market, but also indirectly describe the state, significance, and broad popularity of Polish cinema. The decision of the PUAVTs to translate into the source language may also stem from their desire to watch a particular production in Polish or to promote its popularity.

Most of the translators are primarily engaged in subtitle translation, with the unofficial translators almost exclusively focusing on this mode of AVT. Only one-third of the official translators create texts for voice-over versions. This popularity distribution of AVT modes seems to correspond to the preferences in the Polish audiovisual market. The availability of programs for creating and translating film subtitles is not without significance, as many of these software solutions are freely accessible. The very low percentage of dubbing can be explained by its relatively low popularity and the significantly greater complexity associated with the translation process and the adaptation of its effects to the requirements of a given audiovisual production.

The presence of self-declared fans of the productions being translated among the PUAVTs is not a major surprise, as they act as both clients and translators themselves. They have the autonomy to decide what, how, and when to translate, allowing them to freely choose among the productions they enjoy, making the translation process a pleasurable experience for them.

Taking into account the types of software applied by translators, two distinct trends can be observed. Firstly, the unofficial translators overwhelmingly rely on free applications. This choice seems to be a direct consequence of their non-profit-oriented work, where they do not incur additional costs associated with their unpaid labour. Additionally, the capabilities of these free programs often match those of their paid counterparts. On the other hand, the official translators employ a variety of software, including both free and paid options, as well as platforms provided by their clients. More advanced translation tools are not widely utilised by translators, and the relatively low percentage of CAT tools usage may be attributed to the high costs of purchasing professional software and the relatively low familiarity with their operation. It is worth noting that CAT tools are not commonly associated with AVT. Only recently have manufacturers of such technologies introduced additional modules to enhance the translation of film subtitles, and translators themselves may not have encountered them in their practice yet. Another issue is the relatively low employment of services enabling the use of machine translation, such as Google Translate. This state of affairs may stem from both objective factors related to the quality of the provided content and more subjective factors associated with a reluctance to admit using such tools.

Technology also affects the way files are obtained for translation, most likely due to legal reasons, primarily copyright law, and both groups of translators typically rely on completely different solutions. The PUAVTs who undertake the task of translating a production that does not yet have an official Polish version often utilise various websites and online services that provide illegal versions of audiovisual productions, or they rely on data carriers containing pirated copies. This significantly impacts the availability of files that serve as the basis for translation, as the unofficial translators usually acquire the audiovisual file along with the source subtitles, which serve as their foundation for translation. On the other hand, obtaining the text for translation is relatively easy for the POAVTs, as they typically receive a web link directly from the client, which redirects them to the source files. However, the diversity of these files is greater, which is associated with different types of assignments.

In the context of teamwork, both groups demonstrate distinct tendencies regarding collaboration with other translators. The POAVTs tend to work independently on AVT projects more frequently, acting as freelancers focused on efficiently completing the task. Simultaneously, they aim to maximise their own profits while exerting the greatest influence on the final outcome of the target

text. The matter of reputation in the translation market is not insignificant, as the official translators who can boast a track record of completed translations have a greater chance of receiving subsequent assignments. Cooperation with other translators differs somewhat in the case of unofficial translation, where a greater inclination towards collaboration and task sharing in the translation process can be observed. This can be attributed to the desire for a smooth and timely delivery of the target version in order to make it available before the official translation is released. Additionally, the matter of reputation and receiving subsequent assignments takes a secondary role, as the authors cannot provide their personal details in the target texts.

These data also reflect a greater tendency among the PUAVTs to seek potential assistance from other translators. However, the overwhelming majority of all ATs restrict such consultations to a minimum, which can be correlated with their extensive experience and the desire to independently overcome the difficulties encountered. The almost identical indicator representing a high inclination towards assigning the proofreading of target texts to professional proofreaders attests to professionalism and a commitment to delivering high-quality translations. Equally similar data pertain to the synchronisation of target texts, with translators in both cases typically handling this task independently. This can be ascribed to the most common form of AVT, namely subtitles, which often come with embedded time codes. By utilising such files and modern software equipped with character counters, translators are informed whether a given line of dialogue “fits” within a specific time frame.

The findings presented in the course of the conducted analysis could be related to other studies on AVT practices and translators’ profiles in different countries and contexts. For instance, studies on AVT in other countries might reveal differences or similarities in translators’ gender distribution, educational background, specialisation, and tools and resources used. Additionally, research on freelance translation practices and teamwork dynamics in AVT could provide further context for understanding the differences between official and unofficial ATs in this regard. Further studies may additionally focus on comparing the quality of translations produced by official and unofficial translators in the context of AVT, the role of proofreading and quality control in AVT delivered by different groups of translators, or the factors influencing the decision to specialise in AVT among translators, etc.

References

- Baños, Rocío (2018). “Technology and Audiovisual Translation”. In: Sin Wai, Ch. (ed.) *An Encyclopedia of Practical Translation and Interpreting*. Hong Kong. Pp. 3–29.

- Bogucki, Łukasz (2009). "Amateur Subtitling on the Internet". In: Díaz-Cintas, J./ Anderman, G. (eds.) *Audiovisual Translation. Language Transfer on the Screen*. London. Pp. 49–57.
- Bogucki, Łukasz (2013). *Areas and Methods of Audiovisual Translation Research*. Bern.
- Bolaños-García-Escribano, Alejandro/ Díaz-Cintas, Jorge/ Massidda, Serenella (2021). "Latest advancements in audiovisual translation education". In: *The Interpreter and Translator Trainer*. 15(1). Pp. 1–12.
- Čemerin Dujmić, Vedrana/Toth, Marko (2017). "An Exploration of Motives for Fansubbing Based on Several Croatian Fansubbing Communities". In: Orrego-Carmona, D./ Lee, Y. (eds.) *Non-Professional Subtitling*. Newcastle-upon-Tyne. Pp. 199–234.
- Cerezo Merchán, Beatriz (2019). "Audiovisual Translator Training". In: Pérez-González, L. (ed.) *Routledge Handbook of Audiovisual Translation*. London/ New York. Pp. 468–482.
- Deckert, Mikołaj (2020). "Decision-Making: Putting AVT and MA into Perspective". In: Bogucki, Ł./ Deckert, M. (eds.) *The Palgrave Handbook of Audiovisual Translation and Media Accessibility*. Cham. Pp. 483–502.
- Díaz-Cintas, Jorge (2008). "Teaching and learning to subtitle in an academic environment". In: Díaz-Cintas, J. (ed.) *The Didactics of Audiovisual Translation*. Amsterdam/Philadelphia. Pp. 89–103.
- Díaz-Cintas, Jorge/ Massidda, Serenella (2020). "Technological advances in audiovisual translation". In: O'Hagan, M. (ed.) *The Routledge Handbook of Translation And Technology*. London/New York. Pp. 255–270.
- Díaz-Cintas, Jorge/Muñoz Sánchez, Pablo (2006). "Fansubs: Audiovisual Translation in an Amateur Environment". In: *The Journal of Specialised Translation*. 6. Pp. 37–52.
- Fan, Lingjuan (2020). "Collaborative Translation and AVT". In: Bogucki, Ł./ Deckert, M. (eds.) *The Palgrave Handbook of Audiovisual Translation and Media Accessibility*. Cham. Pp. 339–356.
- Hoły-Łuczaj, Magdalena/ Łuczaj, Kamil (2014). "Fansubbers. The case of the Czech Republic and Poland". In: *Journal of Comparative Research in Anthropology and Sociology*. 5(2). Pp. 175–198.
- Leksawat, Animmarn (2022). "Blurring the Line between Professional and Amateur Subtitling. The Case of Thai TV Series, English Subtitles and Spanish Fansubs". In: *Między Oryginałem a Przekładem*. 1(55). Pp. 117–139.
- Massidda, Serenella (2020). "Fansubbing: Latest Trends and Future Prospects". In: Bogucki, Ł./ Deckert, M. (eds.) *The Palgrave Handbook of Audiovisual Translation and Media Accessibility*. Cham. Pp. 189–208.
- Mika, Bartosz (2015). "The Polish amateur fansubbing community as an example of online collaboration project". In: *Miscellanea Anthropologica et Sociologica*. 16(2). Pp. 143–168.

- Nikolic, Kristijan/ Bywood Lindsay (2021). "Audiovisual Translation: The Road Ahead". In: *Journal of Audiovisual Translation*. 4(1). Pp. 50–70.
- Organ, Michał (2018). "Cultural Transplantation & Humour in Audiovisual Translation". In: Harmon, L./ Osuchowska, D. (eds.) *Translation Studies across the Boundaries*. Berlin. Pp. 203–222.
- Organ, Michał (2021). "Translators in Disguise: The profile of Polish unofficial audiovisual translators". In: *Applied Linguistics Research Journal*. 5(10). Pp. 49–57.
- Organ, Michał (2023). "A Prompt Box": The profile of Polish official audiovisual translators". In: *Crossroads: A Journal of English Studies* (in print).
- Palumbo, Giuseppe (2009). *Key Terms in Translation Studies*. London/New York.
- Pendersen, Jan (2020). "Audiovisual Translation Norms and Guidelines". In: Bogucki, Ł./ Deckert, M. (eds.) *The Palgrave Handbook of Audiovisual Translation and Media Accessibility*. Cham. Pp. 417–436.
- Pérez-González, Luis (2007). "Fansubbing Anime: Insights into the "Butterfly Effect" of Globalisation on Audiovisual Translation". In: *Perspectives: Studies in Translation Theory and Practice*. 14(4). Pp. 260–277.
- Pérez-González, Luis (2014). *Audiovisual Translation: Theories, Methods and Issues*. London/New York.
- Pérez-González, Luis (2020). "Audiovisual Translation". In: Baker, M./ Saldanha, G. (eds.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London/New York. Pp. 30–34.
- Šincek, Marijana (2022). "Audiovisual and literary translators' attitudes toward proofreading". In: *Hieronymus: Časopis za istraživanja prevoda i terminologije*. 9. Pp. 35–62.
- Thelen, Marcel (2019). "Quality and Quality Assessment in Translation: Paradigms in Perspective". In: Huertas-Barros, E./ Vandepitte, S./ Iglesias-Fernández, E. (eds.) *Quality Assurance and Assessment Practices in Translation and Interpreting*. Hershey. Pp. 1–25.
- Vorderobermeier, Gisella Maria (2014). "Introduction: (Translatorial) Habitus – A Concept that Upsets (in Translation Studies)?" In: Vorderobermeier, G. M. (ed.) *Remapping Habitus in Translation Studies*. Amsterdam/New York. Pp. 9–26.

Michał Organ

Uniwersytet Rzeszowski

Instytut Neofilologii

Al. mjr. W. Kopisto 2 B

35–315 Rzeszów

morgan@ur.edu.pl

ORCID: 0000-0001-8072-7936

Adam Palka

University of Silesia in Katowice/Poland

Challenges of translating C. S. Lewis's *The Problem of Pain* into Polish and Spanish by professional translators – comparative and evaluative perspectives

ABSTRACT

Challenges of translating C. S. Lewis's *The Problem of Pain* into Polish and Spanish by professional translators – comparative and evaluative perspectives

The article discusses diverse translation challenges which translators may be confronted with while working on target-language renditions of C. S. Lewis's *The Problem of Pain*. To present his thoughts and theses, this famous British writer, philosopher, philologist, and Anglican lay theologian was using vivid language, teeming with a mixture of academic/formal theological terminology with more informal vocabulary. Thus, I conduct a comparative (descriptive and evaluative) analysis of the English original version and its four official translations (two Polish and two Spanish ones). The analysed excerpts were selected with a view to reveal the richness of Lewis's language and style, mainly in terms of lexis, morphology, and syntax. The main research tools that I employ throughout the study are Berman's (1992) theory on first translations and retranslations, House's (2001) model of translation quality assessment, and the classification of translation techniques created by Molina and Hurtado Albir (2002). The results reveal a plethora of choices made by the Polish and Spanish translators in question, ranging from a cautious approach towards the original text (which manifest mainly in resorting to literal translation) to a more creative and adventurous "behaviour" (which is realised through the application of amplification, particularisation, modulation, and transposition, among others). The conclusions cut across the combination of linguistic and extralinguistic factors (such as sociocultural, idiosyncratic, and the like) and are formulated on comparatively descriptive and evaluative planes.

Keywords: pain, theological discourse, Lewis's stylistic diversity, translation techniques, retranslation, English, Polish, Spanish

1. Introduction

It is stating the obvious that talking/writing about such a multi-faceted phenomenon as pain is no easy matter. It is even more so when such considerations are thrown into the philosophical and theological mould, as is the case with C. S. Lewis's work *The Problem of Pain* (1940). The author addresses the issue of broadly understood existential pain present not only in humans, but also in animals, setting his elaborations against the background of Christian theology. He additionally illustrates his thoughts and theses with multiple vivid examples, anecdotes, and stories, something that, in the case of many readers, drives the point home and makes the reading absorbing and attractive, but may be equally confusing, and even more so during the translation process. Thus, the problematic and complex subject matter of the book is one aspect, but the rendition of its content into other languages is another one, and it poses a challenge for translators. In this paper I shall take a closer look at selected excerpts from four official/professional translations of Lewis's book (two Polish and two Spanish ones), highlighting those fragments that appeared to be problematic in translation for diverse reasons, sometimes to the point of tripping the translator up on specific portions of text (the result being overinterpretation, equivocation, or vagueness). However, my focus here is the translators' approach to Lewis's language, that is all situations illustrating the ways in which these translators "embrace" and deal with specific manifestations of language, especially at the lexical, morphological, and syntactic levels.

2. Methodological underpinnings

The analysis that ensues may be generally viewed as the exploration of idiosyncratic and externally-conditioned (e.g. socio-cultural) contrastive choices made in the context of translating Lewis's work at the interface of English, Polish, and Spanish. There is a number of important methodological tenets to be considered prior to the analysis proper.

The first premise of this study is that a particular translator should be viewed against the background of the *developmental* nature of translation as a human skill. As Whyatt asserts,

[...] it is only fair to suggest that the individual performance of the person who translates will reflect the place on the developmental continuum of translation as a human skill. This developmental perspective makes room for all kinds of translators and for all kinds of translations produced. The translator-in-the-making is always somewhere on the developmental continuum from being able to make use of the natural ability to translate throughout the process of developing specific skills towards achieving translation competence and expertise (Wyatt 2012: 34).

Secondly, apart from explicitly stated internal conditioning like the natural ability to translate, the “making” and the development of the translator is also determined by a number of external factors, since

[t]he translator's decisions are themselves an intricate complex in which world-views, world knowledge, ideologies, values, cognitive or psychological features, aesthetics and audience factors intermingle and position the outcome, i.e. the translated text (Ionescu/Nicolae 2012: 187).

For these reasons in the subsequent section I attempt to provide relevant information concerning the translators in question as well as their broadly understood background. Thirdly, based on common sense, one may also expect that the translators' aim and effort is to modernise and adjust their renditions of the original work to contemporary target audiences, to the reality of their own times. However, in the light of the recent research on retranslation, caution should be exercised as to possible reasons for creating subsequent translations of any text, including the Lewis's text. On the one hand,

common sense explanations for retranslating tend to focus on the ageing and alleged outdated features of the previous translation, [but on the other] [...] [t]here are multiple causes for retranslating, revising, reprinting and other kinds of recycling texts, and any case study is therefore likely to reveal a web of multiple causation. It is thus not surprising that two recent contributions attempting to grasp the phenomenon beyond individual cases use the adjective ‘rhizomatic’ with respect to the manifold influences behind retranslations (Brownlie 2006: 155; Brisset 2004: 48, as cited in Paloposki/Koskinen 2010: 296–297).

Thus, the two Finnish researchers conclude that retranslation is a complex phenomenon evading classifications and research needs to go beyond isolated case studies, but they also emphasise that “researching retranslation can also open new perspectives to a number of central issues in Translation Studies, ranging from the ethical to the aesthetic” (Paloposki/Koskinen 2010: 297). Their last remark provides another cogent reason for concentrating on the translators themselves, on such a theoretical issue as who they are (or were), who professionally translates such literature as Lewis's, and how it affects the final product within numerous aspects considered between the ethical and the aesthetic (as mentioned earlier). The above perspective also appears to draw from and be corroborated by the more historical one represented by Antoine Berman, who argues that

the twentieth century has seen the manifestation of the problematic of translation (together with that of language and languages) from different perspectives. Above all, we must mention the question of the *re-translation* of works fundamental to our Western culture: primarily the Bible, but also Greek poetry and

philosophy, Latin poetry, and the great texts that presided *over* the birth of modern literature. [...] To be sure, any translation is bound to age, and it is the destiny of all translations of the “classics” of universal literature to be retranslated sooner or later (Berman 1992: 176; original emphasis).

Obviously, Berman focuses mainly on ancient classics, but in the context of the ever-accelerating world of ideas and views, the classic and historical “flavour” of certain works as well as the more rapid ageing of their translations may indeed be the case. My argument is that the Lewis’s literature which, from the present perspective, may already be dubbed as “classical” in many respects is a case in point here. In more precise terms, Berman posits two major explanations of the phenomenon of retranslation, namely “the Progress Argument” and “the Updating Argument”. According to the first one, retranslation is a process occurring in time to restore the deficiencies in first translation(s), the main premise being that first translations are to be domesticating (target-oriented) whereas subsequent translations are to be foreignising (source-oriented). Such a new interpretation of the foreign work is possible if there is a distance between first translations and retranslations. According to the second one (“the Updating Argument”), retranslations emerge to update first translations as they become outdated with the passage of time (Yasin 2019: 147–150). What underlies the latter argument is that

[l]anguage is not a static phenomenon. It changes over time. Translations produced in a particular time and place may later become unsuitable for the new generation who seeks either a revision of first translation(s) or a new one. This argument has been used to justify retranslation (Vanderschelden, *ibid*: 4–5). Accordingly, “it is often assumed that translations age more than the STs [source texts] and that it is normal to retranslate a classic for each generation, that is every twenty or thirty years” (*ibid*) (Yasin 2019: 150; italics original).

As can be seen in the next section, the gap between Polish and Spanish first translations and retranslations of the Lewis’s book is fifteen and twelve years respectively, but, as has been mentioned above, we may make allowances for the more intense and quicker pace of the development of ideas and (world) views, so this element may be viably incorporated into the methodological framework of the present study.

Fourthly, since I inevitably make an attempt to assess to some extent the translators’ work in relation to the Lewis’s original, it is impossible not to have recourse to Juliane House’s four-tiered Functional-Pragmatic Model of Translation Evaluation, which takes into account individual text function (including ideational and interpersonal components), register (with the Hallidayan-based notions of field, tenor, and mode), genre, and language/text (House 2001). The aforementioned “tools” stem from House’s idea of translation, which is crucially

[...] related to the preservation of “meaning” across two different languages and cultures. Three aspects of that “meaning” are particularly important for translation: a semantic, a pragmatic and a textual aspect, and translation is viewed as the recontextualization of a text in L1 by a semantically and pragmatically equivalent text in L2 (House 2001: 247).

The model is schematically presented in Figure 1.

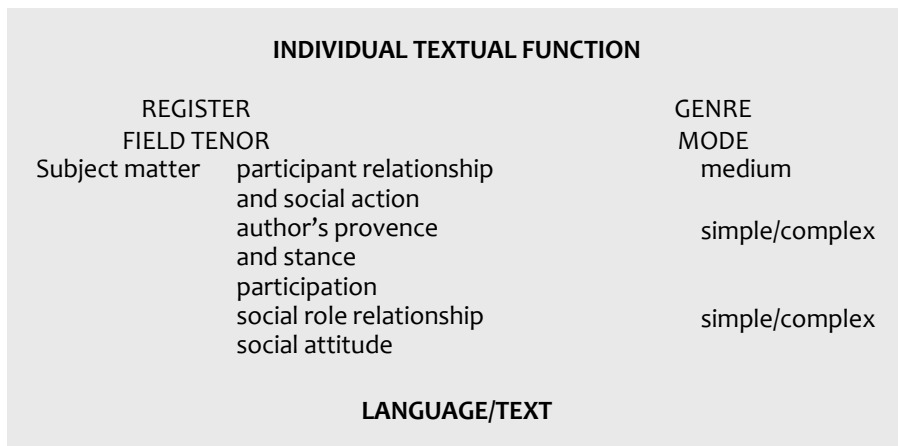

Figure 1: The model of assessing translation quality according to House (2001: 249)

Another methodological point is that the approach adopted in this study is comparative and descriptive, with “[t]he assumption underlying such comparison [being] that the relationship between any two (or more) texts may be considered a complex network of similarities and differences, which lends itself to description” (Koster 2011: 21). The ensuing citation illustrates the nature of the mini-corpus included in this study:

In the case of retranslations, it would also be possible to compile a corpus of parallel translations of a single source text to be compared among each other; parallel corpora might include translations from one target language or more languages (Koster 2011: 22).

Finally, the specific research tool I selected for the present analysis is the classification of translation techniques by Molina and Hurtado Albir (2002), which means that, unless stated otherwise, the terminology employed is taken from the article authored by these researchers. They synthesise and order the work of other translation studies experts in the way that, in my view, serves the purposes of this work.

Table 1: Classification of translation techniques (Molina/Hurtado Albir 2002: 511)

Adaptation	Baseball (E) → Fútbol (Sp)	
Amplification	Ramadan, the Muslim month of → (A) شهر رَمَضَانَ fasting (E)	
Borrowing	Pure: Lobby (E) → Lobby (Sp) Naturalized: Meeting (E) → Mitin (Sp)	
Calque	École normale (F) → Normal School (E)	
Compensation	I was seeking, Flathead (E) → en vérité, c'est bien <u>toi</u> thee	I que je cherche, O Tête-Plate (F)
Description	Panettone (I) → The traditional Italian cake eaten on New Year's Eve (E)	
Discursive creation	Rumble fish (E) → La ley de la calle (Sp)	
Established equivalent	They are as like as two peas (E) → Se parecen como dos gotas de agua (Sp)	
Generalization	Guichet, fenêtre, devanture (F) fi Window (E)	
Linguistic amplification	No way (E) → de ninguna de las maneras (Sp)	
Linguistic compression	Yes, so what? (E) → ¿Y? (Sp)	
Literal translation	She is reading (E) → Ella está leyendo (Sp)	
Modulation	استصبح أباً (A) → You are going to have a child (Sp)	
Particularization	Window (E) → Guichet, fenêtre, devanture (F)	
Reduction	Ramadan, the Muslim month of fasting (Sp) → شهر رَمَضَانَ (A)	
Substitution (linguistic, paralinguistic)	Put your hand on your heart (A) → Thank you (E)	
Transposition	He will soon be back (E) → No tardará en venir (Sp)	
Variation	Introduction or change of dialectal indicators, changes of tone, etc.	

In sum, this methodology aims to eclectically embrace and reconcile various stances that, in my view, may complement each other, especially Berman's arguments on retranslation with subsequently formulated "the agency of translation and the socio-cultural [...] settings of retranslation" (Yasin 2019: 151) and House's (2001) views on translation quality assessment.

3. Contextualising “official” translators and analysing their work in the light of House’s and Berman’s theories

In line with the aforementioned methodological aspects it may be assumed that the comparative juxtaposition of three languages (in the case of this work: English, Polish, and Spanish) implies the presence of differing backgrounds, of various ‘mini-cultures’ (communities/societies) that these languages are steeped in. The author of the original version (C. S. Lewis) and the four translators are, in a way, representatives of four socio-geographical and cultural backgrounds: Anglo-Saxon, Polish, Peninsular Spanish, and Latin American (Spanish). The first Polish translation of *The Problem of Pain* by Tadeusz Szafranski appeared in 1995, and fifteen years later, in 2010, Andrzej Wojtasik created his own new translation of the book. The first “Iberian” Spanish translation of Lewis’s book was published in 1994, and the translator responsible for it was professor of philosophy José Luis del Barco Collazos. Later, in 2006, Susana Bunster Hiriart, a Chilean literary researcher and a lecturer at Pontificia Universidad Católica de Chile, came up with another Spanish translation of *The Problem of Pain*. Each of the four translations was completed more than fifty years after the original version (finalised in 1940).

At this point it is worthwhile to consider the author and the four translators in question through the prisms of the House’s (2001) translation assessment model. The first “situational dimension” (as House calls it) is field, and in the case of Lewis’s work it points to theology, philosophy, and the broadly understood notion of pain (subject matter or topic). Still within field, as concerns “degrees of generality, specificity or “granularity” in lexical items” (House 2001: 248), the Lewis’s text emerges as the one containing a combination of specialised, general, and popular vocabulary (as the sample texts discussed in the present analysis reveal). The second element is tenor, embracing

[...] the text producer’s temporal, geographical and social provenance as well as his intellectual, emotional or affective stance (his “personal viewpoint”) vis a vis the content she is portraying. Further, Tenor captures “social attitude,” i.e. different styles (formal, consultative and informal). (House 2001: 248)

Lewis’s “personal viewpoint” is particularly visible and spectacular, since from atheism he converted first to theism and shortly afterwards moved one step further and became a devout Christian. This famous conversion lies at the foundation of most of his writings, also the one discussed here, and it also impacts the “linguistic and textual engagement” with which he conveys his ideas to the reader – just to mention the use of original neologisation (see Table 5 here) or rich textual metaphoric scenes (see Tables 3 and 7). As to “social attitude,” within tenor, Lewis’s work manifests a mixture of formal and informal

styles (the sample texts of the present study seem to confirm this). In terms of mode, specifically the channel, the Lewis's text is written and "simple," i.e., "written to be read" (House 2001: 248). From the micro-contextual connections embodied by register it is also necessary to proceed to macro-contextual ones encompassed by genre, linked to the linguistic and cultural community in which texts are embedded. Very shortly and generally, Lewis lived in the 20th century in two university cities, Oxford and Cambridge, and was shaped by the intellectualism of these places/communities, so it is feasible to state that in his writings he represented "North European Anglo-Saxon norms" (House 2001: 253). This leads us to the last components within House's theory, the individual textual function and the overt-covert distinction as concerns the types of translation. On the basis of the qualitative, descriptive, comparative analysis conducted in this paper I dismiss the presence of covert translations

[...] psycholinguistically less complex and more deceptive than overt translation. Since true functional equivalence is aimed at, the original may be manipulated at the levels of Language/Text and Register via the use of a "cultural filter." The result may be a very real distance from the original (House 2001: 250).

Instead, I lean towards the presence of two Polish and two Spanish overt translations, since

[...] an original and its overt translation are to be equivalent at the level of Language/Text and Register as well as Genre. [...] As this type of [second-level functional] equivalence is, however, achieved though equivalence at the levels of Language/Text, Register and Genre, the original's frame and discourse world are co-activated, such that members of the target culture may "eavesdrop," as it were, i.e., be enabled to appreciate the original textual function, albeit at a distance. In overt translation, the work of the translator is important and visible. Since it is the translator's task to give target culture members access to the original text and its cultural impact on source culture members, the translator puts target culture members in a position to observe and/or judge this text "from outside" (House 2001: 250).

I argue that the comparative analysis of sample fragments of the original and their four translations reveals convergence at the level of language/text and register. As concerns macro-contextual "cultural" genre, I assert that there is a sufficient number of parallels between the Lewis's genre described above and the characteristics structuring the genres of the four translators whose work is under scrutiny here.

Bunster Hiriart's genre is shaped by the fact that she is a catholic researcher apparently combining the traditional option with the modern one. Her predecessor José Luis del Barco Collazos also seems to reconcile these two

perspectives to some extent, being a Malaga-based professor interested in moral philosophy, cultural history, and history of religion. Tadeusz Szafrński (1931–2014), the first translator of Lewis's *The Problem of Pain* into Polish, rendered many other religion-oriented books into that language, being himself the author of the lexicon *Historia Kościoła w Polsce* [History of the Church in Poland] published in 2005. Finally, an apparently more avantgarde, “modern”, freelance translator from a younger generation, Andrzej Wojtasik, was born in 1970 in Szczecin (Poland) but lived in London, Kraków, Kathmandu, and Los Angeles. He wanted to study art, but had a fling with chemical engineering, protective-educational pedagogy, English philology, and cultural studies (none of these fields of study he completed). Somewhat anecdotally, we also learn that in his free time he creates cuddly toys. The element connecting all these genres is intellectuality and culture-oriented pursuits as well as religion- or faith-related interest (possibly with the exception of the youngest Polish translator).

When positioning the translators' work within Berman's retranslation hypothesis, I would see the excerpts of the presented translations as the products of the translators' minds embedded in their own times, with respective retranslations having a potential for change–modifications, refinement, and “improvement”/“progress” necessitated by the passage of time. Alongside, the translators may be the product of the four socio-geographical and cultural backgrounds I have named above. Thus, taking into account different criteria, some of them may emerge as the outcome of more traditional, orthodox, devout, “truly Christian” provenience/upbringing, whereas the others as the product of a more modern, balanced, objective, and ‘science-oriented’ approach.

Last but not least, one should not ignore the fact that there has been a great leap in terms of translation technology between 1990s and the early decades of the 21st century. We should note that written translation technology has evolved from manual processes and basic aids to sophisticated systems, like Computer-Assisted Translation (CAT) Tools or Machine Translation (MT), that are meant to expedite the translation process, improve quality, and enable effective collaboration across languages and cultures. The natural and logical corollary of this fact should be that contemporary 21st century retranslations are more apt and “better” in many ways than 20th century first translations. This evaluative assumption is also in line with Berman's hypotheses on retranslation, according to which

[...] first translations are not ‘true’ or ‘good’ translations because they serve to introduce the foreign work at the expense of the peculiarities of the foreign text [...] [and thus] retranslation constitutes a progress, an accomplishment. This accomplishment is made possible because of the increasing awareness of the defects and assimilated aspects of a first translation which become clear through translation criticism as well as through the process of retranslating itself (Yasin 2019: 148–149).

Following *in extenso* this line of reasoning presented by Berman, one may form a hypothesis that the first Polish and Spanish translations of the Lewis's work by respectively Barco Collazos and Szafranski should emerge as more domesticating ones, whereas their retranslations accomplished by Bunster Hiriart (Spanish) and Wojtasik (Polish) should lean towards the foreignisation. However, what constitutes a potential confounding factor is the traditional versus modern character of the four translations in question, which are produced by four different translators representing a mixture of various socio-cultural elements, including their upbringing and worldview. The interplay of all these facets should come to the fore in the ensuing analysis.

4. *The Problem of Pain* – comparative analysis of selected excerpts

The analysis of particular fragments from *The Problem of Pain* is presented under each of eight numbered tables, where I juxtapose a given original excerpt (from C. S Lewis, henceforth CL) with its two Spanish official translations (by Barco Collazos and Bunster Hiriart, henceforth BC and BH) as well as with its two Polish official translations (by Szafranski and Wojtasik, henceforth TS and AW). All of them are introduced in the chronological order, from the earliest (the original) through the first translations, till the most recent retranslations within the Spanish and Polish set. The portions of the analysed fragments are incorporated into the tables *in italics*, together with the non-italicised text serving as a broader context.

Table 2: Chapter I, Introduction (excerpt 1)

CL: The race is doomed. Every race that comes into being in any part of the universe is doomed; for *the universe, they tell us, is running down*, and will sometime be a *uniform infinity of homogeneous matter at a low temperature*. All stories will come to nothing: all life will turn out in the end to have been a transitory and senseless contortion upon *the idiotic face of infinite matter*...

If any message from the core of reality ever were to reach us, we should expect to find in it just that unexpectedness, that wilful, dramatic *anfractuosity* which we find in the Christian faith. It has the master touch—the rough, male taste of reality, not made by us, or, indeed, for us, but hitting us in the face. If, on such grounds, or on better ones, we follow the course on which humanity has been led, and become Christians, we then have the 'problem' of pain.

BC: Las diferentes razas surgidas en el universo, da igual dónde, están destinadas a extinguirse. *Según se dice, el cosmos declina*. Llegará un momento, pues, en que sea una *inmensidad uniforme de materia homogénea, a baja temperatura*. Entonces terminará la historia, y la vida no habrá sido, a la postre, sino una efímera mueca sin sentido en el *neccio rostro de la materia infinita*.

<p>Si alguna vez llegara a nosotros algún mensaje desde el corazón de la realidad, deberíamos encontrar en él la sorpresa, la dramática e intencionada <i>anfractuosidad</i> que descubrimos en la fe cristiana.</p>
<p>BH: Toda raza que nace a la vida, en cualquier lugar del universo, está condenada: ya que, <i>según se dice, el universo se está debilitando</i> y será algún día un infinito uniforme de <i>materia homogénea a baja temperatura</i>. Todo terminará en nada: al final toda vida resultará haber sido una mueca transitoria y sin sentido de la faz necia de la materia infinita.</p> <p>Si alguna vez recibiéramos un mensaje desde el corazón de la realidad, deberíamos esperar encontrar en él, el mismo imprevisto, la misma <i>sinuosidad</i> voluntariosa y dramática que encontramos en la fe cristiana.</p>
<p>TS: Każda rasa, która pojawia się w jakiejś części wszechświata, skazana jest na zagładę; <i>wszechświat bowiem, jak słyszymy, kończy się</i> i kiedyś stanie się jednolitą nieskończonością <i>jednorodnej materii o niskiej temperaturze</i>. Wszystkie dzieje skończą się na niczym; okaże się, że wszelkie życie było przemijającym i bezsensownym zniekształceniem <i>bezmyślnego oblicza</i> nieskończonej materii.</p> <p>Jeżeli miałyby do nas dotrzeć jakiegokolwiek przesłanie z samego jądra rzeczywistości, to powinniśmy nieć nadzieję na odnalezienie w nim owej nieoczekiwanej, upartej i dramatycznej <i>zawilności</i>, jaką spotykamy w wierze chrześcijańskiej.</p>
<p>AW: Rasa ludzka skazana jest na zagładę, podobnie jak każda rasa, która kiedykolwiek pojawiła lub pojawi się w jakiegokolwiek części wszechświata. <i>Naukowcy twierdzą</i> <i>wszak, że wszechświat ekspanduje w nieskończoność i stygnie</i>, a za jakiś czas cała jego materia ulegnie rozproszeniu. Historia nie prowadzi do niczego: wszelkie życie okaże się ostatecznie przemijającym i absurdalnym grymasem na <i>idiotycznej twarzy</i> nieskończonej materii.</p> <p>Jeśli kiedykolwiek miało do nas dotrzeć jakiegokolwiek przesłanie z rdzenia rzeczywistości, powinniśmy oczekiwać, że znajdziemy w nim jedynie ową raptowną zmienność, celowa, dramatyczną „<i>zygzakowatość</i>” cechującą chrześcijańską wiarę.</p>

In Table 2 the specific content/idea formulated by CL is accompanied by introductory and metadiscoursal “they tell us”, a formulation that in the original version points to some group of people who are not explicitly characterised. Still, there is even further (conceptual) reduction in two identical and conventionalised Spanish translations by BC and BH—in “*según se dice*” [according to what is said, apparently, reportedly] the translators “give up” on the otherwise vague agent/agency present in the original, which is “they”. This makes the discourse more formal(ised), as removing the agency (the doer) and concentrating on the activity/process/procedure itself (the doing) is one of the crucial traits of (written) academic discourse, which strives to concentrate on the results of research and convey them in an impersonal, objective, unbiased manner (see, for instance, Hyland 2005 on impersonal stance and objectivity in

academic meta-discourse). Similarly, TS also removes the agent by employing “jak słyszymy” [as we hear], concentrating on what reaches the recipients of the message when they “hear it”. This wording, however, even though impersonal in the sense of lack of “the doer”, is not formal; in terms of register, it is rather at best neutral, if not informal. Conversely, AW comes up with “naukowcy twierdzą wszak, że” [scientists/researchers claim after all that], which is an example of explicitation, something that makes the agent/sender of the message more explicit to the Polish target audience – it is specifically pinpointed and labelled.

The CLs thought which is profiled by the above metadiscoursal comment is that “the universe is running down”, which quite explicitly expresses the idea of it gradually ceasing to operate or coming to an end. As neither Spanish nor Polish have an exact morphological equivalent of the original phrasal verb “to run down” BC, BH, and TS resort to the technique of established equivalent, in the sense of employing entrenched collocations that have become fixed and/or idiomatic in a given language (see Table 1 here and the juxtaposition of the English and Spanish idiomatic expressions as an illustration of established equivalent). Thus, we have more metaphorical “el cosmos declina” (BC) [the cosmos declines] and “el universo se está debilitando” (BH) [the universe is weakening], as well as the more blunt, literal version of TS “wszechświat kończy się” [the universe ends/is ending]. Again, AW rather consistently makes use of creative mixture of amplification and borrowing, employing Polish scientific verb “ekspandować” [to expand=to increase in volume or size], which he merges with the next fragment of the text: “wszechświat ekspanduje w nieskończoność i stygnie” [the universe is expanding into infinity and is cooling off]. In the original the thread of the universe running down and then the thread of it becoming matter at a low temperature are presented in terms of cause and effect, whereas in AW’s rendition these two threads seem to amalgamate into one gradual phenomenon. Additionally, the construal created by AW is not only more scholarly, but also euphemistic – it is not so definitive as in the case of CLs universe ending, but it rather points to the universe evolving into a different stage.

“The idiotic face of infinite matter” and its renditions into Spanish and Polish may be analysed in terms of euphemisation vs. dysphemisation and formality vs. informality. The English adjective “idiotic” strongly gravitates towards the dysphemistic pole and English “face” is a neutral popular noun. Both BC and BH choose the Latin-originated adjective “necio”, whose strength in Spanish is rather complicated and mostly contextual, as it may be employed informally (meaning “dumb”, “silly”) and formally, reading more literary, “highbrow”, or even archaic. This means that “necio” may be both milder (euphemistic) or harsher (dysphemistic). As for the rendition of “face”, BC opts for “el rostro”, whereas BH for “la faz”. Both of them function in Spanish in rather formal,

literary, and metaphorical settings, the latter becoming more and more rare. TS uses “bezmyślny” [mindless, senseless], which in Polish is more euphemistic, whereas AW adheres to the original dysphemistic value by employing the exact Polish equivalent “idiotyczny” [idiotic]. The Polish rendition of CL’s “face” by TS is formal and even somewhat archaic, since he uses “oblicze” [visage, countenance], while AW employs neutral, natural, and popular “twarz” [face].

In the same excerpt CL metaphorically characterises the Christian faith by referring to its “anfractuosity”. Michael Quinion (2009) on his World Wide Words website elaborates on the sense of this word, stating that “the term is used in modern times to refer to a kind of opaque and circuitous legal prose, full of twists and turns, seemingly designed more to confuse than to clarify.”¹ He also adds that the word comes from Latin *anfractus*, a bending around, and from the verb *frangere*, to break, and he illustrates the point by mentioning the very fragment from CL. Thus, the original construal of anfractuosity is based on changing the shape of some object and finally breaking it, from which the metaphorical reading emerges. BC safely employs the borrowing “anfractuosidad”, adjusting the original to the morphology of the Spanish language, whereas BH opts for “sinuosidad”, which may be treated as an example of particularisation, since what is highlighted is the metaphorical construal of convolutedness and thus complicatedness. In the same vein, TS and AW choose respectively such particularisations as “zawiłość” [twistedness] and “zygzakowatość” [zigzaggedness], both of them evoking visual construals of shapes, or specifically moving along a path in a specific manner reminding of a given shape.

Table 3: Chapter IV, Human Wickedness (excerpt 2)

CL: At such a moment we really do know that our character, as revealed in this action, is, and ought to be, hateful to all good men, and, if there are powers above man, to them. A God who did not regard this with unappeasable distaste would not be a good being. We cannot even wish for such a God—*it is like wishing that every nose in the universe were abolished*, that smell of hay or roses or the sea should never again delight any creature, because our own breath happens to stink.

BC: Un dios así no podría ser deseado por nosotros. Hacerlo sería *como desear que desapareciera del universo el sentido del olfato*, que el aroma del humo², de las rosas o del mar no deleitara nunca más a las criaturas por el hecho de que nuestro aliento huele mal.

1| <https://www.worldwidewords.org>, accessed: 6.02.2023.

2| BC makes a strange choice of “humo” [smoke], instead of more obvious Spanish equivalent of “hay”, which is “heno” (as BH did), which may be, in fact, his oversight, due to orthographic resemblance of these Spanish words.

BH: Ni siquiera podemos desear un Dios así; es como *desear que se suprima cada nariz que existe en el universo*; que el aroma del heno, de las rosas, o del mar jamás volviera a deleitar a creatura alguna, porque resulta que nuestro propio aliento apesta.

TS: Nie możemy nawet pragnąć takiego Boga – to tak, jakbyśmy chcieli zlikwidować wszystkie nosy na świecie, by zapach siana, róż lub morza nigdy nie zachwycał żadnego człowieka, dlatego że nam cuchnie z ust.

AW: Nie możemy nawet pragnąć, aby istniał Bóg wybaczący takie czyny – to jakby *pragnąć, aby wszystkie istoty straciły powonienie*, aby nikogo nie cieszył już zapach siana, róż, lub morza, bo tak się złożyło, że nasz oddech cuchnie.

Table 3 concentrates on translations of a vivid hypothetical comparison that CL uses to illustrate one of his ideas, namely that “every nose in the universe were abolished”. What seems to be present in the case of TS’s rendition is the change of perspective – the change of agent that can be observed in moving from an impersonal structure (present in the original) to a personal, plural(ised), and yet still formal, objective, inclusive pronoun “my” [we]: “jakbyśmy chcieli zlikwidować wszystkie nosy na” [as if we wanted to abolish all noses in the world]. In the light of the synthetic classification of translation techniques proposed by Molina and Hurtado Albir (2002: 510), this emerges as a structural modulation, since TS seems to have shifted the point of view and focus by introducing a syntactic structure different in relation to the source text. However, this move on the part of the Polish translator does not make the target version more formal; in fact, a rather colloquial “flavour” of the original is still preserved, as TS adheres literally to the idea of “all noses being abolished”. In the same vein, BH proposes literal translation, namely “desear que se suprima cada nariz que existe en el universo” [wish that every nose in the universe be abolished/eliminated] and preserves the informal character of the original as well. Conversely, both AW and BC opt for more formal explicitation (and possibly modulation?): “pragnąć, aby wszystkie istoty straciły powonienie” [wish that all creatures lost the sense of smell] and “desear que desapareciera del universo el sentido del olfato” [wish that the sense of smell/olfaction would disappear from the universe] respectively. It seems to be debatable here whether such a switch from source text informality to target text formal explicitation contributes anything in terms of aptness of translation and thus whether it is felicitous or not. The above examples and their analysis also reveal that in practice it is frequently difficult to ascribe one specific translation technique to a given solution chosen by translators (hence my doubts whether some of the formulations highlighted above are just cases of explicitation or their mixture with modulation).

Table 4: Chapter V, The Fall of Man (excerpt 3)

CL: Thus the organs, no longer governed by man's will, fell under the control of ordinary biochemical laws and suffered <i>whatever the inter-workings of those laws might bring about in the way of pain, senility and death</i>
BC: de ese modo, los órganos, no gobernados ya por la voluntad del hombre, quedaron sometidos al gobierno de las leyes bioquímicas generales, y sufrieron las <i>consecuencias de la interacción</i> de unas con otras, como el dolor, la senilidad y la muerte.
BH: Es así como los órganos, ya no gobernados por la voluntad del hombre, cayeron bajo el control de leyes bioquímicas corrientes, y sufrieron <i>todo lo que el interfuncionamiento</i> de aquellas leyes pueda traer consigo a manera de dolor, senectud y muerte.
TS: Tak więc organy człowieka, nie rządzone już jego wolą, podpadają pod kontrolę zwykłych praw biochemicznych i cierpią wszystko, co <i>działanie owych praw może przynieść</i> w postaci bólu, starości lub śmierci.
AW: Narządy, którymi nie zarządzała już ludzka wola znalazły się pod kontrolą zwykłych biochemicznych praw i podlegały konsekwencjom tych praw, doświadczając cierpienia związanych z bólem, starością i śmiercią.

Table 4 focuses on the choices made while translating an apparently “innocuous” English compound, namely “inter-workings”. Indeed, its rendition does not seem to be problematic for professional Polish and Spanish translators. The latter employ a given established equivalent – BC opts for “la interacción” [interaction] BH uses “el interfuncionamiento” [interfunctioning]. The former resort to linguistic compression and generalisation (TS suggests “działanie” [functioning, work]) and amplification (AW employs “podlegały konsekwencjom” [were subjected to consequences]). Quite obviously, such choices on the part of Spanish and Polish translators are due to the nature of the languages they represent, since Spanish exhibits certain morphological affinity with English (in terms of creating compounds), whereas Polish and English seem to be more distant in this respect, though, of course, all of them belong to the same Indo-European family. Perhaps less obviously, the formal/scientific character of the original is preserved, irrespective of translation techniques selected by each of the four translators.

Table 5: Chapter V, The Fall of Man (excerpt 4)

CL: That we can die ‘in’ Adam and live ‘in’ Christ seems to me to imply that man, as he really is, differs a good deal from man as our categories of thought and our three-dimensional imaginations represent him; that the separateness—modified only by causal relations— which we discern between individuals, is balanced, in absolute reality, by some kind of ‘ <i>inter-inanimation</i> ’ of which we have no conception at all [...]. We believe that the Holy Spirit can be really present and operative in the human spirit, but we do not, like Pantheists, take this to mean that we are ‘parts’ or ‘modifications’ or ‘ <i>appearances</i> ’ of God.

BC: [...] que la separación percibida entre individuos, –modificada solamente por relaciones causales– está equilibrada en la realidad absoluta por algún tipo de «*animación recíproca*» de la que no tenemos idea alguna. [...] Creemos que el Espíritu Santo puede estar realmente presente y obrando de forma eficaz en el espíritu humano, pero no consideramos, como hacen los panteístas, que Su acción en nosotros nos convierta en «partes», «modificaciones» o «*cualidades*» de Dios.

BH: [...] que la separatividad –modificada solamente por relaciones causales– que distinguimos entre individuos, es balanceada, en la realidad, por cierto tipo de «*inter-desánimo*» del cual no poseemos concepto alguno. [...] Creemos que el Espíritu Santo puede estar realmente presente, y en forma operativa, en el espíritu humano, pero no creemos –como los panteístas– que esto signifique que somos «partes», o «modificaciones», o «*apariencias*» de Dios.

TS: [...] że odrębność – modyfikowana jedynie przypadkowymi kontaktami – którą dostrzegamy pomiędzy poszczególnymi ludźmi, zrównoważona jest w rzeczywistości absolutnej czymś w rodzaju „*międzyzależności*” (*interinanimation*), o której nie mamy żadnego pojęcia. [...] Wierzymy, że Duch Święty może być rzeczywiście obecny i działać w ludzkim duchu, ale nie uważamy, jak panteiści, by miało to oznaczać, iż jesteśmy „częściczkami”, „modyfikacjami” lub „*pozorami*” Boga.

AW: [...] że odrębność poszczególnych jednostek, modyfikowana tylko przez związki przyczynowe między nimi, w absolutnej rzeczywistości jest równoważona przez jakiś rodzaj „*między-bezruchu*”, o którym nie mamy w ogóle pojęcia. [...] Wierzymy, że Duch Święty może być naprawdę obecny i działać w ludzkim duchu, lecz w odróżnieniu od panteistów nie uważamy, że musi to oznaczać, iż jesteśmy „częściami”, „modyfikacjami” czy „*przejawieniami*” Boga.

The prefix “inter-” is the crucial element of CLs neologism “inter-inanimation”, which poses a real challenge for translators. Intriguingly, it is the stem “inanimation” that turns out to be problematic in translation. Morphologically, it can be further broken into “in-” (a prefix), “anima” (a root), and “-tion” (a suffix). The Latin root “anima” means life/breath, and in modern English is widely associated with various aspects of literal or metaphorical movement. The prefix “in-” added to this root may have two opposite senses, a confusion going back to Late Latin³. Thus, “inanimation” in English may have two meanings, namely “lack of animation” or “infusion of life or vigour, animation, inspiration”, the latter illustrated by the citation from bishop Joseph Hall: “The inanimation of Christ living and breathing within us”⁴. This may be the reason for which the three translators seem to choose inappropriately the former meaning of “inanimation”, not

3] https://www.etymonline.com/word/in-#etymonline_v_6285, accessed: 21.03.2023.

4] <https://www.thefreedictionary.com/Inanimation>, accessed: 21.03.2023. Also, Etymonline (n.d.), in the entry elaborating on the origin and complexities of the prefix “in”, provides us with the information that “Inanimate (adj.) is “lifeless,” but Donne uses

correlating with what apparently transpires from CL's text (the interpretation that more probably than not converges with the "vigorous" and inspirational sense expressed by bishop Hall above). Thus, both Polish translators struggle with the original neologism "inter-inanimation", which only reveals the problematic nature of this lexical unit – it appears that neither "międzyzależność" (TS⁵) [inter-dependence] nor "między-bezruch" (AW) [inter-stillness] are fully adequate, though, rather predictably, both TS and AW employ adequately the prefix "między-" [between] as an equivalent of English "inter-". In the case of Spanish translators, we can expect that they may resort to some kind of 'morphological affinity' between Spanish and English. Indeed, BH employed morphologically similar "inter-desánimo" [inter-discouragement], which emerges as a somewhat surprising misconstrual of CL's idea, but BC suggests a successful and precise rendition of "inter-inanimation" as "animación recíproca" [reciprocal animation], which, again, adequately encapsulates the meaning of the English prefix "inter-". On the whole, all professional translators but one (BC) seem to be not fully precise and successful while translating the term "inter-inanimation". On the other hand, caution should be exercised while evaluating whether translators really commit a translation error or not. However, if we resort to Hejwowski's classification of translation errors, we may be tempted to assume that TS and AW choose the most common "dictionary equivalent" which does not have to be the right solution, whereas BH falls into the trap of "false friends", all of them being example of syntagmatic errors (Hejwowski 2004: 203–204). Or perhaps one could even go so far as to argue that TS, AW, and BH simply commit "misinterpretation errors", resulting from erroneous interpretations on the part of the translator and "most commonly [...] stem[ming] from insufficient knowledge of the source language, and above all – source culture" (Hejwowski 2004: 210). This may well be the case, but in the light of the background information about the translators in question presented earlier in this work, it appears to be highly improbable here. Hejwowski (2004) also adds that an error can stem not only from linguistic factors but also from cultural and intentional factors, meaning that translation errors are not always negative – they can result from conscious translator choices that contribute to shaping the perception of the translation. Finally, he makes the distinction between errors and discrepancies, the latter being differences between the source text and the translation that arise from translator choices so they may not necessarily be considered

inanimate (v.) to mean "infuse with life or vigor." https://www.etymonline.com/word/in-#etymonline_v_6285, accessed: 21.03.2023.

5] Additionally, earlier in this fragment, TS mistranslates "causal relations" as "przypadkowe kontakty" [casual contacts], which in all probability results from the translator's oversight, falling victim to the orthographic resemblance between English words "caUS-al" and "caSUal".

errors. Regardless of the above doubts, it seems that all translations preserve the original formal register, ostensibly due to the novel and neologistic nature of the words consisting of the prefixes “inter-” and “między”, followed by a given root in Spanish and Polish respectively.

Another translationally challenging fragment presented in Table 5 is “‘appearances’ of God”. CL puts the word “appearances” in converted commas, which may suggest to the reader that he qualifies the meaning of this word in a way that it should fit whatever are his “theological purposes”. This may in turn somehow alert translators both in a positive and negative sense, as they may also start to overthink and become suspicious about the rendition of “appearances”. Spanish offers a safe solution to this potential translatory problem, as there exists a precise equivalent of “appearance” in that language, equally polysemous as in English, namely “apariencia”. This is probably why BH resorts to interpretatively spacious “‘apariencias’ de Dios”. In this case the translator is exempt from adjudicating the sense of “appearances” and leaves the interpretation to the target reader. In turn, BC opts for riskier “«cualidades» de Dios” [qualities of God], narrowing down the scope of the word to somewhat imprecise “qualities”, which may, perhaps, be also “read” in Spanish as attributes or virtues. TS seems to have mistranslated “appearances” as “pozory” [what appears to be, but does not really exist], whereas AW comes up with “przejawy” [manifestations], which is precise in the context of the theological reasoning presented by CL. Again, in the light of Hejwowski’s considerations on translational discrepancies and errors, one may only speculate about factors that prompted all the afore-mentioned translators to make the choices they made and whether some of them are really to be classified as errors as such or not.

Table 6: Chapter V, The Fall of Man (excerpt 5)

CL: The world is a dance in which good, descending from God, is disturbed by evil arising from the creatures, and the resulting conflict is resolved by <i>God’s own assumption of the suffering nature which evil produces. The doctrine of the free Fall</i> asserts that the evil which thus makes the fuel or raw material for the second and more complex kind of good is not God’s contribution but man’s [...].
BC: el conflicto entre ambos es resuelto por <i>la decisión divina de asumir la naturaleza doliente, que es la causa del mal. La doctrina de la caída, un acto libre del hombre</i> , afirma que el mal (que hace de combustible o materia prima de un segundo y más complejo género de bien) no es obra de Dios, sino del hombre.
BH: [...] y el conflicto resultante es resuelto por <i>la propia toma por parte de Dios, de la naturaleza doliente producida por el pecado. La doctrina de la libre caída</i> sostiene, que el mal, que es de este modo el combustible o la materia prima para el segundo y más complejo tipo de bien, no es contribución de Dios sino del hombre.

TS: [...] a konflikt, jaki z tego wynika, zostaje rozwiązany dzięki przyjęciu przez Boga cierpiącej natury wytwarzającej zło. Doktryna o dobrowolnym upadku człowieka twierdzi, że zło, które w wyniku tego stało się paliwem czy surowcem dla drugiego, bardziej skomplikowanego rodzaju dobra, nie jest dziełem Boga, lecz człowieka.

AW: [...] a wynikiły konflikt Bóg rozwiązuje poprzez wniebowzięcie cierpiącej natury, która wytwarza zło. Zgodnie z nauką o swobodnym charakterze Upadku zło stanowiące paliwo lub surowiec dla drugiego i bardziej złożonego rodzaju dobra, nie jest wkładem Boga, lecz człowieka.

Table 6 highlights translational deficiencies present in the Polish and Spanish translations due to a source-language lexico-syntactic “unit” which causes the translators to misconstrue its message. Thus, “God’s own assumption of the suffering nature which evil produces” emerges as both a lexically and syntactically challenging fragment for some translators. The only professional translator who aptly captures the message of this excerpt is BH, as she appropriately “reads” the causality of this context, and her rendition is “la propia toma por parte de Dios, de la naturaleza doliente producida por el pecado” [God’s own decision to take the suffering nature produced by sin]. It is the evil that produces the suffering nature, not the other way around. Additionally, BH employs the technique of particularisation by replacing more general “evil” with theologically relevant “pecado” [sin], which also constitutes a certain case of “progress”, a gloss meant for the target audience (in the light of Berman’s understanding of the nature of retranslations). In turn, BC suggests “la decisión divina de asumir la naturaleza doliente, que es la causa del mal” [the divine decision to assume/take the suffering nature, which is the cause of evil], wrongly reversing the order of cause and effect (*the suffering is the cause and evil is the effect). The same mistranslation occurs in the Polish versions of TS and AW: “cierpiącej natury wytwarzającej zło” [the suffering nature producing evil] and “cierpiącej natury, która wytwarza zło” [the suffering nature which produces evil] respectively. Additionally, and somehow surprisingly, AW mistranslates “the resulting conflict is resolved by God’s own assumption of the suffering nature” as “a wynikiły konflikt Bóg rozwiązuje poprzez wniebowzięcie cierpiącej natury” [and the resulting conflict God solves by taking the suffering nature to heaven], which appears as an example of overtheologising on the part of the translator, who, for some reason, shies away from the more neutral and widespread meaning of “assumption” as acceptance/taking on and apparently is misguided by the Assumption (of the Virgin Mary). So, again, the potential translation error here is not successfully capturing the cause-and-effect nexus between the suffering nature and evil by three of the afore-mentioned translators.

“The doctrine of the free Fall” also constitutes a potential conundrum for translators. One may consider here the literal and physical construal, but in the understanding of CL it is to be interpreted metaphorically as volitional, depending on humans’ free will⁶.

However, BC and BH deal with this notion intelligently in their translations, each of them resorting to a different technique. BC opts for a mixture of modulation and particularisation in “La doctrina de la caída, un acto libre del hombre” [the doctrine of the fall, a free act of a human], where the adjective “libre” [free] is moved to the particularised fragment. Conversely, BH adheres safely to literal translation: “La doctrina de la libre caída” [the doctrine of the free fall]. Unlike BC’s exegetic rendition, the one by BH leaves the interpretation to the reader, as the Spanish adjective “libre” is equally polysemous as its English equivalent “free”. The same type of polysemy applies to the Polish adjective “wolny” [free], so Polish translators could also naturally opt for weaving this word into their renditions, just to be “on the safe side”. However, this is not the case as concerns TS and AW. Each of them uses a synonym with a different effect. TS adequately comes up with “Doktryna o dobrowolnym upadku człowieka” [the doctrine of the voluntary fall of a human], also making it more explicit and particularising it by adding the human element. AW, in turn, proposes “Zgodnie z nauką o swobodnym charakterze Upadku” [according to the science of the free character of the fall], which seems to be less successful, if not inadequate, since the Polish adjective “swobodny” [free] is at best semantically too spacious (polysemous) and at worst it has distinct connotations “gravitating” towards the laws of physics. On the whole, AW’s formulation is more physical (related to physics) than theological so it does not quite correspond with the message of CL’s text.

Table 7: Chapter VI, Human Pain/Chapter VII, Human Pain-continued (excerpt 6)

CL: Thus the terrible necessity of tribulation is only too clear. God has had me for but forty-eight hours and then only by dint of taking everything else away from me. Let Him but sheathe that sword for a moment and I behave like a puppy when the hated bath is over—I shake myself as dry as I can and race off to reacquire my comfortable dirtiness, if not in the nearest manure heap, at least in the nearest flower bed. And that is why tribulations cannot cease *until God either sees us remade or sees that our remaking is now hopeless* [...].

Of all evils, pain only is sterilised or disinfected evil [...]. After an error you need not only to remove the causes (the fatigue or bad writing) but also to correct the error itself: after a sin you must not only, if possible, remove the temptation, you must also go back and repent the sin itself. *In each case an ‘undoing’ is required. Pain requires no such undoing.*

6] For further elaboration on this issue see <https://www.cslewis.com/creations-weak-point/>.

BC: Si el Señor envainara se espada un instante, me comportaría como un cachorro tras el odiado baño. Me sacudiría para secarme cuanto pudiera, y me apresuraría a recuperar mi confortable suciedad en el cercano lecho de flores, o peor aún, en el contiguo montón de estiércol. Ésa es la razón por la que la adversidad no cesará *hasta que Dios nos rehaga de nuevo o vea que carece de esperanzas seguir intentándolo*.

El dolor es, entre todos los males, el único esterilizado o aséptico [...]. *en ambos casos se requiere «deshacer» algo. el dolor no necesita deshacer nada.*

BH: Tan sólo permítasele envainar su espalda por un momento, y me comporto como un cachorro una vez terminado su odioso baño—me sacudo hasta quedar tan seco como pueda, y corro a readquirir mi cómoda mugre, si no bien en el montón de estiércol más cercano, por lo menos en el más cercano macizo de flores. y por eso es que la tribulación no puede cesar *hasta que Dios nos vea ya sea rehechos, o que el rehacernos no tiene ahora esperanza.*

De todos los males, solamente el dolor es un mal esterilizado y desinfectado [...]. *en cada caso se requiere un “deshacer”. el dolor no requiere tal deshacer [...]* pero el dolor es estéril una vez que se acaba.

TS: Niech tylko jednak na chwilę schowa miecz do pochwy, a zaczynam się zachowywać jak szczeniak, gdy znieawidzona kąpiel wreszcie się skończy – otrząsam się z wody i pędzę, by jak najszybciej odzyskać utracony brud, jeżeli nie w najbliższym gnojowisku, to przynajmniej na grządce. Dlatego właśnie cierpienia nie mogą ustać, *aż dopóki Bóg nie zobaczy, że się zmieniliśmy albo że ta nasza zmiana jest w tej chwili niemożliwa.*

Spośród całego zła cierpienie jest tylko wysterylizowanym czy zdezynfekowanym złem [...]. *W każdym przypadku wymagane jest „odrobienie”. Cierpienie nie wymaga takiego odrobienia [...]* ale samo cierpienie, gdy już się zakończyło, jest sterylne.

AW: Niech tylko na chwilę schowa do pochwy swój miecz, a ja zachowam się jak szczenię, gdy znieawidzona kąpiel dobiegła końca – otrząsnę się z wody, jak tylko potrafię, i popędzę, aby ponownie zanurzyć się w coś przyjemnie brudnego, w najbliższą grządkę z kwiatami, jeśli nie w najbliższą kupę gnoju. Oto dlaczego udręki nie mogą ustać, *dopóki Bóg nie ujrzy nas stworzonymi na nowo lub dopóki nie zrozumie, że nasza odnowa jest sprawą beznadziejną.*

Ze wszelkiego zła jedynie cierpienie jest złem wysterylizowanym lub wydezynfekowanym [...]. *W każdym wypadku wymagane jest „odczynienie”. Cierpienie nie wymaga takiego odczynienia [...]* lecz gdy tylko się skończy, cierpienie jest jałowe.

In turn, Table 7 focuses on forms which may be challenging in translation on account of their morphological structure. These are compounds containing the repetition suffix, or specifically, prefix “re-” (Dixon 2014: 169) and the prefix which has a reversative meaning, namely “un-” (Dixon 2014: 104). In CL’s “[...] until God either sees us remade or sees that our remaking is now hopeless’ the repetition prefix “re-” features twice, forming a kind of coherent conceptual

unit (past-participle adjective “remade”, noun “remaking”). The translations of the above excerpt are to a large extent creative, both lexically and in terms of using various translation techniques. BC resorts to a mixture of transposition, amplification, and modulation, by changing a grammatical category from an adjective to a verb, adding an adverb, and changing the point of view in terms of agentivity (in the original version God is patientive and humans are agentive, in BC’s rendition God becomes the agent): “que Dios nos rehaga de nuevo” [that God remakes us anew]. In the second part of this context he employs modulation: “o vea que carece de esperanzas seguir intentándolo” [or sees that it lacks hopes to keep trying]. BH, for a change, is less creative and applies mostly literal translation, preserving the same grammatical categories and the same perspective (the masculine plural adjective “rehechos” [remade] and the noun “el rehacernos” [the remaking us]). By analogy to BC, TS employs transposition and switches from an adjective to a verb: “dopóki Bóg nie zobaczy, że się zmieniliśmy” [until God sees that we have changed], but in the second part he adheres to the same grammatical category, namely the noun “nasza zmiana” [our change]. The most stylised and archaised translation seems to be represented by AW, who makes use of archaic particularisation: “dopóki Bóg nie ujrzy nas stworzonymi na nowo” [until God beholds us created anew], and in the second part he opts for more particular “odnowa” [renewal/revival].

Translators also have to render the compound “undoing”, which CL weaves into his considerations concerning the nature of sin and of pain. The word functions in English in the entrenched conventionalised phrase “to be sb’s undoing” in the sense of failure/downfall. In CL’s context, however, the meaning of “undoing” is different, associated with “the most frequent meaning of *un-* [indicating] ‘reversal of a process’” (Dixon 2014: 105).

In this case, both Spanish translators rely on literal translation, a technique fully justified and reasonable, since Spanish has at its avail the verb “deshacer” [to undo], which can be converted into the deverbal noun “un deshacer” [undoing]. Thus, BC chooses the verb, BH opts for the noun, and both of them, in a way, do not have to concern themselves with the interpretation of the Spanish reader.

The Polish translators, however, face a challenge here as Polish in this respect does not converge with English in terms of the confluence of morphological and semantic equivalence. TS seems to ignore this fact and suggests “odrobienie” [undoing], which, apparently, is morphologically equivalent, but semantically imprecise and confusing, since it does not readily create the association of atonement for sins in the Polish recipient, but rather of accomplishing an assignment/doing one’s homework. Conversely, AW opts for rather archaic “odczyńnienie”, which in the Polish tradition means lifting a spell from someone. Even though the folk-belief connotations are strong, it appears that AW’s choice

is appropriate in the philosophical and theological context present in the original. Either way, translators are challenged to react accordingly to convey such a “finetuned” subsense of this prefixed English noun in CL’s treatise⁷.

Table 8: Chapter VIII, Hell (excerpt 7)

CL: <i>Destruction, we should naturally assume, means the unmaking, or cessation, of the destroyed. In all our experience, however, the destruction of one thing means the emergence of something else. Burn a log, and you have gases, heat and ash. To have been a log means now being those three things.</i>
BC: <i>Es natural suponer que «destrucción» significa «disolución» o «supresión» de lo destruido [...]. Haber sido tronco significa ser ahora esas tres cosas.</i>
BH: <i>Debiéramos suponer en forma natural, que destrucción significa el deshacer, o cesación, de lo destruido [...]. Haber sido un leño significa ahora ser esas tres cosas.</i>
TS: <i>Zniszczenie—można założyć w sposób naturalny—oznacza zniweczenie lub zakończenie istnienia niszczonego [...]. Bycie kłodą oznacza, że jest się teraz tymi trzema rzeczami.</i>
AW: <i>Zniszczenie, jak powinniśmy naturalnie założyć, oznacza unieważnienie lub ustanie istnienia zniszczonego stworzenia [...]. To, że coś było polanem oznacza teraz bycie tymi trzema rzeczami.</i>

By analogy to renditions of “undoing” in the previous excerpt, Table 8 presents diverse translations of “unmaking”, which CL contextualises in the eighth chapter of his work while defining “destruction of the destroyed”. “Unmaking” is, in fact, the part of the destruction-unmaking-cessation conceptual structure created by CL. As to official translations discussed here, BC opts for “disolución” [dissolution], BH chooses “deshacer” [unmaking, undoing], TS suggests “zniweczenie”

7| As to renditions of “undoing” in Polish translations, a few more cases of felicitous lexical creativity can be presented here. I asked a group of MA translation students from the University of Silesia (between years 2020–2022) to translate certain fragments from CL’s work into Polish (a study in preparation). They are mostly young people in their twenties, GenZers, who ostensibly represent the most computer-savvy generation at the beginning of the third decade of the 21st century. Thus, it should not come as a surprise that the most frequent choice among these novice student translators in this context is “cofniecie”, which in Polish may quite obviously and traditionally point to withdrawal, annulment, cancellation, turning or going back (depending on the context), but this translation may be connected with them being embedded in IT technology on a daily basis. As a result, yet another specific sense of the word may be activated (also in the contemporary Polish target audience) namely the one functioning in computing, pointing to undoing an action by pressing Ctrl+Z. In the similar vein, another word employed by these young translators connoting modern technology is “wyzerowanie” [zeroing/resetting].

[thwarting], and AW employs “unieważnienie” [invalidation, annulment, cancellation]. Each of these choices represents various techniques and degrees of directness. BC’s and AW’s options are euphemistic particularisations, BH’s choice is unproblematic literal translation (as it leaves—on the part of the translator—the interpretation to the target reception), and TS’s suggestion is an example of more direct archaicised particularisation. The remainder of the fragment concerning “unmaking” contains an appositional explicative specification of the term, succinctly defining it as “cessation”. This formal word is, again, rendered in various ways in translations ranging from literal translation (BH’s morphologically equivalent “cesación” and AW’s morphologically non-equivalent “ustanie”) through generalisation (general and neutral “zakończenie” [ending] in the case of TS) to a mixture of particularisation and modulation (BC’s “supresión” [suppression], which is more creative and changes the focus of the original construal)⁸.

Table 9: Chapter IX, Animal Pain (excerpt 8)

<p>CL: Even in the single pain, there is no self to say ‘I am in pain’—for if it could distinguish itself from the sensation—the bed from the stream—sufficiently to say ‘I am in pain’, it would also be able to connect the two sensations as its experience. [...] and the higher domestic animals, have not, in some degree, a self or soul which connects experiences and gives rise to rudimentary individuality. But at least a great deal of what appears to be animal suffering need not be suffering in any real sense. <i>It may be we who have invented the ‘sufferers’ by the ‘pathetic fallacy’ of reading into the beasts a self for which there is no real evidence.</i></p>
<p>BC: Posiblemente <i>hayamos sido nosotros los inventores del animal «doliente» mediante la «falacia patética» de atribuir a las bestias un «yo» del que no hay la menor evidencia real.</i></p>
<p>BH: Puede que <i>seamos nosotros quienes hemos inventado a los “sufrientes” mediante la “falacia patética” de ver en las bestias un yo del cual no hay evidencia alguna.</i></p>
<p>TS: Być może, <i>iż to właśnie my wymyśliliśmy „cierpiące” zwierzęta, powodowani „patetyczną iluzją” dopatrywania się w nich istnienia „ja”, na które nie ma żadnych rzeczywistych dowodów.</i></p>

8] It is worth mentioning at this point that the most famous connection between the process of unmaking in the context of pain was made by Elaine Scarry (1985) in her influential work *The Body in Pain. The Making and Unmaking of the World*, where the author highlights the making-unmaking dichotomy. The title of the Polish official translation of Scarry’s classic work created by Joanna Bednarek in 2019 is *Ból – konstruowanie i dekonstruowanie świata w obliczu cierpienia* [Pain – constructing and deconstructing the world in the face of suffering]. None of the translators whose work is analysed in this study entertained the idea of rendering unmaking in terms of deconstructing, which should not come as a surprise, given different contexts and periods in which Lewis’s and Scarry’s works were created.

AW: Być może to jedynie my wytworzyliśmy „cierpiących” poprzez „psychizację przyrody”, poprzez przypisywanie zwierzętom jaźni, na istnienie której nie ma prawdziwych dowodów.

The last excerpt from CL juxtaposed with its Polish and Spanish translations contains two notions which the author qualifies, and he does so by inserting them inside quotation marks. Such a textual and stylistic action may put some translators on guard and compel them to act accordingly in terms of making an attempt to “unearth” some special additional meaning or connotation in the word/expression at hand. In the case of CL, the first qualified “object”, namely the “sufferers”, comes into being by the application of a specific mental operation, which CL simultaneously labels and qualifies as the “pathetic fallacy” (the second qualified notion) – “we [...] have invented the “sufferers” by the ‘pathetic fallacy’ of [doing something]”. Both BH and AW do not appear to be alarmed by the original qualification of “sufferers” and apply literal translation: “los sufrientes” and “cierpiący” (a plural noun) respectively. Thus, they only stress the presence of the qualified lexical item by preserving quotation marks and do not decide to elaborate on this qualification any further. Conversely, BC and TS apply analogous instances of what appears to be particularisation and they refer to “el animal «doliente»” [the suffering, pained animal] and “‘cierpiące’ zwierzęta” [suffering animals] respectively. It is worth noting there that in each case what is qualified is only the equivalent of the original element while the added element (animal(s)) is not qualified. Various semantic shades and connotations may also be observed in the rendition of the verb “invent”. Spanish is in many respects morphologically akin to English so no wonder BH employs “quienes hemos inventado” [who have invented], whereas BC slightly changes the original construal by applying transposition, a noun instead of a verb, namely “hayamos sido nosotros los inventores del [...]” [it might be us who invented the]. TS, in turn, instead of using an unambiguous Polish equivalent “wynaleźć” [to invent] opts for more ambiguous “wymyślić”, which, apart from the sense of being an inventor, may also, to some extent negatively, connote thinking or making up something that does not exist in reality. Such a choice should not be seen as unwarranted when we look at his rendition of the original expression “pathetic fallacy” (his choice of lexis in the Polish translation may suggest a negative evaluation of the referent behind this expression), appearing later in this context (to be elaborated on shortly). AW, for a change, employs particularisation (rather neutral or even positive in terms of evaluation), which is the verb “wytworzyć” [create, manufacture], again corresponding with his neutral if not positive option for CL’s “pathetic fallacy” (see further discussion here).

It is intriguing to observe how translators act while being confronted with CL's second qualified notion, namely the "pathetic fallacy". The notion of pathetic fallacy is already well-established in the English language, having been coined by the British cultural critic John Ruskin in 1856⁹. The Spanish translators again may take advantage of the lexical and morphological correspondences holding between their mother tongue and English, and they do so quite willingly. Both BC and BH readily make us of literal "falacia patética", meaning that they do not have to adjudicate whether the concept introduced by CL has rather positive or negative connotations. Polish translators in turn seem to be more disadvantaged in this respect, since the English adjective "pathetic" is a potential false friend for Poles (its morphological cognate "patetyczny" in Polish denoting something exulted, lofty, solemn, pompous, or grandiloquent). Thus, just like in Spanish literal translation turns out to be an apt translation technique (as illustrated above), Polish renditions of "pathetic fallacy" may turn out to be more problematic, interpretatively ambiguous, or imprecise. TS chooses the formulation "patetyczna iluzja". Technically, "pathetic" versus "patetyczny" can be perceived as a calque, but each word is entrenched in English and Polish respectively, and each of them has a different sense or connotation attached to it. To Polish eyes or ears, as already mentioned, "patetyczny" may point to something at worst pompous/grandiose and at best solemn. Either way it carries a negative connotation just like modern English "pathetic", but a different one ("pathetic" denoting weak, useless, or causing pity). In connection with "iluzja" [illusion] employed by TS as an equivalent of "fallacy", the final effect is only mildly negative if not neutral, or even slightly positive – lofty illusions may emerge as somewhat palatable after all. Thus, the negative connotation behind "patetyczny" appears to be to some extent neutralised or softened and the result looks like the case of an apt collocation. In "patetyczna iluzja" [lofty illusion] a translator may conceptually depart from illusion and endow with being pathetic, which in turn leads to "iluzja" and "patetyczny" in Polish translation. This is what TS may have done provided that he adhered to the obsolete/archaic meaning of English "pathetic"¹⁰, its sense

9] For this reason, it has already made its way to numerous dictionaries. For instance, Cambridge Dictionary refers to it as the situation "(in art and literature) when animals and things are described as if they have human emotions or qualities" (<https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english-polish/pathetic-fallacy>, accessed on 27.03.2023), and Glosbe defines it as "an error in logical argumentation which consists in treating inanimate objects or concepts as if they were human beings, for instance having thoughts or feelings" (<https://pl.glosbe.com/słownik-angielsko-polski/pathetic%20fallacy>, accessed on 27.03.2023).

10] It has been rightly pointed out to me by an observant reviewer of this article that it is possible that in the expression "pathetic fallacy" Ruskin coined "pathetic" directly from the Greek root, thus it did not necessarily denote its traditional meaning/s in (modern) English. Therefore, the adjective on its own does not seem to make much sense in

being affecting the feelings (and this indeed corresponds with the sense of its Polish cognate “patetyczny”). However, the modern senses of English “pathetic” do not embrace this connotation. It is difficult, if possible at all, to adjudicate whether this was a conscious choice on the part of TS (who cannot be consulted on that issue any more) or some kind of inadvertent oversight, discrepancy, or even translation error (see Hejwowski 2004, also in this work). It is also equally impossible to ascertain now whether CL had in mind a modern negative meaning of “pathetic” or the neutral obsolete one. As can be seen, nothing is obvious in the case of this example, both in terms of the source fragment and its corresponding target rendition. The only comment that can be made here is that a direct translation of “pathetic” as “patetyczny” might not fully capture the subtle nuances (e.g. against the background of historical vs. modern senses) and cultural connotations associated with each term in its respective language. Ideally, translators need to consider the broader context and connotations to ensure an accurate rendering of the intended meaning present in the original text, but the latter may not be so unequivocal either.

AW apparently avoids the above conundrum by making use of a formal, scientific, neutral expression “psychizacja przyrody” [psychisation of nature], which appears to be a case of particularisation. One may also suppose that this is an example of a temporary equivalence, so the technique of discursive creation, but this is not the case. This phrase, along with others, like “antropomorfizacja” [anthropomorphisation] or “reifikacja” [reification], has already been entered into numerous (both traditional and on-line) dictionaries, so it may be treated as a fixed entrenched expression.

Finally, CLs explication of the pathetic fallacy, which is “reading into the beasts a self”, gives translators a chance to pursue diverse stylistic solutions. The construal of “reading something into something else” in English contains a somewhat negative connotation of believing that something has a particular meaning when in reality it has not, or of discerning in or inferring from a statement the meanings not intended by the speaker or writer.¹¹ Also, English “beast”, being a formal or literary synonym for an animal, may also be endowed with a negative connotation, indicating specifically a (mythical) fierce animal. The translators distribute these connotative nuances by creating diverse configurations in their Polish and Spanish renditions. BC’s “de atribuir a las bestias un «yo»” [of attributing to the beasts an I] is slightly more formal than BH’s

Ruskin’s coinage, as it only works in the entrenched, specific meaning of the expression at hand.

11| See the definitions from Cambridge Dictionary (<https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english-polish/read-sth-into-sth?q=read+into>, accessed: (27.03.2023), and the Free Dictionary (<https://www.thefreedictionary.com/read+into>, accessed: 27.03.2023).

“de ver en las bestias un yo” [to see in the beasts an I], but both of them, again, take advantage of the fact that English “beast” and Spanish “bestia” are semantic cognates. TS’s rendition “dopatrywania się w nich istnienia ‘ja’” [of discerning in them the existence of I] is comparable to that of BH, as both of these translations rely on the visual construal by employing verbs of perception: “dopatrywać (się)” [to discern] and “ver” [to see] respectively. Beasts in TS’s versions are omitted, as he uses the pronoun “them”, which is coreferential with “zwierzęta” [animals]. AW’s translation, for a change, corresponds with that of BC, as they both resort to the equivalent verbs, “przypisywać” and “atribuir” [to attribute] respectively. Again, AW avoids “beasts” and employs a formal equivalent of “self” popular in Polish philosophical discourse, namely “jaźń” [selfhood].

5. Conclusions

Though C. S. Lewis’s theological/philosophical discourse may pose a translatory challenge, I cautiously argue that, on the whole, the four translators whose work I analyse have been successful while rendering Lewis’s ideas into Polish and Spanish. To try and validate such a general claim, at least partly, I resorted to the components of House’s translation quality assessment model (2001) and applied them to the precedent analysis.

The pinpointing of and the painstaking discussion on specific translation techniques (Molina/Hurtado Albir 2002) applied by the Polish and Spanish translators may suggest that they make recourse to many of them (perhaps with the exception of adaptation, compensation, description, discursive creation, linguistic amplification, linguistic compression, substitution, and variation) in order to adjust and “regulate” their usage accordingly, to adequately convey the richness of the original message to the effect that “an original and its overt translation are to be equivalent at the level of Language/Text and Register as well as Genre” (House 2001: 250).

While comparatively juxtaposing specific lexical, morphological, and syntactic structures present in Lewis’s text with their corresponding “solutions” applied by the two Polish translators Szafrąński and Wojtasik, I made an observation concerning rather modern/neutral renditions of certain fragments created by Szafrąński, responsible for the first Polish translation and more stylised archaic renditions of Wojtasik, the one creating the Polish retranslation. This prompts me here to ponder one point in the context of Berman’s theory on older and newer translations. Can it be really so (provided that the above-delineated tendency between Szafrąński and Wojtasik “persists” systematically) that the first Polish translation of Lewis’s work is more domesticating and Wojtasik’s retranslation is more foreignising? That would mean that the former strives to domesticate the original text by incorporating into his translation more neutral and modern

language, whereas the latter endeavours to foreignise it by weaving into his translation more archaic(ised) elements. However, the excerpts of the original in relation to which I made the above juxtaposition represent general field and informal and popular tenor (being two components of register in the understanding of House 2001), so the status quo appears to be preserved between the original and its first Polish rendition, as both texts are written in the comparable register, whereas Wojtasik's archaisation within his retranslation cannot be unequivocally treated as foreignisation, since it actually departs from the non-archaic character of the original fragment. Then, at least the above case does not seem to render Berman's hypothesis feasible. On the other hand, it is Szafrński's rendition of 1996 that holistically emerges as excessively archaic, old-fashioned (this has not been shown in the present article, as referring to numerous such excerpts goes beyond its scope; see analysis of the fragments from Tables 2 and 8) and, somewhat paradoxically, at the same time oversimplistic and informal, thus lacking certain features of academic register. However, the latter objection may be easily dismissed, since the translator may have wanted to make the Lewis's discourse more accessible to a wider readership, not just to academics. Conversely, the new translation created in 2010 authored by Wojtasik emerges as very modern, "keeping abreast" of the 21st-century contemporary Polish. Wojtasik seems to have captured the stylistic and academic (theological, philosophical) "vibes" present in the original. One could even get the impression that in his rendition Wojtasik even "revs up" the academic character of the original, without, however, depriving it of stylistic lightness and clarity (this may again look like a sweeping and impressionistic generalisation, but it is based on my thorough "experience" with and perusal of Wojtasik's rendition). Either way, the above argumentation seems to have turned tables again in the light of Bergman's theory, as the first Polish translation transpires to be rather foreignising/source-oriented and the Polish retranslation reads as predominantly domesticating/target-oriented, which runs counter to Berman's expectations encapsulated in his hypothesis.

As to the Spanish translators, it seems that the renditions created by Barco Collazos and Bunster Hiriart are comparable in their comprehensibility, clarity, and "performance" in precisely and equivalently conveying the content of the original. This appears to have already been confirmed with the help of the House's methodological tool. However, in terms of lexis, Barco Collazos's translation emerges holistically as more neutral as compared to that of Bunster Hiriart, where more specialist theological vocabulary is employed. If this is the case, then through the lens of Berman's theory the first Spanish translation could be labelled as rather foreignising, and the Spanish retranslation transpires to be domesticating. Just like in the case of Polish first translation and retranslation, Berman's assumption is again not confirmed, although further research is needed here.

The interpersonal functional component named within the House's model also presupposes the presence of the implied readers upon whom hinge "the translator's subjective interpretation of the text, but also [...] the reasons for the translation" (House 2001: 255). This is one of the crucial social factors that I am aware of in the context of creating translations but give little attention to here, as not being the focus of these considerations. Indeed, it would be worth establishing whether we may speak of four distinct target audiences (pertinent to and representing four mini-cultures that I postulate earlier) or rather more (culturally) universal Polish and Spanish recipients, especially the ones who are "consumers" of the discussed two retranslations, the target audiences embedded in the second decade of the 21st century. It would be justified to ask questions about the profile of these contemporary recipients, about their expectations, abilities, prejudices, viewpoints (also within the context of the topical spiritual-material divide, since we consider a religious/theological work here). Should 21st-century translators be heedful of such issues as, say, political correctness, unbiased gender-neutral language, or "religious sensitivity"? Should they be overtly explicative and exegetic in their translation, because the reader cannot be bothered to check further and learn for themselves? Or, conversely, should they be very economical and not explicit, assuming that the reader is willing and able to google out everything they want or consult AI on missing information? These questions remain unanswered here but may be addressed elsewhere.

In sum, both Berman's and House's views on the nature of translation and translators are convergent in that any translation (and maybe any translator as well for that matter), at least metaphorically, is never a final(ised) product carved in stone, but rather a processual entity to be constantly refined and perfected (though, of course, factually and technically any translation must be finished at some point to be, for instance, published). A state of being "in the making" (see Wyatt 2012: 34 at the beginning of this paper) is a natural and inherent characteristic of any translator, but this may also apply to their work spatio-temporally, since "[t]ranslation involves text transfer across time and space, and whenever texts move, they also shift frames and discourse worlds" (House 2001: 249). The final and clinching assertion for the present considerations, containing hope for the future, comes from Juliane House: "[I]t must be stressed that despite all these 'external' influences, translation is at its core a linguistic-textual phenomenon, and it can be legitimately described, analysed and evaluated as such" (House 2001: 254–255).

References

- Berman, Antoine (1984/1992). *The Experience of the Foreign: Culture and Translation in Romantic Germany*. New York. (trans. Stefan Heyvaert).

- Dixon, Robert Malcolm Ward (2014). *Making New Words. Morphological Derivation in English*. Oxford.
- Ionescu, Arleen/Nicolae, Adina. (2012). "Czech Translation Theory in Translation: A Review of Jiří Levý, *The Art of Translation*". In: *Word and Text. A Journal of Literary Studies and Linguistics*. 2(2). Pp. 183–187.
- Hejwowski, Krzysztof (2004). *Translation: a Cognitive-Communicative Approach*. Olecko.
- House, Juliane (2001). "Translation Quality Assessment: Linguistic Description versus Social Evaluation". In: *Meta: journal des traducteurs/Meta: Translators' Journal*. 46(2). Pp. 243–257.
- Hyland, Ken (2005). *Metadiscourse: Exploring Interaction in Writing*. London/New York.
- Koster, Cees (2011). "Comparative approaches to translation". In: Gambier, Yves/ Doorslaer, Luc van (eds.) *Handbook of translation studies*. Vol. 2. Amsterdam/Philadelphia. Pp. 21–25.
- Lewis, Clive Staples (1940/2001). *The problem of pain*. New York.
- Lewis, Clive Staples (1994/2010). *el problema del dolor*. Madrid. (trans. José Luis del Barco Collazos).
- Lewis, Clive Staples (1995). *Problem cierpienia*. Katowice. (trans. Tadeusz Szafrński).
- Lewis, Clive Staples (2006). *el problema del dolor*. New York. (trans. Susana Bunter Hiriart).
- Lewis, Clive Staples (2010). *Problem cierpienia*. Kraków. (trans. Andrzej Wojtasik).
- Molina, Lucía/Hurtado Albir, Amparo (2002). "Translation Techniques Revisited: A Dynamic and Functionalist Approach". In: *Meta: journal des traducteurs/Meta: Translators' Journal*. 47(4). Pp. 498–512.
- Paloposki, Outi/Koskinen, Kaisa (2010). "Retranslation". In: Gambier, Yves/ Doorslaer, Luc van (eds.) *Handbook of translation studies*. Vol. 1. Amsterdam/Philadelphia. Pp. 294–298.
- Quinion, Michael (n.d.). *World Wide Words. Investigating the English language across the globe*. (<https://www.worldwidewords.org/weirdwords/ww-anf1.htm>, accessed: 6.02.2023).
- Scarry, Elaine (1985). *The Body in Pain. The Making and Unmaking of the World*. New York/Oxford.
- Scarry, Elaine (2019). *Ból. Konstruowanie i dekonstruowanie świata w obliczu cierpienia*. Warszawa. (trans. Joanna Bednarek).
- Wyatt, Bogusława (2012). *Translation as a human skill. From predisposition to expertise*. Poznań.
- Yasin, Ayman Haj (2019). "Antoine Berman on Retranslation". In: *International Journal of English and Education*. 8(2). Pp. 145–153.

Adam Palka

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Instytut Językoznawstwa (Filologia angielska)

Wydział Humanistyczny

Ul. Grota-Roweckiego 5

41-200 Sosnowiec, Poland

adam.palka@us.edu.pl

ORCID: 0000-0001-6879-6429

Teresa Maria Włosowicz

University of Economics and Humanities in Bielsko-Biała/Poland

The translation of metaphors in a linguistics publication, as exemplified by the Polish, German and French translations of *Metaphors We Live By*

Abstract

The translation of metaphors in a linguistics publication, as exemplified by the Polish, German and French translations of *Metaphors We Live By*

The study analyses and compares the Polish, German and French translations of Lakoff and Johnson's book *Metaphors We Live By*. Being a specialist publication in linguistics, it requires particular precision in translation. Special attention is paid to the ways of rendering metaphors in the target languages (TLs), simultaneously preserving the underlying concepts and making them sound natural to TL readers. As the results show, the translators managed to preserve most of the metaphors making the necessary changes, so the TL examples of metaphors can be said to be both equivalent to the SL ones and adequate in the TL.

Keywords: metaphors, translation, informative text, equivalence, adequacy

1. Introduction

The present study investigates the procedures adopted by the Polish, German and French translators of George Lakoff and Mark Johnson's (1980) book *Metaphors We Live By* in the translation of metaphors, both in the generic names applied to the underlying conceptual metaphors (e.g. *Time is money*, *Happy is up*, etc.) and in the example sentences illustrating them. A functional approach based on Reiß and Vermeer's (2014) Skopos theory is adopted, taking into consideration both the TL equivalents of the sentences containing the metaphors and their adequacy to the skopos, i.e. the purpose of the translation. As the book

constitutes an academic publication in linguistics, the examples of metaphors in their sentence contexts had to be translated with great precision, so as to preserve the metaphorical character of the English expressions discussed by Lakoff and Johnson and, at the same time, to sound natural in the target languages (TLs), showing TL readers that many everyday expressions are indeed metaphorical.

In general, translating metaphors is challenging as they cannot be interpreted literally and in a different language a similar conceptual metaphor may be expressed by different linguistic means. The cross-cultural productivity of the metaphors discussed by Lakoff and Johnson has been studied by Monti (2009) for three Romance languages: French, Italian and Spanish, and by de Nijs (2015) for Dutch, a Germanic language. As Monti (2009: 214) observes, the *time is money* metaphor is shared by all three languages due to their cultural proximity. However, the conduit metaphor *Ideas (or meanings) are objects, Linguistic expressions are containers and Communication is sending* (Reddy 1993; in Monti 2009: 212), though shared by them too, shows less productivity and more variation (Monti 2009: 214), and the metaphors *foreseeable future events are up and finishing is up* are even less productive and non-existent in the three Romance languages respectively (Monti 2009: 217). On the other hand, de Nijs (2015) compared the presence of the Dutch translations of selected English conceptual metaphors (*Time is money*, the conduit metaphor (*Ideas (or meanings) are objects, Linguistic expressions are containers and Communication is sending*) and *Argument is war*), taken from the Dutch translation of *Metaphors We Live By, Leven in Metaforen* (1999, in de Nijs 2015: 29) in two corpora, one of spoken and one of written Dutch, and their acceptability as rated by the respondents in her study, i.e. fifty native speakers of Dutch aged between 18 and 72. As she concludes, although these metaphors are not very often used in Dutch, given their limited presence in the corpora, they are understood by native Dutch speakers, which demonstrates their productivity and shared conceptual representations, even though their linguistic representations may differ (de Nijs 2015: 57).

The present study, on the other hand, analyses the translation of the metaphors contained in Lakoff and Johnson's *Metaphors We Live By* into a Slavic language (Polish), a Germanic one (German), and a Romance one (French). It might be assumed that both cultural and linguistic differences led to even greater differences between the three TL versions than in Monti's (2009) and de Nijs's (2015) studies. However, here the focus is not so much on the cross-cultural productivity of the metaphors, but on the procedures actually used by the translators, though their choices must undoubtedly have been driven by cross-cultural productivity. Moreover, Lakoff and Johnson (1980: 3) posit that not only are metaphors present in our daily lives, but they indeed also govern our conceptual

system and, consequently, our thought and action. Therefore, the TL sentences containing the same conceptual metaphors cannot be literal, gloss translations of the SL English examples, but they must sound natural to the TL readers in their respective native languages. Special attention is thus paid to how the translators coped with the differences, so as to preserve the conceptual metaphors, employing idioms and expressions used in Polish, German and French.

2. The translation of metaphor

2.1. Metaphors in language

In general, metaphors are often associated with literature, especially poetry and, indeed, original, creative metaphors can evoke unusual images and liven up the language (Newmark 1985: 296). However, they play other roles as well. As has been noted above, Lakoff and Johnson (1980: 3) regard them as an inherent component of the conceptual system, used in thinking and reflected in language. Newmark (1985: 295) enumerates three functions of metaphor: first, describing entities, events, concepts, states, etc. in a more vivid, concise, but simultaneously more complex way than in literal language; second, entertaining and pleasing the recipient aesthetically, also to draw his or her attention to a “physical” subject and to provide a clarification; and third, pointing out a resemblance between seemingly different objects; but, as he remarks (Newmark 1985: 295), “this is more often the process and procedure rather than the purpose of metaphor.”

Metaphor can be defined as “a type of semantic extension” (Taraszka-Drożdż 2016: 175). Following Langacker (2000), Taraszka-Drożdż (2016: 175–176) explains that such an extension is based on a comparison between two entities: the standard (the point of reference, for example, “pig” in: “You greedy pig, you ate all the candy!”¹) and the target (here, the person being compared to a pig), where “the standard and target represent different domains of experience” (Taraszka-Drożdż 2016: 176). As Lakoff and Johnson (1980: 5, original emphasis) observe, “[t]he essence of metaphor is understanding and experiencing one kind of thing in terms of another.”

Newmark (1985: 299) distinguishes five types of metaphor: dead, cliché, stock, recent, and original. Dead metaphors are lexicalised and deep-rooted in language, so they are not dealt with by translation theory which focuses on conscious decisions and not on the mechanics of language (Newmark 1985: 301). Examples include the verb “reflect” in the sense of “think”, “dog” as a “mechanical device for holding, gripping, fastening [...]” (Newmark 1985: 301), or “foot” (“pied” in French) in “au pied de la lettre” (to the letter). Some dead metaphors can be

1| <https://www.ldoceonline.com/dictionary/pig>.

brought to life in certain contexts, such as “high on the social scale”, as distinct from “large-scale” (Newmark 1985: 302). Cliché metaphors are defined as stereotyped collocations of two kinds: “figurative adjective plus literal noun” (e.g. “filthy lucre”) and “figurative verb plus figurative noun” (e.g. “stick out a mile”, Newmark 1985: 302). While clichés can be removed in the translation of an informative text, in expressive texts, authoritative statements, regulations, etc., they should be retained. Stock metaphors are also quite conventional and often involve idiomatic expressions (e.g. “he plays second fiddle”) or build on the connotations of words (e.g. “birth” as “awakening”, Newmark 1985: 304). They are often coined by one person and later spread in speech, writing, and the media (Newmark 1985: 306). Recent metaphors are metaphorical neologisms which may be fashionable, e.g. “a tug of love” (Newmark 1985: 312). Finally, original metaphors are used in a creative way, for example, in expressive texts such as poetry.

From a cross-linguistic perspective, the images evoked by metaphors are undoubtedly diverse, for example, the physiological reactions associated with anger vary from a higher body temperature and blood pressure in English and Hungarian (Kövecses 2010: 203) to the presence of pressure in Chinese (Yu 1998, in Kövecses 2010: 203). However, some conceptual metaphors such as *happy is up*, are (near-) universal, which Kövecses (2010: 199–200) attributes to “universal bodily experience,” for example, turning up the corners of the mouth while smiling. Thus, while some metaphors are culture-specific and may require indirect translation procedures including a translator’s note, others can quite easily be rendered in the TL by resorting to word-for-word translation, or the use of equivalent idiomatic expressions.

2.2. Procedures used in translating metaphors

For the translation of metaphors Newmark (1985: 304–311) proposes eight procedures. The first one involves “[r]eproducing the same image in the TL” (Newmark 1985: 304) as long as that image is comparable in frequency and use, e.g. “ray of hope” – “rayon d’espoir.” Second, the SL image may be replaced by a standard TL image compatible with the TL culture, e.g. “to have other fish to fry” – “avoir d’autres chats à fouetter” (literally: to have other cats to whip). This resembles Vinay and Darbelnet’s (1995: 38) procedure of equivalence, which involves translating idioms, proverbs, onomatopoeias, etc., by standard TL equivalents. The third procedure is the use of a simile that retains the image, e.g. “La fénicie è Dorabella” (Cosi fan tutte, in Newmark 1985: 308) – “Dorabella is like the Phoenix of Arabia.” Fourth, a simile plus sense emphasises the gloss rather than achieving an equivalent effect, e.g. “C’est un renard” – “He is as sharp and cunning as a fox” (Newmark 1985: 309). In fact, this procedure requires adding a sense component for the purpose of clarification, e.g. “C’est un bœuf pour le travail” (literally: This is an ox for work) – “He’s a glutton for work.” Fifth, in the conversion of metaphor to

sense, the metaphorical element is replaced by a non-metaphorical one, e.g. “She is as good as gold” – “Sie ist sehr artig” (She is very well-behaved). Sixth, the modification of a metaphor is employed in non-expressive texts if the SL metaphor sounds bizarre or exaggerated, e.g. “bruciare all’altare” (to burn on the altar) – “to sacrifice” (Newmark 1985: 310). Seventh, a metaphor can be deleted completely; and eighth, it can be combined with sense, as in James 3.6 “The tongue is a fire,” where a translator may add: “A fire ruins things; what we say also ruins things” (Beckman/Callow 1974, as cited in Newmark 1985: 311).

The latter procedure is a case of explicitation, or adding an element that makes explicit something that is implicit in the SL text, or in some other way clarifies a SL element. Klaudy and Károly (2005: 15) provide such examples of explicitation as adding new meaningful elements in the TT (target text), replacing a more general SL unit with a more specific TL one, distributing the meaning of a SL unit over several TL units, where such units may be words, phrases or even sentences, and extending SL phrases to form TL clauses. By contrast, implicitation can involve using a TL unit with a more general meaning, combining “the meanings of several SL words in one TL word” (Klaudy/Károly 2005: 15), dropping meaningful elements, conjoining several sentences into one, and reducing SL clauses to TL phrases.

Moreover, while translating a text from a different culture, a translator is often faced with elements which may require domestication or, conversely, foreignisation. Following Schleiermacher’s lecture (1813/1838), Venuti (1995: 20) distinguishes between a domesticating method or “an ethnocentric reduction of the foreign text to target-language cultural values, bringing the author back home,” and a foreignising one characterised by “an ethnodeviant pressure on those values to register a linguistic and cultural difference of the foreign text, sending the reader abroad.” While Venuti (1995: 20–24) clearly advocates the foreignising approach, the choice of the method, arguably, depends on the intended TL readership, the purpose of the translation, etc., which will be further discussed in Section 3. In the case of metaphors, retaining a SL metaphor, however strange it might seem in the TL, might be regarded as foreignisation, while using a standard TL image might be interpreted as domestication. In context, domestication might also affect a cultural reference accompanying the metaphor, such as a proper name serving as the source.

3. The translation of academic publications from a functional point of view

In general, the approach to the translation of a particular text largely depends on the text type. Reiß and Vermeer (2014: 182–183) distinguish three text types:

the informative type, which aims to convey information, knowledge, news, etc., and is associated with the representational function of language (e.g. operating instructions, a research report), the expressive type, related to the expressive function of language and conveying artistically organised content (e.g. a poem), and the operative type, associated with the appellative function and aiming to persuade the recipient to act in a certain way (e.g. a propaganda pamphlet). Following this distinction, academic publications can be classified as informative texts and in translation into a foreign language this function does not change. Therefore, the translators of *Metaphors We Live By* had to preserve its informative character and convey the conceptual metaphors in such a way as to illustrate Lakoff and Johnson's arguments with appropriately formulated and easily comprehensible examples.

According to Reiß and Vermeer's (2014: 85, original emphasis) Skopos theory, "[a] translational action is governed by its purpose." At the same time, every translation is performed with a specific audience in mind and, even though the translator may not know the individual recipients, he or she translates, for example, for an educated audience (Reiß/Vermeer 2014: 77). Another factor is "the manner the target culture expects the information to be offered" (Reiß/Vermeer 2014: 77), for example, using a conventional style, adapting it for the intended audience such as children, adding politeness formulae, etc.

In fact, the importance of the audience was already raised by Nida (1964/2000: 128), who pointed to the different decoding abilities of children, newly literate adults, and specialists, as a criterion for preparing a translation. He also emphasised the purpose of a translation, which dictates the need for adaptation, the focus on conveying information or, conversely, evoking emotions, etc. (Nida 1964/2000: 128). Given the different text types and translation purposes, he distinguished between formal equivalence, which "focuses attention on the message itself, in both form and content" (Nida 1964/2000: 129), and dynamic equivalence, which "aims at complete naturalness of expression" and where "the relationship between receptor and message should be substantially the same as that which existed between the original receptors and the message" (Nida 1964/2000: 129). In particular, it seeks "the closest natural equivalent to the source-language message" (Nida 1964/2000: 136), as perceived by the TL audience.

Taking into consideration the priority of the purpose of a translation, Reiß and Vermeer (2014) propose a distinction between equivalence and adequacy. Adequacy is defined as "the relationship between a source text and a target text, where consistent attention is paid to the purpose (*skopos*) of the translation process" (Reiß/Vermeer 2014: 127, original emphasis). Thus, if the requirements of the purpose are met, the translation is adequate. On the other hand, equivalence is considered at the level of the SL and the TL cultures rather than the purpose

of translating a particular text. Reiß and Vermeer (2014: 128, original emphasis) define equivalence as “*the relationship between a target text and a source text which (can) achieve the same communicative function at the same level in the two cultures involved*” and, in this respect, it constitutes “a particular kind of adequacy,” where the skopos requires the SL and the TL texts to perform the same function.

With regard to linguistics publications such as *Metaphors We Live By*, their translations are supposed to achieve both equivalence and adequacy. They are intended for specialists in the field (and students aiming to become specialists), and their purpose is to describe specific language phenomena in a clear and informative way. The effect on the TL reader is not an emotional reaction, but rather his or her gaining or updating knowledge of a given topic and, however exotic the examples might be, the text must be comprehensible and facilitate the integration of information in the recipients’ minds.

4. The analysis of the translations

4.1. The material under analysis

The material analysed in the present study comprises the English original of *Metaphors We Live By*, written by George Lakoff and Mark Johnson (1980), and its Polish translation *Metafory w naszym życiu* by Tomasz P. Krzeszowski (2010), the German one, *Leben in Metaphern. Konstruktion und Gebrauch von Sprachbildern*, by Astrid Hildenbrand (2011), and the French one, *Les métaphores dans la vie quotidienne*, by Michel de Fornel and Jean-Jacques Lecerclé (1985).

The analysis focuses on the ways of rendering the conceptual metaphors underlying the different idiomatic expressions, phrases, etc., used in daily life (e.g. happy is up, sad is down, argument is war, etc.), as well as the sentences illustrating the use of those metaphors in context. 81 conceptual metaphors are analysed, as well as 641 English example sentences and their TL translations. While all three TL versions have kept the 81 conceptual metaphors, the numbers of example sentences vary from one language to another, as some of them have been omitted as untranslatable and others have been added, which may not be translations of English sentences but which illustrate the same metaphors. Hence, the analysis covers 623 Polish example sentences, 640 German ones and 594 French ones. As omission is also regarded as a translation procedure (“deletion” in Newmark’s terminology, but here not only is the metaphor deleted but the whole sentence containing an untranslatable expression is omitted), the numbers of items included in the calculations, including omissions, are 657 for Polish, 642 for German and 646 for French.

While the translators can be assumed to have done their best to demonstrate the universality of the conceptual metaphors using representative TL examples,

the TLs differ considerably and, consequently, some of the SL images had to be replaced by other images associated with the same conceptual metaphors in the TLs. It must be remembered that the metaphors were not translated in isolation but in context, that is why the whole sentences are analysed, as finding a TL expression conveying the SL metaphor was not always straightforward and some changes had to be made.

4.2. Research questions and method

The research questions the study attempts to answer are as follows: First, what translation procedures did the translators use to render the conceptual metaphors and the sentences presenting them in context in the respective TLs? Second, what differences can be observed between the three translated versions of the book, and to what extent are they statistically significant?

The methods employed here are both qualitative and quantitative. The qualitative analysis focuses on the translation procedures used in the TL versions and their potential effects on the TL reader, whereas the quantitative one calculates the percentages of the different translation procedures in each TL version, followed by a chi-square test aiming to determine whether there is a statistically significant difference between the Polish, German, and French versions. It is assumed that such differences are attributable to conscious decisions on the translators' part, attempting to illustrate the conceptual metaphors with the best TL examples possible.

As the three TL versions of *Metaphors We Live By* contain a large number of translations of SL sentences, a purely qualitative analysis might focus too much on interesting examples which might not necessarily be generalisable to the whole sample (Dörnyei 2007: 41), thereby failing to reveal any tendencies in the use of translation procedures. However, given the high complexity of the material, a purely quantitative analysis might offer an oversimplified view of the translation procedures (Dörnyei 2007: 39) and not show how the translators rendered particular metaphors in the TLs. In fact, some TL sentences are difficult to classify unequivocally, as they involve more than one translation procedure, or the procedures used in their translation might be interpreted in more than one way. For the purposes of the quantitative analysis they are placed in the most likely category, but to explain the use of translation procedures selected examples are discussed in a qualitative way. Therefore, a mixed methods analysis is adopted in order to combine the presentation of both representative examples and general tendencies in the choice of translation procedures depending on the language.

Following the classifications of translation procedures proposed by Newmark (1985), Klaudy and Károly (2005) and Venuti (1995), as well as the present author's analysis of the TL sentences, the translation procedures used in

the Polish, German, and French texts are divided into the following eleven categories: (1) the same image in the TL, e.g. He's in *top*² shape (p. 15) – Jest w *szczytowej* formie (p. 42); Er ist in *Höchstform* (p. 23); Il est au *sommet* de sa forme (p. 25); (2) a different TL image, reflecting the same conceptual metaphor, e.g. He's living on *borrowed* time (p. 8) – Seine Tage sind *gezählt* (p. 16) (His days are counted), both expressing the metaphor *time is a limited resource*; (3) a semantic change which may not affect the conceptual metaphor, but either it changes the point of view, shifts emphasis, etc. (as in Vinay and Darbelnet's (1995: 37) modulation procedure), e.g. I *gave* you that idea (p. 11) – To ja ci *podsunąłem* ten pomysł (p. 38) (=It was I who gave you this idea); Die Idee hast du von mir *bekommen* (p. 19) (=You got the idea from me); C'est moi qui t'ai *donné* cette idée (p. 21) (=It was I who gave you this idea), or it includes a change of tense, person, gender, etc., e.g. That was a *brilliant* remark (p. 48) – C'est une remarque *brillante* (p. 57) (=That is a brilliant remark); (4) domestication: unlike in (2), where a standard or more usual TL image is used instead of the SL image, domestication is used here to refer to the change of a cultural reference, e.g. *Casey Stengel* won a lot of pennants (p. 38) – *Piechniczek* pokonał Hiszpanię (p. 70) (=Piechniczek defeated Spain); *Franz Beckenbauer* hat viele Pokale gewonnen (p. 49) (=Franz Beckenbauer won a lot of cups); *Hidalgo* a gagné beaucoup de coupes (p. 47) (=Hidalgo won a lot of cups). This may not affect the metaphor, but the sentence becomes more comprehensible to TL readers.

In the case of explicitation (5), meaningful elements are added in the TL version, the sentence becomes longer, or the TL meaning becomes more specific, e.g. *Thank you for your time* (p. 8) – *Dziękuję ci za poświęcony mi czas* (p. 34) (=Thank you for the time devoted to me); *Danke für die Zeit, die Sie sich für mich genommen haben* (p. 16) (more or less: Thank you for the time you have taken the trouble to give me); *Merci de nous avoir donné de votre temps* (p. 18) (=Thank you for having given us your time). Here, thanks to explicitation, the TL sentences sound more natural and the metaphor remains the same. By contrast, the term “implicitation” (6) is used here in reference to removing some elements of the sentence, rendering some elements implicit, shortening the sentence or reducing its meaning, e.g. They are uncontrollably *attracted* to each other (p. 49) – *Coś ich do siebie ciągnie* (p. 84) (=Something attracts them to each other).

Omission (7), as has already been mentioned above, is the procedure of leaving out a SL sentence completely, for example, because no corresponding expression evoking the same or a similar image, exists in the TL, and a literal translation would not make sense. It is sometimes accompanied by a translator's

2| The metaphorical elements in the example sentences are italicised in the original and, consequently, in the translations.

note indicating, for example, that the metaphor *foreseeable future events are up (and ahead)* does not appear to have an equivalent in French (p. 26). As the translators themselves admit, “[i]n contrast to others, this metaphor does not seem to have an equivalent in French” (de Fornel/Lecerle 1985: 26, the author’s translation).

The opposite procedure is addition (8), where a TL sentence which is not a translation of any SL sentence is added, for example, to compensate for an omission or to show that the conceptual metaphor is expressed in still another way in the TL, e.g. He *sank* into a coma (p. 15) – Jest *pod* narkozą (=He is under general anaesthesia); *Zatopił się* w rozmyślaniach (=He was deep in thought) (p. 42). While the first sentence is classified as a different image (2), since anaesthesia is a medical procedure, whereas a coma is a state of the body which may be caused by an illness, an accident, etc., not necessarily by an anaesthetic, the second sentence is an addition, as it is absent from the SL text. However, the conceptual metaphor *CONSCIOUS IS UP; UNCONSCIOUS IS DOWN* is obviously the same, as being deep in thought involves becoming unconscious of the outside world.

The remaining three categories are very rare and include: (9) a non-metaphorical translation or the failure to recognise the metaphor, e.g. Boy, *the wheels are turning* now! (p. 27) – Coś takiego! Ależ się te *kółka obracają!* (p. 58) (=Boy!/ Fancy that! How the wheels are turning!). The Polish translation seems literal and appears to refer to wheels which have unexpectedly started turning, but another plausible interpretation might be that the wheels are in somebody’s head, which is indeed metaphorical, though the image is not so strong. A possible alternative might be: “No! *Główka pracuje!*” (=Yeah! The little head is working!), which reflects a metonymic relationship between the head and the mind. By contrast, the German translation „Junge, jetzt *kommt* mein Geist aber *in Fahrt!*” (=Boy, now my mind is getting in motion!) (p. 38) is more accurate from the metaphorical point of view and has been classified as category (1), i.e. the same image, but at the same time, the interjection was translated literally as a form of address.

Category (10) is the conversion of metaphor to sense, but as the TL sentences were supposed to contain the conceptual metaphors defined by Lakoff and Johnson, it can only be observed in translations which do not sound metaphorical and might be taken literally as well, e.g. If you *play your cards right*, you can do it (p. 51). – Wenn du geschickt vorgehst, wirst du *das Spiel machen* (p. 65) (=If you act skilfully, you will have the upper hand/the initiative). Unlike the expression “to play one’s cards right,” “geschickt vorgehen” (to act skilfully) does not contain a metaphor related to playing a game, but to compensate for the loss of the metaphor the translator used “*das Spiel machen*” in the second part of the sentence.

Finally, narrowing the sense (11) is a category where a translator used a word which limited the sense of a word, for example, to a part of the SL meaning. Unlike explicitation, where narrowing the sense results in a more specific meaning, here it seems more arbitrary, e.g. I don't approve of the *government's* actions (p. 38) – Ich kann die Entscheidungen der *Regierung* nicht gutheißen (p. 49) (=I cannot approve of the government's decisions). The underlying metonymy Institution for people responsible certainly remains the same, but decisions are only a part of actions. As for the other procedures, such as Newmark's (1985) simile that retains the image and simile plus sense no such examples have been found, so they do not appear in the results.

4.3. Results

First of all, the percentages of the different translation procedures in each TL version were calculated both for the conceptual metaphors and for the example sentences. The results are presented in Tables 1 and 2 below.

Table 1: The percentages of the different translation procedures for the conceptual metaphors

Language	Same image	Different image	Semantic change	Explicitation	Implication	Narrowing the sense
Polish	86.42	0	1.23	8.64	2.47	1.23
German	75.31	2.47	6.17	11.11	3.70	1.23
French	82.72	2.47	3.70	8.64	0	2.47

It can thus be seen that translations retaining the same image are clearly dominant in all three languages, which means that the translators largely retained the conceptual metaphors, for example, linguistic expressions are containers (p. 10), wyrażenia językowe to pojemniki (p. 37), sprachliche Ausdrücke sind Gefäße (p. 18), and les expressions linguistiques sont des contenants (p. 20). In fact, the Polish translations include the original English metaphors in square brackets, for instance, miłość to magia [love is magic] (p. 85) as points of reference. However, the percentages were calculated only for the TL versions.

The second most frequent category was explicitation, for example, argument is war (p. 4) – argumentowanie to wojna (p. 30); argumentieren ist Krieg (p. 12) and la discussion, c'est la guerre (p. 14). Given the two meanings of an argument: a discussion and a reason given in a discussion, the translators chose more specific words to render the conceptual metaphor precisely. Changes of the image were less frequent, but an example

might be the mind is a brittle object (p. 28) – die Seele ist ein zerbrechliches Objekt (=The soul is a brittle object) (p. 38), where the image evoked is that of the soul. A more precise equivalent of “the mind” would be “der Geist,” which simultaneously means “the spirit,” which is a possible reason for the translator’s decision. In fact, the adjective “seelisch” can mean both “psychological” and “mental,” like “geistig,” but the collocations vary and, for example, “mentally ill” can be both “geisteskrank” and “seelisch krank,” but “mental work” is only “geistige Arbeit”, not: “*seelische Arbeit”.

The numbers of translation procedures used in the three languages were compared by means of a chi-square test; $df = 12$, $p > 0.7$, which means that the difference is not statistically significant. In other words, there is no significant difference between the Polish, German, and French translations of the conceptual metaphors.

Table 2: The percentages of the different translation procedures for the example sentences

Language	Same image	Different image	Semantic change	Domestication	Explicitation	Implicitation	Omission	Addition	Non-metaph.	Conversion	Narrowing
Polish	59.66	17.05	5.48	1.22	4.11	4.26	5.18	2.28	0.15	0.3	0.3
German	65.11	18.85	4.21	0.93	7.94	2.02	0.31	0.16	0.16	0.16	0.16
French	60.68	14.4	5.42	1.39	4.95	4.33	8.05	0.62	0	0	0.15

As in the case of the conceptual metaphors, metaphors evoking the same image are the most numerous, followed by “a different image,” which is in most cases the standard TL image evoked by an expression which sounds natural in the TL. Omission is particularly frequent in French, less so in Polish, and actually very rare in German, which may be due to the existence of expressions conveying the SL meanings in the TLs. However, the Polish translator relatively often sought to compensate for the loss of some of the SL metaphors, adding sentences of his own which would sound more natural in Polish, for example, He *dropped* dead (p. 15) – *Padł* martwy (=He dropped dead) (p. 42), and: *Nastąpiło zejście* (= A demise occurred; in addition to “death” or “demise”, the noun “zejście” also means “descent” and evokes the image of a downward movement) (p. 42); We’ll just have to *go our separate ways* (p. 44) – *Musimy się rozstać* (= We must part) (p. 79), *Niech każde z nas idzie swoją drogą* (= Let each of us go his or her way) (p. 79); She *cut* his argument *to ribbons* (p. 48) – *Pocięła*

go na wąskie paseczki (= She cut him in thin stripes) (p. 83) and: *Ucięto wszelką dyskusję* (= All discussion was cut short) (p. 83), etc. While in the first example both the Polish translation of the sentence and the additional one (classified as an addition, see the classification of translation procedures above) evoke the same image, in the second one the sentence “*Niech każde z nas idzie swoją drogą*” evokes the same image, while “*Musimy się rozstać*” is not only an addition but also an implicitation, as parting means separation, but going two separate ways is only implied. In the third example, “*Pocięła go na wąskie paseczki*” is an implicitation, as it is implied that she disproved the opponent’s argument. Yet, the TL sentence is also metaphorical, or, more precisely, metonymic³, as it involves the metonymy *The person for the argument*; obviously, she could not have literally cut her opponent in thin stripes. On the other hand, the sentence “*Ucięto wszelką dyskusję*,” though classified as an addition, as it does not correspond to any sentence in the ST, actually evokes a different image, while the conceptual metaphor *Ideas are cutting instruments* remains the same.

As for semantic changes, again, Polish and French, being more distant from English than German is, required them more often. However, in the French translation some of them seem arbitrary, for example: I’m *insane* about her (p. 49) – Il a failli *perdre la raison* par amour (=He nearly lost his mind out of love) (p. 58), where the first person becomes the third person, the current state of insanity is changed into a nearly realised event in the past, and the reason for the man’s insanity is love rather than a woman, which might also be classified as implicitation (it is implicit that he is in love with a woman). Explicitation is particularly frequent in German and, indeed, the translator relatively often added elements aimed at making the sentences sound more natural in the TL, for example: What’s coming *up* this week? (p. 16) – Was steht diese Woche *auf* dem Programm? (= What is in the program this week?) (p. 24); where the metaphor *foreseeable future events are up (and ahead)* is expressed in German by the verb “*stehen*” (to stand). Another example is: He *fell into* a depression (p. 32) – Er *fiel in* eine tiefe Depression (= He fell into a deep depression) (p. 42).

A chi-square analysis was carried out to determine whether the differences between the TL versions were statistically significant. There were nine categories of procedures, as the least frequent categories: “non-metaphorical,” “conversion of metaphor to sense” and “narrowing the sense,” were combined into one category called “others”. Thus, at $df = 16$, $p < 0.001$, which means that the differences were statistically significant and the use of translation procedures depended on the language.

3| Lakoff and Johnson (1980: 35–40) regard metonymy as a type of metaphor, and this approach is also followed here.

Selected examples of English sentences containing metaphors and their Polish, German and French translations are presented in Table 3 below.

Table 3: Examples of translations of the sentences illustrating the metaphors

No.	English version	Polish version	German version	French version
1.	Love <i>showed</i> in his eyes (p. 50)	Miłość malowała się w jego oczach (p. 86)	In seinen Augen <i>zeigte sich</i> Liebe (p. 64)	L'amour se <i>montrait</i> dans ses yeux (p. 59)
2.	Their marriage is <i>on its last legs</i> (p. 49).	Ich związek się <i>kończy</i> (p. 85).	Ihre Ehe <i>pfeift aus dem letzten Loch</i> (p. 62).	Leur mariage <i>va s'effondrer</i> (p. 58).
3.	I'm <i>a little rusty</i> today (p. 27).	Coś mi się dzisiaj <i>umysł zacina</i> (p. 58).	Mein Gedanken- <i>gang</i> ist heute <i>etwas eingerostet</i> (p. 38).	Je suis un <i>peu rouillé</i> aujourd'hui (p. 37).
4.	His <i>religion</i> tells him that he cannot drink fine French wines (p. 33).	Jego <i>religia</i> <i>zabrania</i> mu pić wino (p. 64).	Seine <i>Religion</i> <i>verbietet</i> ihm, den guten französischen Wein zu trinken (p. 44).	<i>Sa religion</i> <i>lui interdit</i> de boire du vin français (p. 42).
5.	The <i>BLT</i> is a lousy tipper (p. 38).	<i>Hala</i> <i>maszyn</i> ma dzisiaj wolne (p. 70).	Das <i>Schnitzel</i> bringt kaum Trinkgeld ein (p. 49).	<i>La salade niçoise</i> donne des pourboires minables (pp. 46–47).
6.	That's <i>food for thought</i> (p. 47)	To jest <i>pokarm</i> dla ducha (p. 82)	Das ist <i>Nahrung für den Geist</i> (p. 60)	Voici de la <i>bonne nourriture</i> pour l'esprit (pp. 55–56).

In Example 1, the German and the French versions evoke the same image. The Polish version contains a slightly different metaphorical expression which literally means: “Love was painted in his eyes,” but this is the standard TL image. A literal translation, “Miłość pokazywała się w jego oczach” would certainly sound less natural.

In Example 2, the Polish version uses implicitation: their relationship is coming to an end, but no further information is given. Still, being on its last legs, the relationship is really weak and likely to end soon, which is conveyed in the German and French versions, though by means of expressions which evoke different images: an entity deprived of breath or steam and, literally, blowing it out of the last hole, and a building which is likely to collapse respectively.

In Example 3, the metaphor *the mind is a machine* is used metonymically: the speaker is rusty, not his or her mind, which is retained in the French version. In Polish, the mind is not rusty, but it keeps jamming, whereas in German the speaker's train of thought, not the mind itself, is somewhat rusty.

Example 4 retains the same image only in German, where his religion forbids the man to drink fine French wine. By contrast, both the Polish and French translators used implicitation. In Polish, he cannot drink any wine at all, while in the French version he cannot drink French wine, but its quality is not mentioned. Possibly, to a French speaker French wine is fine by definition, so the attribute can remain implicit.

Example 5 is a case of metonymy where a customer referred to as a bacon, lettuce and tomato (BLT) sandwich gives poor tips. In the Polish version, a completely different example of metonymy is used, namely that the machine hall has a day off today, where "the machine hall" stands for the people working there. On the other hand, the German and French translators opted for domestication, changing the BLT to a cutlet and to a *salade niçoise* respectively.

Finally, Example 6 contains a very well-known English expression, "food for thought." In all three translations, expressions evoking the standard TL images are employed, which mean "food for the spirit" rather than for thought. However, while they all convey the metaphor *ideas are food*, there is a slight difference in meaning. Whereas in English "food for thought" is something that provokes reflection or requires consideration, in Polish, German and French the expressions meaning "food for the spirit" can refer to literature, music, etc., which give us spiritual pleasure.

5. Conclusions

To answer the research questions, the following conclusions can be drawn from the analysis: first, the translators used six procedures in the translation of conceptual metaphors and eleven procedures in that of the example sentences. The procedures involved expressions evoking the same image, ones evoking different images (often being the standard TL images), translation with a semantic change, explicitation, implicitation, and narrowing the sense in the case of the conceptual metaphors, as well as domestication, omission, addition, a non-metaphorical translation and conversion of metaphor to sense, in addition to the aforementioned six, in the case of the example sentences. By contrast, no similes retaining the image or similes plus sense were observed, possibly because the *skopos*, or purpose, required the translators to translate the sentences in such a way as to demonstrate the (near-)universality of the metaphors under discussion (in fact, some of them proved not to exist in French or in Polish; in Polish, the metaphor *an instrument is a companion* does not work because of the existence

of the instrumental case, but an example sentence is provided: “*I sliced the salami with a knife*” – “*Pokrajalem salami nożem*” (p. 185). Predictably enough, preserving the same image is the most frequent, as the translators tried to render not only the underlying conceptual metaphors but also the examples illustrating them as accurately as possible. Second, the differences between the three versions are statistically significant in the case of the example sentences, but not in that of the conceptual metaphors, where the use of the different procedures proved comparable. This indicates that, while the conceptual metaphors are largely shared, they are expressed by different linguistic means in English, Polish, German, and French.

It can be concluded that all three translations are both equivalent to the original text and adequate in the respective TLs. Not only do they fulfil the informative purpose of translating a linguistics book on metaphor from English into Polish, German, and French, preserving the conceptual metaphors very well, even though this required changing or modifying the actual examples, but they also sound natural in the TLs because they call to mind images that are familiar to TL readers. They are also equivalent in terms of their communicative functions in the different languages. Indeed, they can serve as reference books for linguists working on metaphor in Polish, French, and German.

Moreover, the present study offers several perspectives for future research. First of all, given the variety and complexity of the translation procedures observed, a more detailed analysis of the examples might shed more light on the similarities and differences between the ways of expressing conceptual metaphors in English, Polish, German and French and, possibly, some other languages into which *Metaphors We Live By* has been translated. Second, following de Nijs’s (2015) example regarding Dutch, the reception of translated metaphors by native speakers of Polish, German and French might be investigated. Third, the translation of conceptual metaphors in *Metaphors We Live By* might be compared with that of the same conceptual metaphors in other texts, for example, novels, poetry or advertisements.

References

Primary sources

- Lakoff, George/Johnson, Mark (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago/London.
 Lakoff, George/Johnson, Mark (1985). *Les métaphores dans la vie quotidienne*. Paris. (Translated by Michel de Fornel and Jean-Jacques Lecercle).
 Lakoff, George/Johnson, Mark (2010). *Metafory w naszym życiu*. Warszawa. (Translated by Tomasz P. Krzeszowski).
 Lakoff, George/Johnson, Mark (2011). *Leben in Metaphern. Konstruktion und Gebrauch von Sprachbildern*. Heidelberg. (Translated by Astrid Hildenbrand).

Secondary sources

- Beckman, Joseph/Callow, John (1974). *Translating the Word of God*. Rapids, Michigan.
- De Nijs, Martine Rianne (2015). *Translating Metaphors We Live By. Conceptual metaphors in a cross-cultural setting*. Master's thesis. Leiden. (<https://studenttheses.universiteitleiden.nl/access/item%3A2606877/view>, accessed on 05.05.2022).
- Dörnyei, Zoltán (2007). *Research Methods in Applied Linguistics. Quantitative, Qualitative and Mixed Methodologies*. Oxford.
- Klaudy, Kinga/Károly, Krisztina (2005). "Implication in translation. Empirical evidence for operational asymmetry in translation." In: *Across Languages and Cultures* 6/1. Pp. 13–28.
- Kövecses, Zoltán (2010). "Metaphor and culture." In: *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica* 2/2. Pp. 197–220.
- Lakoff, George/Johnson, Mark (1999). *Leven in Metaforen*. Nijmegen. (Translated by Monique Van Dam).
- Langacker, Ronald W. (2000). "A dynamic usage-based model." In: Barlow, M./Kemmer, S. (eds.) *Usage-based Models of Language*. Stanford. Pp. 1–63.
- Longman Dictionary of Contemporary English (no date). "Pig". (<https://www.ldoceonline.com/dictionary/pig>, accessed on 07.05.2022).
- Monti, Enrico (2009). "Translating the metaphors we live by. Intercultural negotiations in conceptual metaphors". In: *European Journal of English Studies* 13/2. Pp. 207–221.
- Newmark, Peter (1985). "The translation of metaphor." In: Paprotté, W./Dirven, R. (eds.) *The Ubiquity of Metaphor. Metaphor in Language and Thought*. Amsterdam/Philadelphia. Pp. 295–326.
- Nida, Eugene Albert (1964/2000). "Principles of correspondence." In: Venuti, L. (ed.) *The Translation Studies Reader*. London/New York. Pp. 126–140.
- Reddy, Michael J. (1993). "The Conduit Metaphor: A Case of Frame Conflict in Our Language about Language." In: Ortony, A. (ed.) *Metaphor and Thought*. Cambridge. Pp. 284–324.
- Reiß, Katharina/Vermeer, Hans-Josef (2014). *Towards a General Theory of Translational Action. Skopos Theory Explained*. London/New York. (Translated by Christiane Nord).
- Schleiermacher, Friedrich (1813, published in 1838) *Sämtliche Werke. Dritte abteilung: Zur Philosophie, Zweiter Band*. Berlin.
- Taraszka-Drożdż, Barbara (2016). "Lexical and grammatical dimensions of metaphor. A Cognitive Grammar perspective". In: Drożdż, G. (ed.) *Studies In Lexicogrammar. Theory and applications*. Amsterdam/Philadelphia. Pp. 175–192.
- Venuti, Lawrence (1995), *The Translator's Invisibility. A history of translation*. London/New York.

- Vinay, Jean-Paul/Darbelnet, Jean (1995). *Comparative Stylistics of French and English. A methodology for translation*. Amsterdam/Philadelphia. (Translated by Juan C. Sager and Marie-Josée Hamel).
- Yu, Ning (1998). *The contemporary theory of metaphor in Chinese: A perspective from Chinese*. Amsterdam.

Teresa Maria Włosowicz

Wyższa Szkoła Ekonomiczno-Humanistyczna
ul. Sikorskiego 4
43-300 Bielsko-Biała
melomane.plurilingue@gmail.com, twlosowicz@wseh.pl
ORCID: 0000-0001-8767-9332

Tara-Semira Schinske
Universität Innsbruck/Österreich

Die Arbeitsgedächtniskapazität in der Dolmetschausbildung: Implikationen für die Didaktik

ABSTRACT

Working memory capacity in student interpreters:
implications for the formal training of interpreters

The aim of the present empirical study was to test whether the working memory capacity of interpreting and translation students differs, in order to shed light on the role of working memory capacity in interpreter education. Six interpreting students and five translation students, all pursuing a master's degree at Innsbruck University, were tested on working memory capacity tasks: speaking span, counting span, listening span, and subtract 2 span. The Wilcoxon-Mann-Whitney test showed that the results of the speaking span ($p = 0,0246$) and subtract 2 span ($p = 0,013$) are statistically significant. In both these tests, the interpreting students outperformed the translation students significantly. Moreover, a correlation analysis was conducted to determine whether more advanced students showed a higher memory span, which was the case in both tests. The results of this study suggest that interpreting students develop a higher working memory span throughout their master's degree, which gives reason to believe that working memory capacity training as early as in the bachelor's degree could lead to a reduced cognitive load when the students start their interpreter education. These findings are, however, based on a small sample ($n = 11$), as a reason of which, they should be viewed with caution. In terms of Open Science, all test documents, results and analyses can be found under the DOI 10.5281/zenodo.6985735.

Keywords: working memory capacity, Interpreting Studies, interpreter education, working memory span tasks

1. Einleitung

Das Arbeitsgedächtnis ist ein aus der Kognitionspsychologie stammender Begriff, der zur Erklärung von komplexen kognitiven Prozessen herangezogen wird und allgemein als Speicher bekannt ist, in dem eine begrenzte Zahl an Informationen vorübergehend gespeichert, vor Interferenzen abgeschirmt und verarbeitet wird (Heidler 2013: 2). Besonders das Simultandolmetschen gilt oft als „the most complex language task imaginable“ (Christoffels/de Groot 2009: 454), weshalb es nicht lange dauerte, bis der Begriff auch in der Dolmetschwissenschaft eingeführt wurde, um seine Rolle in dieser komplexen kognitiven Aufgabe zu untersuchen. Seitdem ist das Arbeitsgedächtnis eine der am häufigsten erforschten kognitiven Komponenten in der Dolmetschwissenschaft (Timarová et al. 2015: 1). Die Ergebnisse dieser Forschungen können jedoch nicht nur genutzt werden, um die komplexen kognitiven Prozesse beim Dolmetschen zu verstehen, sie können ebenso in die Dolmetschdidaktik einbezogen werden, um die Studierenden bestmöglich beim Erwerb der Dolmetschfertigkeiten zu unterstützen, da die Arbeitsgedächtniskapazität oft positiv mit der Dolmetschleistung in Verbindung gebracht wird. In einer kürzlich veröffentlichten Studie fanden Lozano-Argüelles et al. (2023) beispielsweise heraus, dass eine höhere Arbeitsgedächtniskapazität dazu zu führen scheint, dass professionelle DolmetscherInnen besser in der L2 antizipieren. Eng damit einhergehend postulieren Tzou et al. (2012), dass gute L2-Sprachkenntnisse bei Studierenden mit einer hohen Arbeitsgedächtniskapazität zusammenhängen und Erkenntnisse von Bae und Jeong (2021) lassen annehmen, dass sich die Arbeitsgedächtniskapazität gerade dann positiv auf die Dolmetschleistung auswirkt, wenn Studierende mit dem Dolmetschmodus noch nicht so viel Erfahrung haben. Je mehr Einblicke man also in die Rolle des Arbeitsgedächtnisses beim Dolmetschen und speziell auch der Dolmetschausbildung bekommt, desto besser können die Ergebnisse für die Didaktik genutzt werden. Dazu stellt sich aber zunächst die Frage, ob unter Masterstudierenden eine Spezialisierung im Dolmetschen gegenüber einer Spezialisierung im Übersetzen überhaupt zu einem Unterschied in der Arbeitsgedächtniskapazität führt. Zur Beantwortung dieser Forschungsfrage wurde eine Studie durchgeführt, in der die Arbeitsgedächtniskapazität von Dolmetsch- im Vergleich zu Übersetzungsstudierenden anhand von zwei akustisch und zwei visuell dargebotenen Spannentests gemessen wurde.

2. Methodik

2.1. TeilnehmerInnen

Für die vorliegende Studie wurden insgesamt elf deutschmuttersprachliche Studierende der Universität Innsbruck der Masterstudiengänge Konferenzdolmetschen ($n = 6$) und Fach- und Literaturübersetzen ($n = 5$) rekrutiert. Zwei

Personen sind bilingual aufgewachsen und hatten neben Deutsch noch jeweils Italienisch oder Kroatisch als Muttersprache. Eine deskriptive Zusammenfassung der beiden Probandengruppen hinsichtlich Semesterzahl, Alter und Sprachkenntnisse findet sich in Tabelle 1. Fünf Dolmetschstudierende und drei Übersetzungsstudierende hatten außerdem bereits etwas Berufserfahrung in den Bereichen Übersetzen und Dolmetschen.

Tabelle 1. Deskriptive Statistiken zu Alter, Semesterzahl und selbstgeschätzten Deutschkenntnissen. Abkürzungen: D (Dolmetschen), Ü (Übersetzen), MW (Mittelwert), SD (Standardabweichung)

Gruppe	Semester	Alter		Selbsteinschätzung Deutschkenntnisse	
	MW	MW	SD	MW	SD
D	4,33	25,5	3,89	9,83	0,41
Ü	2,00	23,2	1,30	9,20	0,84

2.2. Versuchsaufbau und -ablauf

Die Studie bestand aus insgesamt vier Spannentests: zwei akustisch und zwei visuell dargebotenen. Die visuell dargebotenen Tests wurden zuerst durchgeführt und bestanden aus dem Sprechspannentest (vgl. Christoffels/de Groot/Kroll 2006: 329) und dem Zählspannentest (vgl. Case/Kurland/Goldberg 1982: 396 f.; Conway et al. 2005: 773). Danach wurden die akustischen Spannentests durchgeführt – der Hörspannentest (vgl. Baller 2005: 158 f.) und der Subtrahiere-2-Spannentest (vgl. Salthouse 1988: 205; Waters/Caplan 2003: 555). Die Tests wurden gewählt, da sie alle eine Verarbeitungskomponente enthalten und trotz unterschiedlicher Darbietungsmodalitäten das verbale Arbeitsgedächtnis messen, das für sprachliche Informationen zuständig ist (vgl. van Dun/Mariën 2016), wodurch es direkt relevant für das Übersetzen und Dolmetschen ist. Ferner testen die Spannentests die „Fähigkeit des Probanden, seine Aufmerksamkeit angesichts der Ablenkung zu kontrollieren, um Informationen entweder aufrechtzuerhalten oder aber zu unterdrücken“ (Heidler 2013: 177). Die Durchführung aller Tests erfolgte auf Deutsch, also der Muttersprache der TeilnehmerInnen (TN), um eine Beeinflussung der Arbeitsgedächtniskapazität durch unterschiedliche Fremdsprachenkompetenzen zu vermeiden (vgl. van den Noort/Bosch/Hugdahl 2006). Den Tests ging eine mündliche Anweisung voraus und beim computergestützten Sprechspannentest erfolgte zusätzlich eine schriftliche Anweisung, die auf dem Laptopbildschirm in Ruhe durchgelesen werden konnte. Zwecks Reproduzierbarkeit sind die exakt verwendeten Testunterlagen sowie die Testergebnisse unter dem DOI 10.5281/zenodo.6985735 zu finden.

Die Nullhypothese, die es mit den Tests zu überprüfen galt, ist folgende:

H0: Dolmetschstudierende und Übersetzungsstudierende weisen keine Unterschiede hinsichtlich ihrer Arbeitsgedächtniskapazität auf.

Daraus ergibt sich folgende Alternativhypothese:

H1: Dolmetschstudierende und Übersetzungsstudierende weisen Unterschiede hinsichtlich ihrer Arbeitsgedächtniskapazität auf.

Die Durchführung der einzelnen Tests war wie folgt:

Sprechspannentest

Für den Sprechspannentest wurden – angelehnt an die Durchführung dieses Tests von Christoffels, de Groot und Kroll (2006: 329) – 42 deutsche Wörter ausgewählt, die in drei Serien bestehend aus je vier größer werdenden Sets (mit jeweils zwei, drei, vier und fünf Wörtern) dargeboten wurden. Bei der Auswahl der Wörter wurde darauf geachtet, dass es sich um Substantive handelt, die unzusammenhängend sind, sich nicht reimen und aus je sieben Buchstaben bestehen. Die TN erhielten zunächst eine mündliche Anweisung, der eine schriftliche auf dem Laptopbildschirm folgte, die in Ruhe durchgelesen werden konnte. Sie wurden angewiesen, die auf dem Bildschirm angezeigten Wörter leise zu lesen und sie sich für den späteren Abruf zu merken. Anschließend sollten die TN nach jedem kompletten Set verbal je einen grammatikalisch korrekten Satz mit jedem Wort bilden, das sie sich gemerkt hatten. Das zuletzt angezeigte Wort durfte nicht als erstes genannt werden, anderweitig war die Reihenfolge der Wiedergabe freigestellt (vgl. *ibid.*). Die Wörter erschienen je 1000 ms auf einer Microsoft PowerPoint-Folie, bevor nach 500 ms das nächste Wort erschien (vgl. *ibid.*). Das Ende eines jeden Sets wurde visuell durch ein oranges Rechteck markiert. Nachdem die TN nach jedem Set ihre Sätze mit den gemerkten Wörtern in beliebiger Zeit verbalisiert hatten, wurde der Test fortgesetzt. Als alle vier Sets einer Serie abgeschlossen waren, wiederholte sich der Ablauf mit den anderen beiden Serien. Abschließend wurde die Anzahl der korrekt abgerufenen Wörter berechnet, Falschnennungen gingen nicht in die Punktwertung ein. Die maximal erreichbare Punktzahl lag bei 42.

Zählspannentest

Für die Durchführung des Zählspannentests (vgl. Case/Kurland/Goldberg 1982: 396 f.; Conway et al. 2005: 773) wurden sechs A4-Blätter mit verschiedenen geometrischen Figuren in grau und schwarz bedruckt. Vor dem Vorzeigen jeder Seite wurde das Zielobjekt bekanntgegeben und die TN bekamen die mündliche Anleitung, dieses, unter Nichtberücksichtigung der weiteren geometrischen Figuren, laut zu zählen und sich die Gesamtanzahl für einen späteren geordneten Abruf zu merken. Nachdem alle sechs Seiten vorgezeigt wurden, sollten die Versuchspersonen die Gesamtanzahl der Zielobjekte auf jeder Seite

geordnet wiedergeben, was mit je einem Punkt bewertet wurde. Machte jemand einen Fehler beim Zählen, so wurde gemäß Conway et al. (2002: 169) die fehlerhafte Summe notiert und diese für den späteren Abruf verwendet. Abschließend wurde die Punktzahl addiert, die maximal erreichbare Punktzahl lag bei sechs.

Hörspannentest

Der Hörspannentest wurde genau so durchgeführt, wie von Baller (2005: 158 f.) beschrieben: Es wurde eine Wortliste mit insgesamt 14 Wörtern verwendet, wovon sieben Wörter ein ‚r‘ enthalten. Die TN bekamen eine mündliche Anleitung, dass nun eine Wortliste vorgelesen wird und sie sich nur die Wörter einprägen sollen, die ein ‚r‘ enthalten, welche sie anschließend nach jedem Durchgang innerhalb von 45 Sekunden in beliebiger Reihenfolge aufschreiben sollen. Sie wurden zudem informiert, dass es insgesamt drei Durchgänge mit derselben Wortliste geben würde. Jedes richtig reproduzierte Wort mit einem ‚r‘ wurde mit einem Punkt gewertet. Jedes reproduzierte Wort, welches kein ‚r‘ enthielt, wurde nicht gewertet. Wörter, die nicht in der Wortliste vorkamen, wurden als Falschnennung vermerkt, gingen jedoch nicht in die Punktwertung ein (ibid.). Die Punkte der drei Durchgänge wurden summiert, insgesamt konnten also maximal 21 Punkte erreicht werden.

Subtrahiere-2-Spannentest

Für den Subtrahiere-2-Spannentest wurden sechs Zahlenreihen verschiedener Länge aus den Zahlen von zwei bis neun gebildet, wobei darauf geachtet wurde, dass sich keine Zahl direkt hintereinander wiederholt. Die TN bekamen die mündliche Anweisung, von jeder Zahl der verbal dargebotenen Zahlenfolge zwei zu subtrahieren und sie dann in geordneter Reihenfolge – ebenfalls verbal – wiederzugeben (vgl. Salthouse 1988: 205). Die erste Zahlenreihe bestand aus zwei Zahlen, doch mit jedem korrekt wiedergegebenen Durchgang nahm die Anzahl der Zahlen in einer Reihe um eins zu (vgl. ibid.), bis schließlich sieben Zahlen in einer Reihe erreicht waren. Jede Zahlenreihe wurde einmal vorgetragen. Bei falscher Wiedergabe einer Zahlenreihe war der Test beendet (vgl. Salthouse 1988: 205). Die Spanne ergab sich dann aus der Anzahl der Zahlen der letzten korrekt abgerufenen Zahlenreihe (vgl. ibid.), insgesamt konnten also maximal sieben Punkte gesammelt werden.

2.3. Durchführung

Die Durchführung der Studie fand im Mai/Juni 2022 in elf individuellen Sitzungen von jeweils ca. 20 Minuten statt. Zu Beginn jeder Sitzung wurden die persönlichen Daten der TN erfasst, bevor ihnen der allgemeine Ablauf der Studie erläutert wurde und sie eine mündliche Anweisung zu den Spannentests erhielten. Für die Durchführung des Sprechspannentests wurde das persönliche MacBook der Versuchsleiterin und Microsoft PowerPoint verwendet, alle anderen Tests fanden ohne elektronische Hilfe statt.

3. Ergebnisse

Die statistische Auswertung der Spannentests erfolgte mithilfe der Software *RStudio*. Für die Überprüfung der statistischen Signifikanz der beobachteten Gruppenunterschiede wurde aufgrund der kleinen Stichprobengröße ($n = 11$) ein nicht parametrischer Wilcoxon-Mann-Whitney Test verwendet, da die Voraussetzungen für den parametrischen t-Test nicht erfüllt sind und keine Normalverteilung der beobachteten Punktzahlen angenommen werden kann. Ebenso wurde ein approximierter Test berechnet, da die Stichprobengröße zwar $n < 50$, sie jedoch gleiche Bindungen beinhaltet, weshalb ein exakter Test nicht möglich ist (vgl. Gries 2013: 2014). Da die Nullhypothese einen ungerichteten Gruppenunterschied postuliert, wurde ein zweiseitiger Test verwendet. Des Weiteren wurde für jeden Test eine Korrelationsanalyse durchgeführt, in der der Zusammenhang zwischen Studiendauer und Punktzahl nach Gruppen analysiert wurde.

Sprechspannentest

Der Mittelwert ist bei den Dolmetschstudierenden mit 34,5 höher als bei den Übersetzungsstudierenden mit 29 ebenso wie der Median (siehe Abbildung 1A). Die Standardabweichung ist ebenfalls bei der Gruppe der Dolmetschstudierenden höher (3,89 gegenüber 0,71). Der Wilcoxon-Mann-Whitney-Test ergibt einen Signifikanzwert von $p = 0,0246$, somit kann die Nullhypothese verworfen und die Alternativhypothese angenommen werden. Die Korrelationsanalyse (siehe Abbildung 1B) zeigt einen deutlichen positiven Zusammenhang ($r = 0,74$, $p = 0,009$). Bei den Dolmetschstudierenden ($r = 0,63$) ist dieser Zusammenhang stärker ausgeprägt als bei den Übersetzungsstudierenden ($r = 0,58$).

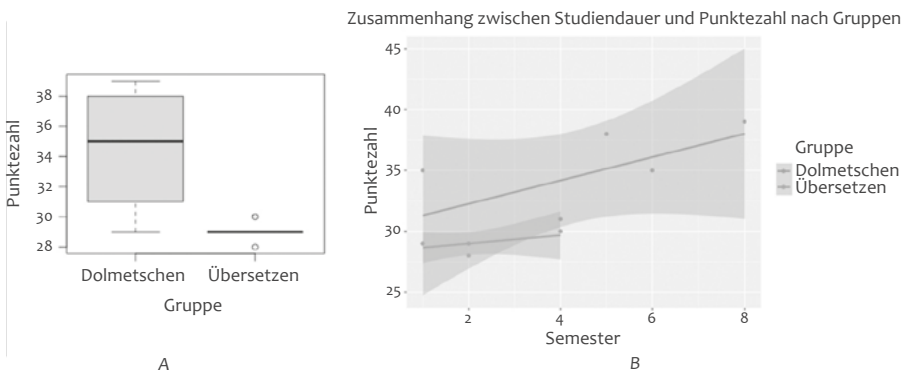

Abbildung 1. Boxplot und Korrelationsanalyse Sprechspannentest

Zählspannentest

Beim Zählspannentest schneiden die Übersetzungsstudierenden mit einem Mittelwert von 5,4 gegenüber 5 besser ab als die Dolmetschstudierenden. Der

Median ist bei den Dolmetschstudierenden höher als bei den Übersetzungsstudierenden (siehe Abbildung 2A) ebenso wie die Standardabweichung (1,25 gegenüber 0,55). Der Wilcoxon-Mann-Whitney-Test ergibt einen Signifikanzwert von $p = 0,844$, somit kann die Nullhypothese nicht verworfen werden. Die Korrelationsanalyse (siehe Abbildung 2B) zeigt einen moderaten positiven Zusammenhang ($r = 0,50$, $p = 0,116$).

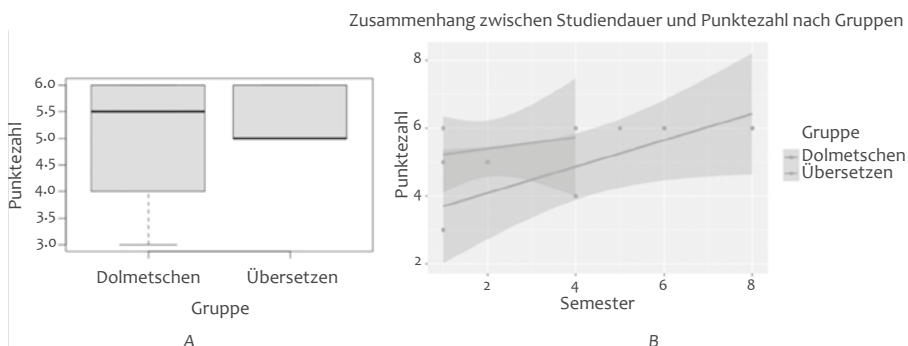

Abbildung 2. Boxplot und Korrelationsanalyse Zählspannentest

Hörspannentest

Im Schnitt erreicht die Gruppe der Übersetzungsstudierenden beim Hörspannentest eine höhere Punktzahl als die der Dolmetschstudierenden (Mittelwert von 16,6 gegenüber 15,5). Auch die Standardabweichung ist bei der ersteren mit 2,17 höher als bei der letzteren mit 1,34. Der Median ist bei beiden Gruppen gleich (siehe Abbildung 3A). Der Wilcoxon-Mann-Whitney-Test ergibt einen Signifikanzwert von $p = 0,509$, somit kann die Nullhypothese nicht verworfen werden. Die Korrelationsanalyse (siehe Abbildung 3B) zeigt einen schwachen positiven Zusammenhang ($r = 0,44$, $p = 0,173$).

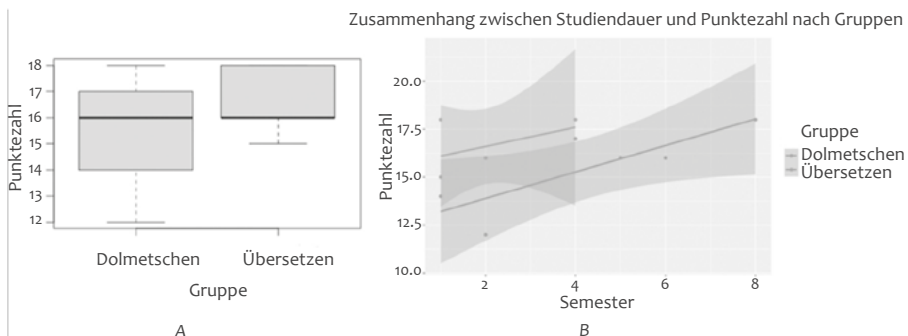

Abbildung 3. Boxplot und Korrelationsanalyse Hörspannentest

Subtrahiere-2-Spannentest

Der Mittelwert (5 gegenüber 3,6) und der Median (siehe Abbildung 4A) sind bei der Gruppe der Dolmetschstudierenden beim Subtrahiere-2-Spannentest höher. Ebenso ist die Standardabweichung bei den Dolmetschstudierenden höher (0,63 gegenüber 0,55). Der Wilcoxon-Mann-Whitney-Test ergibt einen Signifikanzwert von $p = 0,013$, somit kann die Nullhypothese verworfen und die Alternativhypothese angenommen werden. Die Korrelationsanalyse (siehe Abbildung 4B) zeigt einen starken signifikanten positiven Zusammenhang ($r = 0,83$, $p = 0,001$). Auch hier zeigt sich eine stärkere Tendenz bei den Dolmetschstudierenden ($r = 0,86$ gegenüber $r = 0,75$).

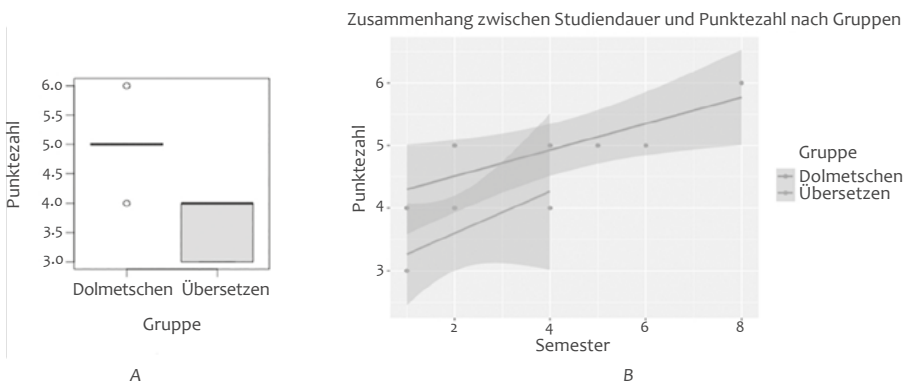

Abbildung 4. Boxplot und Korrelationsanalyse Subtrahiere-2-Spannentest

4. Diskussion

Die Gruppe der Dolmetschstudierenden schneidet beim Sprechspannentest deutlich besser ab als die Übersetzungsstudierenden, was möglicherweise am Zeitdruck liegt, der für die Aufnahme des Inputs herrschte. Auch wenn der Sprechspannentest visuell dargeboten wurde, laufen sehr ähnliche kognitive Prozesse ab wie beim Dolmetschen: Zwar wird der Input nicht akustisch gegeben, jedoch geht er trotzdem in das verbale Arbeitsgedächtnis über, wo er verarbeitet wird. Beim Dolmetschen würde die Verarbeitung die Umkodierung in eine andere Sprache bedeuten, beim Sprechspannentest, einen grammatikalisch korrekten Satz mit dem Wort zu bilden, da der Input innerhalb kurzer Zeit wiedergegeben werden muss. Es ist folglich plausibel, dass Dolmetschstudierende bereits mehr Übung bei dieser Art von Aufgaben haben als die Übersetzungsstudierenden, die nicht unter derartigem Zeitdruck arbeiten müssen. Bei der Analyse, ob bestimmte Wörter besonders Probleme beim Memorisieren bereiten, gab es keine klare Tendenz, bei beiden Gruppen konnte allerdings

beobachtet werden, dass Chunking-Strategien (Thalmann/Souza/Oberauer 2019) angewendet wurden.

Beim Zählspannentest erzielen die Übersetzungsstudierenden im Schnitt eine minimal höhere Punktzahl als die Dolmetschstudierenden, auffällig ist aber bei Letzteren, dass zwei Personen Fehlerpunkte bekamen, da sie die Zahlen nicht in geordneter Reihenfolge wiedergegeben haben, was vermutlich daran liegt, dass sie die Zielobjekte sehr schnell zählten und sich weniger Zeit zum Überlegen nahmen. Das deutet darauf hin, dass die Dolmetschstudierenden besonders darauf bedacht sind, den Input schnell zu verarbeiten und wiederzugeben – etwas, das für das Simultandolmetschen unerlässlich ist.

Auch beim Hörspannentest erzielte die Gruppe der Übersetzungsstudierenden eine minimal höhere Punktzahl, was dem geschuldet sein könnte, dass es drei Durchgänge mit jeweils der gleichen Wortliste gab. Ein großer Unterschied zwischen dem Übersetzen und Dolmetschen ist die Wiederholbarkeit des Ausgangstextes: Die Gruppe der Übersetzungsstudierenden dürfte daran gewöhnt sein, den Ausgangstext beliebig oft wiederholen zu können, während die Dolmetschstudierenden diese Möglichkeit nur bedingt bis gar nicht haben. Folglich kann es sein, dass die Übersetzungsstudierenden ruhiger an den Test herangegangen sind, während die Dolmetschstudierenden sich möglichst alle Elemente (auch die ohne ‚r‘) in einem Durchgang zu merken versuchten.

Beim Subtrahiere-2-Spannentest schnitt die Gruppe der Dolmetschstudierenden deutlich besser ab, was dadurch erklärbar ist, dass es ein akustisch dargebotener Test ist, bei dem der Input nicht wiederholbar ist. Die Dolmetschstudierenden scheinen besser darin zu sein, eine hohe Informationsdichte in nur einem Durchgang zu speichern und zu verarbeiten, da sie auch beim Simultandolmetschen keine Möglichkeit haben, den Ausgangstext zu wiederholen. Ein nicht unwichtiger Punkt ist aber, dass drei Dolmetschstudierende laut Eigenauskunft bereits an einer anderen Studie zum Arbeitsgedächtnis teilgenommen hatten und daher vertrauter mit manchen Spannentests waren. Zudem erwähnte eine Person eines höheren Semesters des Masterstudiengangs Konferenzdolmetschen, dass sie auch hier Chunking-Strategien (vgl. Thalmann/Souza/Oberauer 2019: 36) angewendet hat, wodurch die Arbeitsgedächtniskapazität weniger beansprucht und eine höhere Spanne erzielt wurde.

5. Schlussfolgerungen

Da die Tests in der Muttersprache der TN durchgeführt wurden und sie alle ihre Deutschkenntnisse als überdurchschnittlich gut eingestuft hatten, kann eine Beeinflussung der Arbeitsgedächtniskapazität durch unterschiedliche Sprachkompetenzen ausgeschlossen werden (vgl. van den Noort/Bosch/Hugdahl 2006). Acht Personen hatten bereits Berufserfahrung in den Bereichen Übersetzen und

Dolmetschen, jedoch konnte keine deutlich schlechtere Leistung bei Personen beobachtet werden, die noch keine Erfahrung gesammelt hatten. Im Folgenden sollen die Ergebnisse interpretiert und kontextualisiert werden.

Die Ergebnisse zeigen, dass die akustische gegenüber der visuellen Darbietung der Spannentests keinen Vorteil für die Gruppe der Dolmetschstudierenden darstellt, wie von Mellinger und Hanson (2019: 170) *a priori* angenommen, da die Dolmetschstudierenden sowohl im visuell dargebotenen Sprechspannentest als auch im akustisch dargebotenen Subtrahiere-2-Spannentest signifikant besser abschnitten. Der Zähl- und Hörspannentest erwiesen sich als nonsignifikant. Eine Erklärung dafür ist, dass der Sprech- und der Subtrahiere-2-Spannentest sehr nah an der tatsächlichen Tätigkeit des Dolmetschens sind: Der Input wird akustisch oder visuell in die phonologische Schleife aufgenommen (vgl. Baddeley/Hitch 1974), kurz abgespeichert, verarbeitet und innerhalb kürzester Zeit verbal wiedergegeben. Die Übersetzungsstudierenden müssen hingegen bei ihrer Arbeit keinen verbalen Output produzieren und können den Ausgangstext beliebig oft wiederholen. Die Ergebnisse sind kohärent mit denen von Mellinger und Hanson (2019: 179), die ebenfalls zeigen, dass DolmetscherInnen bei beiden Darbietungsmodalitäten besser abschneiden als die Kontrollgruppen. Auch Ghiselli (2022: 23) argumentiert, dass das Dolmetschen zwar eine Tätigkeit ist, die auf der Verarbeitung akustischer Reize basiert, DolmetscherInnen aber trotzdem manchmal mit visuellen Reizen arbeiten müssen. Liu, Schallert und Carroll (2004) gehen hingegen davon aus, dass professionelle DolmetscherInnen zwar domänenspezifische Fähigkeiten erlernen, welche die Priorisierung von Informationen erlauben, allerdings keine höhere Arbeitsgedächtniskapazität per se gegenüber einer Kontrollgruppe von Dolmetschstudierenden haben. Die Ergebnisse der vorliegenden Studie deuten allerdings darauf hin, dass dieser Arbeitsgedächtniskapazitätsunterschied zumindest unter Studierenden durchaus vorhanden ist: Dolmetschstudierende scheinen im Laufe des Studiums eine höhere Arbeitsgedächtniskapazität zu entwickeln als die Übersetzungsstudierenden. Hinweise darauf liefert die Korrelationsanalyse, die sowohl beim Sprech- als auch beim Subtrahiere-2-Spannentest einen deutlichen signifikanten Zusammenhang zwischen Studiendauer und Punktestand bei den Dolmetschstudierenden aufzeigt. Es ist plausibel, dass die Studierenden im Laufe der Semester mehr Übung im Dolmetschen bekommen und dadurch ihre Arbeitsgedächtniskapazität ausbauen, da sie sowohl beim Simultan- als auch beim Konsekutivdolmetschen vermehrt längeren und schwierigeren Input memorisieren müssen. Ghisellis (2022: 23) Ergebnisse untermauern diese Annahme, da diese ebenfalls zeigen, dass mit zunehmender Dolmetschexpertise auch die Leistung in den Spannentests zunimmt. Ferner unterstützt auch die Arbeit von Ünlü und Şimşek (2018) diese Vermutung, da sie unter anderem herausfanden, dass das Dolmetschtraining einen positiven Einfluss auf die

Verarbeitungskomponente der Arbeitsgedächtniskapazität hat. Gegensätzlich zu denen der vorliegenden Studie stehen die Ergebnisse von Tzou et al. (2012), die zwar zeigen, dass Dolmetschstudierende gegenüber einer bilingualen Kontrollgruppe eine bessere Arbeitsgedächtniskapazität aufweisen, nicht aber, dass sich diese mit zunehmender Studiendauer verbessert. Sie stellten jedoch darüber hinaus fest, dass Personen mit sehr guten L2-Sprachkenntnissen eine höhere Arbeitsgedächtniskapazität aufwiesen, was wiederum einen positiven Einfluss auf die Ergebnisse beim Simultandolmetschen von der L2 in die L1 hatte. Davon ausgehend stellt sich jedoch die Frage, ob das schlechtere Abschneiden in den signifikanten Spannentests der Übersetzungsstudierenden in der vorliegenden Studie damit zusammenhängen könnte, dass die L2-Sprachkenntnisse weniger ausgeprägt waren als bei den Dolmetschstudierenden. Eng mit den Erkenntnissen von Tzou et al. (2012) hängen auch die von Lozano-Argüelles et al. (2023) zusammen, die Hinweise darauf geben, dass eine höhere Arbeitsgedächtniskapazität dazu führt, dass professionelle DolmetscherInnen besser in der L2 antizipieren können. Für zukünftige Studien wäre es daher interessant zu erforschen, ob die hier beobachtete Korrelation zwischen Studiendauer und Punktestand in den Spannentests auch mit verbesserten L2-Sprachkenntnissen einhergeht und die Studierenden dadurch ebenso besser in der L2 antizipieren können. Laut Bae und Jeong (2021) hat die Arbeitsgedächtniskapazität gerade dann Einfluss auf die erbrachte Leistung, wenn die Studierenden noch nicht so viel Erfahrung mit dem Dolmetschmodus haben. Für die Dolmetschdidaktik bedeutet dies kontextualisiert mit den Ergebnissen der vorliegenden Studie, dass das Dolmetschtraining durchaus zu einer verbesserten Arbeitsgedächtniskapazität führt, diese im Umkehrschluss aber auch einen positiven Einfluss auf die Dolmetschleistung haben kann. Folglich ist die Überlegung sinnvoll, bereits früh im Bachelorstudium ein Fach einzuführen, in dem gezielt die Arbeitsgedächtniskapazität trainiert wird, beispielsweise indem Chunking-Strategien und Merkkreden geübt werden, sodass die Studierenden besser vorbereitet das Masterstudium beginnen können. So könnte die kognitive Belastung zu Beginn der Dolmetschübungen reduziert werden. Timarová et al. (2015) konnten im Gegensatz dazu nur einen sehr geringen Zusammenhang zwischen der Arbeitsgedächtniskapazität und der Leistung beim Simultandolmetschen feststellen, ihre Studie wurde allerdings mit bei den EU-Organen akkreditierten DolmetscherInnen durchgeführt und nicht mit Studierenden. Offen ist, ob ihre Studie andere Ergebnisse geliefert hätte, wenn sie mit Studierenden statt mit professionellen DolmetscherInnen durchgeführt worden wäre.

Die Ergebnisse der vorliegenden Studie bieten neue Einblicke in das Arbeitsgedächtnis im Rahmen der dolmetschwissenschaftlichen Ausbildung, nichtsdestotrotz basieren sie auf einer relativ kleinen Stichprobe ($n = 11$), weshalb sie mit Vorsicht zu betrachten sind.

6. Zusammenfassung und Ausblick

Um das Arbeitsgedächtnis erfolgreich in die Dolmetschdidaktik miteinbeziehen zu können, sodass Studierende bestmöglich beim Erwerb der Dolmetschkompetenzen unterstützt werden, ist es unabdingbar, seine Rolle in der Dolmetschausbildung zu untersuchen. Anhand einer Studie mit Studierenden der Masterstudiengänge Konferenzdolmetschen ($n = 6$) und Fach- und Literaturübersetzen ($n = 5$) der Universität Innsbruck wurde daher erforscht, inwieweit sich ihre Arbeitsgedächtniskapazität unterscheidet. Die Analyse der Gruppenunterschiede und der Korrelation von Studiendauer und Punktezahl zeigt, dass die Dolmetschstudierenden generell eine höhere Arbeitsgedächtniskapazität aufweisen als die Übersetzungsstudierenden, welche sich im Laufe des Studiums zudem weiter zu verbessern scheint. Die Ergebnisse geben Grund zur Annahme, dass es sinnvoll wäre, bereits im Bachelor ein Fach einzuführen, in dem Studierende, die in Zukunft den Master im Konferenzdolmetschen machen möchten, ihre Arbeitsgedächtniskapazität durch gezielte Übung ausbauen können, um die kognitive Last beim Dolmetschen zu Beginn des Masterstudiums zu reduzieren. Diese Ergebnisse basieren jedoch auf einer relativ kleinen Stichprobe, weshalb sie mit Vorsicht zu betrachten sind und es für die Zukunft wünschenswert wäre, die Studie mit einer größeren Stichprobe zu wiederholen.

Literaturverzeichnis

- Baddeley, Alan D./ Hitch, Graham (1974). "Working Memory". In: Bower, G.H. (Hrsg.) *Psychology of Learning and Motivation* 8. New York. S. 47–89.
- Bae, Munjung/ Jeong, Cheol Ja (2021). "The role of working memory capacity in interpreting performance". In: *Translation, Cognition & Behavior* 4(1). S. 26–46.
- Baller, Gisela (2005). *Inventar zur Gedächtnisdiagnostik (IGD). Entwicklung und Normierung eines neuen Verfahrens zur Diagnose von Gedächtnisstörungen*. Universität Bielefeld: unveröffentlichte Dissertation. (<https://pub.uni-bielefeld.de/record/2305443>, Zugriff: 30.03.2023).
- Case, Robbie/ Kurland, Midian/ Goldberg, Jill (1982). "Operational Effect and the Growth of Short-Term Memory Span". In: *Journal of Experimental Child Psychology* 33, S. 386–404.
- Christoffels, Ingrid K./ de Groot, Annette M.B. (2009). "Simultaneous interpreting: A cognitive perspective". In: Kroll, J.F./ de Groot, A.M.B. (Hrsg.) *Handbook of Bilingualism: Psycholinguistic Approaches*. New York. S. 454–479.
- Christoffels, Ingrid K./ de Groot, Annette M.B./ Kroll, Judith (2006). "Memory and language skills in simultaneous interpreters: The role of expertise and language proficiency". In: *Journal of Memory and Language* 54(3). S. 324–345, <https://doi.org/10.1016/j.jml.2005.12.004>.

- Conway, Andrew R.A./ Cowan, Nelson/ Bunting, Michael F./ Theriault, David J./ Minkoff, Scott R.B. (2002). "A latent variable analysis of working memory capacity, short-term memory capacity, processing speed, and general fluid intelligence". In: *Intelligence* 30(2). S. 163–183, [https://doi.org/10.1016/S0160-2896\(01\)00096-4](https://doi.org/10.1016/S0160-2896(01)00096-4).
- Conway, Andrew R.A./ Kane, Michael J./ Bunting, Michael F./ Hambrick, D. Zach/ Wilhelm, Oliver/ Engle, Randall W. (2005). "Working memory span tasks: A methodological review and user's guide". In: *Psychonomic Bulletin & Review* 12. S. 769–786, <https://doi.org/10.3758/BF03196772>.
- Daneman, Meredith/ Merikle, Philip M. (1996). "Working memory and language comprehension: A meta-analysis". In: *Psychonomic Bulletin & Review* 3(4). S. 422–433, <https://doi.org/10.3758/BF03214546>.
- Ghiselli, Serena (2022). "Working memory tasks in interpreting studies: A meta-analysis". In: *Translation, Cognition & Behavior* 5(1). S. 50–83, <https://doi.org/10.1075/tcb.00063.ghi>.
- Gries, Stefan Th. (2013). *Statistics for Linguistics with R: A Practical Introduction* 2. Berlin.
- Heidler, Maria-Dorothea (2013). *Das Arbeitsgedächtnis – Ein Überblick für Sprachtherapeuten, Linguisten und Pädagogen*. Bad Honnef.
- Liu, Minhua/ Schallert, Diane L./ Carroll, Patrick J. (2004). "Working memory and expertise in simultaneous interpreting". In: *Interpreting. International Journal of Research and Practice in Interpreting* 6(1). S. 19–42, <https://doi.org/10.1075/intp.6.1.04liu>.
- Lozano-Argüelles, Cristina/ Sagarra, Nuria/ Casillas, Joseph V. (2023). "Interpreting experience and working memory effects on L1 and L2 morphological prediction". In: *Frontiers in Language Sciences*, <https://doi.org/10.3389/flang.2022.1065014>.
- Mellinger, Christopher D./ Hanson Thomas A. (2019). "Meta-analyses of simultaneous interpreting and working memory". In: *Interpreting* 21(2). S. 165–195, <https://doi.org/10.1075/intp.00026.mel>.
- Salthouse, Timothy A. (1988). "The Role of Processing Resources in Cognitive Aging". In: Howe, M.L./ Brainerd, C.J. (Hrsg.) *Cognitive Development in Adulthood*. Berlin. S. 185–239.
- Thalmann, Mirko/Souza, Alessandra S./ Oberauer, Klaus (2019). "How Does Chunking Help Working Memory?". In: *Journal of Experimental Psychology: Learning, memory, and Cognition* 45(1). S. 37–55, <http://dx.doi.org/10.1037/xlm0000578>.
- Timarová, Šárka/ Čeňková, Ivana/ Meylaerts, Reine/ Hertog, Erk/ Szmalec, Arnaud/ Duyck, Wouter (2015). "Simultaneous interpreting and working memory capacity". In: Ferreira, A./ Schwieter, J.W. (Hrsg.) *Psycholinguistic and Cognitive Inquiries into Translation and Interpreting*. Amsterdam. S. 101–126. <https://doi.org/10.1075/btl.115.05tim>.

- Tzou, Yeh-Zu/ Eslami, Zoreh R./ Chen, Hsin-Chin/ Vaid, Jyotsna (2012). “Effect of language proficiency and degree of formal training in simultaneous interpreting on working memory and interpreting performance: Evidence from Mandarin-English speakers”. In: *Internationals Journal of Bilingualism* 16(2), S. 213–227. <https://doi.org/10.1177/1367006911403197>.
- Ünlü, Elena Antonova/ Şimşek, Çiğdem Sağın (2018). “Testing the impact of formal interpreting training on working memory capacity: Evidence from Turkish-English student-interpreters”. In: *Lingua* 209. S. 78–88, <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2018.04.003>.
- Van den Noort, Maurits W.M.L./ Bosch, Peggy/ Hugdahl, Kenneth (2006). “Foreign Language Proficiency and Working Memory Capacity”. In: *European Psychologist* 11(4). S. 289–296, <http://dx.doi.org/10.1027/1016-9040.11.4.289>.
- Van Dun, Kim/ Mariën, Peter (2016). “Cerebellar-Induced Aphasia and Related Language Disorders”. In: Mariën, P./ Manto, M. (Hrsg.) *The Linguistic Cerebellum*. Cambridge. S. 107–133. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-801608-4.00006-2>.
- Waters, Gloria S./ Caplan, David (2003). “The reliability and stability of verbal working memory measures”. In: *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers* 35. S. 550–564, <https://doi.org/10.3758/BF03195534>.

Tara Schinske

Universität Innsbruck
 Institut für Translationswissenschaft
 Herzog-Siegmund-Ufer 15/4
 6020 Innsbruck
 tara-semira.schinske@student.uibk.ac.at
 ORCID: 0009-0003-7991-0655

Małgorzata Zarzycka
Uniwersytet Wrocławski/Polska

Reakcja polskich czytelników na holenderskie elementy kulturowe w polskim przekładzie thrillera *De reünie* [Zjazd szkolny] autorstwa Simone van der Vlugt

ABSTRACT

Response of Polish readers to the Dutch culture-specific items in the Polish translation of the thriller *De reünie* by Simone van der Vlugt

The subject matter of this article is the Dutch culture-specific items (CSIs) in the Polish translation of the thriller *De reünie* by Simone van der Vlugt. The first aim of this article is to study the response of Polish readers to the Dutch culture-specific items and translation techniques concerning these CSIs in the Polish translation of *De reünie* by Simone van der Vlugt. The second aim is to compare the opinions of the interviewed readers to the opinions expressed in the master's thesis of the author of this article. Such research can be helpful for current and future translators because they can learn about preferences and expectations of readers.

The research was conducted by the use of an online survey. Among interviewees were people aged 19–67, who have studied Dutch philology, current students of Dutch philology and people who have not studied Dutch philology. The level of their knowledge of the Dutch language and the Dutch culture and reality was diverse. The survey has consisted of the analysis of eight fragments of the Polish translation of *De reünie* in which the Dutch culture-specific items occur and in respect of which different translation techniques have been used.

The study has shown that readers enjoy reading translations in which culture-specific items in their original forms occur, provided that translators supply them, especially those less familiar, with extra information. That enables readers to create an appropriate image of a given culture-specific item and thereby better understand a text.

The study has also shown that translators should not too often avoid adding footnotes because they form a precious source of information for readers. The comprehensive information in a footnote is often more important for readers than the length of a footnote.

Moreover, the answers of the interviewees have shown that even on the basis of short fragments of a text readers can learn something new about the culture and reality of another land.

However, the discussed issue is extensive and this study can undoubtedly be broadened with some aspects.

Keywords: culture-specific items, literary translation, reader-response, survey, translation strategies and techniques, skills and competence of translator

1. Wstęp

Każdy gatunek literacki może być, w mniejszym lub większym stopniu, źródłem wiedzy o kulturze i realiach krajów. Nośnikami kultury w utworach literackich są elementy kulturowe. W przypadku tekstów, które oryginalnie powstały w obcym języku, istotny wpływ na obraz kultury i realiów innego kraju, który otrzymują czytelnicy przekładu, mają tłumacze i sposób, w jaki przełożą oni dany tekst, w tym wspomniane elementy kulturowe.

Niniejszy przyczynek jest poświęcony holenderskim elementom kulturowym w polskim przekładzie thrillera pt. *De reünie* [Zjazd szkolny] Simone van der Vlugt. Pierwszym celem tego artykułu jest zbadanie reakcji polskich czytelników na holenderskie elementy kulturowe oraz techniki tłumaczeniowe zastosowane w odniesieniu do tych elementów w polskim przekładzie powieści. Drugim celem jest porównanie opinii wyrażonych przez ankietowanych czytelników z hipotezami autorki tego artykułu zaprezentowanymi w jej pracy magisterskiej. Takie badanie może okazać się pomocne dla obecnych i przyszłych tłumaczy, ponieważ poznają oni preferencje i oczekiwania czytelników.

Część teoretyczna artykułu zostanie poświęcona umiejętnościom i kompetencjom tłumacza, pojęciu elementu kulturowego, a dokładniej definicjom tego pojęcia oraz problemom translatorskim, które te elementy mogą powodować, a także strategiom i technikom translatorskim. Część zasadnicza będzie dotyczyć przeprowadzonego badania. Zostanie w niej opisana procedura badawcza, a następnie zostaną omówione wyniki badania, jak również porównanie uzyskanych wyników z hipotezami autorki artykułu. Na koniec zostaną zaprezentowane wnioski wyciągnięte na podstawie przeprowadzonego badania.

2. Umiejętności i kompetencje tłumacza

W trakcie swojej pracy tłumacze mogą mieć do czynienia z różnymi wyzwaniami i problemami translatorskimi. Mogą one wynikać zarówno z językowych, jak i kulturowych aspektów tłumaczonego tekstu (Hejwowski 2004: 71–124; Wojtasiewicz 1996: 23–77). Niemniej muszą oni stworzyć zrozumiały, wartościowy i interesujący tekst dla czytelników docelowych. W związku z tym, tłumacze muszą nie tylko bardzo dobrze posługiwać się językiem źródłowym i docelowym, ale muszą także posiadać doskonałą wiedzę na temat kultury źródłowej

i docelowej (Mounin 1963, za Skibińska 1999: 28; 36). Znajomość języka źródłowego i kultury źródłowej jest niezbędna do właściwego zrozumienia tekstu źródłowego, zarówno na poziomie językowym, jak i kulturowym. Tłumacze muszą zastanowić się, co autor chciał wyrazić i dlaczego zrobił to w dany sposób (Hejwowski 2004: 55). Następnie muszą postawić się w miejscu czytelników tekstu źródłowego i ocenić ich zrozumienie tego tekstu (Hejwowski 2004: 55). Te czynności stanowią pierwszy krok w procesie tłumaczenia, w którym znajomość języka źródłowego i kultury źródłowej jest nieodzowna.

Następnie tłumacze zaczynają tworzyć tekst docelowy. Na tym etapie kluczowa jest znajomość języka docelowego i kultury docelowej, aby właściwie przekazać odbiorcom tekstu docelowego informacje *wydobyte* z tekstu źródłowego (Skibińska 1999: 31, 33). Tłumacze tworzą inny tekst, który musi *zastąpić* tekst źródłowy (Tatilon 1986, za Skibińska 1999: 29). To oznacza, że każdy rodzaj informacji – informacje referencyjne, pragmatyczne, dialektowe, stylistyczne – musi zostać przeniesiony z tekstu źródłowego do tekstu docelowego w możliwie najbliższy sposób (Tatilon 1986, za Skibińska 1999: 29). Innymi słowy, tłumacze muszą stworzyć taki tekst, który umożliwi czytelnikom tekstu docelowego interpretację, która będzie możliwie najbliższa interpretacji tekstu źródłowego przez jego czytelników (Hejwowski 2004: 57).

Znajomość języka źródłowego i docelowego, jak również kultury źródłowej i docelowej, a zatem kompetencje językowe i kulturowe, nie są jednak jedynymi kompetencjami, które powinni posiadać profesjonalni tłumacze. Muszą oni pamiętać, że czytelnicy tekstu źródłowego i docelowego należą do różnych wspólnot językowo-społeczno-kulturowych, a zatem różnią ich nie tylko języki, którymi się posługują, ale także wiedza o rzeczywistości i kulturze (Lewicki 1993: 17; 22; Skibińska 1999: 30). Dlatego, aby właściwie przekazać odbiorcom tekstu docelowego informacje *wydobyte* z tekstu źródłowego, tłumacze powinni brać pod uwagę czytelników tekstu docelowego, czyli grupę docelową oraz stopień ich wiedzy poprzedniej (Grit 2010: 190). Według tego kryterium można, zdaniem Grita (2010: 191), wyróżnić trzy grupy docelowe: całkowitych laików, laików zainteresowanych z wiedzą poprzednią oraz ekspertów. W zależności od grupy docelowej i jej oczekiwań tłumacze wybierają techniki i strategie translatorskie (Grit 2010: 191). Dla całkowitych laików częściej wybiera się udomawiającą i/lub objaśniającą strategię translatorską (Grit 2010: 191). Eksperti natomiast oczekują raczej wiarygodnych informacji, a zatem stosuje się strategię egzotyzującą lub zachowującą informacje źródłowe (Grit 2010: 191). Jeśli chodzi o zainteresowanych laików przyjmują oni pozycję *pośrodku*, to znaczy, że pewne elementy mogą zostać zachowane bez objaśnień, ale w przypadku niektórych, zwłaszcza mniej znanych elementów, liczą oni na dodatkowe informacje od tłumaczy (Grit 2010: 191). Często jednak tłumacze, szczególnie tłumacze literaccy, nie wiedzą dokładnie, kto należy do grupy docelowej, ponieważ wśród czytelników przekładu mogą być zarówno całkowici laicy

z minimalną wiedzą, *czytelnicy minimalni* (Brzozowski 2001, za Hejwowski 2004: 59), jak i eksperci, *czytelnicy-eksploratorzy* (Brzozowski 2001, za Hejwowski 2004: 59), którzy dobrze znają język źródłowy i kulturę źródłową (Hejwowski 2004: 59, 60). Dlatego profesjonalni tłumacze powinni uwzględnić te dwa przeciwległe typy czytelników tekstu docelowego (Hejwowski 2004: 60).

Tłumacze muszą także wziąć pod uwagę fakt, iż tekst źródłowy powstał w pewnych warunkach czasowych, sytuacyjnych i kulturowych, przy pewnych założeniach i z pewnymi celami, które zmieniają się dla tekstu docelowego (Skibińska 1999: 31–32). W związku z tym, tłumacze powinni posiadać także wystarczającą kompetencję komunikacyjną, która postrzegana jest wręcz za najważniejszą kompetencję (Małgorzewicz 2014: 3). Tłumacze muszą szanować moralne, etyczne i religijne przekonania czytelników tekstu docelowego oraz przewidywać ich wiedzę, oczekiwania, reakcje i tak dostosować tekst docelowy, aby był on dla nich nie tylko zrozumiały i interesujący, ale także akceptowalny (Hejwowski 2004: 158). W przeciwnym razie taki tekst może szkodzić recepcji autora (Tokarz 1996, za Skibińska 1999: 37).

To wszystko pokazuje, że, wbrew pozorom, znajomość języka źródłowego i docelowego nie wystarcza, aby móc pracować jako tłumacz. Z racji tego, że tłumaczenie jest kompleksowym procesem, tłumacze muszą posiadać także szereg dodatkowych umiejętności i kompetencji, takich jak znajomość kultury źródłowej i docelowej czy kompetencje komunikacyjne.

3. Elementy kulturowe – definicje i problemy translatorskie

Kultura jest obecna w tekście zarówno w makro-, jak i mikrostrukturze (Skibińska 1999: 7). W makrostrukturze może ujawniać się m.in. w formie gatunku typowego dla danej kultury lub nawiązań do wątków i motywów, które pojawiają się w innych tekstach literackich z danej kultury (Skibińska 1999: 7). W mikrostrukturze kultura zostaje zazwyczaj wyrażona za pomocą elementów kulturowych (CSIs)¹, tj. nazw, które odnoszą się do realiów kulturowych danego kraju (Skibińska 1999: 7). Elementy kulturowe są także definiowane jako elementy tekstu, które w szczególny sposób łączą się z kulturą danego kraju. Są one charakterystyczne jedynie dla kultury źródłowej lub są lepiej znane w kulturze źródłowej niż docelowej, przez co stanowią problem translatorski (Hejwowski 2007: 71).

W zasadzie każdy element tekstu, łącznie z językiem, jest związany z kulturą i stanowi jej element (Aixelá 1996: 57; Hejwowski 2007: 71). Niemniej przekładoznawcy sprecyzowali ten termin i podali jego pewne przykłady. Jako elementy kulturowe mogą być postrzegane takie pojęcia jak: nazwy zwierząt

1| W niniejszym artykule pojęcie *element kulturowy* i skrót CSI (od angielskiego terminu *culture-specific item*) będą stosowane zamiennie.

i roślin, strojów, potraw, urzędów, tańców, budowli, lokalnych instytucji, postaci historycznych, czasopism, dzieł sztuki, terminy i wyrażenia związane z religiami, wyznaniem, tradycjami, jak również opisy gestów, zachowań czy zwyczajów (Hejwowski, 2007: 71–72; Newmark 1981, za Aixelá 1996: 57; Skibińska 1999: 7; Wojtasiewicz 1996: 52–77). Są to elementy, które należą do najbardziej arbitralnych obszarów systemów językowych, przez co powodują problemy translatorskie (Newmark 1981, za Aixelá 1996: 57).

Obecnie jednak postuluje się poszerzenie spojrzenia na kwestię elementów kulturowych. Należy mianowicie zwrócić większą uwagę na te elementy w tekście, które „nie wydają się być bardziej arbitralne niż przeciętne elementy danego systemu i których naturę jako problemu tłumaczeniowego można wyjaśnić jedynie odwołaniem się do różnic międzykulturowych”² (Aixelá 1996: 57, tłumaczenie – M.Z.). Uwzględniając powyższe stwierdzenie, elementy kulturowe można zdefiniować jako:

Te tekstualnie wyrażone elementy, których funkcja i konotacje w tekście źródłowym wiążą się z problemem tłumaczeniowym podczas przenoszenia ich do tekstu docelowego, przy czym problem ten jest efektem nieistnienia wspomnianego elementu lub jego innego statusu intertekstualnego w systemie kulturowym czytelników tekstu docelowego³ (Aixelá 1996: 58, tłumaczenie – M. Z.).

Powyższa definicja pokazuje, że w trakcie transferu do języka docelowego, a co za tym idzie, w wyniku zestawienia kultury źródłowej z kulturą docelową, elementy kulturowe powodują problemy translatorskie, które mogą mieć dwa źródła. Pierwsze to brak ekwiwalentu w kulturze docelowej, a drugie to inne konotacje i inna funkcja danego elementu tekstu źródłowego w języku i kulturze czytelników tekstu docelowego.

Brak ekwiwalentu prowadzi do najczęściej występującego problemu translatorskiego, a mianowicie do nieprzekładalności. Rozróżnia się nieprzekładalność językową i kulturową (Hejwowski 2004: 71–124; Wojtasiewicz 1996: 23–77). W związku z tym, że tematem niniejszego artykułu są elementy kulturowe, to nasza uwaga zostanie poświęcona nieprzekładalności kulturowej. Ten problem translatorski wynika z różnic między kulturami, ponieważ niektóre elementy występują w konkretnej kulturze, a w innych nie. Dlatego też nie wywołują one żadnych skojarzeń u czytelników tekstu docelowego (Wojtasiewicz 1996: 52). Takim przykładem może być *kutia* (Wojtasiewicz 1996: 57). Jest to potrawa znana

2| W oryginale: „Textual items which do not seem more arbitrary than the average, and whose nature as a translation problem can only be explained by appealing to an intercultural gap”.

3| W oryginale: „Those textually actualized items whose function and connotations in a source text involve a translation problem in their transference to a target text, whenever this problem is a product of the nonexistence of the referred item or of its different intertextual status in the cultural system of the readers of the target text”.

w Polsce, Ukrainie, Białorusi, Rosji i Litwie. W związku z tym podczas tłumaczenia z języka polskiego na np. język ukraiński czy język rosyjski i odwrotnie ten element kulturowy nie będzie stanowił problemu translatorskiego. Jednakże w innych językach nie istnieje ekwiwalent tej potrawy, ponieważ nie występuje ona w innych krajach i czytelnicy z innych krajów nie mieliby żadnych skojarzeń związanych z tym pojęciem. Dlatego ten element stanowiłby problem translatorski przy tłumaczeniu z języka polskiego na np. język niderlandzki.

Następny problem w trakcie tłumaczenia elementów kulturowych powstaje wtedy, gdy co prawda istnieje ekwiwalent danego elementu w innej kulturze, ale te same pojęcia wywołują inne konotacje w różnych kulturach, co może prowadzić do nieporozumień (Aixelá 1996: 58). Takim przykładem może być termin *okrągły stół*. Po niderlandzku jest to *de ronde tafel*; jeżeli tłumaczymy go dosłownie i nie myślimy o jego symbolicznym znaczeniu. Jest to bezpośredni ekwiwalent pod względem językowym, ale nie pod względem znaczenia, ponieważ oba terminy mają różne konotacje w tych dwóch kulturach. Polscy czytelnicy kojarzą to pojęcie głównie z *Solidarnością*, natomiast holenderscy raczej z królem Arturem. To samo pojęcie znaczy zatem coś innego dla czytelników tekstu źródłowego i docelowego (Zarzycka 2018).

Inny problem translatorski mogą przysparzać kwestie etyczne. Może się zdarzyć, że niektóre fragmenty opisujące zwyczaje czy zachowania, które przynależą do danej kultury, mogą być zbyt szokujące dla kultury docelowej (Ski-bińska 1999: 17). Takim przykładem jest opis *sati*, czyli obrzędu spalania żywcem wdów. Jest to zwyczaj stosowany w Indiach i w Indonezji, który dla innych kultur, takich jak polska czy holenderska jest niewyobrażalny (Zarzycka 2018).

Powyższe rozważania pokazują, że elementy kulturowe to złożone pojęcie i tłumacze w czasie swojej pracy powinni być wyczuleni nie tylko na elementy, które należą do najbardziej skrajnych obszarów systemów językowych, ale muszą zwracać uwagę na te elementy w tekście, które znajdują się pomiędzy tymi systemami. Ponadto tłumaczenie elementów kulturowych przysparza różnych problemów, na które tłumacze muszą znaleźć rozwiązanie.

4. Strategie i techniki translatorskie

Tak jak wspomniano w poprzedniej części artykułu, tłumacze w trakcie swojej pracy mogą napotkać różnorakie wyzwania i problemy translatorskie. Niemniej muszą oni stworzyć zrozumiały, wartościowy, interesujący i akceptowalny tekst dla czytelników docelowych. Ponadto sposób, w jaki zostanie przetłumaczony dany tekst, w tym elementy kulturowe, ma znaczący wpływ na obraz kultury i rzeczywistości innego kraju, który otrzymują czytelnicy tekstu docelowego.

Pod pojęciem strategii translatorskiej rozumiany jest „preferowany (świadomie lub nie) sposób postępowania tłumacza w całym tekście lub jego znaczących

fragmentach” (Hejwowski 2004: 76). Wyróżnia się dwie strategie translatorskie: *wyobcowanie* (*foreignization*) i *udomowienie* (*domestication*). Te dwa terminy zostały wprowadzone przez amerykańskiego przekładoznawcę Venutiego (1995), który opierał się na rozważaniach Schleiermachera (Schleiermacher 1813, za Venuti 1995: 20). *Wyobcowanie* (*foreignization*) jest definiowane jako „nacisk ukierunkowany na te wartości etniczne w celu wyrażenia językowej i kulturowej odmienności obcego tekstu, odsyłający czytelnika za granicę”⁴ (Venuti 1995: 20, tłumaczenie – M. Z.). To oznacza, że obce elementy zostają zachowane, przez co czytelnicy zdają sobie sprawę z faktu, iż mają do czynienia z przekładem. Jako *udomowienie* (*domestication*) rozumiana jest „etnocentryczna redukcja obcego tekstu do wartości kulturowych języka docelowego, sprowadzająca autora z powrotem do domu”⁵ (Venuti 1995: 20, tłumaczenie – M. Z.). W tym przypadku obce elementy zostają zastąpione elementami z kultury docelowej, które są znane czytelnikom tekstu docelowego, przez co tekst nie przypomina przekładu. Ta strategia translatorska zapewnia płynność w trakcie czytania tłumaczenia, jednak według Venutiego obecnie bardziej wskazane jest stosowanie wyobcowania, szczególnie przy tłumaczeniach na język angielski, jako formy sprzeciwu wobec etnocentryzmu, rasizmu, kulturowego nacyzmu i imperializmu (Venuti 1995: 20).

Technika translatorska jest rozumiana jako „wybór pewnego rozwiązania konkretnego problemu napotkanego w trakcie procesu tłumaczenia” (Hejwowski 2004: 76). Można znaleźć klasyfikacje technik translatorskich autorstwa m.in. Vinaya i Darbelnet (1958), Newmark (1988), Chestermana (1997) czy Pedersena (2005). Istnieją także techniki translatorskie sformułowane z myślą o tłumaczeniu elementów kulturowych. Są to klasyfikacje m.in. Aixeli (1996), Hejwowskiego (2007) i Grita (2010). Wszystkie te klasyfikacje są powszechnie uznane i stosowane zarówno w teorii, jak i w praktyce translacji na szeroką skalę.

Zazwyczaj jedna klasyfikacja wystarcza do przeprowadzenia analizy. Na potrzeby niniejszej analizy wybrano klasyfikację Aixeli (1996), który w swojej typologii dzieli techniki translatorskie na grupy według stopnia manipulacji międzykulturowej. Są to: reprodukcja (*conservation*), co oznacza, że oryginalne odniesienia zostają zachowane oraz substytucja (*substitution*), a więc elementy kulturowe zostają zastąpione elementami bliższymi grupie docelowej.

Do reprodukcji należą:

1. powtórzenie (*repetition*) – oryginalne odniesienia zostają zachowane; dotyczy to głównie toponimów (np. Noordwijk → Noordwijk⁶);

4| W oryginale: „An ethnoveiant pressure on those values to register the linguistic and cultural difference of the foreign text, sending the reader abroad”

5| W oryginale: „An ethnocentric reduction of the foreign text to target-language cultural values, bringing the author back home”.

6| Wszystkie zaprezentowane przykłady zostały zaproponowane przez autorkę niniejszego artykułu (Zarzycka 2018).

2. adaptacja ortograficzna (orthographic adaptation) – oryginalne odniesienie zostaje dostosowane pod kątem pisowni; dotyczy to przede wszystkim odniesień zapisanych innym pismem. Przy tej technice stosuje się transkrypcję lub transliterację (np. Київ → Kijów);
3. tłumaczenie językowe niekulturowe (linguistic non-cultural translation) – odniesienie zostaje przetłumaczone dosłownie, przez co jest lepiej zrozumiałe dla czytelników tekstu docelowego. Niniejsza technika jest stosowana głównie przy jednostkach miar i walutach, ale także w przypadku obiektów i instytucji (np. Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling → Rada Rozwoju Społecznego);
4. wyjaśnienie pozatekstowe (extratextual gloss) – element kulturowy zostaje objaśniony, jednak nie w tekście głównym, ale w przypisach dolnych, końcowych, glosariuszu, nawiasach lub w tekście przy użyciu kursywy (np. Koninklijke HFC → Koninklijke HFC* – *holenderski klub piłkarski z Haarlem);
5. wyjaśnienie wewnątrztekstowe (intratextual gloss) – ta technika jest podobna do poprzedniej, ale w tym przypadku element kulturowy jest objaśniony w bieżącym tekście (np. Amsterdam Oud-Zuid → dzielnica Amsterdamu Oud-Zuid).

Do substytucji należą:

1. synonimia (synonymy) – w przypadku tej techniki zostaje użyty synonim lub słowo o takim samym znaczeniu jak element kulturowy; ta technika jest stosowana w celu uniknięcia powtórzeń w tekście (np. Het Wilhelmus → hymn);
2. ograniczona uniwersalizacja (limited universalization) – element kulturowy zostaje zastąpiony innym, ogólniejszym odniesieniem z kultury źródłowej, które jest bardziej znane czytelnikom tekstu docelowego (np. *Staats Courant* → *de Telegraaf*);
3. całkowita uniwersalizacja (absolute universalization) – element kulturowy zostaje zastąpiony neutralnym odniesieniem, które usuwa wszelkie obce konotacje (np. een waterschap → region);
4. naturalizacja (naturalization) – w tym przypadku zostaje użyty ekwiwalent elementu kulturowego z kultury docelowej. Ta technika jest stosowana głównie w literaturze dziecięcej i młodzieżowej (np. gulden → złoty);
5. pominięcie (deletion) – oryginalny element tekstu źródłowego zostaje usunięty. Tłumacze z różnych powodów decydują się na tę technikę. Po pierwsze element kulturowy może być nieakceptowalny ideologicznie lub stylistycznie. Po drugie może być on za trudny dla czytelników tekstu docelowego. Po trzecie tłumacz może uznać element kulturowy za zbyt niejasny i musiałby go objaśniać, jednak nie chce lub nie może tego zrobić (np. Kruidvat → ∅);

6. kreacja niezależna (autonomous creation) – w tłumaczeniu zostaje dodany element kulturowy, który nie pojawia się w tekście źródłowym (np. *Pamiętnik* → *Dagboek: in het ghetto van Warschau*⁷) (Aixelá 1996: 61–64).

Oprócz wyżej wymienionych istnieją jeszcze inne potencjalne techniki, takie jak:

- kompensacja – pominięcie + kreacja niezależna (compensation – deletion + autonomous creation) – najpierw element kulturowy zostaje usunięty, ale w dalszej części tekstu zostaje dodany podobny element;
- przemieszczenie (dislocation) – to samo odniesienie zostaje przeniesione do innego fragmentu tekstu docelowego;
- złagodzenie (attenuation) – element kulturowy zostaje zastąpiony elementem, który lepiej pasuje do systemu literackiego kultury docelowej lub który jest bardziej akceptowalny przez czytelników tekstu docelowego (Aixelá 1996: 64).

Powyższa klasyfikacja jest przejrzysta, zrozumiała i przystępna. Techniki translatorskie są wyraźnie rozróżnione. Wybrana typologia umożliwia stosunkowo łatwe ogólne ustalenie, która strategia translatorska – wyobcowująca czy udomawiająca – dominuje w analizowanym przekładzie. Poza tym ta klasyfikacja została zaprezentowana przez Aixelę w monografii pt. *Translation, Power, Subversion* (1996) napisanej przez cenionych teoretyków przekładu (Zarzycka 2018).

Jak już wcześniej stwierdzono, zazwyczaj jedna klasyfikacja wystarcza do przeprowadzenia analizy. Może się jednak zdarzyć, że potrzebne będzie skorzystanie z jeszcze innej klasyfikacji. W przypadku niniejszego badania konieczne było uzupełnienie analizy konkretną techniką translatorską z klasyfikacji Hejwowskiego (2007). W porównaniu do Aixeli (1996) Hejwowski w swojej typologii poświęca więcej uwagi tłumaczeniu nazw własnych i podaje więcej odrębnych rozwiązań translatorskich odnoszących się do tej kwestii. Są to następujące techniki translatorskie:

1. użycie obcej nazwy własnej w jej oryginalnej wersji (reprodukcja):
 - a) bez dodatkowych objaśnień (np. *Vilvoorde* → *Vilvoorde*⁸),
 - b) z przypisem dolnym lub objaśnieniem w tekście (np. *Lindemans Kriek* → belgijskie piwo *Lindemans Kriek*),
2. minimalna modyfikacja obcej nazwy własnej pod kątem ortograficznym lub gramatycznym (np. *Hannah* → *Hanna*),
3. transkrypcja nazwy własnej (w przypadku różnych alfabetów) (np. *Борис* → *Boris*),
4. tłumaczenie obcej nazwy własnej

7| Niderlandzkie tłumaczenie tytułu książki Janusza Korczaka.

8| Wszystkie zaprezentowane przykłady zostały zaproponowane przez autorkę niniejszego artykułu (Zarzycka 2021).

- a) zastąpienie jej uznanym ekwiwalentem z języka docelowego (np. Gent → Gandawa),
 - b) zastąpienie jej ekwiwalentem wymyślonym przez tłumacza (np. Jeroen → Mruczysław),
 - c) zastąpienie jej określeniem, które nie jest nazwą własną (hiperonimem lub omówieniem) (np. *Gazet van Antwerpen* → dziennik),
5. zastąpienie obcej nazwy własnej nazwą własną z języka docelowego, która nie jest jej ekwiwalentem (np. Club Brugge → Piast Gliwice),
 6. opuszczenie nazwy własnej (niekiedy z najbliższym kontekstem) (np. Colruyt → Ø) (Hejwowski 2004: 92–93).

Biorąc pod uwagę fakt, że w powieści *De reünie* występuje stosunkowo wiele nazw własnych, które mają swój uznany ekwiwalent w języku polskim, klasyfikacja Aixeli (1996) została uzupełniona o technikę translatorską z typologii Hejwowskiego (2004), jaką jest uznany ekwiwalent.

Strategie i techniki translatorskie stanowią pomoc dla tłumaczy. Mimo że jedna klasyfikacja technik translatorskich jest przeważnie wystarczająca, warto, aby tłumacze znali różne techniki translatorskie. Im więcej technik tłumacze znają, tym mają więcej narzędzi do efektywnej pracy.

5. Procedura badawcza

5.1. Wnioski z analizy polskiego przekładu thrillera *De reünie* [Zjazd szkolny]

Liczba wszystkich technik translatorskich zastosowanych w odniesieniu do holenderskich elementów kulturowych w polskim przekładzie powieści pt. *De reünie* [Zjazd szkolny] Simone van der Vlugt została określona w wyniku badania o charakterze ilościowym przeprowadzonego w ramach pracy magisterskiej autorki niniejszego artykułu. Badanie wykazało, że tłumaczka, Dorota Szafrąńska-Poniewierska, zastosowała, z różną częstotliwością i w odniesieniu do różnych kategorii elementów kulturowych, 17 technik translatorskich i ich kombinacji. Były to kolejno⁹: powtórzenie, tłumaczenie językowe (niekulturowe) + powtórzenie, powtórzenie + wyjaśnienie pozatekstowe, tłumaczenie językowe (niekulturowe), naturalizacja, całkowita uniwersalizacja, powtórzenie + wyjaśnienie wewnątrztekstowe, uznany ekwiwalent, ograniczona uniwersalizacja, pominięcie, tłumaczenie językowe (niekulturowe) + wyjaśnienie wewnątrztekstowe, przemieszczenie, powtórzenie + pominięcie, tłumaczenie językowe (niekulturowe) + wyjaśnienie pozatekstowe, naturalizacja + wyjaśnienie pozatekstowe,

9] Przedstawiona kolejność odzwierciedla częstotliwość występowania technik i ich kombinacji, od najczęściej do najrzadziej stosowanych.

powtórzenie + przemieszczenie, powtórzenie + wyjaśnienie wewnątrztekstowe + wyjaśnienie pozatekstowe (Zarzycka 2018).

Najczęściej stosowaną techniką translatorską było powtórzenie. Wiąże się to z faktem, że w omawianej powieści pojawia się wiele imion i nazwisk, których tłumaczka nie zmieniała. Nie jest to jednak jedyna kategoria CSIs, w odniesieniu do której zastosowano tę technikę translatorską. Pojawia się ona także z wieloma nazwami własnymi.

Kombinację technik: tłumaczenie językowe (niekulturowe) + powtórzenie – tłumaczka stosowała głównie w przypadku nazw własnych, np. ulic, miejsc.

Następna kombinacja technik, mianowicie powtórzenie + wyjaśnienie pozatekstowe w postaci przypisów dolnych była używana głównie w odniesieniu do nazw potraw i przykładów holenderskiego żargonu. Przypisy zazwyczaj są krótkie i zawierają najważniejsze informacje na temat danego elementu kulturowego. Zdarzają się jednak także dłuższe przypisy.

Tłumaczenie językowe (niekulturowe) było używane przy różnych kategoriach CSIs, takich jak nazwy własne czy tytuły programów.

Zarówno naturalizacja, jak i całkowita uniwersalizacja były stosowane do różnych kategorii elementów kulturowych, które rzadko pojawiają się w powieści i które nie są szczególnie istotne dla całej historii.

Kombinacja powtórzenia z wyjaśnieniem wewnątrztekstowym była używana przy nazwach własnych miejsc, budynków i instytucji.

Kolejną techniką, z której korzystała tłumaczka jest uznany ekwiwalent stosowany w przypadku nazw geograficznych.

Ograniczona uniwersalizacja została zastosowana w odniesieniu do elementów kulturowych, które nie są szczególnie istotne dla całej powieści.

Pominięcie zostało użyte przy trzech różnych elementach kulturowych.

Z pozostałych siedmiu technik translatorskich i ich kombinacji tłumaczka korzystała zdecydowanie rzadziej, w odniesieniu do różnych kategorii elementów kulturowych, takich jak np. nazwy potraw, tytuły programów, imiona i nazwiska bohaterów czy nazwy własne.

Przy niektórych przykładach autorka niniejszego artykułu proponowała we wcześniejszym badaniu alternatywne rozwiązania tłumaczeniowe. Celem tego nie była krytyka technik użytych przez tłumaczkę, lecz nakreślenie możliwości tłumaczeniowych oraz poszerzenie spojrzenia na dany problem.

5.2. Materiał badawczy

Na potrzeby niniejszego badania ograniczono się do siedmiu najczęściej występujących technik translatorskich i ich kombinacji. Do zobrazowania większości z nich wybrano po jednym elemencie kulturowym. Wynika to z dwóch przyczyn. Po pierwsze, z wymagań technicznych, jakie narzuca ta forma publikacji.

Po drugie, z założenia, iż za długa ankieta na ogół zniechęca respondentów (Gaszynska-Magiera 2011: 218).

W przypadku pierwszej techniki translatorskiej wybrano element kulturowy, który tłumaczka zdecydowała się powtórzyć, a który nie dla każdego polskiego czytelnika może być jasny i zrozumiały, a mianowicie *de Pijp*:

Tab. 1. Fragment tekstu docelowego, w którym pojawia się CSI *de Pijp*

CSI: de Pijp – de Pijp
<p>Na pierwszym roku mieszkałam w domu. Dwa razy chyba pojechałam wtedy do Amsterdamu, poszukać pokoju. Ogłoszenie było z ulicy Rhijnvis Feithstraat. Udałam się tam pełna nadziei. Ulica była długa i wąska, zadzwoniłam, drzwi otworzyły się automatycznie, na górze naciśnięto guzik. Na schodach ukazał się gruby mężczyzna w bieliźnie. – O co chodzi? – wrzasnął w moim kierunku. Spojrzałam na nieogoloną twarz i brzuch piwosza. – Nic takiego, przepraszam – odpowiedziałam.</p> <p>Drugi pokój oglądałam w <i>de Pijp</i>, a konkretnie na Govert Flinckstraat. Była to smutna dziura na poddaszu, o wilgotnych ścianach, z widokiem na zaniedbane podwórko obwieszone bielizną, z brudną kuchnią i ubikacją, w której źle spływała woda (str. 21–22).</p>

Do zobrazowania kombinacji technik: tłumaczenie językowe (niekulturowe) + powtórzenie wykorzystano element kulturowy *de Wijkertunnel*:

Tab. 2. Fragment tekstu docelowego, w którym pojawia się CSI *de Wijkertunnel*

CSI: de Wijkertunnel – tunel Wijker
<p>W samochodzie, wracając do domu, zastanawiam się nad tym wspomnieniem. Mam dziury w pamięci, nie są one jednak ani czarne, ani bez dna. Tylko otacza je gruba błona, którą usiłuję przebić. Całą mocą usiłuję ją przeniknąć. Jeszcze mi się to nie udaje.</p> <p>Wjeżdżam w ciemności <i>tunelu Wijker</i>. Kiedy się z niego wydostaję na światło dzienne, zostawiam za sobą Den Helder i wszystko, co mnie z nim łączy.</p> <p>Wracam do znanej codzienności i witam z poczuciem ulgi tablice z napisem Bos en Lommer*, jakbym uniknęła wielkiego niebezpieczeństwa (str. 188–189).</p>

W przypadku kombinacji technik: powtórzenie + wyjaśnienie pozatekstowe w postaci przypisów dolnych zdecydowano się na skorzystanie wyjątkowo z dwóch CSIs, tj. *stroopwafels* i *Prins Willem Alexandersingel*. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z krótkim przypisem, mianowicie:

Tab. 3. Fragment tekstu docelowego, w którym pojawia się CSI *stroopwafels*

CSI: stroopwafels – stroopwafels*
Znowu jadę do Den Helder, ale tym razem to Rolf Hartog na mnie czeka. Serdecznie podejmuje mnie kawą i <i>stroopwafels</i> *. Pyta, jak się miewam, po czym przechodzi do rzeczy. W tym samym co przedtem pokoju rozkłada teczki pełne zdjęć.
* Okrągłe wafle z charakterystyczną „kratką”, polane syropem (str. 321).

W drugim natomiast ze znacznie dłuższym:

Tab. 4. Fragment tekstu docelowego, w którym pojawia się CSI *Prins Willem Alexandersingel*

CSI: Prins Willem Alexandersingel – Prins Willem Alexandersingel*
Jadę pod pierwszy adres z listy przepisanej z dzienniczka Isabel.
<i>Prins Willem Alexandersingel</i> * leży w Gouden Gordel. Jest to zamożna dzielnica; znajdują się w niej stare, wysokie kamienice bogatego mieszczaństwa minionych wieków.
Nie mam odwagi zaparkować nad wodą. Szukam miejsca z tyłu i wracam nad kanał. Zatrzymuję się pod numerem 23.
* <i>Singel</i> oznaczał pierwotnie miejsce, w którym płynęła woda, w sposób naturalny lub kanałem. Używano ich jako dróg transportu, z czasem pozostawiono lub zasypano, albo też zbudowano nad nim ulicę. Najstynniejszy singel w Holandii to amsterdamski Het Singel, pierwotnie granica miasta, obecnie serce starego Amsterdamu (str. 232–233).

Postanowiono przeanalizować dwa przykłady, żeby zbadać, jaką długość przypisów preferują czytelnicy.

W odniesieniu do tłumaczenia językowego (niekulturowego) wybrano element kulturowy *de Donkere Duinen*, który odgrywa kluczową rolę w tej powieści, ponieważ najważniejsze wydarzenia dla całej historii rozgrywają się właśnie tam, a który został przetłumaczony dosłownie jako *Ciemne Wydmy*, tak jak w następującym fragmencie:

Tab. 5. Fragment tekstu docelowego, w którym pojawia się CSI *Ciemne Wydmy*

CSI: de Donkere Duinen – Ciemne Wydmy
Na światłach przyciska mocno hamulce i zsiada z roweru. Skrzyżowanie znajduje się z dala od centrum, tu nie ma takiego tłoku; mniej uczniów na rowerach i motorowerach, mniejszy ruch.

Stoi na światłach zupełnie sama, nie ma ani samochodów, ani autobusów. Patrzy na prawo i lewo, niecierpliwie przeczekując bezsensowną sytuację.

Tuż za nią zatrzymuje się furgonetka z głośno pracującym silnikiem.

Zielone.

Wsiada na rower i pedałuje prosto przed siebie. Furgonetka wyprzedza ją, zasłaniając chmurą spalin z rury wydechowej. Krztusi się, wachluje, przystaje, nie zdejmując stopy z pedału.

Furgonetka pędzi w kierunku *Ciemnych Wydm*. Dziewczynka myśli o randce. Przez chwilę czuje jakiś opór. Powinna była chyba wybrać mniej odległe miejsce (str. 5).

Jako przykład naturalizacji użyto element kulturowy *Broodje van Kootje*, który tłumaczka zastąpiła ekwiwalentem *bar mleczny*:

Tab. 6. Fragment tekstu docelowego, w którym pojawia się CSI *bar mleczny*

CSI: Broodje van Kootje – bar mleczny

– W gruncie rzeczy było bardzo fajnie, i naprawdę oryginalnie. Mógł mnie równie dobrze zaprosić do pizzerii. Ale...

– Pizzeria – Jeanine wpada mi w słowo wyniosłym tonem. – Powinien cię zaprosić do Américain albo co najmniej do Franschmana. Tam przychodzi tout Amsterdam.

– Wyobrażasz sobie Olafa siedzącego w Américain? To nie dla niego. Nie, cieszę się, że nas tam nie było – mówię i jestem o tym przekonana.

– Ale lokal z *poffertjes*... – Jeanine nie może się z tym pogodzić.

– Wiem, wiem, następnym razem ubiorę się jak do *baru mlecznego* – podśmiewam się (str. 102).

W przypadku całkowitej uniwersalizacji wykorzystano CSI *de havo*, który tłumaczka zastąpiła terminem szkoła średnia:

Tab. 7. Fragment tekstu docelowego, w którym pojawia się CSI *szkoła średnia*

CSI: de havo – szkoła średnia

– Ostatnie lata w szkole podstawowej były bardzo fajne. Pierwsze lata *szkoły średniej* niezbyt przyjemne, lecz później zrobiło się po prostu nie do wytrzymania – rozkręcam się. – Bardzo się wtedy zmieniałam. Otwarta, wygadana, zadowolona. Nikt mi nie mógł nic zrobić. Byłam inna. Jakbym miała w sobie drugą Sabine. Nie znałeś mnie takiej. Czasami mam wrażenie, jakbym miała różne osobowości. Pojawiają się, kiedy chcą, a ja nie mam na to wpływu (str. 84).

Ostatnim rozwiązaniem translatorskim poddanym badaniu jest kombinacja powtórzenia z wyjaśnieniem wewnątrztekstowym, użyta m.in. w odniesieniu do elementu kulturowego *de Bijenkorf*, do którego tłumaczka dodała w bieżącym tekście informację, iż jest to dom towarowy. Zrobiła to w następujący sposób:

Tab. 8. Fragment tekstu docelowego, w którym pojawia się CSI *dom towarowy Bijenkorf*

CSI: de Bijenkorf – dom towarowy Bijenkorf
Wyłączam telewizor, wkładam džinsową kurtkę, biorę czerwoną torbę, odpinam rower z łańcucha i wyjeżdżam. Plastikowe rośliny. Gdzie je kupić? Najprawdopodobniej wszędzie, ale ja chcę ładne, a takie można dostać tylko w <i>domu towarowym Bijenkorf</i> . Mam kawałek do centrum, ale jazda dobrze mi robi. Amsterdam kłębi się i huczy. Tramwaje hałasują, tarasy kawiarni są zapełnione, a drzwi balkonów otwarte (str. 44).

5.3. Forma badania

Badanie miało formę ankiety online stworzonej przy użyciu Google Forms. We wprowadzeniu do ankiety przedstawiono krótko cel badania oraz opisano trzy poszczególne części ankiety. Pierwsza zawierała pytania wstępne dotyczące wieku ankietowanych, tego, czy studiowali oni niderlandystykę, a także oceny poziomu znajomości języka niderlandzkiego oraz wiedzy na temat holenderskiej kultury i holenderskich realiów. Drugą część ankiety stanowiła analiza fragmentów powieści *Zjazd szkolny* podanych w poprzednim podrozdziale. W przytoczonych fragmentach elementy kulturowe zostały wyszczególnione pogrubioną czcionką. Pod każdym fragmentem znajdowały się pytania. W ostatniej, podsumowującej części zadano trzy pytania: na temat najbardziej udanego rozwiązania translatorskiego, najmniej udanego rozwiązania translatorskiego oraz tego, czy na podstawie podanych fragmentów uczestnicy badania dowiedzieli się czegoś nowego o holenderskiej kulturze i holenderskich realiach. Większość pytań w przeprowadzonej ankiecie stanowiły pytania otwarte. Rozesłano 60 ankiet. Udział w badaniu możliwy był od 09. do 27. stycznia 2023 r. Otrzymano 23 wypełnione formularze.

5.4. Uczestnicy badania

W badaniu wzięły udział osoby w wieku od 19 do 67 lat. Kryterium płci nie było brane pod uwagę. Wśród ankietowanych były zarówno osoby, które studiowały niderlandystykę, obecni studenci tego kierunku, jak i osoby, które nie studiowały niderlandystyki. Ankietowani prezentowali różny poziom znajomości języka niderlandzkiego, począwszy od jej braku po biegłą znajomość. Największy

odsetek (43,5 %) stanowiły osoby z brakiem znajomości języka niderlandzkiego, zgodnie z założeniem, że przede wszystkim takie osoby sięgają po przekład (Lewicki 1993: 9–10). Uczestnicy badania różnie ocenili swoją wiedzę na temat holenderskiej kultury i holenderskich realiów, od braku wiedzy po dobrą. Najwięcej ankietowanych (34,8 %) uznało swoją wiedzę za niewielką. Nikt natomiast nie wybrał opcji *bardzo duża*.

6. Wyniki badania

Element kulturowy *de Pijp* był dla większej części badanych (13) niezrozumiały. Taka sama liczba osób oświadczyła, że nie szukała samodzielnie informacji na temat tego elementu. Jednocześnie zdecydowana większość ankietowanych (16) stwierdziła, iż dodałaby jakieś wyjaśnienie/jakąś informację do tego elementu. We wcześniejszym badaniu autorka artykułu zaproponowała alternatywne rozwiązanie translatorskie polegające na uzupełnieniu zastosowanej techniki, tj. powtórzenia, wyjaśnieniem wewnątrztekstowym w następujący sposób: Drugi pokój oglądałam w *dzielnicy de Pijp*, a konkretnie na Govert Flinckstraat. Na podstawie odpowiedzi ankietowanych można zatem założyć, że to rozwiązanie byłoby dla czytelników bardziej zadowalające. Tym bardziej że niektórzy błędnie zakładali, iż jest to nazwa miasta.

Drugi element kulturowy, mianowicie *de Wijkertunnel*, który w przekładzie pojawił się w formie tunel Wijker był, zgodnie z hipotezą autorki artykułu, dla większości ankietowanych (14) zrozumiały.

Oba elementy kulturowe, w odniesieniu do których tłumaczka dodała przypis dolny, czyli *stroopwafels* i *Prins Willem Alexandersingel* były dla zdecydowanej większości badanych zrozumiałe (*stroopwafels*: 21 osób, *Prins Willem Alexandersingel*: 14 osób). W obu przypadkach większość respondentów stwierdziła, że zastosowane przypisy były potrzebne (*stroopwafels*: 18 osób, *Prins Willem Alexandersingel*: 16 osób). Jeśli chodzi natomiast o opinie na temat informacji zawartych w przypisach były one z reguły pozytywne. W przypadku *stroopwafels* przeważała opinia, że dodana informacja, choć krótka, to jest wystarczająco wyjaśniająca, co pokrywa się z hipotezą autorki artykułu. Natomiast w drugim przypadku opinie ankietowanych na temat informacji zawartych w przypisie znacznie różniły się od hipotezy autorki artykułu, według której tak długi przypis jest przesadzony i niepotrzebny. Ankietowani natomiast uznali podane informacje za interesujące, konkretne, ciekawe i wystarczająco wyjaśniające. Stwierdzenia, że podane informacje są za długie, zbędne lub nudne stanowiły zdecydowaną mniejszość (7 odpowiedzi).

Zgodnie z hipotezą autorki artykułu natomiast element kulturowy *de Donkere Duinen*, który został dosłownie przetłumaczony jako *Ciemne Wydmy* był zrozumiały pod względem językowym dla 14 ankietowanych, czyli dla większości.

Jednak tak, jak autorka przypuszczała, ta forma nie pozwoliła czytelnikom na wykreowanie właściwego obrazu tego miejsca. Na pytanie, czym są wspomniane *Ciemne Wydmy*, ankietowani podali takie odpowiedzi, jak np. park, dzielnica, potoczna nazwa jakiejś okolicy, zła, szemrana dzielnica, dzika plaża. W rzeczywistości chodzi o nazwę rezerwatu przyrody w pobliżu miasta Den Helder. Dlatego wydaje się, że warto byłoby zastosowaną technikę, tj. tłumaczenie językowe (niekulturowe), uzupełnić o wyjaśnienie pozatekstowe w postaci przypisu dolnego o następującej treści: Nazwa rezerwatu przyrody w pobliżu miasta Den Helder; oryginalna nazwa brzmi de Donkere Duinen., aby umożliwić polskim czytelnikom przywołanie podobnych skojarzeń, jakie oryginał wywołuje u czytelników tekstu źródłowego.

Hipotezy autorki niniejszego artykułu okazały się wyraźnie odmienne od opinii ankietowanych w przypadku elementu kulturowego *Broodje van Kootje*, który jest nazwą renomowanego baru kanapkowego w Holandii, a który tłumaczka zastąpiła typowo polskim ekwiwalentem, jakim jest *bar mleczny*. Podczas gdy autorka artykułu podejrzewała, że u polskich czytelników ten ekwiwalent może wywoływać pewne zdziwienie, biorąc pod uwagę fakt, że akcja powieści rozgrywa się w Holandii, to jednak tylko 4 osoby miały takie odczucia. Pozostali ankietowani zwracali uwagę przede wszystkim na negatywny i ironiczny charakter wypowiedzi bohaterki, czyli skupili się bardziej na warstwie tekstowej aniżeli kulturowej podanego fragmentu. Z opinii ankietowanych można zatem wywnioskować, że tłumacze udało się wywołać podobne skojarzenia, jakie autorka powieści chciała wywołać wśród czytelników tekstu źródłowego, a co za tym idzie rozwiązanie zastosowane przez tłumaczkę można uznać za udane.

W przypadku elementu kulturowego *de havo* wybór tłumaczki, czyli zastąpienie go terminem *szkoła średnia*, także nie oddaje jego charakteru kulturowego. Jednak tutaj mamy do czynienia z neutralnym i ogólnym określeniem, przez które nie powstaje tak wyraźny kontrast, jak to miało miejsce we wcześniejszym przykładzie. Zarówno autorka artykułu, jak i uczestnicy badania, pozytywnie ocenili to rozwiązanie tłumaczeniowe, podkreślając zrozumiałość tekstu, płynność czytania oraz możliwość utożsamienia się z bohaterką.

Ostatni element kulturowy, mianowicie *de Bijenkorf*, do którego dodano w przekładzie informację, iż jest to dom towarowy był, zgodnie z hipotezą autorki artykułu, dla zdecydowanej większości ankietowanych (16) zrozumiały.

Jeżeli chodzi o to, w których przypadkach tłumaczka w najbardziej udany sposób poradziła sobie z holenderskimi elementami kulturowymi, to ankietowani najczęściej wskazywali przykłady, w których zastosowała ona przypisy, co uzasadniali tym, że ułatwiały im one zrozumienie czytanych fragmentów i wyobrażenie sobie opisanych elementów kulturowych, a także fragmenty z elementami kulturowymi *tunel Wijker* i *dom towarowy Bijenkorf*.

Jako najmniej udany sposób poradzenia sobie z elementami kulturowymi dominowały odpowiedzi: *Ciemne Wydmy*, *de Pijp* lub ogólnie „tam, gdzie brakowało przypisu/wyjaśnienia”. Badani podkreślali niemożność wykreowania właściwego obrazu danego elementu, co utrudniało im zrozumienie tekstu.

Większość ankietowanych stwierdziła, że na podstawie analizowanych fragmentów dowiedziała się czegoś nowego o holenderskiej kulturze i holenderskich realiach. Umożliwiły im to przede wszystkim informacje podane w przypisach.

7. Wnioski i perspektywy

Przeprowadzone badanie pozwoliło na wyciągnięcie następujących konkluzji. Po pierwsze z odpowiedzi ankietowanych można wywnioskować, że czytelnicy dopuszczają pojawienie się elementów kultury źródłowej w oryginalnej wersji, pod warunkiem, że tłumacze uzupełnią je, zwłaszcza te mniej znane, o dodatkowe informacje, które umożliwiają czytającym wykreowanie właściwego obrazu danego elementu. Przydatne mogą być zarówno informacje w formie przypisów (jak m.in. w przykładzie z *CSI stroopwafels*), jak i te dodane w bieżącym tekście (tak jak w przykładzie z *CSI de Bijenkorf*). Przykład z elementem kulturowym *de Donkere Duinen* pokazał, że czasami dosłowne przetłumaczenie jakiegoś elementu, czyli zastosowanie techniki asymilującej może prowadzić do trudności w pełnym zrozumieniu tekstu, a co za tym idzie, skutkować wyobcowaniem (*foreignization*) na poziomie makrostrukturalnym.

Poczynione analizy wykazały także, że przypisy stanowią dla czytelników cenne źródło informacji, pozwalają wykreować właściwy obraz danego elementu kulturowego, a przez to lepiej zrozumieć czytany tekst. Dla czytelników niezadko istotniejsza jest wyczerpująca informacja podana w przypisie niż jego długość, co pokazały pozytywne opinie na temat stosunkowo długiego przypisu dodanego do elementu kulturowego *Prins Willem Alexandersingel*.

Ponadto z przytoczonych powyżej odpowiedzi ankietowanych wynika, że nawet na podstawie krótkich fragmentów tekstu czytelnicy mogą dowiedzieć się czegoś nowego o kulturze i realiach innego kraju. Można zatem przypuszczać, iż po przeczytaniu całej powieści ta wiedza byłaby jeszcze większa, co potwierdza słuszność założenia, że każdy gatunek literacki może być, w mniejszym lub większym stopniu, źródłem wiedzy o kulturze i realiach krajów.

Niemniej omawiane w tej publikacji zagadnienie jest obszerne i niewątpliwie można by przeprowadzone badanie jeszcze rozszerzyć. Przede wszystkim należałoby w przyszłości postarać się o większą liczbę ankietowanych, co dałoby jeszcze bardziej miarodajne wyniki.

Ponadto warto byłoby stworzyć drugą ankietę poświęconą pozostałym, nieomówionym dotychczas technikom tłumaczeniowym, aby zbadać reakcje czytelników na jeszcze inne holenderskie elementy kultury i jednocześnie wszystkie

techniki tłumaczeniowe zastosowane przez tłumaczkę, a w rezultacie ustalić także dominującą strategię tłumaczeniową.

Wreszcie można by przeprowadzić badanie dotyczące analizy całego przekładu thrillera *Zjazd szkolny*. Patrząc jednak na odzew na tę stosunkowo krótką ankietę, można przypuszczać, że to zamierzenie byłoby najtrudniejsze do realizacji.

Bibliografia

- Aixelá, Javier Franco (1996). „Culture-specific Items in Translation”. W: Álvarez, R./ Carmen-África Vidal, M. (red.) *Translation, Power, Subversion*. Clevedon-Philadelphia-Adelaide. S. 52–78.
- Gaszyńska-Magiera, Małgorzata (2011). *Recepcja przekładów literatury iberoamerykańskiej w Polsce w latach 1945–2005 z perspektywy komunikacji międzykulturowej*. Kraków.
- Grit, Diederik (2010). „De vertaling van realia”. W: Naaijken, T./ Koster, C./ Bloemen, H./ Meijer C. (red.) *Denken over vertalen. Tekstboek vertaalwetenschap*. Nijmegen. S. 189–196.
- Hejwowski, Krzysztof (2004). *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*. Warszawa.
- Lewicki, Roman (1993). *Konotacja obcości w przekładzie*. Lublin.
- Małgorzewicz, Anna (2014). „Językowe i niejęzykowe kompetencje tłumacza. Próba zdefiniowania celów translodydaktyki akademickiej”. W: *Lingwistyka Stosowana* 11/2014. S. 1–10.
- Skibińska, Elżbieta (1999). *Przekład a kultura. Elementy kulturowe we francuskich tłumaczeniach „Pana Tadeusza”*. Wrocław.
- Venuti, Lawrence (1995). *The Translator’s Invisibility: A History of Translation*. London.
- Vlugt, Simone van der (2004). *De reünie*. Amsterdam.
- Vlugt, Simone van der (2010). *Zjazd szkolny*. Warszawa. (tłum. Dorota Szafrąńska-Poniewierska).
- Wojtasiewicz, Olgierd (1996). *Wstęp do teorii tłumaczenia*. Warszawa.
- Zarzycka, Małgorzata (2018). *Nederlandse cultuurspecifieke elementen in de Poolse vertaling van „De reünie” van Simone van der Vlugt. Analyse van vertaalstrategieën*. Niepublikowana praca magisterska. Uniwersytet Wrocławski.
- Zarzycka, Małgorzata (2019). „Voetnoten in de Poolse vertaling van De reünie van Simone van der Vlugt”. W: *Niderlandystyka Interdyscyplinarnie* 4/2019. S. 25–33.
- Zarzycka, Małgorzata (2021). „Holenderskie elementy kulturowe w polskim przekładzie „De reünie” („Zjazd szkolny”) Simone van der Vlugt. Analiza

.....

wybranych technik translatorskich”. W: *Linguistische Treffen in Wrocław*
20/2021. S. 147–164.

Małgorzata Zarzycka

Uniwersytet Wrocławski
Instytut Filologii Germańskiej
Zakład Translatoryki i Glottodydaktyki
pl. Nankiera 15b
50-140 Wrocław
malgorzata.zarzycka@uwr.edu.pl
ORCID: 0000-0001-6138-4210

Hagar Soliman
Cairo University/Egypt

Overcoming the non-performability/non-acceptability of some absurd elements: The feasibility of committing ST shifts in a French-Arabic and an English-Arabic translation of Samuel Barclay Beckett's self-translated play *Waiting for Godot* (1952) /*En Attendant Godot* (1948)¹

ABSTRACT

Overcoming the non-performability/non-acceptability of some absurd elements: The feasibility of committing ST shifts in a French-Arabic and an English-Arabic translation of Samuel Barclay Beckett's self-translated play *Waiting for Godot* (1952) /*En Attendant Godot* (1948)

The initial norm of performability/acceptability is usually at the back of the minds of play translators. This study is specifically conducted on Samuel Barclay Beckett's self-translated play, *Waiting for Godot*. The play was written by Samuel Beckett in French, and then he translated it into English. It is argued herein that the availability of two source-texts has led to the appearance of the phenomenon of using two source-texts of the same play, occasionally and momentarily, to produce an Arabic translation. The study argues that third-language translators commit these shifts in order to avoid rendering unperformable absurd ideas and structures. The study specifies the Absurd elements that trigger the shifts and explores the feasibility of the employment of source-text shifts in the preservation of some

1| The present article is the adjusted version of the second chapter of the author's unpublished MA thesis titled "*Waiting for Godot: A Comparative Study between the French and English Versions by Beckett and Selected Arabic Translations*" (Department of English, Faculty of Arts, Cairo University), under the supervision of Prof. Omayya Khalifa and Prof. Heba El-Abbadi. It was defended in December 2021.

of the themes of the Absurd theatre. It is proven that in many instances these shifts lead to changing the source-text themes. For this purpose the study compares two Arabic translations of *Godot*. The source-text for the Arabic target-text by Azher Saleh is the English self-translation, while that for the Arabic target-text by Paul Shaoul is the French original.

Keywords: self-translation, allusions, idioms, repetition, shifts, adequacy, acceptability

Beckett's language in *Waiting for Godot* is confusing even for an English or French audience. This confusion is done deliberately by Beckett to deliver themes derived from the main theme of the absurdity of existence through distorted language and miscommunication. Many accounts have been written about Beckett's language usage in the play. A great number of them speak about the way language conveys certain existential, religious, and philosophical themes in the play at both the micro-textual and the macro-textual levels. Yet a small number of these studies list qualities of Beckett's confusing language usage that pose a challenge for translators of his work. Although no mention of translation is made in these writings, they provide great insight into the difficulty in understanding his language.

Beckett's play is not easy to render into any language because of its special linguistic structure that deviates from the norm and is even not clear in some instances. James Eliopulous (1975), Kathrin Stokes (1988: 55), and Dina Sherzer (1978: 276) show in their studies the characteristics of his language, where repetition is the most referred to incongruity. According to Sherzer, in *WfG* Vladimir and Estragon repeat synonymous curse words to insult each other then they repeat non-curse homophones to evoke comedy and to play a verbal game as a pass time (1978: 277). The following exchange is an example:

VLADIMIR: Moron!

ESTRAGON: Vermin!

VLADIMIR: Abortion!

ESTRAGON: Morpion!

VLADIMIR: Sewer-rat!

ESTRAGON: Curate!

VLADIMIR: Cretin!

ESTRAGON: (with finality) Critic! (Beckett 2014: 109).

Repetition also, as Stokes writes, shows the disintegration of dialogue in the piece as the characters constantly forget what was said and need others to reiterate it. Hence, she adds that Didi every once in a while has to remind Gogo that they are waiting for Godot. The repetition of the same events of act one in act two also reflect the futility of waiting where no development or improvement of the predicament of the two characters occurs (Stokes 1988: 56).

According to Niklaus Gessner, the second most discussed feature that aims to show the inadequacy of Beckett's dialogue is "cliché" (Esslin 1961: 45–46). Eliopulous (1975: 95) argues that clichés work "in close relationship" with pratfalls, as clichés that imply a pratfall most of the time follow a display of sentiment in the play. This is done by Beckett to obliterate any expression of "tender human emotions" in his play and for a comic effect (ibid.). For example when Vladimir is about to embrace Estragon, the latter retreats and tells his friend that he "stinks of garlic" (Eliopulous 1975: 95). The cliché also serves as a game that the two vagabonds play where one of them says part of it and the other completes the other part (ibid.). Different clichés that bear the same meaning are also uttered to "satirize the vacuity of everyday conversation" and its "monotony" (Eliopulous 1975: 96). The following exchange is an example:

ESTRAGON: And what did he reply?

VLADIMIR: That he'd see.

ESTRAGON: That he couldn't promise anything.

VLADIMIR: That he'd have to think it over (Beckett 2014: 19–20).

Sherzer (1978: 276) argues that the reciprocated utterance of "synonymous clichés" also resembles a "verbal ping-pong game" that distracts the characters from their dilemma and offers them a respite where "verbal virtuosity and creativity replace[s] pragmatism". In addition, clichés are also used "to prove a point" (ibid.). A cliché just like any utterance is used to momentarily overcome silence that reflects the void and meaninglessness of the characters' life. Helen Penet-Astbury (2008: 191) also highlights the fact that Beckett's clichés often reflect a certain theme in the play. For example the expression "dead and buried" evokes the theme of death in *Godot* (Beckett 2014: 75).

Thirdly, Gessner believes that "misunderstanding[s]" by the characters in *Godot* leave a baffling effect on the audience (Esslin 1961: 45). Stokes (1988: 54) agrees with Gessner's remark. In the play characters are unable to understand each other's words. For example when Vladimir tells Estragon to raise his pantalon, the latter asks what the former means and even thinks he wants him to do the opposite and instead, lowers his trousers. A fourth feature that constitutes a great problem in translating Beckett is the illogical organization of unrelated components in his writing, which Gessner calls "telegraphic style" (Esslin 1961: 45) and in Eliopulous's (1975: 90) words is dubbed "intentional syntax". According to the latter, this quality is evident in the "stream of consciousness dialogue", "interrupted dialogue of pairs", "syntactical ambiguity", "abrupt non-sequiturs" and "tautologies" (ibid.). Gessner confirms that these techniques involve jarring linguistic mistakes such as; irregularities of grammar, and absence of "punctuation" (Esslin 1961: 45). Sherzer (1978: 273) and Stokes (1988: 54–58) maintain that they are also evident when a character asks a question and is ignored by the other character, and even when he is given an answer, the reply

is irrelevant to the topic, has no logical relation to the preceding statement, has no causality, and leads to no conclusion or complete ideas or sentences.

A fifth element of perplexity in *Godot* is the characters' constant inability to find the right words (Esslin 1961: 45–46; Stokes 1988: 57). The characters in the play suddenly stop talking and say that they are struggling to find a certain word to express their thoughts in a monologue or a conversation. Stokes (1988: 57) affirms that most of the time, the word that they finally find is very trivial and banal. Moreover, there is a sixth quality that especially brings to mind the theme of the failing memory, which is “the characters' inability to remember what has been said” (Esslin 1961: 86). Seventhly, Eliopulous (1975: 107) and Stokes (1988: 54) argue that contradiction is another logic defying element in *Godot*. The dialogue in the play is incoherent because the characters contradict themselves and contradict each other. For example, Didi and Gogo say that they are moving to a different place, but they stay where they are. Beckett's usage of the “indelicacies of language” such as; “fecal puns”, “scatological speech”, “irreverencies toward the Classic-Christian tradition”, “obscenities of language and obscenities of situation” is an eighth feature that makes Beckett's language controversial and not accepted by everybody (Eliopulous 1975: 107). The references are utilized by Beckett because of the themes they concretize and their striking comic effect. Due to the provocative, shocking and offensive nature of Beckett's language, Shaoul and Saleh are usually inclined to censor these references to guarantee the acceptability of the readers and to save face.

There are a few situational blunders committed by the characters in *Godot*, that can be grouped under a ninth factor of language disruption; which is their lack of a “sense of propriety” and inability to “maintain the proper politeness and the proper social distance which make for a delicate balance characteristic of most natural conversation” (Sherzer 1978: 278–280). These mistakes, result from the disharmony between the utterance and context of utterance (Sherzer 1978: 280). For example, despite the fact that the two tramps are strangers to Lucky and have just met him, they talk inappropriately about his “physical defects” (ibid.). This way of talking to a stranger is unconventional. Another example is the fact that despite barely knowing the vagabonds, Pozzo asks them if they “smell [...] bad” and he does not apologize for the indecency (Sherzer 1978: 279). Disgust is usually not expressed to a stranger one has just met. Moreover, when a character wants to know information about another character, they ask a “third character” despite the presence of the person in question. Also, characters of inferior status give orders to their seniors (ibid.). Politeness is used in unsuitable situations. For example, when the two men are about to hang themselves, they “exchange formulas of politeness” where each of them tells the other that he can go first (Sherzer 1978: 282). This would be appropriate when you want to compliment someone, but it does not make sense in the context of suicide and rather provokes laughter.

The present study looks into two Arabic translations of *Godot* to determine how the third-language translators overcame the challenge of rendering the illogical language of Beckett's drama in a performable way. While it can be translated as it is, an Arabic translator would be tempted to dispel the confusion and make the dialogue of his play more logical to avoid baffling the readers of his translation. The Arabic translator will fear lest his audience, despite being aware of the conventions of the theatre of the absurd, would not accept the text or be offended and not enjoy reading/watching such a perplexing play. They might also think that it is the translator's lack of skill that leads to the fragmented language in the target-text. Given Beckett's confusing language usage, it is argued that the third-language translators commit source-text and semantic shifts to remove the confusion in the play, and produce an easily intelligible and performable play. This paper analyzes instances where the Arabic translators shift from their proclaimed STs and use the other source-text, English or French. The analysis illustrates how translators benefit from the dialogic view of self-translation to produce a performable translation.

Beckett himself and Mirna Sindičić Sabljo are proponents of the dialogic view of benefiting from the existence of two source-texts. Uchman (2012: 48–49) writes that the Irish author, as reported by Antoni Libera, said that in the case of *Waiting for Godot/ en Attendant Godot*, future “translations [...] [of his work] should be based on his two original texts.” On the other hand, Sindičić Sabljo (2011: 175) prescribes that concerning Beckett's works where there is a great difference between the English and French versions, the translator can choose one version that is more familiar to the target-culture; but he has to prove that he has read both versions and note the differences between them and even use parts from one of the versions to clarify the other. Sindičić Sabljo and Beckett's accounts show that using more than one ST is a possibility for the third-language translator.

In this study, the two translators availed themselves of the English and French. The researcher asked Shaoul², about using both texts and he replied considering the French his main source-text yet consulting the English in some parts. On the other hand, Saleh, when asked the same question by the researcher³, said that the English was his source-text and that he did not consult the French version. Nonetheless, it is hypothesized that he has indirectly consulted the French source-text since he mentions in his introduction that he reviewed two Arabic translations of *Godot* that preceded his translation (Beckett 2012: 1). This hypothesis is made due to the evidence found in his translation of the French source-text's influence. When queried by the researcher⁴, Saleh could not recall the names of the translators he has reviewed their texts. It is

2| In private correspondence between 3 and 6 June 2021 via Whatsapp.

3| In private correspondence from 7 June 2021 via Facebook.

4| In private correspondence from 7 June 2021 via Facebook.

noteworthy that Shaoul committed more source-text shifts than Saleh, therefore there are more examples cited in Shaoul's section of the data analysis because we cannot analyze the same number of examples in both sections. Hence, the imbalance in the number of examples in the two sections. Shaoul and Saleh shift to the other source-text when they find that omitting, adding, replacing or paraphrasing an utterance will produce a more performable target-text.

In order to know whether the themes of each Arabic translator's proclaimed source-text are maintained or not, as a result of the shifting of source-texts, excerpts of ST shifts committed by Shaoul, from the French to the English text and by Saleh, from the English to the French text will be analyzed. The analysis of each excerpt will be comprised of a contextualization of the excerpt, explaining the type of linguistic distortion at play in the excerpt of the presumed source-text, showing the themes conveyed in the presumed source-text, explaining why the other source-text is more performable and the themes it conveys. The findings will be used to determine whether the source-text shifts led or did not lead to changing the intended themes of each third-language translator's proclaimed source-text.

The findings will also help answer the following questions: How far did the existence of two STs help the translators produce a performable translation without changing the themes? To what extent were some of these strategies related to a consistent change in themes? What are the features of language distortion that urged the translators to commit shifts?

The first main section in the data analysis will focus on the source-texts shifts made by Shaoul. The second main section will be focused on Saleh's source-text shifts. Shaoul's source-text shifts section is divided into four subsections, namely; addition source-text shifts, omission source-text shifts, paraphrase source-text shifts and replacement source-text shifts. In the forthcoming section, examples where Shaoul opted for adding parts from the English self-translation are analyzed. Shaoul's main source-text is the French original.

1. ST shifts by Shaoul

1.1. Addition ST shifts

(1)

French:

"VLADIMIR. — On dirait un saule" (Beckett 1952: 17).

English:

"VLADIMIR: I don't know. A willow" (Beckett 2014: 13).

شاوول

"فلاديمير: لا أعرف - كأنها صفصافة"

(Beckett 2009: 47).

In this scene, Estragon asks Vladimir what type of tree is the one at which they are supposed to meet Godot. Vladimir replies by saying that he is not sure what kind of tree it is, but he suspects it is a willow. The French response is an elliptical construction used in a conversation. If translated into Arabic it would be rendered as “قد نقول صفاً”. Shaoul adds the underlined part of the English reply. He does so, because, as far as performability is concerned, the English one is clearer. The English utterance, like the French one, conveys first the fact that Vladimir is not certain about the species of the tree, and then in another sentence, he suggests it is a willow. The uncertainty of the kind of the tree echoes that of the “spot” where they are to meet Godot (Seixas 2008: 201). The theme of uncertainty is foregrounded in English by the addition of “I don’t know”.

(2)

French:

ESTRAGON. — C’est la mienne peut-être? (Beckett 1952: 69).

English:ESTRAGON: And whose is it? Mine? (Beckett 2014: 69).

شاؤول

“الاسترجون: و غلطة من؟ غلطتي”

(Beckett 2009: 104).

In this scene, Estragon is rebuking the boy the first time he comes to tell them Godot will not come today but will definitely come tomorrow. Estragon is outraged because the boy, according to him, arrived at a late hour, but the boy tells him that it is not his mistake. So Estragon replies in the French version by scolding him saying “C’est la mienne peut-etre?” and in the English one “And whose is it? Mine?”. Estragon’s French utterance, which can be translated as “maybe it’s mine?”, contradicts his outrage as it shows that he has doubted for a second the fact that it could be because of him that the boy arrived late. Had Shaoul rendered the French one as it is, the sarcasm will not be obvious in the written text. The irony will only be clear in the intonation when the play is performed on stage, according to the vision of the director. Shaoul, perhaps, shifted to English to avoid misunderstanding. The English version is more direct and parallels Gogo’s fury by invoking sardonic humor that pokes fun at the boy. As a result, Shaoul’s target-text maintains the themes of the French text as well as adding the themes of the English one. The Arabic text and the original both highlight the theme of uncertainty, because Estragon suspects that maybe he was not waiting where he should, so as a result; the boy could not find him. The English text has an additional theme which is the absurdity of accusing others of wrongdoing when there is nobody to blame. Estragon blames the boy for the delay, even though it is not his fault. The boy arrived late because of an unknown reason.

(3)

French:

VLADIMIR. — Que faire pour fêter cette réunion? (Il réfléchit.) Lève-toi que je t'embrasse. (Il tend la main à Estragon.) (Beckett 1952: 10).

English:

VLADIMIR: Together again at last! We'll have to celebrate this. But how? (He reflects.) Get up till I embrace you (Beckett 2014: 5).

شاوول.

فلاديمير: معاً من جديد في النهاية! علينا أن نحتفل بهذه المناسبة، لكن كيف؟ (يفكر) انهض كي أعانقك (يمد يده إلى استرجون) (Beckett 2009: 39).

This is a scene at the outset of the first act, where Vladimir and Estragon meet for the first time in the course of the play. In both the original and the self-translation, Vladimir wonders how they can celebrate this reunion and tells Estragon to get up so he can hug him. Vladimir is elated because they have finally met. However, his feeling in the English version is not very clearly expressed in the French version. This elation is exhibited in the utterance: “Together again at last!”. In the French text, Vladimir is not very polite because he does not adequately express his happiness with the return of his friend. To respond to Estragon’s declaration that he thought he would not be able to make a come back, Didi only says “Que faire pour fêter cette réunion?”.

In the English version, however, to show the extent to which Vladimir wishes to console his friend, Beckett adds a phrase; so the utterance becomes “Together again at last! We’ll have to celebrate this. But how?”. In producing his Arabic translation, Shaoul adds “together again at last!” in his Arabic translation, an utterance that is not found in his assumed ST; the French original. He borrows the utterance from the English self-translation. The themes of the French text are maintained in the Arabic target-text. Because both the original and the self-translation reveal the “comedy of the married couple” as referred to by Anthony Cronin (1966: 391), where one of them wishes to celebrate their relationship but the other, in this case Estragon, does not feel as celebratory saying “Not now, not now” (Beckett 2014: 5). Also the English text stresses the false sense of achievement felt by Vladimir because of the reunion with his friend; also conveyed in the French version because of the utterance “Que faire pour fêter cette réunion?”.

Yet additional themes could be inferred from the English version. That is because in both versions Beckett accounts for Didi’s will to celebrate and embrace Gogo, but he does not include Vladimir’s additional outburst of relief at being once again in the company of his comrade, in the French text. Speaking of the self-translation, the sentence added by Beckett asserts the togetherness

and friendship between the two tramps and the fact that they have finally met after a long separation. In the French version this communal aspect is not emphasized. Also, the fact that they waited a long time before reuniting, which is reflected in the words “at last”, is downplayed in the original. Dan O. Via, Jr writes that Vladimir and Estragon’s friendship reflects man’s “unfulfilled search for community” (Via 1962: 34). The failed search is further stressed by Ciaran Ross (2006: 82) who explains that the added sentence, “Together again at last!”, which reflects the joy of the return of hope after a long waiting, is followed by “they didn’t beat you?”; a question to remind the audience of the unknown menace that threatens and jeopardizes their company.

(4)

French:

VLADIMIR (se penchant). — C’est vrai. (Il se boutonne.) Pas de laisser-aller dans les petites choses (Beckett 1952: 11).

English:

VLADIMIR: (stooping). True. (He buttons his fly.) Never neglect the little things of life” (Beckett 2014: 7).

شاوول

فلاديمير: (منحنياً) هذا صحيح . (يزرر بنطاله) علينا ألا نهمل الأمور الصغيرة في الحياة (Beckett 2009: 41).

In this scene Estragon expresses his anger to Vladimir because he does not help him take off his boot. Vladimir gives the excuse that he is in pain. Then Estragon tells Vladimir to button his fly; in response, Vladimir buttons it and says, “never neglect the little things in life”. The word “life”, however, is not in the French original. The French utterance is ambiguous because it is not clear what Beckett is referring to by “les petites choses/ the little things”. The addition of the word “life” in the English text shows that Vladimir means the unbuttoning of his zipper by “the little things”.

In the original and the self-translation there is a reflection of the characters’ glorification of absurd acts. In explaining this line, Katharine Worth writes that Didi is interested in the way trivial events that happen to people can be mused upon to find a “profound [...] meaning of life”(Worth 2001: 3). In both versions Vladimir considers the zipper: “les petites choses/the little things”; however in the English version there is an additional humorous dimension to the utterance where he suggests that taking heed of petty things, such as; buttoning his fly, can lead to a change of his predicament and a consequence that embetters his condition in “life”. Shaoul obviously adds the word “life” in his Arabic version for the purpose of clarifying and reducing the vagueness in the French version or because he is aware of the humor involved. The theme of the original is maintained in the Arabic target-text.

There is another example of an addition ST shift numbered as example 5. In addition to addition shifts, Shaoul uses replacement source-text shifts. In this case he replaces an utterance in the French, his main source, with an utterance from the English self-translation. The examples in the next section demonstrate this kind of source-text shifts.

1.2. Replacement ST shifts

(6)

French:

ESTRAGON. — Je n'ai pas compris s'il veut le remplacer ou s'il n'en veut plus après lui (Beckett 1952: 47).

English:

ESTRAGON: Does he want someone to take his place or not? (Beckett 2014: 46).

شاوول

استرجون : هل يريد أن يحل أحداً غيره مكانه أم لا؟

(Beckett 2009: 79).

In this scene Pozzo tells the two tramps that Lucky was so generous to him, aided him, amused him, and was angelic but that now his slave is only “killing” him (Beckett 2014: 45). Pozzo at this moment cannot bear Lucky’s presence. So Estragon asks Vladimir if by this he means that Pozzo wants somebody to be with him instead of Lucky. In the French version, Vladimir does not hear the question “Est-ce qu’il veut le remplacer?” (Beckett 1952: 47), which is “Does he want to replace him?” (Beckett 2014: 45) in the English version and says “comment? / what?”; so Estragon repeats it in a convoluted, wordy and tautological form in French, saying “Je n’ai pas compris s’il veut le remplacer ou s’il n’en veut plus après lui” which means in English “I do not understand if he wants to replace him or if he doesn’t want any more after him”.

Both the French and English utterances, according to Katherine H. Burkman, show that “Estragon, who despairs whenever he is reminded by Vladimir that they must wait for Godot, would prefer the physical bondage of Lucky, who gets the bones, to the existential anguish of his waiting for an uncertain fate. At one point he even seems interested in taking Lucky’s place” (Burkman 1986: 41). Hence, Estragon seems to embrace Lucky’s “voluntary slavery” (ibid.). This could reflect Beckett’s cynical view of modern-day slavery; where employees willfully become somewhat enslaved by their employer, if they are not well compensated. The theme of the failing mental capabilities of man or dementia, is also reflected by both source-texts, because Gogo has to repeat the same question to Didi. Moreover, both texts include the theme of abuse, since Pozzo is going to forsake Lucky after he had taken advantage of him.

Despite the fact that the French text conveys additional themes not found in the English one, Shaoul adopts the English form to create a more speakable,

concise and straightforward translation. That is because the repetition of the same information twice in the French version would not be as performable and might bore the audience. Accordingly not all the themes of the French text were maintained in the Arabic translation. Estragon in the French text uses some sort of tautology/repetition of information in his answer in order to make sure his statement would be easily understood and remembered by Vladimir. This reflects the theme of friendship between the two tramps and their fluctuating care for one another. Therefore, the English text does not convey this theme because it is in the form of a very short question with no superfluous words.

(7)

French:VLADIMIR. — Malgré qu'on en ait (Beckett 1952: 90).**English:**VLADIMIR: Try as one may (Beckett 2014: 91).

شاؤول

فلاديمير : حاول قدر الإمكان

(Beckett 2009: 123).

In this example when the vagabonds see a charnel house, they try to avoid looking at the skeletons. Vladimir however tells his friend that no matter how much they try, they will not be able to avoid looking at them because they catch their eyes. In the French text, according to *Larousse* dictionary, Vladimir's argument is a very old expression that is only found in very old literature. Hence it is not known to all the French readership and would not be understood literally ("malgré prép").⁵ The idiom is "Malgré qu'on en ait" which can be translated word for word as "despite having some". The real meaning of this expression according to *Larousse* dictionary is, that things might happen against one's will ("malgré prép."). The English utterance "try as one may" is a more performative alternative because it makes sense even if it is translated literally which Shaoul does. Shaoul renders it as "حاول قدر الإمكان". Shaoul's rendering however, delivers the opposite of the intended meaning. The English idiom means that, no matter how much you try, the end result will be failure. Shaoul's rendering, on the contrary, encourages the listener to keep on trying, as if there is a possibility that he will succeed. The English idiom could be rendered by an equivalent idiom or by a paraphrase such as "مهما حاولت سوف تفشل". The English and French utterances both reflect the themes of death and futility. The two tramps are surrounded by corpses, which is an image of their death-in-life kind of existence. The fact that they cannot stop themselves from looking at the bones around

5| <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/malgré%C3%A9/48886>.

them, reflects the futility of man's attempts to avoid seeing death, as it is the fate he is predestined to meet.

(8)

French:

ESTRAGON. — Il bave. [...]

ESTRAGON. — Il écume (Beckett 1952: 34).**English:**

ESTRAGON: Look at the slobber. [...]

ESTRAGON: Look at the slaver (Beckett 2014: 32).

شاوول.

[...] ! استرجون : يُرِيل

استرجون : انظر إلى اللعاب

(Beckett 2009: 66).

In this excerpt Estragon and Vladimir are speculating about Lucky's condition. They wonder if he is sick, injured or rather retarded. Lucky's drooling makes the two tramps suggest that he suffers from "cretinism" or a "goiter". In the French text, to describe the fact that Lucky drools, Beckett uses stichomythia, synonyms and anaphora, where Gogo says "Il bave/ Il écume". Estragon repeats the same meaning two times with different words to draw his friend's attention to the fact that Lucky must be suffering from some ailment. Shaoul uses at first the "il bave/ يُرِيل" then instead of rendering French "il écume" as "يسيل لعابه" he opted for the English structure "look at the slaver/ انظر إلى اللعاب". Shaoul seems to have done this to give the dialogue a sense of development, as if the drooling could not be seen at the beginning but now, it is visible. The fact that Shaoul uses the English structure, confirms that he has benefited from the explicitation that Beckett uses in composing his self-translation.

The usage of the English text, however, did not help Shaoul convey the theme of the French text. According to Vicki K. Janik the tramps' "stichomythic dialogue" and "anaphora" induce "humor" and a sense of "isolation" in the original text (Janik 1998: 14). In this particular example she says that the use of the rhetorical devices enables them to delineate Lucky's torment "yet show fool-like non-involvement because of the artifice of their language; their figured words distance them from the victim" (ibid.). The anaphoric effect could have been maintained in the Arabic translation if the redundancy was kept and rendered as "انظر إلى الريالة/ il bave" and "انظر إلى اللعاب/ il écume". The non-existence of an anaphoric effect in Shaoul's text, implies the theme of human empathy; because a real feeling of concern on the part of Estragon for Lucky can be felt. Beckett, on the contrary, intended the original to convey the theme of indifference. It also removed the poeticism of the dialogue created by Beckett. Given the existence of a rhyme in the English text which cannot be recreated in the Arabic text because there is no rhyme in the French original.

(9)

French:ESTRAGON. — Il s'est retenu tout seul (Beckett 1952: 48).**English:**ESTRAGON: He would have burst (Beckett 2014: 47).

شاؤول

استرجون : كان يمكن أن ينفجر.

(Beckett 2009: 80).

In this scene, Pozzo is angry that Vladimir left the stage without saying good bye. He uses the phrase “Vous auriez du le retenir” meaning “you should have held him back” to blame Estragon for not telling his friend to stay. The usage of the verb “retenir” brings confusion. This confusion is the result of a pun intended by Beckett in using this particular verb. Estragon does not understand that Pozzo was rebuking him for Vladimir’s exit so he responds saying “Il s’est retenu tout seul” meaning “he held it back on his own”, as if Pozzo is angry that Didi cannot hold himself from urinating. According to Julian A. Garforth (1996b: 164) there is a *double entendre* where the verb “retenir” is used by Pozzo to refer to “Vladimir’s departure” and by Estragon to refer to “Vladimir’s bladder” in the original version. Pozzo tells Estragon “Vous auriez du le retenir/you should have held him back” and then Estragon replies with the same verb saying “Il s’est retenu tout seul/he holds himself by himself”, to refer to the fact that Vladimir could not stop himself from leaving as well as from urinating.

The pun, however, is not present in the self-translation. In the English text Pozzo says “He could have waited” and Estragon answers “He would have burst”. While the humor resulting from the joke about Vladimir’s “weak bladder” is obvious in English, “the pun is lost” (Garforth 1996b: 164). This example shows an instance in which Shaoul imitates Beckett’s translation to English and swaps the French utterance with the English one. Magdalena Winkler (2010: 101) states in her study that Beckett changes the English text here, due to the vagueness of the verb “retenir” which means in French to “hold oneself”. If rendered using the same words, the English text would not make sense; therefore, Beckett communicates an equivalent idea that disambiguates the French text and is more straightforward. Shaoul benefits from this straightforwardness in English, and uses the English text because he believes it is a pictorial interpretation of the bland language in the French one. The theme conveyed by Estragon’s reply in the French text is different from that in the English text. In the original the theme of the absurdity in being independent while accomplishing petty endeavors is foregrounded, as Gogo seems to say that his friend is a grown up man who does not need his help and can hold himself from passing water on his own. The English version, on the other hand, sheds light on the theme of the adult-child,

because Estragon suggests that Didi is like a little boy who will explode if he does not go to the toilet. The two themes, however, reflect the absurdity of life.

(10)

French:ESTRAGON. — J'en prends le chemin (Beckett 1952: 54).**English:**ESTRAGON: I couldn't accept less (Beckett 2014: 53).

شاوول

استرجون : لا أقبل

(Beckett 2009: 86).

In this scene Estragon bargains with Pozzo to pay him not less than five francs in return for not boring him. Then he says that he “couldn't accept” lesser money in the self-translation while his reply to Pozzo in the original text is “J'en prends le chemin”. The French phrase is a rarely used very culture-specific idiom and is ambiguous. The figurative phrase could have two meanings. The first, according to *Cambridge* dictionary, is the figurative meaning: “voie qui mène à un but”, which entails that the speaker is determined to achieve a goal, and the second is that the speaker will go a certain way.⁶ Since perceiving the idiom according to the second meaning would denote that Estragon accepts the amount of money offered by Pozzo, this meaning will be ruled out and instead the idiom will be understood according to the first meaning; which confirms Gogo's refusal of Pozzo's offer. The English version, and Shaoul's translation, do not include “j'en prends le chemin”. Shaoul changes the response in his presumed source-text with the English “I couldn't accept less”. It is probable that Shaoul uses the English text because it makes clear Estragon's refusal. The themes conveyed by the second meaning of the French cliché and the English reply are the same. Hence, Estragon's response invokes the theme of human greed where Estragon is not ready to compromise and will take advantage of Pozzo.

(11)

French:ESTRAGON. — C'est qu'on ne voudrait pas vous dire une connerie (Beckett 1952 : 121).**English:**ESTRAGON: Give us a chance (Beckett 2014: 126).

شاوول

استرجون : أعطنا فرصة

(Beckett 2009: 157).

6| <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/french-english/chemin>, accessed: 25.20.2021.

In this scene Estragon and Vladimir are arguing about what part of the day it is. Estragon believes that the sun is rising, but Vladimir tells him that it is sunset. Pozzo intervenes to ask them whether it was evening at that moment. So Estragon responds in the French text saying “C’est qu’on ne voudrait pas vous dire une connerie” and in the English text he says “Give us a chance”. In the French Gogo seems to give an irrelevant answer to Pozzo’s question. Estragon’s French reply could be translated as “we would not want to tell you nonsense/lies/stupidity”. This reply is very strange because the only possible answer to Pozzo’s very trivial question would be yes or no and not an elaborate answer that requires any kind of reflection. Hence, as Dina Sherzer highlights, among the dialogue conventions Beckett uses is the fact that “requests are not responded to [...] [and] [d]esired information is not provided” (Sherzer 1978: 273). Gogo’s reply in the English text shows him trying to know the time but needs to think further; in the French text he is unwilling to tell the time. Hence both the English and the French text reflect the theme of failure to know something as easy as telling the time. The French version has an additional theme: nihilism, which is not in the English one, because Estragon equals time to “connerie”. To avoid the confusion that Estragon’s nihilistic reply might induce in the audience, Shaoul opts for the more relevant English answer. The English answer shows Gogo actively doing an effort to know the time although still uncertain; however the French one is an unusual rejection of the importance of knowing the time. Everybody takes its importance for granted.

(12)

French:

POZZO (soudain furieux). — Vous n’avez pas fini de m’empoisonner avec vos histoires de temps? C’est insensé! (Beckett 1952: 126).

English:

POZZO: (suddenly furious). Have you not done tormenting me with your accursed time! It’s abominable! (132).

شاوول

! بوزو : (فجأة غاضباً) ألم تنتهيا من تسميمي بأسئلتكما عن الوقت الملعون هذا؟ أمر بغيض.
(Beckett 2009: 164–165).

In this scene, Vladimir asks Pozzo about the time since Lucky became mute. Pozzo angrily bursts out saying that one day he became silent and one day they will become deaf and die. According to Michel Lioure (1998: 70), it does not matter if it is the past or the future or any time because the end result is the same which is misery. In rendering Pozzo’s tirade into Arabic, Shaoul uses a word that was added by Beckett in his self-translation, which is “accursed”. The addition by Beckett of the adjective seems to be done for the sake of showing that Pozzo hates time because it brings a curse with it.

Both English and French texts show that, after losing his sight, Pozzo has become nihilistic, rejecting the importance of time (70). This is because the more time passes the worse Pozzo's condition gets. Time does not bring about improvement. The only change that happens is for the worse. The usage of the word "accursed" in the English text sheds light on the theme of degeneration by the passage of time, since it implies that it is the reason Pozzo has become blind and Lucky mute.

(13)

French:

POZZO. — Oh ! (Un temps.) A la bonne heure (Beckett 1952: 48).

English:

POZZO: Oh! (Pause.) Oh well then of course in that case ... (Beckett 2014: 47).

شاوول

بوزو : أوه ! (صمت) إذن في هذه الحالة

(Beckett 2009: 80).

In this scene Pozzo is annoyed that Vladimir has left the stage to urinate "without saying goodbye" to him (Beckett 2014: 47). So Estragon explains to him the reason why his friend had to leave abruptly. The reason is that Didi could not hold himself any longer due to his bladder problems. Pozzo responds by saying in French "A la bonne heure" and in English "Oh well then of course in that case...". The French expression is a reply that means "good" or "marvellous".⁷ Pozzo's French reply is ambiguous and can be understood in two ways. The first way is that Pozzo thinks that it is "good" that Vladimir is experiencing health problems. The second is that the ringmaster thinks that it is "good" that Vladimir left to relieve himself. The first way of understanding would delineate Pozzo as a sadistic person who derives pleasure from others' suffering. This indeed resembles one aspect of Pozzo's character. According to Lois Gordon, there is "a wide disparity between the humanity [...] [Pozzo] tries to project and his less-than-humane actions. He strives to appear dignified and genteel, professing business interests and altruism" (Gordon 2002: 162). To avoid portraying Pozzo in a negative light, Shaoul opts for the English version in which Pozzo is speechless having realized that Didi had the right to leave because he is sick. In the self-translation Pozzo gives an incomplete answer; feeling embarrassed. Shaoul also did that to make Pozzo act in a "socially acceptable" behavior instead of depicting him having "hostile feelings" (Gordon 2002: 161–162). The Arabic translator chooses this interpretation of the English text in particular because the self-translation is an improved more performable text in which Beckett avoids showing Pozzo having contradictory character traits. Also, the fact that

7| <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais-anglais/heure/39762>, accessed: 25.10.2021.

Pozzo finds out he was at fault for being annoyed by Didi's departure also stresses, according to Katherine Weiss (2013: 20), "Beckett[s] [...] parody of polite bourgeois society [...] [represented by] Pozzo, the slave to [...] formality and etiquette". Pozzo puts himself in an awkward situation.

(14)

French:ESTRAGON. — Ma foi, là tu m'èn demandes trop (Beckett 1952: 91).**English:**ESTRAGON: I'm not a historian (Beckett 2014: 92).

شاوول

استرجون : أنا لست مؤرخاً

(Beckett 2009: 124).

In this scene Vladimir asks Estragon to remind him of what they have been speaking the day before. Estragon tells him in English "I am not a historian" but in French he tells him "frankly, you ask too much". Estragon, in that sense, in both the original and the self-translation is annoyed from the question. The French reply "you ask too much" by Estragon is not logical because it implies that Vladimir is asking his friend to do a real effort when in fact remembering their discussion does not require so. English "I am not a historian" is a more logical response as it suggests Gogo's process of recalling the events and topics they talked about. Speaking of the English text, Helen Elam (1998: 31) states that Beckett is alluding here to the concept of the non-existence of time where in the play the two tramps cannot "tell events in a sequence", or history, as they do not know what day it is that they are waiting for Godot nor what day the day before was. According to Lee Oser (2007: 79), Estragon's reply also reveals an aspect of his characterization that is; of his loss of "the good of the intellect"; as recalling history requires certain mental abilities. Estragon noticeably does not remember any of the memories his friend recalls about their time spent together picking grapes. However, the French text does not reflect the theme of the inability of remembering because Gogo does not bluntly express his abrogation of trying to know the topic they discussed earlier, as he does in the self-translation. The French text reflects the theme of dependency in friendship, as Estragon mentions that Vladimir asks him for too many favours. It also deals with the theme of miscommunication borne from his inability to comprehend his companion's query. This theme is not maintained in Arabic or English texts, in which Estragon understands and gives a logical answer to the question. Nevertheless, the theme of dependency is preserved in the Arabic translation; as Vladimir needs his friend to respond to his questions to acknowledge his existence.

(15)

French:

ESTRAGON. — Je ne sais pas. Ailleurs. Dans un autre compartiment. Ce n'est pas le vide qui manque (Beckett 1952: 92).

English:

ESTRAGON: How do I know? In another compartment. There's no lack of void (Beckett 2014: 93).

شاول

استراجون: وما أدراني؟ في منطقة أخرى. ليس الفراغ هو الذي ينقص (Beckett 2009: 125).

صالح⁸

⁹استراجون: وكيف لي ان اعرف؟ في مكان آخر. فالخواء في كل مكان (Beckett 2012).

In this scene Vladimir asks Estragon if he knows where they were the day before; in act one. Estragon says that he is sure they were not at the same place. He also says in French “Je ne sais pas” meaning “I do not know” and in English his reply is “How do I know”. In Both original and self-translation, he clarifies that it was in a “void”. Shaoul in rendering the target-text, chooses to use the English structure as it not only shows that Gogo does not know the place, but also that there is absolutely no way for him to know because it was a place that resembled a void with no landmarks. The French one, however, implies that if Estragon does some effort he would be able to remember where they were. Shaoul perhaps used the English version to highlight the impossibility of remembering on Estragon's part, where the only one in the habit of remembering things is Vladimir. It is noteworthy that in rendering the word “void” Shaoul could capture the multiple connotations of the word rendering it as “الفراغ” which means both physical emptiness and idleness. Yet, Saleh only showed the desolateness of the place by translating it as “خواء”.

(16)

French:

VLADIMIR. — Ça tombe à pic. (Il va vers le tas, suivi d'Estragon.) Enfin du renfort ! (Beckett 1952: 108).

English:

VLADIMIR: At last! (**He goes towards the heap.**) Reinforcements at last! (Beckett 2014: 112).

8| The researcher does not provide in-text citation for Saleh's examples, in the entire article, because the translator's/author's name is mentioned in Arabic and the quotation is taken from Saleh's personal blog, so it has no page numbers.

9| Saleh's herein quoted Arabic translations are identical to the ones published on his blog.

شاوول.

استرجون : أهر جردو؟ وأخيراً! وأخيراً نجدة
(Beckett 2009: 143).

When Lucky and Pozzo enter in act two, Estragon and Vladimir mistake their arrival for the arrival of Godot. Lucky drops all the luggage and pulls Pozzo to fall with him to the ground. Vladimir then comments in French “Ça tombe à pic” and in English he says “at last!”. The cliché used in the original text is *very culture-specific*. In French the idiom “Ça tombe à pic” bears a double meaning (Winkler 102, 43). The French idiom generally means that something happened, just at the right time. The idiom was derived precisely from a game called “du jeu de paume”, meaning; “the palm game”. At some point in this game a point is given to the player when he/she drops the ball in the right place at the right time. Applied to the context of the play, in the original text the idiom gives two meanings. The verb “tomber” equivalent to the verb “to fall”, refers to the actual falling of the two characters. This meaning makes it appear as if the two clowns are happy that Pozzo and Lucky have fallen which is an inappropriate behavior. The second meaning is the same meaning that the English comment by Vladimir denotes, which is that he thinks that Godot has finally arrived. Shaoul decided not to denote only the second meaning of the act of falling; by translating the idiom literally as “وقعا في الوقت المناسب”. He also could not find an Arabic idiom equivalent to the French one. So he used the English phrase. Both French and Arabic texts suggest the theme of the arrival of salvation, as the tramps thought it was Godot who entered the stage. In the French text, however, there is another dimension to salvation not conveyed in Shaoul’s text which is that Pozzo and Lucky’s collapse to the ground saves them from the boredom of waiting, as it gives them something to occupy themselves with.

(17)

French:

VLADIMIR. — Essayons toujours (Beckett 1952: 118).

English:

VLADIMIR: No harm trying (Beckett 2014: 123).

شاوول.

فلاديمير : لا خسارة في المحاولة
(Beckett 2009: 154).

In this scene Estragon suggests they get up on their feet. Getting up for them seems to be an arduous task; however they are soon startled at how easy it was for them to perform the action. Before they stand up, Vladimir replies to Estragon saying in French “essayons toujours”. The French utterance means in English that they are “always trying”. It reflects the fact that the two friends are

constantly attempting endeavors and failing. The English reply by Vladimir, “no harm in trying” is more optimistic nevertheless, because it implies that the outcome of trying will be good. The French utterance *contradicts* the result of their trial which is success. Shaoul decides to opt for the English version instead of French for the English one foreshadows the fact that the two clowns succeed at standing up. The Arabic translation and the original version convey absurd themes. The theme of failure at the most trivial of things is clear in the French text. Yet in the English text the theme of the absurdity of the difficulty attributed to completing banal acts is stressed.

Furthermore, having examined examples of replacement source-text shifts, the upcoming section tackles excerpts of omission source-text shifts. In these instances, Shaoul mimics Beckett’s omission of utterances from the French text in composing his self-translation and thereby omits the same utterances in producing his Arabic translation.

1.3. Omission ST shifts

(19)

French:

ESTRAGON (avec volupte). (Rêveusement). Les Anglais disent câââm. Ce sont des gens câââms. (Un temps.) Tu connais l’histoire de l’Anglais au bordel? (Beckett 1952: 20).

English:

ESTRAGON: (voluptuously.) Calm ... calm ... The English say cawm. (Pause) You know the story of the Englishman in the brothel? (Beckett 2014: 16).

شاوول.

استرجون : (بتنشوة) هدوء ... هدوء ... (حالما) الإنكليز يغنجون في قول هدوء ... هدوء (صمت) هل تعرف حكاية الإنكليزي الذي ذهب إلى الماخور؟ (Beckett 2009: 50).

Anthony Roche (2014: 199–200) confirms that in this scene Estragon is very worried about the consequences of being separated from Vladimir, so the latter tells him to “calm” down. Estragon then repeats the word “calme/calm” twice and says that English people pronounce the word as “caam/cawm”. Then he asks his companion whether he heard the joke about the “Englishman” who visited a “brothel”. The above mentioned elements of the conversation are all present in the original and self translation.

The English and French utterances are identical except for a sentence, “Ce sont des gens câââms” that Estragon says in the French but not in the English version. This sentence is neither included in the English text nor in Shaoul’s target-text because it is a cliché that refers to an archaic “joke” that some people, from the English and the Arabic audience, may not be familiar with (Löwe 1995:

14). Hence, it is a *very culture-specific cliché* resulting in semantic ambiguity. Also in the omitted expression there is a repetition of the transcription “câââms” which would have been found in the English text as “cawm”. The repeated word is a parody of English pronunciation of the word calm. This transcription does not exist in English. Hence, the reader would not understand that it is a parody if it was not preceded by the correct/Irish pronunciation of the word.

The omission of the cliché leads to a more performable rendering, because the removed reference is a prelude to a joke about a Briton who visited a whorehouse. The reader of Shaoul’s translation could possibly not understand that Beckett is referring to a specific joke that makes fun of the reputation of calmness attributed to English males. Marianne Drugeon (2013: 91) writes that Beckett omitted the sentence out of his belief that while some of the “French audience” can relate to the parody of the stereotypical conception of the English character’s quality of self-control and “phlegm”, the “English audience” would not understand the “cultural humor”. Drugeon’s account is not fully valid, however, since N. F. Löwe explains that the joke, of which the omitted sentence is a preamble, was very popular in England and France. The removal by Shaoul of the repetition of the parodic transcription of English pronunciation of calm, “cawm”, also serves performability.

The themes in the French text are evoked by the joke. According to Löwe, there are two versions of this joke. He explains that in the first version; an English man visits a brothel and the pimp offers the man choices and each choice leads him to a door to enter and be faced with other options until he opens one of the doors and finds himself back in the streets (Löwe 1995: 16). In the second version of the joke; an English man visits a brothel and is asked by the pimp if he wants a blonde woman, a dark haired woman or another with red hair, the English man replies that he wants a boy. Appalled, the pimp says to him that he will bring the policeman, so the man responds, by saying, “O no, they’re too gritty” (Löwe 1995: 16). Hence, the omitted line in which the calmness of the Briton is ridiculed serves as an introduction to the funny stories. In addition the stories also echo “the futility” of any undertaking, here it is seeking illegal pleasure (Löwe 1995: 15). Hence, the theme of futility in the original, is not maintained in Shaoul’s target-text, as a result of omission.

As for the themes evoked by the repetition, Anthony Roche (2014: 199) says that Beckett’s reference to the difference between the British and Irish pronunciations of the word “calme”, is an attestation “to the linguistic colonization which Ireland has undergone historically”. Hence, Beckett/Estragon is an Irish man who also speaks French. Thirthankar Chakraborty (2020: 45–58) in alignment with Roche’s remark, notes that the reference to the pronunciations reflects the reality of the existence of many “Englishes” as a result of the appropriation done by “postcolonial” communities, whereby the author identifies himself as

an Irish man using Irish and not British English. The emphasis by means of repetition on the cultural and linguistic resistance evident in the mentioning of the two pronunciations, is lost in the English version and Shaoul's translation because it would not resonate the same way with the English and the Arabic audience.

After analyzing Shaoul's omission ST shifts, the next section deals with the analysis of Arabic translations in which Shaoul commits source-text shifts by using in his target-text the paraphrase provided by the self-translation instead of its corresponding utterance of the original text.

1.4. Paraphrase ST shifts

(20)

French:

ESTRAGON. — Je cherche (Beckett 1952: 88).

English:

ESTRAGON: I'm trying (Beckett 2014: 89).

شاؤول

استرجون : أحاول

(Beckett 2009: 120).

In this scene, Didi and Gogo suddenly stop playing a verbal game of uttering synonymous words to describe the sounds that dead people make. They say that dead people's voices are like leaves, ashes and then that they make the sounds of rustling, murmuring, and whispering. After that, they run out of synonyms, so they stop the game. Vladimir bored of the silence, urges Estragon to say something. So Estragon tells him in French "je cherche" and in English "I'm trying" and then he changes the subject to ask the question "what do we do now?". Shaoul may have faced a problem in rendering the sentence, "Je cherche", into Arabic. Just as Beckett thought that: "I'm trying", is a better translation of: "Je cherche", Shaoul also preferred the English alternative, despite the fact that the French one could be rendered into Arabic as "ابحث عن كلمة". However, while the original can be rendered with the addition of "عن كلمة", the English text nonetheless can be rendered without additions. This reveals that Shaoul is aware of Beckett's aesthetics of terseness hence favors maintaining it. He prefers the Irish author's interpretation of the situation. Both English and French replies by Estragon show the same theme of passing the time. As Gogo in the French version says that he is searching for a synonym to continue the game that will help them kill time. In the English text he is trying to find some activity or topic to talk about that will help them occupy themselves and not feel the slow passage of time.

After analyzing excerpts where Shaoul makes four kinds of source-text shifts in creating his Arabic target-text, the next main section deals with examples

where Saleh, commits source-text shifts. This second main part of the chapter is comprised of two subsections, particularly; replacement ST shifts and omission ST shifts. The first subsection involves examples where Saleh replaces utterances in his English source-text with their corresponding ones in the French text.

2. ST shifts by Saleh

2.1. Replacement ST shifts

(1)

French:

ESTRAGON. — Pieds et poings (Beckett 1952: 27).

English:

ESTRAGON: Down (Beckett 2014: 23).

شاوول

استراجون : بأرجلنا و أقدامنا
(Beckett 2009: 58).

صالح

استراجون: من أقدامنا
(Beckett 2012).

In this scene Estragon asks his friend if they are tied. Vladimir inquires about the meaning of tied in this context. Estragon's reply in the original text is, "pieds et poings", and in the English text it is: "down". The French reply can be translated as: "feet and fists". In composing his self-translation, Beckett changes the utterance entirely. Moreover, there is syntactic *ambiguity* in the self-translation. The English reply "down", is an incomplete idiom. He should have said "tied down". Also, it is not clear how they are tied. If Saleh used the Arabic translation of English word "down" which is; "إلى أسفل", it would not give the impression intended by the author; of being in shackles. So Saleh used the original version. However, the reason for his omission of the word "poings" is unknown. A faithful rendering of the French text would have been "من أقدامنا و قبضتينا". On the other hand the original text shows that the two tramps are tied together by chains from their hands and feet which keeps them inseparable and unable to move to another location.

The themes of Saleh's presumed source-text are conveyed in the Arabic text. Estragon's answer in English and French, Julien Carriere (2005: 56–58) writes, is a reference to the fact of being "physically bound" and restrained to the ground. This meaning invokes the themes of immobility, paralysis and the characters' inability to determine their fate. There are two other meanings for the word "tied" brought about by the French utterance. The first is the fact that "[t]he two are bound by their appointment to Godot", hence the theme of

endless commitment. The second is the fact that “[t]he two protagonists are dependent upon one another for survival” (Carriere 2005: 57). In addition, even when Shaoul created his Arabic rendering, he did not include the Arabic word for: “poings”. It is possible that, Shaoul did not use English or French constructions because he might have thought that they are unperformable. Despite the fact that there is a source-text shift, Saleh like Shaoul does not include the word: “poings”.

(2)

French:

ESTRAGON (continuant à tourner autour de Lucky). — Il souffle comme un phoque (Beckett 1952: 40).

English:

ESTRAGON: He's puffing like a grampus (Beckett 2014: 39).

صالح

استراجون: انه ينفخ مثل كلب البحر
(Beckett 2012).

Vladimir describes Lucky in the French text, saying “Il souffle comme un phoque” (Beckett 1952: 40). The corresponding utterance by Vladimir in the English text reads as “He is puffing like grampus” (Beckett 2014: 39). A translation of the French word “un phoque” would be a “seal”¹⁰ and “grampus” in English is not a seal but is “Risso’s dolphin ... [,] small cetaceans (such as the killer whale or pilot whale) [...] [or] the giant whip scorpion [...] of southern U.S.”¹¹ The English and French sentences are *very culture-specific literary allusions*. The self-translation alludes to Charles Dickens’s (Dukes 2004: 529) novel *Dombey and Son* where one of the characters suffers from asthma and is described by the author to be “coughing like a grampus” (Dickens 1858: 36). On the other hand, the French text is an intertextuality, where in the novel *La Cousine Bette* by Honore de Balzac, in order to signal Baron Hector Hulot’s physical degeneration that was triggered by his relationship to Valerie, the author says “[il] souffle comme un phoque” (Balzac 1846: 237) meaning that he is gasping.¹² Hulot also has white hair, a hunchback and wearing worn out clothes like Lucky. The significance of these utterances would not be understood by the members of an audience who are not aware of the novels.

While Saleh predominantly translates from the English ST, here, he swapped the English text with the French one to benefit from the added derogatory connotations an Arabic translation of the word “phoque” would bring to the animal

10| <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/french-english/phoque>, accessed 25.10.2021.

11| <https://www.merriam-webster.com/dictionary/grampus>, accessed 25.10.2021.

12| <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/french-english/souffle>, accessed 25.10.2021.

imagery of Lucky in the play. The Arabic rendering of “un phoque” is “كلب البحر”. The theme of Lucky’s malady is not conveyed in the Arabic text. The fact that Saleh renders the word “puffing” in this sentence as “blowing” instead of “gasp-ing” reveals that, he misses the point that Beckett makes to show that Lucky is sick. So he mistakenly rendered it as “انه ينفخ مثل كلب البحر”. Beckett simply intended to delineate Lucky as suffering from a lung disease by likening his noisy breathing to that of dolphins or seals as well as showing his limited mental capabilities as that of an animal.

(3)

French:

VLADIMIR. — A Godot? Liés à Godot? Quelle idée? Jamais de la vie! (Un temps.) Pas encore (Il ne fait pas la liaison). (Beckett 1952: 27).

English:

VLADIMIR: To Godot? Tied to Godot! What an idea! No question of it. (Pause.) For the moment (Beckett 2014: 24).

صالح.

فلاديمير: بجودو؟ مقيدون الى جودو؟ بالفكرة! محال. (وقفة) ليس الان
(Beckett 2012).

In this scene Estragon asks Vladimir three times whether or not they are tied to something or somebody. Vladimir answers every time with a repetition of the question until he finally, in the French version, denounces Gogo’s statement saying that they cannot be by any means tied to Godot, and then he pauses and adds that they could get tied to him in the future but they are not tied to him yet. However, Didi’s English reply confirms that they are tied to Godot but only temporarily. In the English text, Vladimir’s affirmation of the assumption of them being tied *contradicts* his three earlier exclamatory repetitions. The repetitions show that he finds it strange for Estragon to think that way. The English utterance “No question of it [...] for the moment”, if translated into Arabic would become “بالتأكيد. في الوقت الحالي” is not in alignment with Didi’s first reactions of unthinkability towards the query. His French response, “محال ليس الان” suits more his rejection like the first three times he was asked the same question. Saleh could not render the themes in his proclaimed source-text into Arabic. Godwin Okebaram Uwah (1989: 116) writes that, in the original, Vladimir denies the fact that they are tied to Godot, which reflects their hopes of getting separated and freed from him and from each other, hence the themes of “individuality” (ibid.). It could also be that Saleh wanted to stress the absurdity and irony of the statement; since rejecting the fact that they are tied, does not make them cease to wait for Godot. They continue to wait no matter what. But the English presumed source-text of Saleh showcases the theme of salvation, as Vladimir agrees that they are only tied to Godot for sometime until he arrives

and saves them. Despite of the English version being Saleh's source-text, here, he does not use it and instead his Arabic text is similar to the French text where the themes of the self-translation are lost.

(4)

French:

POZZO (levant la tête). — Vous n'auriez pas vu – (Il s'aperçoit de l'absence de Vladimir. Désolé.) Oh ! Il est parti !... Sans me dire au revoir! Ce n'est pas chic ! Vous auriez dû le retenir (Beckett 1952: 48).

English:

POZZO: You didn't see by any chance– (**He misses Vladimir.**) Oh! He's gone! Without saying goodbye! How could he! He might have waited! (Beckett 2014: 47).

صالح

بوزو: (رافعا راسه) اما صادف ان رايت (يفتقد فلاديمير) اوه! لقد ذهب! ودونما كلمة وداع! تصرف! غير لائق! كان يتوجب عليه الانتظار

(Beckett 2012).

In this scene Pozzo is bothered that Vladimir makes a French exit. Although they have just met and hardly know each other, Pozzo's annoyance with Vladimir's departure suggests they are lifelong friends. Nevertheless, the original "Ce n'est pas chic" seems to make Pozzo and Vladimir more of strangers than English "How could he". Pozzo's exclamation about the fact that Vladimir could leave without telling him good bye is strange, because it seems as if they are acquaintances which *contradicts* the fact that they have just met. The French text, on the other hand, shows Pozzo keeping a little more distance. He says "Ce n'est pas chic" which means in English "that is not elegant/galant behaviour". His comment appears to be in regard to etiquette and is impersonal. Both the English and French texts convey the theme of the absurdity of social norms. While Pozzo is sad that Vladimir left without acknowledging his presence, Pozzo himself, in act two, when they meet again forgets that he had met Didi before.

The following section includes excerpts in which Saleh adopted omission in composing his Arabic translation. Although Saleh omits parts from his English main source-text, he apparently follows the French source-text, because the omitted utterances are also not found in the French text. Accordingly, Saleh might have been creating his Arabic translation under the influence of an Arabic translation he had read that was rendered from the French version.

2.2. Omission ST shifts

(5)

French:

ESTRAGON. — Quand ? (Beckett 1952: 91).

English:

VLADIMIR: What was I saying?

ESTRAGON: What were you saying when? (Beckett 2014: 92).

صالح

استراجون: متى؟

(Beckett 2012).

In this example Vladimir asks Estragon what topic the former was talking about earlier. So Estragon responds by a question, inquiring at which previous time Vladimir wanted to know what they were speaking about. However, Gogo's query in the English text gives a different significance from its corresponding French one. In the self-translation he repeats the structure and content of Didi's question, "What was I saying", to show that he is really thinking about the subject matter and is concerned about finding an answer to his friend's question. On the other hand, the French reply is a simple "Quand?" that doesn't really show much care. There is a seemingly needless *repetition* in the English text. In addition to avoiding the repetition, Saleh might have exchanged the English version with the French one in this instance to also avoid the confusion a rendering "what where you saying when?" as "ماذا كنت تقول متى؟"; using two interrogative adverbs in the same question, would bring in the Arabic translation. Nevertheless, his rendering, "متى؟" leads to the loss of a feature in the self-translation that is of great significance.

The theme of Saleh's proclaimed source-text is not maintained in his Arabic rendering because the repetition is omitted. The repetition of part of the question in the response shows the "friendship" between the two men. According to Andrea L. Yates, the two friends repeat each other to verify their existence to one another, hence they "are the only ones who recognize and remember each other" (Yates 2004: 439). Yates elaborates explaining that "repetition" in *Godot* is a "figuration of negation" that results in "silence", thus a preservation of their friendship that allows them to veil the truth of their reality of "despair" as well as "other (potential) realities [...] [such as that] Godot is not coming, [that] they cannot do without each other though they threaten to leave, and [that] there is nothing unique about them or their situation" (Yates 2004: 439–447). The friendship of the two tramps is maintained by the constant "need to repetition", which provides "comfort" to them, gives them "recognition", is an "outlet for affection" and saves them from "loneliness" (Yates 2004: 439–447).

Concluding remarks

In conclusion, some scholars cited in this paper point out features in Beckettian texts that make the text illogical, confusing and sometimes linguistically

distorted. These features function to convey themes that pertain to the theatre of the absurd. The analysis of the examples shows that each of Shaoul and Saleh committed source-text shifts to overcome the problematic features in each main source-text. Saleh used only the English text but occasionally benefited from the French text through a mediator, i.e., previous Arabic translations. Shaoul, on the other hand, chooses the French as a main source-text but also used the English one occasionally. Although Shaoul and Saleh did not change all the features, a number of features were found to be changed. They shift from the main source-text when they think that the corresponding element in the alternative source-text bears the same themes, is more acceptable/performable and they feel that the main source-text feature is too confusing. But upon analysis, it was proved that the themes of the main source-text are not always preserved when they shift.

The translators use four strategies in committing source-text shifts. The first is the addition of an utterance from the alternative source-text. The second is the omission of an utterance because it is not found in the corresponding part of the alternative source-text. The third is replacing an utterance by the utterance that corresponds to it in the alternative source-text. The fourth is using the paraphrase of the utterance found in the alternative source-text. Although omission mostly led to the loss of the themes, it could lead to preserving the themes as well. Replacement and addition were found to be more likely to preserve the themes but sometimes exceptions are found. Hence, no particular strategy was found to lead to a certain effect of the three effects on the themes that were discovered and set as a taxonomy by this study. While most shifts maintained the same theme in the target-text, sometimes the main source-texts and the Arabic translations reflected different themes or additional themes. This type of shift may also lead to the production of a target-text that conveys a mixture of the themes of the French and English texts or even the creation of new themes that are in neither source-texts. Hence a taxonomy can be formed where one of three things happen. The first is that the main source-text's themes are lost and replaced by new themes. The second is that the main source-text's themes are preserved whether with or without additional themes. The third is that the themes of the main source-text are lost and are replaced by the corresponding themes of the alternative source-text.

Hence, it would be false to claim that by occasionally shifting to the alternative source-text, each translator could faithfully and adequately deliver the themes of his main source-text. In fact, the Arabic reader is deceived into thinking that he is reading the French or English text alone because the translators do not mention in the preface that they use two source-texts. This emerges from a mistaken notion of considering the two texts, French and English, a single text. Even proponents of considering French and English versions a single

text do not say that the text should be mixed. But they rather mean that the English and French texts should be both read, nevertheless each text alone. Consequently, a thorough analysis of the effect on the themes should be made by the translator of a self-translated text and would be necessary to avoid marring the themes by committing shifts.

Last but not least, twelve elements that fall under the nine categories explained by the scholars, were found to trigger the shifts. This article suggests keeping the repetition, illogical writing, culture-specific references, misunderstandings between characters, inability to find certain words, inability of remembrance, indelicacies of language, allusions, elliptical constructions, contradictions and situational blunders in the Arabic translation if using the English alternative would change the themes. As for the culture specific clichés/idioms and double entendre as a type of illogical writing, translating by paraphrasing can be useful if using the corresponding utterance in the alternative source-text would produce different themes. The fact that Shaoul committed more source-text shifts proves that the English text was intended as a more performable version by Beckett by means of improvement, continuation and reflection. On the other hand, Saleh did not benefit much from the original text. Mostly the Arabic translations maintained the major theme of the absurdity of life.

References

- Balzac, Honoré de (1846). *Le Cousine Bette*. Paris.
- Beckett, Samuel (1984). *Disjecta: Miscellaneous Writings and a Dramatic Fragment*. (R. Cohn Ed.) New York.
- Beckett, Samuel (1952). *en Attendant Godot*. Paris.
- Beckett, Samuel (2009). *Fi 'Entiẓār Godot* [في انتظار جودو]. Lubnān. (trans. Paul Shaoul).
- Beckett, Samuel (2012). "Fi 'Entiẓār Godot" [في انتظار جودو]. In: *Miḡal-lat 'El Manār 'El Taqafiya* [مجلة المنار الثقافية]. (<https://photographics3000.blogspot.com/2017/11/waiting-for-godot.html>, accessed on 21.01.2018). (trans. Azher S. Saleh).
- Beckett, Samuel (2014). *Waiting For Godot*. Cairo.
- Burkman, Katherine H. (1986). *The Arrival of Godot: Ritual Patterns in Modern Drama*. London/Cranbury.
- Carriere, Julien F. (2005). *Samuel Beckett and bilingualism: how the return to English influences the later writing style and gender roles of All that fall and Happy days*. Louisiana: Louisiana State University and Agricultural and Mechanical College, Doctoral Dissertation. (https://digitalcommons.lsu.edu/gradschool_dissertations/2657).
- Cronin, Anthony (1996). *Samuel Beckett: The last modernist*. New York.

- Dickens, Charles (1858). *Dombey and son*. London.
- Drugeon, Marianne (2013). "Beckett's theatre: Translating and adapting one's own work". In: Gay, I.R. (ed.) *Adaptations, Versions and Perversions in Modern British Drama*. Newcastle upon Tyne.
- Dukes, Gerry (2004). "Englishing *Godot*". In: *Samuel Beckett Today / Aujourd'hui*. Vol. 14. Pp. 521–531.
- Elam, Helen Regueiro (1998). "Whispers Out of Time." In: Jeffers, J.M./King, K. (eds.) *Samuel Beckett: A Casebook*. New York/London. Pp. 17–38.
- Eliopoulos, James (1975). *Samuel Beckett's dramatic language*. The Hague.
- Esslin, Martin (1961). *The theatre of the absurd*. New York.
- Garforth, Julian A. (1996a). "Translating Beckett's translations". In: *Journal of Beckett studies* 6(1). Pp. 49–70.
- Garforth, Julian A. (1996b). "A trilingual *Godot*". In: *Samuel Beckett today / Aujourd'hui*. Vol. 5. Pp. 155–175.
- Gordon, Lois (2002). *Reading Godot*. New Haven/London.
- Janik, Vicki K. (1998). *Fools and jesters in literature, art, and history: A bio-bibliographical sourcebook*. Connecticut.
- Lioure, Michel (1998). "Le temps dans *en attendant Godot* et *Fin de Partie*". In: Alexandre, D./Debreuille, J.-Y. (eds.) *Lire Beckett: en attendant Godot, Fin de partie: actes*. Lyon. Pp. 65–74.
- Löwe, N. F. (1995). "The dirty jokes in *Waiting for Godot*". In: *The Modern Language Review* 90(1). Pp. 14–17.
- Oser, Lee (2007). *The return of Christian humanism: Chesterton, Eliot, Tolkien, and the romance of history*. Colombia/London.
- Penet-Astbury, Helen (2008). "Killing his texts dead: Beckett's Hiberno-English translations". In: Homem, R.C./Carvalho, P.E. de A. (eds.) *Plural Beckett Pluriel: Centenary Essays/ Essais d'un centenaire*. Porto. Pp. 189–198.
- Roche, Anthony (2014). "The 'Irish' translation of Samuel Beckett's *en attendant Godot*". In: Gontarski, S.E. (ed.) *Edinburgh Companion to Samuel Beckett and the Arts*. Edinburgh.
- Ross, Ciaran (2006). "'Where do we come in'? Responding to Otherness in *Waiting for Godot*." *Études anglaises* 59(1). Pp. 75–90.
- Sindičić Sabljo, Mirna (2011). "Beckett's bilingualism, self-translation and the translation of his texts into the Croatian Language". In: *The Journal of Linguistic and Intercultural Education-JoLIE* 4/2011. Pp. 163–180.
- Saleh, Azher S. (1991). "The technique of repetition in *waiting for Godot*". In: *Adab al-Rafidayn*. Vol. 25. Pp. 20–28.
- Seixas, Paula (2008). "A bush is not a shrub: On the translation of Beckett's word games in *Waiting for Godot*". In: Carvalho, P.E./Homem, R.C. (eds.) *Plural Beckett Pluriel. Centenary essays = Essais d'un centenaire*. Porto. Pp. 199–209.

- Sherzer, Dina (1978). "Dialogic incongruities in the theater of the absurd". In: *Semiotica* 22(3-4). The Hague. Pp. 269-286. <https://doi.org/10.1515/semi.1978.22.3-4.269>.
- Sherzer, Dina (1980). "Didi, Gogo, Pozzo, Lucky: linguistes déconstructeurs". In: *Études littéraires*. 13(3). Québec. Pp. 539-558. <https://doi.org/10.7202/500531ar>.
- Stokes, Kathrin (1988). "Le problème du dialogue dans 'En attendant Godot'". In: *Initial(e)s* 8. Halifax. Pp. 53-62.
- Thirthankar, Chakraborty (2020). "Samuel Beckett and the politics of post-war translation". In: Thirthankar, Ch./Toribio Vazquez, J.L. (eds.) *Samuel Beckett as World Literature*. New York.
- Uchman, Jadwiga (2012). "Crossing the borders of language and culture: Samuel Beckett's waiting for Godot". In: *Text Matters*, 2(2). Pp. 46-61. <https://doi.org/10.2478/v10231-012-0054-7>.
- Uwah, Godwin Okebaram (1989). *Pirandellism and Samuel Beckett's plays*. Potomac.
- Via, Dan O. (1962). "Waiting for Godot and man's search for community". In: *Journal of Bible and Religion*. Vol. 30(1). Pp. 32-37.
- Weiss, Katherine (2013). *The plays of Samuel Beckett*. London.
- Winkler, Magdalena (2010). *Beckett ≠ Beckett. Samuel Becketts Methode der Selbstübersetzung am Beispiel von en attendant Godot / Waiting for Godot*. Master's thesis. University of Vienna.
- Worth, Katharine (1993). *Waiting for Godot and happy days text and performance*. Hampshire/London.
- Worth, Katharine (2001). *Samuel Beckett's theatre: Life journeys*. Oxford.
- Yates, Andrea L. (2004). "Abandoning the empirical: Repetition and homosociality in 'Waiting for Godot'" In: *Samuel Beckett today / Aujourd'hui*. Vol. 14. Pp. 437-449.

Hagar Soliman

Cairo University
 Department of English Language and Literature
 Faculty of Arts
 12582 Cairo
 Egypt
hagarsolimanjapan@gmail.com
 ORCID: 0000-0002-0761-6399

Jixin Qiu

Zhejiang International Studies University/China

Approaches to translating tea terms: a case study of *Chinese Paintings on Tea*

ABSTRACT

Approaches to translating tea terms: a case study of *Chinese Paintings on Tea*

Chinese tea culture is rich and diverse, with a long history of over 2,000 years. Over the centuries, it has developed its own unique language and terminology, with a wide range of tea types, brewing methods, and cultural practices that are closely intertwined with the Chinese way of life. Terms are words and compound words that in specific contexts are given specific meanings – these may deviate from the meanings the same words have in other contexts and in everyday language. Translating Chinese tea terms can be a challenging task, as these terms often carry cultural, historical, and regional nuances that may not have direct equivalents in other languages. In 2017, the author translated the book *Chinese Paintings on Tea* into English, which was then published by a U.S. publishing house and sold on Amazon.com. In *Chinese Paintings on Tea* many tea terms are used to depict the classical painting works, which illustrate values and virtues rooted deeply in traditional Chinese culture. As a translator, translating terms was a very big challenge for the author, so, based on the practice of translating *Chinese Paintings on Tea*, this paper focuses on exploring the translatability of Chinese tea terms, and examines the challenges that arise in the translation process, and puts forward some translation approaches that might be adopted in practice. By translating Chinese tea terms into other languages, it becomes more accessible and approachable for the readers who may not be familiar with the Chinese language or culture to understand and appreciate the unique qualities of Chinese tea.

Keywords: limitation; translation; tea term; approach

1. Research background

This paper is based on the author's translation practice of *Chinese Paintings on Tea*. The book contains two hundred and three famous Chinese paintings from

Tang Dynasty to the year 1949 with the topic of tea or tea related materials. The author of this book discusses their four aspects: the poetic connotations in paintings, the contemplation of retreat, the state of mind and the perspectives of ancient Chinese. Between painting and poetry, however, tea served as an essential medium for its ability to bring peace and clarity to minds, and thus was indispensable in the daily life of ancient Chinese. The affinity between tea and painting began to incubate in Wei and Jin Dynasties. Tea drinking has been popularized as a means of stimulating minds, illuminating thoughts and comprehending the Tao, and since more than fifteen centuries ago people have expressed their enjoyment of tea drinking in their paintings. During that time painting also evolved into a more versatile, entertaining form of art, outgrowing its traditional role of spreading social morals. The appreciation of painting and the fashion of tea drinking quickly became widely popular pursuits among the cultured social classes, from celebrities who replaced liquor with the more elegant tea to monks favoring the use of tea to treat guests. The brewing and drinking of tea was the culmination of many delights in scent, color, shape, and taste, all carefully considered during cultivation and processing. The drink became a catalyst for creation of artworks, gradually becoming the subject of painting. By Tang Dynasty, tea was already ubiquitously found in Chinese life, being regarded as one of the seven necessities of life, among the ranks of Guqin (a seven-stringed plucked instrument in some ways similar to the zither), Weiqi (a game played with black and white pieces on a board of 361 crosses), calligraphy, painting, poetry and liquor.

Three main categories of paintings are included in *Chinese Paintings on Tea*: figure paintings to highlight values in beings; landscape paintings to display harmonious relationships between human beings and the nature; and bird-and-flower paintings to reflect purity and enjoyment of life. These paintings depict various activities tied with tea, illustrating the abstractions of Chinese culture with visual images and opening the realms of arts in the rich culture related to tea. In *Chinese Paintings on Tea*, many technical terms are used to depict the classical works, illustrating values and virtues rooted deeply in the traditional Chinese culture. According to Antoni Oliver, terminology is very important for translators, but the way they address this field of knowledge is very different from terminologists, which includes not only the units that would be considered as real terms by a terminologist, but also other units requiring a specific translation in the given subject field (Oliver 2017: 150).

As the popularity of tea has grown, so has the need for translations of Chinese tea terms. Chinese tea can be classified into six major types: green, black, oolong, white, yellow, and dark tea. Each type of tea has its unique processing methods and flavor profiles, which are shaped by various factors such as terroir, climate, and processing techniques. Therefore, in translating Chinese tea

terms into English, there are often challenges that arise from the complexity and subtlety of the language, as well as the cultural differences between China and other countries. Many Chinese tea terms are firmly rooted in Chinese history, mythology, and philosophy, and may not have direct equivalents in other languages. In addition, the tonal nature of the Chinese language, combined with regional and dialectical variations, can make it difficult to accurately translate Chinese tea terms into a target language.

2. Linguistic limitation

Gogol has once proposed that “the ideal translation [is] one that is like a completely transparent pane of glass through which people can see the original without being aware of anything intervening” (Wellwarth 1981: 146). Eugene Nida, the renowned American linguist, said “Translation consists in the reproduction in the receptor language of the closest natural equivalent to the message of the source language, first in meaning and then in style” (Nida 1993:87). In my translating practice, it is advisable to maintain the precise and accurate meaning of the original and create the most equivalent version.

Linguistic limitation in translation occurs when there is no corresponding linguistic equivalents in the target language (TL) to replace those in the source language (SL). According to Catford (1965: 136), in linguistic untranslatability the functionally relevant features include some which are in fact formal features of the language of the SL text. If the TL has no formally corresponding feature, the text, or the item, is (relatively) untranslatable. Linguistic untranslatability means the failure to find a TL equivalent due entirely to differences between the SL and the TL. More specifically, it is a case of “collocational untranslatability”, which Catford defines as: untranslatability arising from the fact that any possible TL near-equivalent of a given SL lexical item has a low probability of collocation with TL equivalents of items in the SL text which collocate normally with the given SL item (Catford 1965: 136–143). Anton Popovič (as cited in Bassnet-McGuire 1980: 34) defines linguistic untranslatability as a situation in which the linguistic elements of the original cannot be replaced adequately in structural, linear, functional or semantic terms in consequence of a lack of denotation or connotation. In a paper entitled *On the Impossibility of Translation*, Robert Payne (1971:361–364) states that the world’s languages resemble infinitely complicated grids, and the basic patterns of these grids scarcely ever coincide. On some rare occasions translation succeeds beyond all possibility.

According to the above linguists, the differences between languages lead to some impossibility of translation. In the tea terms translation, it is more difficult as many Chinese tea terms have multiple meanings, depending on the context in which they are used. They may deviate from the meanings the same words have

in other contexts and in everyday language. For example, *Dahongpao* is a type of oolong tea from the Wuyi Mountains in Fujian Province. The name *Dahongpao* literally means big red robe and is said to refer to a red robe worn by a monk who saved the tea plants from a fire. However, the pronunciation and tone of the word can change its meaning. *Dahongpao* can also mean a big red cloak or big red armor depending on the tone in which it is spoken. The Chinese tea term *Hongcha* can refer to black tea, but it can also refer to the tea that has a red or brown color. Similarly, the term *Huacha* can refer to tea that is infused with flowers, but it can also refer to any tea that has a floral aroma. The Chinese tea term *Chadao* can be translated as “the way of tea” or “the tea ceremony.” However, the translation “the way of tea” is more literal, while the translation “the tea ceremony” is more descriptive, either of which causes some loss of the original meaning. In addition, the meaning of a term can change depending on the context. For example, the term *Chaxiang* refers to the aroma of tea. However, in the context of tea tasting it specifically refers to the aroma of the tea leaves before they are brewed. Another example: the term *Cha* can refer to both the leaves of the tea plant and the beverage that is made from these leaves. It is commonly translated into English as *tea*. However, in some contexts, it can also mean plant, vegetable, or herb. These linguistic differences can make it difficult to translate Chinese terms without ambiguity. Therefore, translators must be aware of the different meanings of Chinese tea terms to ensure accurate translations.

3. Cultural limitation

According to Peter Newmark, if the text describes a situation which has elements peculiar to the natural environment, institutions, and culture of its language area, there is an inevitable loss of meaning, the translator’s language can only be approximate. (Newmark 1988: 7–8). The concept “culture-bound term” has been frequently used in the studies of terms. Malcolm Harvey (2000: 357–369) argues that culture-bound terms refer to concepts, institutions, and personnel which are specific to the source language culture. Javier Franco Aixela, a Spanish translator, was the first to put forward the concept of “culture-specific items (CSIs)”. He defined CSIs as:

[...] textually actualized items whose function and connotations in a source text involve a translation problem in their transference to a target text, whenever this problem is a product of the nonexistence of the referred item or of its different inter-textual status in the cultural system of the readers of the target text (Aixelá 1996: 58).

Aixelá (1996: 57) believes that culture-bound terms are terms that are not easily translatable into a language, mainly including two categories, that is, proper noun and common expression. Wei Xiangqing (2018: 67) believes that

culture-specific items, especially those born in a particular nation, embody specific cultural traditions, cognitive thinking, and core values of a nation, demonstrating distinct cultural heterogeneity and thus posing great challenges for the translation practice. John Catford (1965: 99) describes that cultural untranslatability arises when a situational feature, functionally relevant for the SL text, is completely absent from the culture of which the TL is a part.

The translation field has widely agreed that cultural divergence is a most important factor leading to the loss of meaning. Language and culture cannot exist without each other, and language is one of the important means that represent elements of culture. In translating activity the most serious translation errors do not usually result from misunderstanding the source text, but of wrong cultural assumptions. It is true that words carry along the cultural content since they are supposed to reflect culture, but matching words does not mean matching cultures.

For instance, in English, the word *make* can serve as a general word to be used with a wide range of nouns to indicate that someone performs an action. In Chinese, the term “make tea” has a number of different verbs referring to the same action; they are *Dancha*, *Pengcha*, *Zhucha* and *Fencha*, showing a way of making tea. Each verb *Dian*, *Peng*, *Zhu* and *Fen* adds certain special features to the basic meaning of the word “make”, but it’s difficult to find an equivalent in English without the loss of its cultural meaning. Another example, the term *Gongfucha* refers to a traditional Chinese tea brewing method that emphasizes the skill and precision of the tea master, and is named after the Chinese term for mastery or skill (mean *gongfu*). If translated as *Gongfu tea* or *tea ceremony*, neither of the two versions can capture the full meaning and cultural significance of the Chinese term, and thus may require additional explanation or context to convey the intended meaning. Another example: the Chinese tea term *Chadang* was frequently used as tea-things in ancient times to stir tea dust in it with boiling water. *Dang* is a tea utensil with a small hole, used to pour tea into tea bowls. The tea term *Chadang* does not find any equivalence in English. It is hard for English-speaking people who have never seen *Dang* to understand how to use the tool.

From the above analysis it is quite clear that differences between languages and cultures encumber the translatability and various loss in meaning may make a translation of Chinese tea terms an imperfect and approximate one. However, by consulting multiple sources and references to raise awareness of the unique of Chinese tea terms, translators can ensure the accuracy and relevance of translations.

4. Translation approaches

In dealing with different tea terms, different methods are adopted. Thus, through linguistic changes, through a refinement of interpretative means, through shifts

in receptive sensibility (Steiner 1975), something untranslatable, whether due to linguistic reasons or cultural reasons, will be translatable. The translation of Chinese tea terms into English is a complex process that requires a deep understanding of both languages. There are many different ways to translate these terms, and the best approach depends on the specific term and the context in which it is being used.

It is also important to consider the purpose of the translation. If the purpose is to provide information about Chinese tea culture, then a more literal translation may be appropriate. However, if the purpose is to promote Chinese tea culture, then a more creative translation may be necessary to make the term more appealing to Western audiences.

4.1. Literal translation

In translating tea terms, literal translation is one of the most straightforward translation approaches, where the translator translates the Chinese tea term using its English equivalent based on literal meaning of the term. For example, the Chinese tea term *Longjingcha* is a famous green tea from Hangzhou, in Zhejiang Province. It is stir-fried mostly made by hand and known for its high quality, earning it the title of famous tea in China. The tea gets its name from the village of Longjing, where it is grown. The name “Dragon Well” comes from a story about a dragon that lived in a well near the village. When the villagers tried to dig the well, the dragon appeared and caused a drought. The villagers were only able to restore the water by asking the dragon for permission, so it can be translated as “Dragon Well tea”. The name “Dragon Well Tea” is also descriptive of the tea’s unique taste and appearance.

As a matter of principle, a translator is not supposed to add any meaning to or subtract any meaning from the original work. But Chinese and English are two entirely different languages, whose creators and native speakers have such entirely different historical and cultural backgrounds, that many tea expressions so well understood in the country of their origin, can hardly make sense to the foreigners if translated literally without the necessary “amplification”. Therefore, the good method of finding acceptable version is to give a literal translation and then add some explanation. For example, the Chinese tea term *Diancha* is one of the ancient tea-making methods. There are two types of Diancha: one is to mix boiling water with tea powder in the teacups, and the other is to make tea in the tea basin and then spoon tea water to teacups when drinking. It is necessary to literally translate it into tea-making with some explanation, which can help the reader to better understand the context in which the term is used.

Literal translation can be a useful approach to translating Chinese tea terms that are well-known in English. For example, *Green tea* is a well-known term in English, and Chinese tea term *Lyucha* can be easily translated into English as

Green tea. However, literal translation can be a difficult approach for translating Chinese tea terms that are not well-known in English. For example, the term *Wuyi oolong* can be a little difficult to understand. A literal translation of this term would be Wuyi oolong tea. If it is translated as “oxidized tea” to tell its function, it would be more helpful for someone who is not familiar with Chinese tea.

The advantage of this translation approach is that it retains the original meaning of the Chinese tea term. However, in some cases it may not fully capture the cultural meaning and connotations of the term, as many Chinese tea terms have a rich history and cultural heritage that goes beyond their literal meaning.

4.2. Transliteration

Transliteration is the process of transferring a word from alphabet of one language to another language. Transliteration helps people pronounce words and names in foreign languages. Transliteration does not tell the meaning of a word that is written in another language, only gives an idea of how the word is pronounced by putting it in a familiar alphabet. It changes the letters from the word’s original alphabet to similar-sounding letters in a different one. In translating tea terms, transliteration is another approach where the translator renders the Chinese tea term phonetically using the English alphabet. This approach is often used for translating proper nouns, where the name cannot be translated literally. And in most cases it is combined with literal translation. For example, the Chinese tea term *Puer cha* can be transliterated as Puer tea.

The advantage of this approach is that it preserves the sound of the original Chinese tea term, which can help in its recognition and pronunciation by English speakers.

4.3. Adaptation

Adaptation is a translation approach that adapts the Chinese tea term to fit the target culture’s language and context, taking into account the cultural significance and connotations of the term. This approach is often used for translating expressions, where the direct translation may not make sense in the target language. For example, the Chinese tea term *Meihuaxiangpian* can be adapted as “plum blossom fragrance tea,” where the term’s cultural significance lies in its association with the plum blossom, which is a symbol of perseverance and resilience in Chinese culture.

Some Chinese tea terms can be translated literally into English, while others require more creative translation approaches. For example, in the term *Shaqing*, “sha” means “to kill,” and “qing” is the color “green.” This term literally means “degreening”, one of the initial manufacturing processes of green tea. The main purpose is to destroy and passivate the enzyme activity of fresh leaves by high

temperature, inhibit the enzymatic oxidation of tea polyphenols in fresh leaves, evaporate some water in fresh leaves, make tea soft, easy to roll and shape, at the same time send out green odor, promote the formation of good aroma. The term was also used to depict one of the ancient procedures for making bamboo slips in preparation for them to be written on.

Today, however, it is often used to describe wrapping up a film shoot or clinching a project in the general sense. So, the tea term *Shaqing* can be translated literally as “kill green” or “destroy greenness.” However, this translation does not capture the full meaning of the term. A more accurate translation of *Shaqing* would be “enzyme-inhibit.”

Another example is the term *Chazhi*, which can be translated literally as “tea quality.” However, this translation does not capture the full meaning of the term, which refers to the richness of tea in the taste. *Chazhi* would be adapted as “richness of tea flavor.”

The advantage of this approach is that it captures the cultural and historical context of the term, which can help the reader to appreciate its significance and make the term more accessible.

5. Conclusion

Ultimately, in my opinion, the best approach to translating Chinese tea terms into English is to consider the target audience, the purpose of the translation, and the full meaning of the term. There is no one-size-fits-all approach, and the best approach will vary depending on the specific term and the context in which it is being used. Translators may face challenges in accurately conveying the meaning, cultural significance, and context of Chinese tea terms, but by using the appropriate translation approach and having a deep understanding of the source and target cultures, it is possible to create accurate and culturally appropriate translations, help to promote cross-cultural understanding and appreciation and enable people from different cultures to learn and enjoy Chinese tea culture.

References

- Aixelá, Javier Franco (1996). “Culture-specific items in translation”. In: Álvarez, R./ Vidal, M.C.A. (eds.) *Translation, Power, Subversion*. Clevedon/Philadelphia/Adelaide. Pp. 52–78.
- Bassnet-McGuire, Susan (1980). *Translation Studies*. London.
- Catford, John (1965). *A Linguistic Theory of Translation*. London.
- Harvey, Malcolm (2000). *A beginner’s course in legal translation: The case of culture-bound terms*. (<https://www.researchgate.net/publication/240634194.2000>, accessed on 18.02.2023)

- Newmark, Peter (1988). *Approaches to Translation*. Shanghai.
- Payne, Robert (1971). "On the Impossibility of Translation". In: *The World of Translation*. New York. Pp. 361–364.
- Nida, Eugene A. (1964). *Towards a science of translation, with special reference to principles and procedures involved in Bible translating*. Leiden.
- Nida, Eugene A./Taber Ch. R. (1969). *The Theory and Practice in Translation*. Leiden.
- Oliver, A. (2017). "A system for terminology extraction and translation equivalent detection in real time: efficient use of statistical machine translation phrase tables". In: *Machine Translation*. 31(3). Pp 147–161.
- Qiu, Jipin (2014). *Zhongguochahua*. Zhejiang.
- Qiu, Jixin/Qiu, Cheng (2017). *Chinese Paintings on Tea*. New Jersey.
- Steiner, George (1975). *After Babel: Aspects of Language and Translation*. Oxford.
- Wei, Xiangqing (2018). "The Basic Principles of Practical Rationality and its Validity from the English Translation of Key Terms of Chinese Thought and Culture". In: *Foreign Languages Research*. 35(3). Pp. 66–71.
- Wellwarth, George E. (1981). "Special Considerations in Drama Translation". In: Rose, Marylin Gaddis (ed.) *Translation Spectrum: Essays in Theory and Practice*. Albany. Pp. 140–146.

Jixin Qiu

Zhejiang International Studies University
299 Liuhe Road
Hangzhou
Zhejiang Province
310023
P.R. of China
qjx@zisu.edu.cn
ORCID: 0009-0004-6488-4316

RECENZJE • REZENSIONEN • REVIEWS

Michał Gaśka

Universität Wrocław/Polen

**Literarisches Übersetzen im Lichte
der Translationsprozessforschung¹**

DOI: 10.23817/strans.14-15

Received: 28.06.2023

Accepted: 30.08.2023

In der heutigen westlichen translationswissenschaftlichen Forschung kann eine Art Wende wahrgenommen werden. Infolgedessen steht der Translator und nicht mehr der Text im Scheinwerferlicht der wissenschaftlichen Erwägungen. Diese Wende wurde vor allem von Chesterman in Gang gebracht, der meinte: „Of course, all research on (human) translations must surely at least imply that there are indeed translators behind the translations, people behind the texts” (Chesterman 2009: 13–14). Den Zweig der Translationswissenschaft nennt er *Translator Studies*. Es gilt darüber hinaus hervorzuheben, dass das von F. Grucza (1981) etablierte Paradigma der anthropozentrischen Translatorik als Vorläufer der von Chesterman angelegten Forschungsrichtung zu betrachten ist, worauf Płużyczka (2021) zutreffend aufmerksam macht. Der anthropozentrischen Betrachtung der Translationswirklichkeit zufolge werden nämlich der Translator und die sich in ihm vollziehenden mentalen Prozesse, die zum Entstehen des Translats führen, als Untersuchungsobjekt angesehen. Demnach fungiert er samt seiner Fertigkeiten, Fähigkeiten, Kenntnisse und Kompetenzen als Subjekt von Translationsoperationen und -handlungen (vgl. F. Grucza 1981; S. Grucza 2014).

Kaindl (2021: 2) weist darauf hin, dass die Notwendigkeit der Berücksichtigung von Translatoren in der translationswissenschaftlichen Forschung schon früher erfolgte, wie bei Nida, der von der Annahme ausging, dass:

[n]o discussion of the principles and procedures of translation can afford to treat translating as something apart from the translator himself. Nor should the poor translator be dragged in at the end of the discussion, with the admonition to

1| Borg, Claudine (2023). *A Literary Translation in the Making. A Process-Oriented Perspective*. (Routledge Studies in Literary Translation). New York/London: Routledge. 234 S.

follow the prescribed law of the Medes and Persians. Since the translator himself is the focal element in translating, and thus there cannot be any completely impersonal objectivity in his work – since he is a part of the cultural context in which he lives – his role is central to the basic principles and procedures of translating (Nida 1964: 154).

Wie jedoch Kaindl (2021: 4) bemerkt, waren mentale Prozesse, die sich im Gehirn des Translators vollziehen und zur Entstehung des Translats führen, außerhalb vom Nidas Interessengebiet, denn er sah sie als selbstverständlich an (Nida 1964: 146). Des Weiteren weist Kaindl (2021: 2) darauf hin, dass „[v]arious facets of translators are topics that have been dealt with for some time now, whereas theoretical and methodological issues have not yet been addressed in a **systematic and comprehensive way**“ (Hervorhebung von mir). Solch eine systematische und holistische Betrachtung bietet eben das Paradigma der anthropozentrischen Translatorik. Da die englische Sprache in der westlichen Translationswissenschaft als Lingua franca fungiert, hatte dieses Paradigma bisher leider keine Durchsetzungskraft und ist daher weniger bekannt, denn die meisten fundamentalen Publikationen der anthropozentrischen Translatorik werden auf Deutsch oder Polnisch veröffentlicht. Nichtsdestoweniger ist die Abkehr von der ausschließlich textorientierten Herangehensweise und die Zuwendung zum Translator begrüßenswert, denn, wie F. Grucza feststellt, eine holistische Translationstheorie soll darauf abzielen:

[...] den Translator im Zusammenhang mit allen anderen Faktoren des Translationsgefüges und seine spezifischen Eigenschaften im Zusammenhang mit den übrigen Faktoren seiner ‚inneren‘ kommunikationsrelevanten Ausstattung zu erfassen und darzustellen (F. Grucza 1993: 161).

In die oben erwähnten theoretisch-methodischen Ansätze fügt sich die Publikation von Claudine Borg *A Literary Translation in the Making. A Process-Oriented Perspective* ein. Die Monografie ist in der Serie *Routledge Studies in Literary Translation* erschienen, in deren Rahmen neueste Forschungen im Bereich der literarischen Übersetzung präsentiert werden, und stellt eine detaillierte Beschreibung eines Translationsprozesses von einem literarischen Werk dar, wobei dieser Prozess im weitesten Sinne betrachtet wird. Die Autorin erforscht nämlich den Prozess, angefangen von der ersten Fassung der Übersetzung, über die einzelnen überarbeiteten Versionen des übersetzten Textes bis hin zur endgültigen Fassung, wobei sie die damit verbundenen Entscheidungsprozesse berücksichtigt sowie Faktoren, die die Entscheidung des Übersetzers beeinflussen. Da die Untersuchung in Anlehnung an die Grundsätze der *Translator Studies* durchgeführt wird, steht ein literarischer Übersetzer im Fokus der wissenschaftlichen Erwägungen der Autorin. In diesem Fall ist das Toni Aquilina,

ein erfahrener Übersetzer frankofoner Literatur ins Maltesische, dessen Translationsprozess im Rahmen der vorliegenden Publikation behandelt wird. Beim Übersetzungsmaterial handelt es sich um den Roman *Monsieur Ibrahim et les Fleurs du Coran* von Éric-Emmanuel Schmitt. Die Autorin beabsichtigt zu analysieren, wie der Übersetzer mit der Übersetzungsaufgabe umgeht, sowie den Translationsprozess von der ersten Version der Übersetzung bis hin zur Veröffentlichung der Endfassung auf dem Buchmarkt zu verfolgen.

Die zur Besprechung vorliegende Publikation besteht aus sieben Kapiteln, denen ein Abbildungs-, Tabellen- und Abkürzungsverzeichnis sowie eine Danksagung und Einführung vorangehen, und wird mit fünf Anhängen, einem Literatur-, Stichwort- und Personenverzeichnis abgeschlossen.

Im ersten Kapitel beschreibt die Autorin die grundlegenden Ansätze der *Cognitive Translation Studies*, die als theoretische Basis für die in den folgenden Kapiteln präsentierte Forschung fungieren. Zunächst werden drei Phasen des Übersetzungsprozesses unter besonderer Berücksichtigung der Entscheidungsfindung des Übersetzers auf der Makro- und Mikroebene erörtert. Anhand repräsentativer Fachliteratur aus dem Bereich der Übersetzungsprozessforschung werden Termini besprochen, wie alternative Übersetzungslösung (alternative translation solution) und verschobene Entscheidung (postponed decision), die eine Schlüsselrolle in der Analyse spielen. Wie bereits erwähnt, fokussiert die Verfasserin nicht nur den eigentlichen Translationsprozess, sondern sie betrachtet ihn im weiteren Sinne als erweiterten Übersetzungsprozess (Extended Translation Process), in dem außer dem Übersetzer auch andere Parteien, wie Korrektoren und Herausgeber beteiligt sind.² Die erweiterte Auffassung des Translationsprozesses ermöglicht die Analyse einer Reihe von Korrekturen, die in der Monografie in Selbstkorrekturen (self-revisions), die vom Übersetzer vorgenommen werden, und Korrekturen anderer Aktanten des Translationsprozesses (other-revisions) unterteilt werden. Dadurch wird das von Krings aufgestellte Postulat erfüllt, dass:

[...] außer den reinen Übersetzungsprodukten auch alle handschriftlich vorliegenden *Zwischenprodukte* des Übersetzungsprozesses in die Analyse einbezogen werden [sollten], konkret also alle Markierungen und Notizen in, am oder zum Ausgangstext, erste Übersetzungsversuche und insbesondere alle Revisionen (Streichungen, Ergänzungen und Änderungen) im Zieltext (Krings 2005: 348–349, Hervorhebung im Original).

2] Hier ist eine Parallele zu der von Nord (2009: 4) vorgeschlagenen Distinktion zwischen dem Translationsprozess und -vorgang bemerkbar. Den Translationsprozess betrachtet die Forscherin, ähnlich wie Borg, als einen Teil des Translationsvorgangs, „[...] in dem das Translat hergestellt wird, während der Translationsvorgang noch andere, translatorunabhängige Faktoren umfasst“ (Nord 2009: 4–5, Hervorhebung im Original).

Im zweiten Kapitel wird das sozio-kulturelle Umfeld der unternommenen Forschung skizziert, indem die Person des Übersetzers sowie die Situation auf dem maltesischen Übersetzungs- und Verlagsmarkt präsentiert werden. Beschrieben werden auch besondere Eigenschaften der maltesischen Sprache und das Vorhandensein von Wörterbüchern, Lexika und Nachschlagewerken, die sich beim Übersetzen eines literarischen Werkes als hilfreich erweisen und den Entscheidungsprozess beeinflussen können.

Das dritte Kapitel stellt eine genaue Beschreibung der Methodologie und Datenerhebung und -analyse dar. Die Daten, aufgrund derer die Autorin treffende Schlüsse zieht, werden mittels periaktionalen als auch postaktionalen Verfahren erhoben. Unter den Online-Verfahren finden in der Untersuchung Protokolle des Lauten Denkens (*think aloud protocols*), Beobachtungsprotokolle sowie Videoaufzeichnungen Anwendung, die dann mit Offline-Verfahren, d.h. retrospektiven Interviews mit dem Übersetzer sowie retrospektiven Kommentierungen des Übersetzers ergänzt werden. Darüber hinaus liefert die von der Verfasserin unternommene Analyse der Übersetzungsprodukte zusätzliche Informationen zum Translationsprozess. Die Autorin beschränkt sich nicht auf den Vergleich des Ausgangstextes mit dem endgültigen Zieltext. Denn, wie sie zurecht betont, eine komparative Analyse des Originals mit der veröffentlichten Übersetzung liefert unentbehrliche Daten über das Endprodukt. Eine komparative Analyse bietet jedoch begrenzte Einblicke in den Translationsprozess und gestattet nur Vermutungen und Hypothesen zu diesem Prozess (S. 50). Dies korrespondiert mit den Anmerkungen von Krings, der meint, dass „das Übersetzungsprodukt [...] im Grunde nichts anderes als die letzte Momentaufnahme in einem komplizierten nicht-linearen Prozess [ist]“ (Krings 2005: 348). Die Analyse der jeweiligen Zwischenprodukte in Bezug auf die alternativen Translationslösungen und Modifizierungen in den überarbeiteten Versionen des übersetzten Textes ermöglicht zu bestimmen, in welcher Phase des Translationsprozesses bestimmte Entscheidungen bezüglich der Translationslösung getroffen wurden und welche von ihnen in der Endfassung beibehalten wurden.

Im vierten Kapitel werden die erhobenen Daten chronologisch präsentiert, was die Verfolgung der Entwicklung des Translationsprozesses möglich macht. Es wird beschrieben, wie der Übersetzer seinen eigenen Translationsprozess wahrnimmt und wie seine individuelle Methode des Umgangs mit einem zu übersetzenden Text aussieht. Anhand dieser Daten veranschaulicht Borg eine subjektzentrierte Haltung des Übersetzers im Sinne von Małgorzewicz (2017: 324), die sich in seiner „Autonomie im Bereich der unternommenen Translationshandlung“ manifestiert, auf deren Grundlage er „seine individuelle strategisch-kommunikative Translationskompetenz eigenständig entwickeln und einsetzen kann“ (ebd.). Aus der Analyse der erhobenen Daten ergibt sich darüber hinaus eine adressatenorientierte Haltung des Übersetzers, der in seinem

Entscheidungsprozess in Erwägung zieht, ob die von ihm vorgestellten Translationslösungen von dem Zieladressaten akzeptiert werden. Dies bestätigen zahlreiche Selbstkorrekturen in den späteren Phasen des Translationsvorgangs sowie die dahinter stehenden Motivationen, die der Übersetzer in Interviews angibt (S. 116).

Im fünften Kapitel werden die Ergebnisse der durchgeführten und im vierten Kapitel präsentierten Analysen den Befunden der *Cognitive Translation Studies*, die im ersten Kapitel beschrieben wurden, gegenübergestellt. Dabei postuliert Borg eine Umorientierung in den *Cognitive Translation Studies*, die darin besteht, dass die Übersetzer in realen Bedingungen in Korrelation mit anderen Aktanten des Translationsvorgangs untersucht werden sollen, was die Autorin innerhalb ihrer Forschung auch tut. Die aus der Gegenüberstellung der hier präsentierten Daten resultierenden Schlussfolgerungen können als Ansporn für eine genaue Untersuchung der Korrelation zwischen der Größe des Verlagsmarktes und dem Status des Übersetzers dienen.

Das folgende Kapitel fokussiert auf die Entscheidungsfindung, wobei hinterfragt wird, was hinter den jeweiligen Entscheidungen bei der Lösung bestimmter Übersetzungsproblemen stand. Darüber hinaus wird erforscht, wie der Übersetzer mit seinen Zweifeln bezüglich problematischer Texteinheiten mithilfe von niedergeschriebenen alternativen Übersetzungslösungen und der Verschiebung der Wahl konkreter Lösung auf spätere Phasen des Übersetzungsprozesses umgeht. In Anbetracht dessen, dass sich die innerhalb der *Cognitive Translation Studies* bisher betriebene Forschung beinahe ausschließlich auf nicht-literarische Texte konzentrierte, sind die von Borg angestellten Beobachtungen besonders zu begrüßen, zumal die von literarischen Translatoren unternommenen Selbstkorrekturen in der Translationsprozessforschung stark vernachlässigt wurden (vgl. S. 165). Des Weiteren besteht ein besonderes Verdienst der Verfasserin darin, dass sie mithilfe von empirischen Daten illustriert, wie persönliche Präferenzen des Übersetzers in seiner autonomen Haltung den Translationsprozess und das Produkt beeinflussen.

Anschließend präsentiert die Autorin im siebten Kapitel die aus den durchgeführten Analysen gezogenen Schlussfolgerungen, die die Stichhaltigkeit der ausgearbeiteten Methodologie bestätigen. Ein besonderer Vorzug der Monografie ist es auch, dass im Gegensatz zu den meisten Forschungen, die in Laborumständen und anhand von kurzen Texten betrieben werden, die Daten der vorliegenden Untersuchung über einen Zeitraum von sieben Monaten unter realen Arbeitsbedingungen gesammelt wurden. Die Datenerhebung umfasst neunzig Stunden Feldforschung am Arbeitsplatz des Übersetzers. Borg betont auch, dass die Ergänzung der Analyse von einzelnen Versionen der Übersetzung mit den aus den Interviews erworbenen Daten mehr Einblicke in die Entscheidungsfindung liefert (S. 179). Die Autorin beweist demnach, dass die

angewandte Methodologie und die Betrachtung des Translators als zentrales Objekt der wissenschaftlichen Erwägungen zur objektiven Beschreibung der Translationswirklichkeit führt, die nicht auf Vermutungen des Forschers basiert, was oft in den Forschungen geschieht, die sich ausschließlich auf vergleichende Analysen der Ausgangs- und Zieltexte stützen.

Abschließend lässt sich feststellen, dass die Publikation von Borg einen wichtigen und innovativen Beitrag zur Translationsprozessforschung darstellt, zumal sie eingehende Einblicke in den Translationsprozess gestattet und Aspekte des Prozesses betrachtet, die bisher bei Analysen von literarischen Texten kaum erforscht wurden, wie die Entscheidungsfindung und Selbstkorrekturen. Dank der im Rahmen der Monografie durchgeführten Analysen war es überdies möglich, zu identifizieren, welche Rolle die einzelnen Aktanten des erweiterten Translationsprozesses in diesem Prozess spielen und welchen Einfluss sie auf die Endfassung des übersetzten Textes haben. Die Veröffentlichung kann zweifelsohne als Impuls zur weiteren Forschung rund um den Translationsprozess literarischer Texte dienen, wobei die darin ausgearbeitete Methodologie als Vorbild dienen kann.

Literaturverzeichnis

- Chesterman, Andrew (2009). „The name and nature of Translator Studies“. In: *Hermes – Journal of Language and Communication Studies*, Vol. 42. S. 13–22.
- Grucza, Franciszek (1981). „Zagadnienia translatoryki“. In: Grucza, F. (Hg.) *Glottodydaktyka a translatoryka. Materiały z IV Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW. Jachranka 3–5 listopada 1976*. Warszawa. S. 9–29.
- Grucza, Franciszek (1993). „Interkulturelle Translationskompetenz: Ihre Struktur und Natur“. In: Frank, A.P./ Maaß, K.-J./ Paul, F./ Turk, H. (Hrsg.) *Übersetzen, verstehen, Brücken bauen. Geisteswissenschaftliches und literarisches Übersetzen im internationalen Kulturaustausch*. Berlin. S. 158–171.
- Grucza, Sambor (2014). „Grundzüge der anthropozentrischen Translatorik“. In: Lyp-Bielecka, A. (Hrsg.) *Mehr als Worte. Sprachwissenschaftliche Studien Professor Dr. habil. Czesława Schatte und Professor Dr. habil. Christoph Schatte gewidmet*. Katowice. S. 127–137.
- Kaindl, Klaus (2021). „(Literary) Translator Studies. Shaping the field“. In: Kaindl, K./ Kolb, W./ Schlager, D. (Hrsg.) *Literary Translator Studies*. Amsterdam/Philadelphia. S. 1–38.
- Krings, Hans Peter (2005). „Wege ins Labyrinth – Fragestellungen und Methoden der Übersetzungsprozessforschung im Überblick“. In: *Meta*, 50(2). S. 342–358.
- Małgorzewicz, Anna (2017). „Autonomie des Translators – Freiheit oder Notwendigkeit?“. In: Zybatow, L.N./ Stauder, A./ Ustaszewski, M. (Hrsg.)

- Translation Studies and Translation Practice: Proceedings of the 2nd International TRANSLATA Conference 2014*. Frankfurt am Main. S. 321–327.
- Nida, Eugene A. (1964). *Toward a Science of Translating. With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden.
- Nord, Christiane (2009). *Textanalyse und Übersetzen. Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse*. Tübingen.
- Płużyczka, Monika (2021). “Tłumacz miarą wszechrzeczy. Translatoryka antropocentryczna jako koncepcja prekursorska względem Translator Studies.” In: Knieja, L./ Krajka, J. (Hrsg.) *Teksty, komunikacja, translacja w perspektywie antropocentrycznej. Studia dedykowane Panu Profesorowi Jerzemu Żmudzkemu*. Lublin. S. 91–111.

Michał Gaska

Uniwersytet Wrocławski
Instytut Filologii Germańskiej
Zakład Translatoryki i Glottodydaktyki
pl. Nankiera 15b
50–140 Wrocław, Polen
michal.gaska@uwr.edu.pl
ORCID: 0000-0003-4384-3756

Karolina Kazik

Universität Wrocław/Polen

Das Paratext-Konzept vor dem Hintergrund der nordischen Translationswissenschaft¹

DOI: 10.23817/strans.14-16

Received: 25.06.2023

Accepted: 30.08.2023

Die Veröffentlichung „Paratexts in Translation: Nordic Perspectives“, herausgegeben von Richard Pleijel und Malin Podlevskikh Carlström, ist ein tragfähiger Beitrag zur Diskussion über Paratexte in Übersetzungen. Die 2022 erschienene Publikation gibt einen Einblick in die neuesten Tendenzen innerhalb dieses Forschungsfeldes. Der Band, der Teil der *TransÜD-Arbeiten zur Theorie und Praxis des Übersetzens und Dolmetschens* ist, verspricht, neue empirisch fundierte Erkenntnisse und Einblicke in die Rolle von Paratexten Translationsprozess zu liefern. Im Rahmen des besprochenen Sammelbandes werden nicht nur unterschiedliche Perspektiven auf Paratexte geboten, sondern es wird auch der Geltungsbereich dieses Phänomens in literarischer, linguistischer, kultureller und soziologischer Dimension des wissenschaftlichen Diskurses akzentuiert. Infolgedessen reicht die Problematik weit über den Bereich der translationswissenschaftlichen Reflexion hinaus. Denn es werden nicht nur die zwei basalen Paratextarten, Peritexte und Epitexte voneinander abgegrenzt, sondern auch ihre Definitionen präzisiert, mit besonderer Berücksichtigung der textübergreifenden Beziehungen. Eine solche terminologisch kohärente Auffassung fehlte in den bisherigen Abhandlungen in diesem Bereich. Die vorliegende Arbeit geht primär auf die nordische Perspektive ein und nimmt deren sprachkritisches Potenzial in den Blick. Dadurch dass der Band eine breite Palette von Beiträgen von Autorinnen und Autoren enthält, können diverse Aspekte von Paratexten in der Translation detailliert untersucht werden, was zur Vielfalt der Perspektiven und zur Relevanz der Ergebnisse beiträgt.

Der Aufbau des Buches ist klar strukturiert: die Arbeit folgt einer Gliederung in fünf Kapiteln, die von einem Vorwort, einer Einleitung und kurzen Autorenbiographien gerahmt werden. Im Vorwort wird das Ziel der Arbeit vorgestellt sowie zentrale Termini geklärt, die die Autorin, Outi Paloposki, anhand einer der Arbeit zugrundeliegenden theoretischen Fundierung erläutert. Paloposki unterstreicht auch die Signifikanz der Fokussierung auf nordische Perspektiven. Die

1| Pleijel, Richard/ Podlevskikh Carlstrom, Malin (Hrsg.) (2022). *Paratexts in Translation. (TransÜD. Arbeiten zur Theorie und Praxis des Übersetzens und Dolmetschens)*. Band 135. Berlin: Frank & Timme. 196 S.

nordischen Länder haben eine reiche Tradition in der Translationsforschung und bieten daher interessante Einblicke in die Rolle von Paratexten in verschiedenen literarischen und kulturellen Kontexten. Die Forscherin betont, dass die Bedeutung von Paratexten bislang im wissenschaftlichen Diskurs vernachlässigt wurde, daher trägt dieser Sammelband dazu bei, diese Lücke zu schließen.

In der Einleitung setzen sich die Herausgeber mit Gérard Genettes Annahmen auseinander, die bislang als Basis jeglicher Beschäftigung mit Paratexten galten. Im Zusammenhang mit der Unterscheidung zwischen Paratext und Epitext, weisen die Autoren auf ihre Exponenten hin, und zugleich die Determinanten solcher Elemente. Pleijel und Podlevskikh Carlström gehen auf kritische Äußerungen in den verschiedenen Gattungen ein, beginnend bei Übersetzungen von literarischen Texten, bis hin zu wissenschaftlichen Artikeln. Es wird darauf rekurriert, dass die uneinheitliche Terminologie im Hinblick auf die behandelte Thematik dazu führt, dass diese in der Veröffentlichung problematisiert werden muss. Gerahmt wird diese Auffassung durch eine prägnante Bezugnahme auf den Beitrag von Kathryn Batchelor (2018), die dank ihrer Untersuchungen im Bereich der Paratextforschung nicht nur markante Wandelprozesse vor dem Hintergrund der Translationswissenschaft akzentuiert, sondern der wissenschaftlichen Diskussion auch Schwung verleiht. Insgesamt ist den Herausgebern eine auch für Laien sehr gut verständliche Einführung gelungen, die explizit keinen Überblick über die (nordischen) Tendenzen in Translationswissenschaft bieten will, sondern vielmehr Mechanismen des terminologischen Wandels des Paratextes in den Vordergrund stellt.

Die Publikation wird mit dem Beitrag „The Making of a Non-Retranslation through Paratexts *Bonjour Tristesse* in Eight Swedish Editions 1955–2012“ von Elin Svahn fortgesetzt. Die Autorin versteht unter „Neuübersetzung“ eine Übersetzung, die über einen langen Zeitraum immer wieder neu aufgelegt wird, ohne dass eine Neuübersetzung erfolgt. Am Beispiel des Werkes „*Bonjour Tristesse*“ von Françoise Sagan merkt die Verfasserin an, dass die Forschung im Bereich der Paratexte teilweise noch im Schatten steht, obwohl bereits seit Langem intensiv über die Bedeutung dieses Phänomens diskutiert wird, und zwar innerhalb diverser Paradigmen. Darüber hinaus wird deutlich, dass obwohl die Übersetzung ins Schwedische von Lily Vallquist seit mehr als 50 Jahren in 8 Ausgaben erschienen ist, die para- und epitextuellen Elemente kohärent geblieben sind. Der Blick auf die einzelnen Ausgaben zeigt, dass eine langfristige Kanonisierung des Romans im schwedischen Literatursystem erfolgte und dass sich der heutige Status des Romans durch den Einfluss des Buchmarkts als Klassiker etabliert hatte.

In dem zweiten Beitrag analysiert Richard Pleijel die Fußnoten der „Katolsk Studiebibel“ („Catholic Study Bible“). Die Voraussetzungen an die Formulierung und Form von Fußnoten werden in diesem Kapitel kritisch diskutiert und auf den Prüfstand gebracht, da sie in vielen Punkten zu wissenschaftlich konzipiert

seien, um in der translatorischen Praxis umgesetzt werden zu können. Damit wird eine effiziente Wirkung auf den Zieladressaten beeinträchtigt, weil seine Wahrnehmungskapazität begrenzt ist. Grundsätzlich ist die beabsichtigte Leserschaft dieser Übersetzung die gesamte schwedische Bevölkerung, unabhängig von ihrer Religionszugehörigkeit. Die primäre Annahme der Übersetzung der „Katolsk Studiebibel“ steht jedoch im Widerstreit mit dem Endeffekt, da sie ein eindeutig katholisches Verständnis des Neuen Testaments vermittelt. Der Autor bemerkt zutreffend, dass dies ein Ergebnis von unterschiedlichen institutionellen Rahmenbedingungen sei, welche die paratextuellen Merkmale des Translats im Vergleich zum Original determinieren.

Im dritten Aufsatz setzt sich Marcus Axelsson mit Paratexten in Betty Friedans Buch „The Feminine Mystique“ aus dem Jahr 1963 in ihren dänischen, norwegischen und schwedischen Übersetzungen auseinander. Die Einbeziehung der drei Zielsprachen bereichert den Diskurs und bietet interessante Einblicke in die Praxis der Paratextgestaltung im kulturellen Raum der nordischen Länder. Der Autor analysiert, wie die feministische Botschaft des Ausgangstextes beim Übertragen in einen neuen Zieltextkontext beeinflusst wird, was sich in den Paratexten der drei Zieltexte widerspiegelt. Axelssons Forschung kann zeigen, dass ein gemeinsames Merkmal mehrerer Paratexte ist, dass die feministische Botschaft der Ausgangstexte in den Zieltexten konkretisiert wird. Ein weiterer tragfähiger Gesichtspunkt, der aber eine problematische Kehrseite hat, ist die Tatsache, dass die dänischen Paratexte sich in mehreren Aspekten von den anderen Übersetzungen unterscheiden, z. B. die Titel oder auch die Tatsache, dass der dänische Zieltext keine aufwendige Umschlaggestaltung, keine Inhaltsangabe und keine Autorenbiografie enthält. Die Übersetzungsschwierigkeiten entfalten sich auf unterschiedlichen Etappen des Übersetzungsprozesses, was jedoch von Axelsson nur am Rande bemerkt wird.

Im darauffolgenden Beitrag wird ein Versuch unternommen, den Stand der Übersetzungskritik in der schwedischen Kulturdebatte zu evaluieren. Podlevskikh Carlström argumentiert stringent: als Fallbeispiel für die Analyse der Sichtbarkeit von Übersetzungen im Rahmen der Übersetzungskritik werden Rezensionen postsowjetischer russischer Romane in schwedischer Übersetzung besprochen. Die Autorin unterstreicht die metadiskursive Funktion des Paratextes, was bedeutet, dass die Rezensionen nicht als Kommentare zu betrachten sind, sondern als ein Korpus von Epitexten. Dieses Korpus liefert allgemeine Informationen, die sich auf den Prozess der Übersetzung unmittelbar beziehen. Insgesamt ist dies eine vorbildliche und in weiten Strecken mit Entdeckerfreude zu lesende Studie zur Kritik der Übersetzungen von anspruchsvollen Texten mit ausgefeilten stilistischen und sprachlichen Merkmalen.

Der letzte Beitrag innerhalb des besprochenen Sammelbandes setzt sich zum Ziel, die paratextuelle Dimension der Werke des Literaturnobelpreisträgers

Patrick Modiano in schwedischer Übersetzung zu untersuchen. Die facettenreiche und differenzierte Perspektivierung der Autorin gibt tiefgründige Einblicke in folgende Kernfragen: Erstens, wie haben die drei Verlagshäuser die schwedischen Buchumschläge von Patrick Modianos Werken gestaltet, zweitens welche Aspekte wurden von den verschiedenen Verlagen in der Verlagsgeschichte der genannten Werke hervorgehoben? Die kulturellen Phänomene, mit denen diese Beobachtungen in Beziehung gebracht werden, stimmen mit Erwartungsnormen für prestigeträchtige Übersetzungen aus dem Französischen überein. Jana Rüegg gelingt es, eine verständliche Darstellung der komplexen Thematik zu liefern, und ein richtungsweisendes Fazit zu ziehen: Alle drei Verlage haben bis zu einem gewissen Grad bestimmte Marketingstrategien für ihre Umschläge übernommen und scheinen sich an einen konkretisierten Buchkäufer zu wenden, der französische Literatur und hohe Qualität schätzt und erwartet.

Alles in allem ergibt sich somit ein kohärentes Bild der gegenwärtigen Paratextforschung. Einen herausragenden Mehrwert bildet in diesem Zusammenhang die erweiterte Perspektive der Paratextauffassung, die darauf beruht, dass z. B. die Erfassung von Verlagsprofilen und Trendwenden auf dem Buchmarkt von Elin Svahn und Jana Rüegg berücksichtigt wurde, mitsamt Erörterung der Rolle der Verlage im Entstehungsprozess eines Buches. Als relevant erwies sich zudem die von Richard Pleijel vorgenommene Rekapitulation der Fußnoten in der Übersetzung des Neuen Testaments ins Schwedische, weil die Strategie ihrer Herstellung von äußeren Faktoren bestimmt worden ist, d. h. einer Fremdbestimmung unterlag.

Zudem stellt der Sammelband eine willkommene Ergänzung zu bestehenden Forschungen dar, indem sie gleichsam einen möglichen theoretischen Überbau zu Werken liefert, die den Fokus stärker auf die theoretische Ebene als auf empirische Untersuchungen legen, wobei Untersuchungen von intermedialen Relationen der analysierten Texte und ihre Darbietungsformen nicht außer Acht gelassen werden. Dem Herausgeberwerk kommt das Verdienst zu, zwischen Bereichen, die sich im Laufe der Zeit auseinanderentwickelt haben, verbindend zu wirken, indem der gemeinsame Gegenstand – die Paratexte in *Übersetzungen* – ins Zentrum der Beschreibung gerückt wurden. Durch die facettenreichen, diversifizierten Beiträge zeigen die Autorinnen und Autoren, welche kulturelle, gesellschaftliche und identitätsstiftende Rolle die Translation einnimmt, wobei mit besonderem Nachdruck die Translationsaufgabengerechtigkeit verdeutlicht wird.

Literaturverzeichnis

Batchelor, Kathryn (2018). *Translation and Paratexts*. New York.

Genette, Gérard (1997). *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. Cambridge. (Übers. Jane E. Lewin).

Karolina Kazik

Uniwersytet Wrocławski

Instytut Filologii Germańskiej

Zakład Translatoryki i Glottodydaktyki

pl. Nankiera 15b

50-140 Wrocław, Polen

karolina.kazik@uwr.edu.pl

ORCID: 0000-0002-0040-4510

Magdalena Maziarz

Uniwersytet Wrocławski/Polska

Wszystko o mediacji językowej¹

DOI: 10.23817/strans.14-17

Received: 16.07.2023

Accepted: 28.08.2023

Książka profesor Iwony Janowskiej i Marty Plak, zatytułowana „Działania mediacyjne w uczeniu się i nauczaniu języków obcych: od teorii do praktyki”, została opublikowana w 2021 roku jako 22. tom serii *Biblioteka „LingVariów” Glottodydaktyka*, której redaktorką naukową jest Iwona Janowska, jedna z autorek. Ta pozycja jest interesująca i godna uwagi, ponieważ w 2023 roku nadal jest jedynym polskim tłumaczeniem opisu działań mediacyjnych przedstawionego w nowym wydaniu „Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment – Companion volume (Council of Europe 2020)”² (w skrócie: CEFR 2020), opublikowanym przez Radę Europy. Marta Plak już przed kilkoma laty podjęła pierwszą próbę tłumaczenia na język polski opisu ogólnego działań i strategii mediacyjnych oraz syntetycznego zestawienia wskaźników biegłości ilustrujących poszczególne poziomy referencyjne w ramach pracy magisterskiej obronionej w roku akademickim 2017/18 w Katedrze Języka Polskiego jako Obcego na Wydziale Polonistyki UJ³ (por. Martyniuk 2021: 10). Niemniej jednak dokument CEFR 2020 nie doczekał się jeszcze oficjalnego polskiego wydania, które ze względu na nowe spojrzenie i ujęcie mediacji językowej mogłoby mieć duże znaczenie dla dydaktyki języków obcych na każdym poziomie nauczania⁴. CEFR 2020 jest efektem końcowym prac Rady Europy nad zmianami do Europejskiego Systemu Opisu Kształcenia Językowego 2001 (polska wersja wydana przez ORE w 2003, tłumaczenie Waldemara Martyniuka)⁵. Zmiany i aktualizacje w CEFR 2020 w dużej mierze

- 1| Janowska, Iwona/ Plak, Marta (2021). *Działania mediacyjne w uczeniu się i nauczaniu języków obcych: od teorii do praktyki*. Kraków: Księgarnia Akademicka. 215 S.
- 2| Link do dokumentu: <https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4>, dostęp: 05.07.2023 r.
- 3| Pierwsza wersja dokumentu CEFR pojawiła się we wrześniu 2017 roku (Janowska, Plak 2021: 84).
- 4| Na gruncie polskim już w 2020 roku o nowym podejściu do mediacji w CEFR pisała Patricia Hartwich, jej artykuł „Mediation als soziokulturelles Sprachhandeln im Begleitband zum Gemeinsamen europäischen Referenzrahmen für Sprachen” ukazał się w 11. tomie czasopisma *Studia Translatorica*.
- 5| Zobacz: https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/attachments/ESOKJ_Europejski-System-Opisu.pdf, dostęp: 05.07.2023 r.

dotyczą mediacji językowej, działań i strategii, którym to autorki poświęcają w całości swoją książkę, wzbogacając ją dodatkowo o rozdział poświęcony zadaniom mediacyjnym w kształceniu językowym.

Monografia rozpoczyna się wprowadzeniem, w którym autorki przedstawiają krótkie uzasadnienie dla swojej pracy badawczej. Następnie składa się z pięciu rozdziałów oraz podsumowania. Trzy z tych rozdziałów poświęcone są szczegółowemu opisowi i analizie mediacji, działań językowych oraz koncepcji mediacji. Rozdział czwarty stanowi kompendium wiedzy na temat mediacji w CEFR 2020, natomiast rozdział piąty zawiera m.in. materiały dydaktyczne do nauczania i uczenia się języków obcych opartych na mediacji językowej.

W pierwszym rozdziale autorki dokonują przeglądu pojęcia i definicji mediacji w wielu dyscyplinach (w prawie, komunikacji społecznej, psychologii, kulturze, edukacji) oraz opisują historię mediacji na przestrzeni wieków, na koniec skupiają się na mediacji i mediatorze w dydaktyce językowej. Takie ujęcie pozwala czytelnikowi zrozumieć istotę mediacji w ogóle, nie tylko w dydaktyce, co łączy się z dalszą analizą, w kolejnych rozdziałach. Autorki piszą m.in. o zrodzonej na przełomie lat 80. i 90. XX wieku we Francji mediacji kulturowej (*médiation culturelle*), polegającej na zbliżeniu się do propozycji kulturalnej lub artystycznej w celu jej zrozumienia oraz na relacjach między ludźmi, między instytucjami, językami, formami (s. 22). Przytaczają istotę mediacji międzykulturowej powstałej wskutek trudności napotykanym przez pracowników społecznych w kontakcie z ludnością migrującą. W tym kontekście „brak umiejętności komunikacji, błędna ocena różnic kulturowych, trudności z zaobserwowaniem zmian w tożsamości [...]” stawały się często źródłem konfliktów (s. 23), dlatego zainteresowano się metodami opartymi na takiej właśnie mediacji. W dalszej części rozdziału poddają krótkiej analizie mediację w edukacji i psychologii, powołując się na teorie Lwa Wygotskiego, dla którego „całe uczenie się jest za pośrednictwem, więc aby się uczyć, uczący się potrzebuje innych ludzi” (s. 25).

Na koniec autorki interpretują pojęcie mediacji i mediatora w dydaktyce językowej; mediacja pojawiła się za sprawą „Europejskiego systemu opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie” (Council of Europe 2001) i, jak piszą Janowska i Plak, „stało się hiperonimem dla działań związanych z tłumaczeniami pisemnymi i/lub ustnymi” (s. 26). Próbując wyjaśnić różnice między mediacją a tłumaczeniem, autorki powołują się na Bessie Dendrinou, według której „mediacja, w porównaniu z tłumaczeniem, jest bardziej zogniskowana na sytuacji komunikacyjnej niż na oryginalnym tekście. Nie implikuje tworzenia tekstu docelowego maksymalnie zbliżonego do oryginału, ale wprowadza modyfikacje, stosownie do sytuacji komunikacyjnej” (s. 27). Autorki zwracają także uwagę na szczególną rolę mediatora w tym procesie – jest on bardziej interaktywny niż tłumacz, angażuje się, dokonuje wyboru co do przekazywanych treści, zgodnie z celem komunikacyjnym. Mediator dostosowuje tworzony przez

siebie tekst do poziomu znajomości języka i kompetencji kulturowej uczestników zdarzenia komunikacyjnego, dodatkowo wzbogaca przekaz o wyjaśnienia i komentarze metajęzykowe, w przeciwieństwie do tłumacza, który powinien pozostać niewidoczny i wierny oryginalnemu tekstowi⁶ (s. 27). Rolę mediatora w dydaktyce językowej przyjmuje także nauczyciel. Janowska i Plak powołują się tu na badania prowadzone pod kierunkiem Geneviève Zarate (s. 28), w których eksponowana jest taka rola nauczyciela, związana z koniecznością posiadania odpowiednich kompetencji pozwalających na wspieranie nauczania kultury docelowej, podnoszenie świadomości uczniów na temat jej wzorców (s. 28–29). Autorki podsumowują ten istotny rozdział stwierdzeniem, że „podstawowym atrybutem mediacji jest jej ścisły związek z relacjami społecznymi oraz różnymi zjawiskami mającymi wpływ na te relacje” (s. 30), a działania mediacyjne to „procedury regulujące i ułatwiające funkcjonowanie systemów kierujących się wartościami dialogu, kompromisu i współpracy” (s. 30).

Drugi rozdział jest prezentacją językowej kompetencji komunikacyjnej. Autorki wspominają o literaturze przedmiotu (Hymes, Canale i Swain, Bachman, Plamer) oraz o pojmowaniu kompetencji w ESOKJ. Dużo miejsca poświęcają działaniom językowym i ich funkcjom, które w ESOKJ zostały zdefiniowane jako „zastosowanie językowych kompetencji komunikacyjnych w konkretnej sferze życia do stworzenia bądź zrozumienia jednego lub więcej tekstów w celu wykonania danego zadania” (ESOKJ 2003: 20) i podzielone na cztery grupy: działania receptywne, produktywne, interakcyjne i mediacyjne (s. 33). Autorki omawiają wszystkie cztery grupy, powołując się na treść opisu. Następnie odnoszą się do strategii, przytaczają definicję tychże w ESOKJ (patrz: ESOKJ 2003: 61) i próbują wskazać różnice pomiędzy działaniami i strategiami. W rozdziale tym Janowska i Plak podejmują się doprecyzowania nieścisłości terminologicznych pojęć: sprawności językowe i działania językowe. Uważają, i słusznie, że publikacja ESOKJ w 2001 roku zapoczątkowała nowy podział kształconych umiejętności: oprócz sprawności receptywnych i produktywnych wyróżniono dwie kolejne kategorie, czyli działania interakcyjne i mediacyjne, które korzystają z umiejętności językowych użytkownika realizujących się w postaci recepcji i produkcji (s. 40–41). Tym samym „twórcy ESOKJ dokonali znaczącej zmiany terminologicznej. To, co pod postacią produkcji i recepcji było określane jako sprawność językowa, wraz z interakcją i mediacją zostało nazwane działaniem językowym” (s. 41). Badaczki opracowały własny schemat ukazujący przejście od czterech sprawności do czterech sposobów działania – recepcji, produkcji, interakcji i mediacji, które występują w postaci pisemnej i ustnej (s. 41). Dwa ostatnie podrozdziały poświęcone są podejściu ukierunkowanemu na działanie,

6| W tym przypadku autorki również powołują się na Bessie Dendrinis (s. 27; por. Dendrinis 2006).

które autorki opisują jako działanie uwzględniające powód, dla którego uczący się musi/powinien się komunikować i szeroki kontekst komunikacji (s. 43). Podkreślają również, że podstawowym innowacyjnym założeniem podejścia zaproponowanego przez ESOKJ jest odejście od tradycyjnego postrzegania uczących się, których w dokumencie określa się jako „użytkowników języka” i „jednostki społeczne” mające do wykonania pewne zadania, nie tylko językowe, uwarunkowane kontekstem sytuacyjnym i środowiskowym (s. 44).

Rozdział trzeci monografii stanowi obszerną analizę koncepcji mediacji w pracach Rady Europy od 2001 roku i jest kompendium wiedzy na temat mediacji w ESOKJ (CEFR 2020). W tym rozdziale znajduje się pełny przegląd wszystkich działań mediacyjnych, typów mediacji (ustnej i pisemnej) oraz wskaźników biegłości, wraz z ich interpretacjami oraz tabelarycznymi i graficznymi prezentacjami. Autorki dokładnie analizują etapy prac Rady Europy nad rozwojem pojęcia mediacji, począwszy od pierwszej wersji ESOKJ (2003), przez „The mediation functions of schools” autorstwa Coste i Cavalli oraz „Developing illustrative descriptors of aspects of mediation” autorstwa North i Piccardo po założenie przedwstępne dokumentu „CEFR – Companion volume” i suplement do oryginalnej wersji CEFR z 2001 roku. Oprócz analizy samej koncepcji mediacji w wymienionych publikacjach Janowska i Plak opracowały tabele i schematy w języku polskim (tłumacząc anglojęzyczne wersje publikacji), co jest szczególnie cenne dla dydaktyków języków obcych w Polsce.

Rozdział czwarty to opis i tłumaczenie CEFR 2020 w zakresie mediacji. Autorki przedstawiają charakterystykę działań mediacyjnych i zamieszczają przetłumaczony na język polski schemat działań i strategii mediacyjnych (s. 83). Następnie dokonują tłumaczenia ogólnego opisu umiejętności związanych z mediacją (s. 86–87) i umieszczają w tabelach polskie wersje wskaźników biegłości językowej dla poszczególnych działań i strategii mediacyjnych na każdym poziomie. Szczególnie wartościowe i godne uznania, zwłaszcza z perspektywy dydaktycznej, są komentarze i interpretacje poszczególnych działań i strategii, które autorki zawarły. Dzięki nim czytelnikom udaje się prawidłowo zrozumieć znaczenie i istotę mediacji w kontekście kształcenia językowego oraz w ramach ujęcia CEFR 2020.

Piąty rozdział to kompendium wiedzy na temat mediacji językowej w dydaktyce języków obcych. Autorki przedstawiają różnice między podejściem badaczy do zagadnień: mediacja językowa, kompetencja mediacji językowej oraz zdolność mediacji. Następnie wymieniają czynności, jakie może obejmować funkcja mediatora i opisują kompleksowy charakter procesu mediowania w kształceniu językowym. Bardzo istotne są podrozdziały poświęcone zadaniom i ćwiczeniom mediacyjnym. Janowska i Plak przedstawiają typologię zadań mediacyjnych według Elisabeth Kolb, Danieli Caspari, Daniela Reimanna oraz Marii Stathopoulou i charakteryzują te zadania, wskazując na ich cechy:

oparcie na realiach bliskim odbiorcom, angażowanie użytkownika języka, określenie celu konkretnej sytuacji komunikacyjnej, uwzględnienie kultury obcej i własnej uczącego się. Dla dydaktyków szczególnie cenne będą zamieszczone wskazówki na temat tworzenia zadań mediacyjnych oparte na doświadczeniach autorek i teoriach A. Pfeiffera i Bessie Dendrinós oraz na temat różnic pomiędzy zadaniem a ćwiczeniem mediacyjnym. Autorki na przykładach zadań omawiają ich podstawowe elementy: polecenie, materiał źródłowy, poziom i wskaźniki biegłości, strategie oraz funkcje mediatora w zadaniu. Znajdują się tu m.in. przykłady zadań na ustne lub migowe przekazywanie informacji, pisemne przetwarzanie tekstu, notowanie oraz autentyczne zadanie skonstruowane według zasad podejścia zadaniowego⁷.

Publikacja ma niezwykłą wartość dla dziedziny dydaktyki języków obcych. Nie tylko podkreśla znaczenie mediacji dla nowatorskiego podejścia do nauczania i uczenia się języków, ale również pełni rolę praktycznego podręcznika dla nauczycieli, którzy chcą wdrożyć zadania i ćwiczenia mediacyjne w swojej codziennej pracy. Przede wszystkim, książka ta posiada duże znaczenie zarówno w kontekście teoretycznym, jak i praktycznym. Jest to pierwsze i jedyne polskie tłumaczenie dokumentu „CEFR – Companion volume (Council of Europe 2020)”, co stanowi niezwykłą wartość dla polskich nauczycieli i teoretyków dydaktyki, umożliwiając im łatwiejszy dostęp do tej publikacji. Jednocześnie książka może być przydatna i cenna dla dydaktyki tłumaczenia, ponieważ podkreślenie znaczenia mediacji językowej w kształceniu językowym ma ścisły związek z przywróceniem należytego miejsca tłumaczeniom w tymże kształceniu.

Bibliografia

- Common European Framework of Reference for Languages: learning, teaching, assessment. Companion volume 2020: <https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4>, dostęp: 5.07.2023 r.
- Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment – Companion volume, 2020, Council of Europe Publishing.
- Common European framework of reference for languages: Learning, teaching, assessment (CEFR), 2001, Council of Europe, Cambridge University Press.

7| Zadania te mogą być przydatne na początkowym etapie kształcenia przyszłych tłumaczy, ponieważ są skonstruowane w taki sposób, by przygotowywać studentów do samodzielnego rozwiązywania także problemów translacyjnych osadzonych w konkretnej rzeczywistości translacyjnej. O podejściu zadaniowym w translatoryce akademickiej pisała Anna Małgorzewicz w artykule „Podejście zadaniowe w antropocentrycznej translodydaktyce akademickiej” w 2016 roku.

- Dendrinos, Bessie (2006). „Mediation in Communication, Language Teaching and Testing”. W: *Journal of Applied Linguistics* Vol. 22. S. 9–35.
- Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie (2003). Wydawnictwo Centralnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli, Warszawa.
- Europejski System Opisu Kształcenia Językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie. ORE 2003: https://www.ore.edu.pl/wp-content/uploads/attachments/ESOKJ_Europejski-System-Opisu.pdf, dostęp: 5.07.2023 r.
- Hartwich, Patricia (2020). „Mediation als soziokulturelles Sprachhandeln im Begleitband zum Gemeinsamen europäischen Referenzrahmen für Sprachen“. W: *Studia Translatorica* vol. 11. S. 27–33.
- Małgorzewicz, Anna (2016). „Podejście zadaniowe w antropocentrycznej translodydaktyce akademickiej”. W: *Lingwistyka Stosowana* 19: 4/2016. S 149–165.
- Martyniuk, Waldemar (2021). „ESOKJ 2020: nowy, zmodernizowany europejski system opisu kształcenia językowego CEFR 2020: the new, updated Common European Framework of Reference for Languages”. W: *Postscriptum Polonistyczne* 2/2021. S. 1–18.

Magdalena Maziarz

Uniwersytet Wrocławski
Instytut Filologii Germańskiej
Zakład Translatoryki i Glottodydaktyki
Pl. Nankiera 15 B
50–140 Wrocław
magdalena.maziarz@uwr.edu.pl
ORCID: 0000-0003-0569-9036